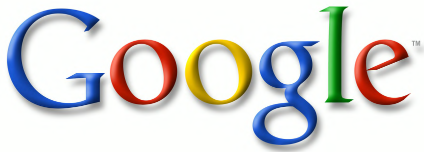
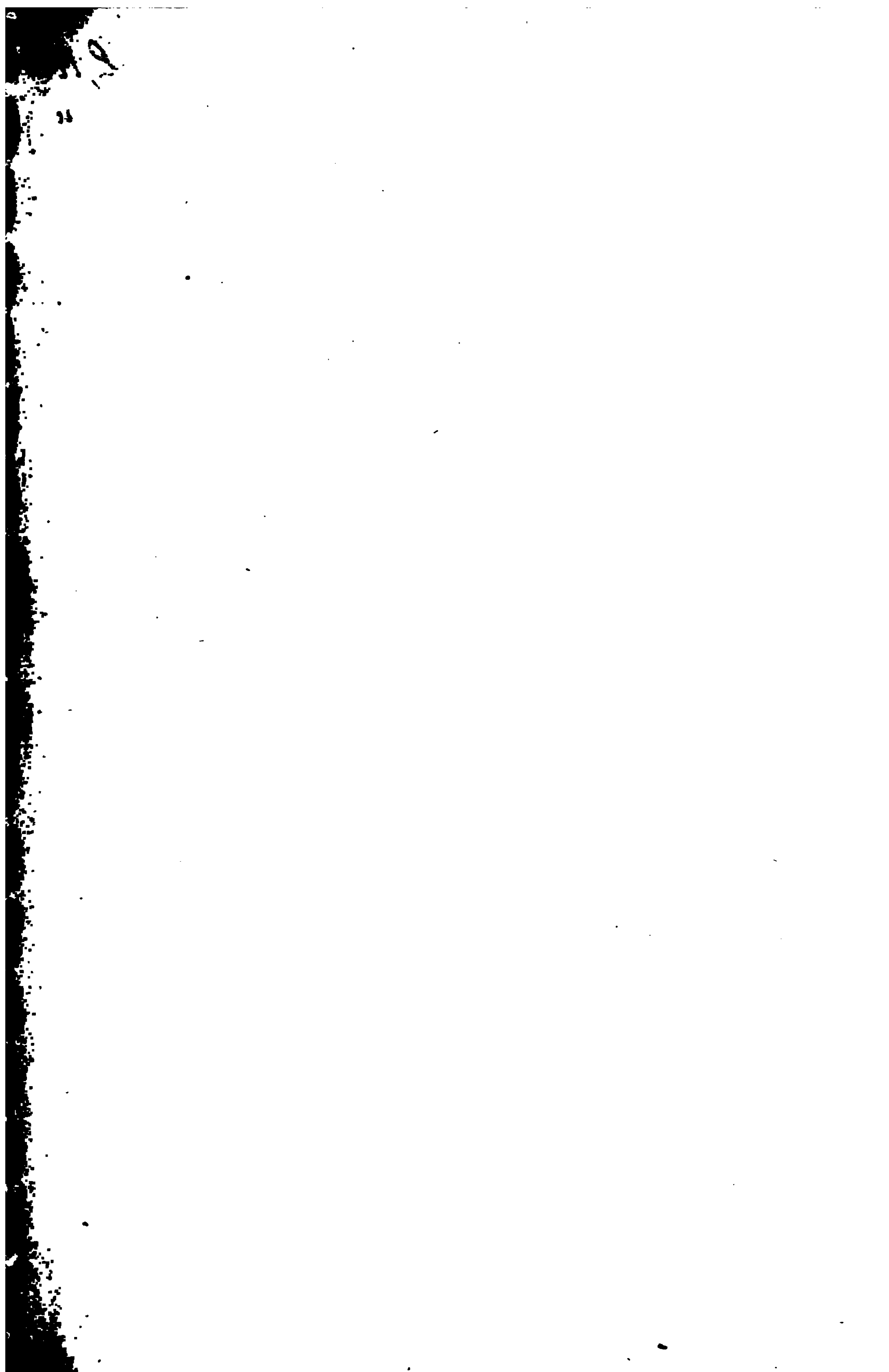
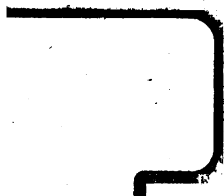

IN ZWEDEN.

REISHERINNERINGEN

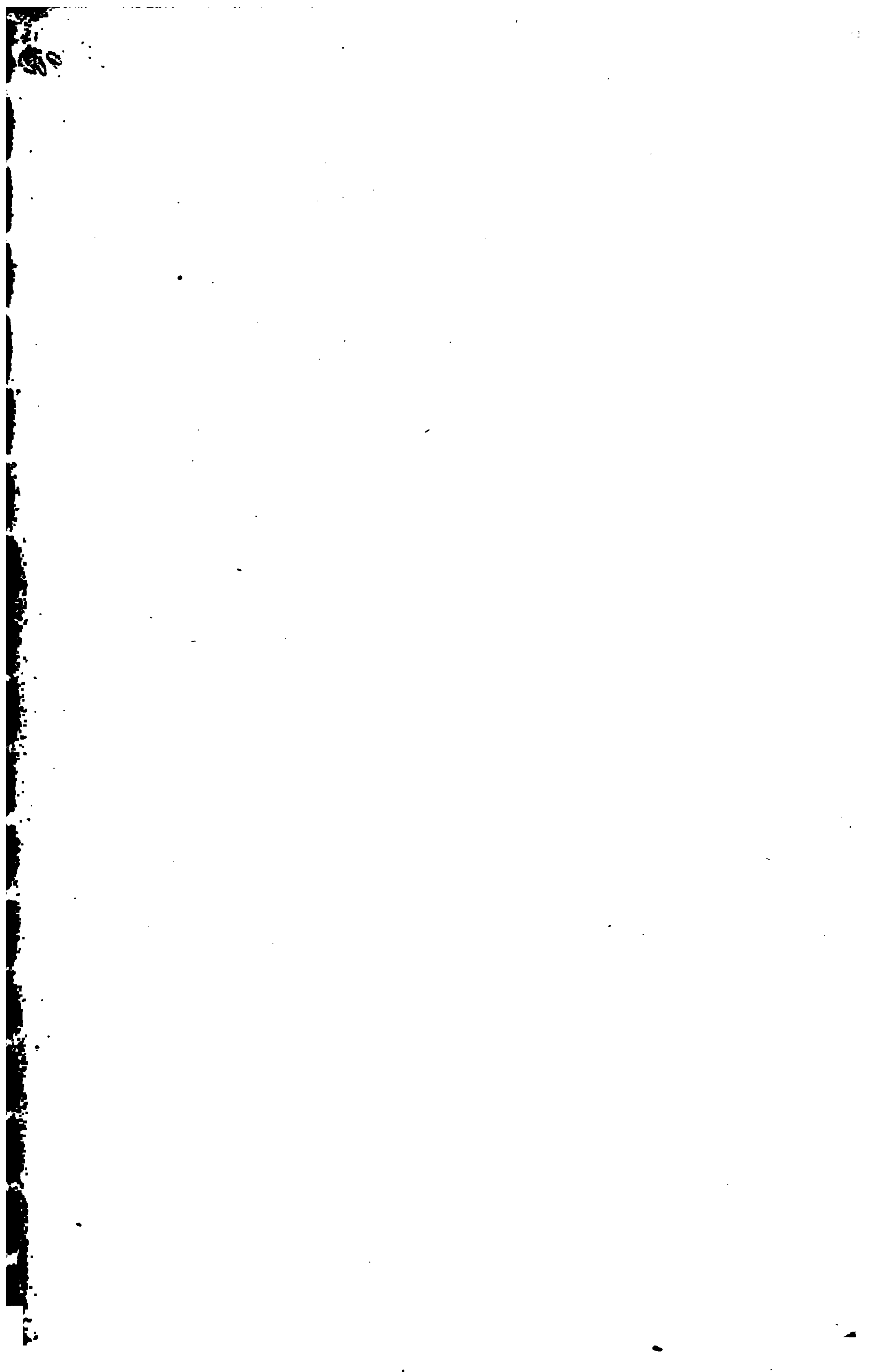
VAN

DR. J. H. GUNNING J.Hz.

UTRECHT - G. J. A. RUYS - 1906

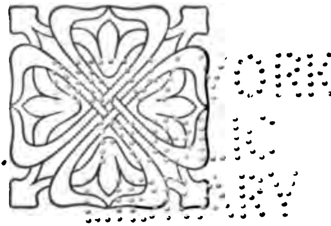
IN ZWEDEN

IN ZWEDEN.

REISHERINNERINGEN

VAN

DR. J. H. GUNNING J.Hz.

UTRECHT - G. J. A. RUYS - 1906

INHOUD.

I.

IN DENEMARKEN.

KOPENHAGEN EN HET DEENSCHE LEVEN.

Gedachtig aan het Hollandsche spreekwoord: „wie zijn vrouw liefheeft, laat haar thuis," trok ik *zonder* haar doch *met* mijn zoon, den laatsten Maandag van Meimaand 1905 naar Hamburg. Wij hoopten door een *vroeg* seizoen te kiezen van overmatige warmte bevrijd te zullen blijven, maar de zonnestralen hadden weinig medegevoel met onze wenschen, want zij blakerden ons met geweldigen gloed.

Te Wesel in den Vlissingschen trein overgestapt raakte ik, die nog al het zwak bezit gaarne met iedereen aan te binden, spoedig in gesprek met een oudachtig heer, die mij tot mijn vreugde een *Deen* bleek te zijn, zoodat ik mijne eerste praktische oefening in de taal van H. C. Andersen kon houden. Maar mijne vreugde werd al gauw niet weinig getemperd, toen het mij duidelijk werd dat hij een geweldig „theologant" was, en dat wel een van de allerenghartigste soort. Is mij „godsdienstige" onverdraagzaamheid reeds *altijd* een gruwel, *vooral* is dit bij mij het geval als ik op *reis* ben, daar ik dan, bevrijd van mijn dagelijksche plichten en te midden van de rijke openbaringen van Gods wijsheid en goedheid, *ruimhartiger* gestemd ben dan ooit. Deze fanatieke Deen, die in Londen woonde, behoorde blijkbaar tot eene van de tallooze Engelsche secten, die het monopolie der waarheid voor zich alléén opeischen, en verklaarde mij à bout portant zijne bittere smart er over, dat zoovelen tegenwoordig niet meer aan de eeuwige verdoemenis der rampzaligen geloofden. Geen kerk stond op dit punt zuiver, en toen ik hem op de Gereformeerde kerken, en op Calvijn wees, die zich op dit punt toch nog al vrij kras en duidelijk uitlieten,

lachte hij schamper en zeide: „de Gereformeerden zijn haast even ver van de waarheid afgeweken als de Roomschen.” Nu, toen gaf ik aan het gesprek maar eene *andere* richting, en liet den ouden heer, die aldoor tractaatjes zat te corrigeeren, spoedig aan zijn eigen overpeinzingen over. Eéns zag ik hem geeuwen, en terwijl hij zijn inquisitoriale tronie afschuwelijk verwrong, scheen er mij volkomen harmonie te zijn tusschen zijn lichaam en zijne ziel. O *wanneer* zullen toch eindelijk de christenen eens gaan begrijpen dat alleen een beminnelijk en aantrekkelijk christendom, een christendom, dat de liefde van den Christus laat zien en gevoelen, deze arme wereld begeerig kan maken naar haren Heiland! Waarlijk, zulke fanatici zijn de grootste *struikelblokken* op den weg naar het heiligdom.

Wij kwamen dan ter bestemder tijde in Hamburg aan, na Londen de grootste handelsstad van Europa, maar wij troffen het heel slecht met ons hotel. Ik bezoek gaarne in Duitschland de „christliche Hospize,” hotels waar gij het ellendige fooienstelsel met zijn eindeloos gebedel niet hebt, dat u bij een verblijf van één nacht soms meer aan *drinkgelden* dan aan uw wettige *vertering* kost. Voor de *goedkoopte* behoeft gij ze nu wel niet te nemen, want zij schrijven alle een zeer behoorlijk *extra-procent* op uw nota „für Ablösung des Trinkgeldes,” maar gij hebt uwe ziel ten minste niet te *kwellen* door u boos te maken op portier, kamermeisje, kellner, schoenpoetsersjongen en lift-knecht, die als gij weggaat u allen de marken uit de vingers staan te kijken. Sommige van die „christliche Hospize” — ik denk aan Frankfurt, Stuttgart en Berlijn — zijn waarlijk uitnemend en in alle opzichten aanbevelenswaardig. Maar dit *Hamburger* exemplaar was erg primitief, geheel van frissche lucht en uitzicht verstoken, en midden in het landverhuizers-kwartier gelegen, omringd door hotelletjes van den derden en vierden rang, waar honderden Czechen, Polen, Russen en alle mogelijke andere vreemde nationaliteiten mildelijk vertegenwoordigd waren. Wij zagen ze overal in groepjes op de nauwe straten staan of zitten, in hun eigenaardige kleederdrachten en met levendige gebaren de onzekere toekomst besprekende. Ach, welk een lijden vertegenwoordigen zulke arme ballingen, die, voortgejaagd door de onverdraagzaamheid hunner regeeringen, door de ellendig hooge belastingen of door de vrees voor de conscriptie, die hunne zonen naar de onmetelijke slagvelden van Mandchourije dreef, vaak met levensgevaar, en met verlies van het meerendeel

hunner toch reeds zoo schamele have, beproeven gaan in het vrije Amerika een menschwaardiger bestaan te vinden dan in hun verdwaasde vaderland voor hen mogelijk is.

Voor het maken van volks-studiën en typische portretten waren wij dus *uitstekend*, maar voor het genieten van rust en frissche lucht, bij de drukkende hitte dezer dagen, zeer *erbarmelijk* gelogeerd in dat kleine Hamburger Hospiz, waar de bak- en kooklucht van *binnen* zich huwde aan de onbeschrijfelijke menschenlucht van *daarbuiten*, zoodat het niemand verbazen zal dat we ons verblijf er zoo kort mogelijk maakten.

Toch wilden wij, zij het ook nòg zoo oppervlakkig, een overzicht over het merkwaardige Hamburg genieten. De stad, die zeker niet ver van de millioen inwoners herbergt, is een van de drie vrije Hansa-steden van Duitschland, en niet weinig trotsch op hare onafhankelijkheid. Zeg aan geen echten *Hamburger* dat hij een *Pruis* is, want dan ziet hij u aan met een blik zóó toornig of zóó verachtelijk, dat u de schrik om het lijf slaat. Hamburgs ligging aan de Elbe, die aan schepen van 7 meter diepgang nog een veilige vaart vergunt, is wonderschoon, en het water van de Alster, die twee machtige bekkens vult — de Buiten- en de Binnen-Alster — geeft eene groote bekoorlijkheid aan de *nieuwe* stad. Het *oude* Hamburg, voor zoover dat na al de geweldige branden, die de veste in den loop der eeuwen geteisterd hebben, nog bestaat, is hoogst merkwaardig in zijn karakteristieke overblijfselen; oude, zwartgeworden huizen met dichterlijk-schoone geveltjes, eerwaardige koopmanspaleizen, die er als vestingen uitzien, nauwe straten met ongelooflijk veel drukte en lawaai — gij kunt uw oogen niet verzadigen, wanneer gij er doorheen wandelt of van af de snelle „electrische," die zich ook door deze saamgepakte menigte een weg baant, dit bonte gewemel gadeslaat.

De glorie van Hamburg, evenals zijn rijkdom, is het *water*. Welk een onafzienbare rijen schepen liggen daar in de machtige havens! Welk een getoeter van al de schorre stoompijpen, die, behalve met haar rauwe *kreten*, de lucht ook met haar zwarte *dampen* vervullen! Wat al schatten uit Oost en West worden hier opgestapeld, uit- en ingeladen, om dan weer naar alle wereldstreken te worden doorgezonden! Met welk een plannen en berekeningen moeten de hoofden dier duizenden kooplieden, cargadoors, agenten en bankiers niet vervuld zijn, die daar op beurs of kantoren dit alles moeten regelen en beheerschen! Maar ook wat al broodnijd,

ijverzucht, concurrentie en armoede gaat met dat alles gepaard, want de millioenen worden niet alleen *verdiend* maar ook *verloren*, en tegenover de enkelen, die het tot reusachtige rijkdommen brengen, staan er velen, die niet weten hoe zij van den eenen dag in den anderen zullen komen. De armoede is groot in Hamburg, en de politie heeft er steeds handen vol werks.

Wij hebben trein en boot nog goed gebruikt, ondanks de drukkende warmte, die ons allen lust benam om de monumenten en museums van Hamburg te bezichtigen. Wij voeren op de beide Alsters, wier prachtige oevers met villa's als bezaaid zijn, en wij reden naar Blankenese, een bekoorlijk dorpje, hoog op een heuvel aan de breede Elbe gelegen, die hier haast een zee gelijkt, en die met schepen van allerlei vorm en grootte overdekt was. Ik had het voorrecht in een der fraaie tuinen, waar wij wat uitrustten, met een paar gemoedelijke oude lui een gesprek te kunnen aanknoopen, dat over de hoogste dingen liep, en dat hun eerst wèl verraste, maar toch ook blijkbaar genoegen deed. Ach, waarom zijn de christenen op reis vaak zoo bevreesd om voor den Heiland uit te komen? Herhaaldelijk heeft het mij getroffen *hoe* dankbaar kellners en dienstmeisjes in de groote hotels zijn, waar de meesten zelden of nooit gelegenheid hebben Gods huis te bezoeken, wanneer gij hun eens een gemoedelijk woord toespreekt en hen wijst op de behoeften van hun hart.

Na twee dagen toevens in de gloeiend-heete Hansa-stad vertrokken wij zonder leedwezen naar Kiel, dat men in een paar uren met den sneltrein bereikt, en vroolijk begroetten wij de geelgeverfde schoorsteenen der stoomboot, die weldra met ons, en gelukkig met niet vele andere passagiers, op weg ging naar Denemarken. Leve het *water*, leve de *zee!* Waar gij in de enge waggons van den spoortrein, met zijn lauwwarme, van stof doortrokken kussens uw longen voelt inkrimpen en zuchten, daar zetten zij zich jubelend uit zoodra de frissche koelte haar komt binnenstroomen, en welk een weelde u dan, in de heerlijke schaduw van een machtig tentdek, van alle kanten te laten dóórwaaien door de vriendelijke, versterkende, met zout bezwangerde zeelucht!

Ik nam, terwijl mijn zoon, die voor al wat machine is groote belangstelling koestert, het *schip* in al zijn onderdeelen bekeek, van uit mijn dekstoel mijn *medepassagiers* eens op, en was met verschillenden hunner al gauw in gesprek. Ik weet niet meer in *hoe*

veel vreemde talen ik een poging tot kennismaking waagde, maar voor mijn „Deensch" was het zeker *niet* vleiend dat iemand, mijne taalmartelingen aanhoorende, mij opeens in onze moedertaal aansprak, al klonk mij zijn Nederlandsch ook zeldzaam *geaffecteerd* toe uit zijnen mond. Geen wonder ook, want de goede man, schoon in patria geboren, woonde sinds twintig jaren in Kopenhagen. En wie ter wereld spreken voor 't oor van een vreemdeling gemaakter dan de Denen?

Dat moet gij hunzelven echter niet zeggen, want ze zouden u zeer vertoornd aankijken. Voor den rechtgeaarden Deen is zijne zachte, zoete, weekelijke taal met haar lastige *d*'s en *t*'s en half-gezongen, half-ingeslikte klanken, het maximum van mannelijke kracht en vrouwelijke zachtheid tegelijk. „Vort Modersmaal er dejligt, det har saa mild en Klang," zou hij u met een bekend versje van Lembcke antwoorden, dat ik u hier, zoo goed en zoo kwaad als het mij lukken wil, zal vertalen.

Hoe schoon is onze moedertaal, hoe teeder is haar klank!
*Wáár*mee haar vergeleken, *hoe* prijs 'k haar in mijn zang?
Ze is als eene hooge jonkvrouw, een eedle koningsbruid,
Zij is zoo jong en frisch, zoo lieflijk ziet ze er uit!

Zij legt ons op de lippen elk goed en krachtig woord,
Hetzij ge als taal der minne, of haar als krijgszang hoort.
Is 't hart gedrukt van zorgen, of vol van zoete vreugd,
Zij schenkt de rechte tonen en 't harte wordt verheugd.

Al hebben we ook de wijsheid van langvervlogen tijd
In verre landen nagespeurd — hoe vroolijk zijn we en blijd,
Wanneer *zij* ons weer lokken komt met vriendelijk geluid!
Zij is zoo jong en frisch, zoo lieflijk ziet ze er uit!

De vreemdling was haar gram en zocht voor haar een band,
Een slavenketen om haar heen, zelfs in haar eigen land!
Maar toen zij waanden dat men haar den dood in 't harte stak —
Toen lachte zij zóó hartelijk, dat elke boei verbrak!

Elk dichter, dien zij zingen liet in woorden, vol van kracht,
Bleef voor haar eer en roem een sterke en trouwe wacht;
Elk lied, dat aan het trouwe volk tot lust en vreugd verstrekt,
Is weer een gesp in 't pantserkleed, dat haar de borst bedekt.

De blijde scherts, die onzen mond den gullen glimlach leert,
Is als een pijl in haar bezit, die weer haar roem vermeert;
Elk woord, dat uit des menschen hart tot menschenharten naakt,
Is weer een steen, die hare burcht mêe onverwinlijk maakt.

Zoo snelt de tijd in vlugge vaart daarheen, van eeuw tot eeuw,
En onze namen gaan voorbij als versch gevallen sneeuw;
Elk leeft een korte poos op aard, totdat de dood hem stuit —
Maar *zij* blijft altoos jong en frisch, en lieflijk ziet ze er uit!

Ik keek er mijn luidjes maar eens op aan, en amuseerde mij met hun eigenaardigheden. Een vreeselijk-leelijke Engelschman, in een geruiten broek met harde kleuren, met een wonderlijke pet en een grasgroen vest, had met zijn beeldschoon vrouwtje natuurlijk de allergemakkelijkste stoelen uit de kajuit weggehaald en op het meest beschutte plekje van het dek neergezet. Practisch zijn ze, die zonen Albions, en ongegêneerd niet minder! Dat zijn tasschen, koffers en plaids het nauwe voetpad verbazend belemmerden, zoodat elke wandelaar slechts half *springend* zijn weg kon vervolgen als hij in zijne nabijheid kwam, was natuurlijk niet de allerminste reden voor hem om ook maar één stuk van zijn bagage te verleggen; en met een rustige kalmte, die elk hem benijden mocht, liet hij door de kellnerin zich eene reeks van etens- en drinkenswaren aandragen, die zijne omgeving langzamerhand op een bijkeuken van het schip deden gelijken. „Never mind" en „all right" waren zijn geliefkoosde exclamaties. — Op de achterplecht, zoo ver mogelijk van alle andere menschen verwijderd, zat een jong meisje een berg uitknipsels van couranten te lezen, wellicht een spannend feuilleton, dat zij uit Hamburg had meegenomen en liever niet mede naar huis bracht; vóór wij aan wal kwamen zag ik het haar tenminste overboord werpen. — Een verliefd paartje, *zij* lang en blond, met fladderende haren onder haar coquette hoedje, *hij* kort en donker, liep bijna onafgebroken arm in arm te zeilen over het schommelende dek, elkaar alleen dàn loslatend als ze aan den barricade-makenden Engelschman voorbij moesten, die iedere keer met brutale verbazing dat minnekoozende tweetal van het hoofd tot de voeten opnam. Doch zij zagen niets dan malkaars oogen en bekoorlijkheid. — Een sentimenteele juffrouw was daarentegen stoelvaster; wij hebben haar al den tijd, dat wij voeren, op hetzelfde plekje zien zitten, met een onveranderlijken glimlach naar de verborgen dolfijnen der zee starende, en nòg tooide diezelfde zoete lach hare lippen toen zij, met twee tasschen en vele andere reisbenoodigdheden beladen, in Korsør de plank naar de kade opstapte.

De zee was als een spiegel zoo glad. Hoe heerlijk blonk het zilveren spoor, dat de boot achter zich aan vormde in de stralen

der zon, waarover dan de zwarte pluim van den schoorsteen als een donkere sluier henensteek. Van tijd tot tijd gleden ons visschersbootjes voorbij, en in de verte hoorden wij het donderen van twee, drie Duitsche oorlogsschepen, die aan het manoevreeren waren. Wonderlijk snel wisten zij die geweldige zeekasteelen te doen wenden en draaien, en niet zonder ontroering dacht ik er aan hoe zulke schepen, met honderden jonge mannen aan boord, in oorlogstijd soms binnen enkele minuten naar de diepte zinken, wanneer een vernielend schot of een verraderlijke onderzeesche mijn hen getroffen heeft. Nu was het maar met *los* kruit, of ten minste zonder gevaar, dat die vuurmonden werden afgeschoten, maar 't was toch een indrukwekkend geluid ze te hooren: telkens een korte, hevige donderslag, die u deed rillen en beven wanneer gij dacht aan de verschrikkingen van een werkelijk zeegevecht. Hoe ontzettend is het toch eigenlijk dat men zulke gevaarten, voor millioenen en nòg eens millioenen schats moet bouwen, alleen om elkander van het leven te berooven en aan de eischen van een veelal ach zoo betwistbaar volkeren-„recht" te voldoen!

Tegen half 5 zagen wij de boot aanleggen aan de Deensche kust, die wij reeds geruimen tijd hadden zien naderen. Wij waren te Korsør en zetten dus voet op Deenschen grond, waar wij al aanstonds de Danebrog zagen waaien — de nationale vlag, waarmede haast ieder gebouw van eenige beteekenis in Denemarken permanent getooid is. Ik nam er eerbiedig mijn hoed voor af, toen ik voor de eerste maal haar op haar eigen grond zag wapperen, want het is een der alleroudste en eerwaardigste dundoeken van Europa, en onwillekeurig reciteerde ik het vlaggelied van C. Ploug: „Vaj højt, vaj stolt og frit, vort Flag med Dugen hvid og rød!"

Waai hoog, waai trotsch en vrij, o vlag!
  Ons vaandel, wit en rood!
Uw Danmark op ons *reeknen* mag;
We ontbreken *niet* wanneer de dag
  Van strijd ons opontbood!
  Trouw zijn we u tot den dood!

Uw doek spreekt ons van blijden moed
  En trouw, die vast blijft staan;
't Deelt sterkte mee aan arm en voet,
Gezondheid aan ons hartebloed;
  Die vlag wijst met haar heldre baan
  Den weg van *plicht* ons aan.

Herinner ons maar t' aller stond
Aan 't dierbaar vaderland!
Aan Dànmark's volk en heilgen grond,
Waar elk zijn lust en leven vond,
Zijn met éénzelfden vasten band
Zoo man als vrouw verpand.

Waai hoog, o vlag, van uwen stang,
Gij aller zielsvriendin!
Waai over veld en bosch recht lang,
Ombruischt door krachtig volksgezang —
Maar wek in ons ook *ernstgen* zin,
Wijd ons tot *mannen* in!

Na dezen groet aan de oude Danebrog spoedden we ons naar het armelijke, kleine station, om wat meer van het Deensche land te kunnen genieten dan het nauwe douanekantoortje mogelijk maakte. Wij waren op Seeland en zaten weldra in een trein, die in staat was al het genot der zeereis ons weer te vergallen. Het was er eenvoudig *snik*-heet, en de coupé, waar elk reiziger een los kussen voor zijn gemak heeft, en die ik erg laag, klein en benauwd vond, geleek mij een ticheloven uit Egypteland. De trein was bovendien akelig vol, zoodat vele reizigers in de zijgangen bleven staan, en het „ikke ryggere" (niet rooken) op de muren was blijkbaar geen belemmering voor sommigen om de toch reeds onsmakelijke atmosfeer nog wat aan te dikken door ongeurige tabakswalmen. Ik schikte mij met wijsgeerige gelatenheid in mijn lot, en begon een gesprek met een intelligent uitzienden heer, die naast mij bij een geopend venster wat lucht stond te happen, en die, na in vier talen met mij *gezwegen* te hebben, eindelijk in een Italiaansch, nog slechter dan het mijne (en ik verzeker u dàt zegt wat!) mij vertelde dat hij een Rus was, die zijn ongelukkig vaderland voor goed den rug had toegekeerd. Over zijn grootvorsten was hij eenvoudig niet te spreken. De *beste* hunner was „nog slechter dan de gemeenste galeiboef," zeide hij, en eerst wanneer de allerlaatste dezer ellendelingen vermoord was, kon er redding voor zijn arme vaderland komen. Ik laat dat alles natuurlijk voor *zijne* rekening, maar het trof mij toch dat een arts, een fijnbeschaafd en ontwikkeld man, zonder hartstocht en met een onbeschrijfelijken weemoed, mij de anarchie als het eenige redmiddel voor Rusland aanprees.

Door een vlak, vruchtbaar landschap, mooie weiden vol rood-

bonte koeien, hier en daar door heerlijke beukenbosschen afgewisseld, reden wij voort, de stations Slagelse, Sorø, Ringsted en Roskilde voorbij, de laatstgenoemde eens eene stad van over de 100.000 inwoners, nú een vergane grootheid met even 6000 burgers, beroemd door zijn domkerk, waar de meesten der Deensche koningen begraven zijn. Hoe gaarne had ik in al die plaatsen, die mij uit de brieven van Andersen zoo bekend zijn, eens vertoefd, maar wij *moesten* verder, en kwamen tegen 7 uur in Kopenhagen aan, het middelpunt van het Deensche leven in al zijn rijke veelzijdigheid. Binnen een kwartier waren wij in het prachtige „Nieuwe Missionshotel," even royaal en aantrekkelijk als het Hamburgsche „Hospiz" bekrompen en onbegeerlijk was, en van hieruit zouden wij nu, zooveel de kort-afgepaste tijd het ons vergunde, het merkwaardigste van stad en land gaan bezien.

Ik heb op mijne gansche reis het voorrecht gehad bekwame en welwillende gidsen te vinden. In Kopenhagen en in Stockholm waren het studenten, die, volkomen van alle toestanden en middelen van vervoer op de hoogte, ons niet weinig geholpen hebben om alles zoo goed en gemakkelijk mogelijk te bezien. Wat is het Evangelie toch eene internationale macht! Alleen de omstandigheid ik „præst," bedienaar des Woords was, bezorgde mij aanstonds eenige beminnelijke jonge mannen, bereid en geschikt om met ons overal heen te gaan. Ik benoemde dan zulk een vriend tot onzen gemeenschappelijken kassier, en verder had ik mij met niets te bemoeien. Hij maakte voor elken dag een passend reisplan gereed, hij wist wanneer wij trein, boot, electrische of droschke moesten gebruiken, en overal gaf hij ons de meest gewenschte inlichtingen bij wat wij zagen.

Ik zal u thans niet van stap tot stap medenemen naar alle plekjes, die wij bezochten, maar u meer een algemeenen indruk van dat merkwaardige Kopenhagen geven, zooals ik dien heb ontvangen.

Natuurlijk leert men in zoo'n korten tijd een stad niet *kennen*, en ik weet zeer goed dat een vreemdeling haast altijd alléén den *buiten*kant en den *mooien* kant van de plaatsen ziet, die hij bezoekt. Maar daardoor juist is het reizen zulk een *genot!* Men komt eens uit zijn *eigen* bekrompen toestanden en omgevingen uit, terwijl men de enghartigheden van het *vreemde* land — dat ze natuurlijk even goed *heeft* en *kent!* — niet opmerkt. De vreemdeling vertoeft

bijna uitsluitend in sloten en paleizen, in bibliotheken en museums, in de schoone parken en bosschen, maar bemerkt van den alledaagschen sleur en de kleinzieligheden van het gewone leven zoowat niets; hij ziet alleen het bestaan van dat vreemde volk, waaronder hij vertoeft, in het *groot*, in zijn historische *hoofdtrekken*, zonder dat hij zijn bekrompenheden en dwaasheden opmerkt, laat staan begrijpen kan. En dat werkt onbeschrijfelijk verfrisschend en verruimend op den geest. Iemand, die veel reist en zijn oogen goed openzet, kan *onmogelijk* een benepen ziel houden!

Het eerste wat mij trof, toen ik van het onaanzienlijke hoofdstation naar ons missionshotel heenstapte, was de groote *luxe* in de kleeding der Kopenhagers, en die indruk werd mij bij elke wandeling versterkt. De dames gaan er in zulk eene staatsie, dat ik in 't eerst dacht een file bezoeksters van een of andere galavoorstelling te zien. Keurige japonnetjes in alle mogelijke kleuren, wijd-uitgesneden en met een overvloed van kant en lint, en velerlei andere toilet-détails, aan wier beschrijving ik mij niet waag, om mijne groote onkunde op dit gebied niet te verraden, deden mij weldra begrijpen dat de Kopenhaagsche beau-monde voor de Parijsche niet wil onderdoen; men vertelde mij dan ook dat nergens in het Noorden zóóveel werk wordt gemaakt van toilet en uiterlijk vertoon als hier. En heel dat mondaine, praallievende leven vindt zijn middelpunt in „Tivoli," een inrichting, die geheel éénig in haar soort is, en waar avond aan avond duizenden (ik heb hooren zeggen: soms wel 30 à 40.000) Kopenhagers zich gaan verstrooien en vermaken.

Het Deensche Tivoli is eenvoudig een *pretmakers-paradijs*, en in zijn slag even beroemd als de Deensche *boter*, de Deensche *porseleinfabriek* of de Deensche *professoren* Finsen en George Brandes. Het kan, geloof ik, met niets van dien aard in de geheele wereld vergeleken worden, en het is in de 60 jaren, die het nu bestaat, altijd frisch en jong gebleven. Toen men de ondragelijk geworden vestingmuren der zich altoos-uitbreidende stad ging sloopen, heeft een ondernemend en waarlijk geniaal mensch, George Carstensen, een man, die officier en consul was geweest, en die de halve wereld had rondgezworven, altijd zijn oogen goed de kost gevend en zijn hoofd met steeds grootscher plannen opvullend, de beschikking weten te verkrijgen over uitgestrekte terreinen, midden in de stad gelegen, en daar gaandeweg eene inrichting gevormd, waar het genotlievende Kopenhaagsche volk *alles* kan

vinden, wat van zijn gading is. Gezellige restauraties, muziek in *al* haar soorten, van de luchthartigste straat- en opera-deuntjes af tot de meest klassieke kunstwerken van de grootste musici toe; comedies, pantomimes, wedstrijden te water en te land, tentoonstellingen, toovergrotten, water- en bergpartijen, wedloopen, worstelaars, acrobaten, koorddansers, luchtschippers, vuurvreters, geleerde professoren, die er wetenschappelijke voordrachten houden — gij kunt het u niet zóó bont en zóó zonderling denken, of Tivoli *heeft* het, of *geeft* het op gezette tijden. En dat alles in de smaakvolste en aantrekkelijkste omgeving! Mooie grasperken en bloemvelden, waarbij ge over dag rustig en kalm als op een buitenplaats kunt zitten lezen, en 's avonds een kleurenschittering vindt met lampions en chassinets en electrische lampen en vuurwerken, als waart ge in de sprookjeswereld van de 1001 nacht verplaatst.

De Kopenhager is opgegroeid met zijn Tivoli. Hij kent het van zijn prilste jeugd af, hij blijft er trouw aan ook als hij vader en grootvader is geworden. Hij kent er alle hoekjes en plekjes van. Hij heeft er al zijne kennissen en gasten heengeleid, hij bluft er op als op iets, dat hij zelf heeft tot stand gebracht. Avond aan avond staan honderden kinderen in hooggestemde verwachting voor het groote pantomime-theater, dat in de open lucht, tusschen de fraaie, hooge boomen in gebouwd is, en lang nadat de zwijgende, maar toch zoo duidelijk-sprekende voorstelling is afgeloopen, staan zij nòg in de handen te klappen en Pierrot, de populairste van alle figuren, op te roepen met de smeekende woorden: „toe, zeg-is wat! toe, zeg-is wat!" en ze houden niet op voor hij nog eens *even* op de planken komt en vriendelijk vraagt: „ga jullie nu zoet naar huis, kinderen!" En als die kinderen groot zijn geworden, *blijven* ze aan Tivoli gehecht. Hier hebben ze voor 't eerst het meisje gezien, dat hun jeugdig hart in vlam zette. Hier zijn hun eerste verliefde streken uitgehaald. Hier is hun verlovingsfeest gevierd. En als de verliefde jongeling van voorheen nu zelf een gelukkig burger en vader is geworden, met eenige hoopvolle spruiten bengelend aan zijn handen of jaspanden, is Tivoli weer de plaats waar hij zijn kinderen mede gelukkig maakt en zijn eigen herinneringen weer eens opfrischt.

Ik kwam natuurlijk met geen van die Kopenhaagsche gevoelens de helderverlichte, grootsche entrée door, en keek met de nuchterheid van een vreemdeling, nog wel van een *Hollander* (voor den buiten-

lander de incarnatie van het flegma!) dat bonte leven eens aan. Er was juist eene hoogst belangrijke tentoonstelling te zien over IJsland en de Far-øer, benevens over Groenland, dat geweldig groote „byland," dat lang niet zoo vreeselijk en onvruchtbaar is als wij het ons wel eens indenken, en vooral van de *Yslandsche* beschaving kreeg ik daar een diepen indruk. Prachtige, reusachtige doeken en honderden voortbrengselen stelden den bezoeker in staat zich een vrij volledig denkbeeld van deze onbekende streken te vormen. Maar welk eene eenzaamheid daar op die uitgestrekte velden! Welk een bestaan daar in dat kleine stadje op de Far-øer, dat daar zoo *levend* was afgebeeld, en waar een der dames, met wie ik de tentoonstelling bezocht, mij zeide een vriendin als apothekares te hebben. En welk eene liefde voor de meest misdeelden wekt toch het Evangelie, gelijk een jong, bekwaam medicus mij zeide dat zijn vaste plan was naar Groenland henen te trekken, om daar èn naar het lichaam èn naar de ziel, zijn misdeelde broeders en zusters te kunnen helpen.

Verder ben ik alweer de helft vergeten van wat deze reusachtige permanente kermis te zien — en te betalen geeft, want men kan er zijn geld ongemakkelijk gauw kwijt raken! Wij hebben er een „wondergrot" bewonderd, waar wij met een bootje heenvoeren, en waar de bekendste figuren uit Andersen's sprookjes in waarlijk feëerieke omgeving, door electrisch licht beschenen en in de rijkste uitvoering, aan ons voorbij trokken. Men kon zich als in een tooverwereld verplaatst wanen, maar de prozaïsche ontnuchtering was groot, toen we de grot weer uitvoeren, en opeens in al het lawaai van dat pretlievende Tivoli-publiek terecht kwamen. Vlak bij ons kon men voor eenige øre een „schipbreuk" meemaken, d. w. z. met een snel-afglijdend schip in 't water hevig botsend neerploffen, en op eenige passen afstands stond een juffrouw in een open theatertje allerijselijkst te gillen en te jodelen. Maar ook, en dat koos ik natuurlijk, kon men in een ander gedeelte van dezen geweldigen tuin, de heerlijkste muziek ter wereld hooren, en had ik het voorrecht nog juist het slot van Beethoven's „Eroïca" te genieten. Wonderlijker mengsel dan Tivoli aanbiedt zal men moeilijk op eene tweede plaats ter wereld kunnen vinden!

Welk een verschil tusschen dit dóór-en-dóór *moderne* „verlustigingsetablissement" en het *oude* Kopenhagen! Ik heb er mij herhaaldelijk aan verkwikt, terwijl ik van Tivoli toch in één avond

meer dan genoeg had. De tegenstellingen liggen in deze stad dicht bij elkaar. Vlak bij de drukste straten, waar het bonte, rumoerige leven der 20e eeuw pulseert, ligt de „Gammaltorv" (de oude markt), de plaats waar bisschop Absalon zijn stad zag opgroeien. Oorspronkelijk niets dan eene nederzetting van arme visschers, die de verschillende eilandjes bewoonden, werden deze woonplaatsen langzamerhand onderling door bruggen verbonden, zoodat het min of meer op eene groote kolonie begon te gelijken. Weldra zetten ondernemende kooplieden zich op het strand neer, en in 1167 gaf koning Valdemar de Groote deze plek aan bisschop Absalon, een der geniaalste kerkvorsten, die het Noorden gekend heeft. Deze stichtte er de eerste vesting, het zoogenaamde „Axelhus," en gaandeweg breidde „Kjøbenhavn" („de haven der kooplieden") zich nu uit. Eindelijk verlegde een koning zijne residentie van Roskilde hierheen, en nu ging het snel voorwaarts. Christiaan IV bouwt er statige paleizen, telkens moeten de stadsmuren verwijd en uitgelegd worden, en hoe vaak ook door branden geteisterd, die soms tot bijna de helft der stad verwoestten, altijd rees zij weer als eene Phoenix op uit hare asch, altijd naar de oude traditiën en modellen weer herbouwd. Dat geeft aan het oude Kopenhagen een voorkomen van nòg hooger grijsheid dan het in werkelijkheid bezit, want *heel* oude, middeleeuwsche gebouwen bestaan er eigenlijk niet meer. Maar er zijn toch nog van die deftige monumenten uit de 17e en 18e eeuw, die met hun gebogen, onregelmatige daken, met leien gedekt, met hun hooge dakvensters en smalle ruitjes in lood gevat, met hun houten luiken aan de benedenverdieping en heel dat bekoorlijk cachet, dat aan zulke overblijfselen uit het verledene eigen kan zijn, een echt *antieken* indruk maken, en die ook inderdaad nog heel wat hebben aanschouwd. Ik stelde mij de deftige, rijke burgers van 't jaar 1600 daar voor, met hun bontgekleede vrouwen en dochters, naar de smalle straat uitziende, waar misschien een koninklijke processie of een arme ter dood veroordeelde langs henen ging, en hier en daar kijkt nog zoo'n wonderlijk ouderwetsch, bolgeslepen, gekleurd glas, dat reeds eeuwen daar bewaard bleef, u als een grimmig reuzen-oog aan. Vooral in den omtrek van de „Nieuwe Haven," vlak bij „Kongens Nytorv" gelegen, vindt gij nog heel pittoreske woningen uit vroegere eeuwen, te midden van een bonte en en weinig aantrekkelijke bevolking, die hier in de zeemanskroegen, bootkantoren en landverhuizerslogementen in- en uitgaat. Soms

stuit gij ongedacht op een idyllisch binnenplaatsje, vol groen en bloemen en zoete rust, den voormaligen hof van een oud-patricisch huis, dat met zijn fraaie vensters, zijn mahoniehouten voordeur en halfvergulde trapleuningen nog van vroegere grootheid getuigt. Waarschijnlijk zijn ze ook wel heel mooi geweest toen ze *nieuw* waren, die kapitale heerenhuizen, maar thans vind ik ze *prachtig* in hun eerwaardigen *ouderdom*, nu de eenmaal witte steenen in de vochtige Kopenhaagsche lucht grauw zijn geworden en zij met het respect, dat eene grootheid van den ouden stempel van u vragen mag, daar vóór u staan. O vergelijk däärmede eens die moderne, hart- en karakterlooze huizenrijen van onze hedendaagsche bouwspeculanten!

Toch zoudt gij u zeer vergissen wanneer gij *alle* nieuwere gebouwen van Kopenhagen aldus met minachting aan gingt zien. Want naast vele smakelooze en afschuwelijke voortbrengselen eener moderne metselkunst, die alleen naar praktische woningkazernes vraagt, waaruit zooveel mogelijk huur te halen valt, zijn er ook in den allerjongsten tijd bouwwerken verrezen, die de oprechtste bewondering verdienen. Ik denk dan allereerst aan het nieuwe *Stadhuis*, waar iedere Kopenhagenaar trotsch op is, en waar de *uitwendige* gestalte werkelijk de zichtbaarmaking van het *innerlijke* leven is; een monumentaal gebouw, zich aansluitend aan de historie, en toch tevens zoo echt jong en aangepast aan den tegenwoordigen tijd. Wat verrijst het daar kloek en fier op die groote marktruimte, hoe massief staat het daar op zijn breede grondslagen, hoe natuurlijk doet zich die roode steen voor, waaruit het is opgetrokken, hoe vormt het alles, ondanks de talrijke détails, een harmonisch geheel! Welk een goede smaak, welk een gezond verstand, welk een ernstig bewustzijn van kracht spreken er uit dit „Raadhus," en welk een stouten, frisschen moed geeft die slanke toren met zijn vergulde spits te kennen. Niet minder getuigt van kracht dat forsche dak met zijne zes bronzen figuren, zes wachters uit verschillende tijden voorstellende, die zich rondom het uit gedreven koper vervaardigde stadswapen groepeeren. In het midden van het geweldige gebouw zijn twee groote ruimten, waarvan de eene met glas overdekt en de andere open gelaten is. Hier kunnen echte volksvergaderingen gehouden worden, want dit stadhuis is niet als het oude Amsterdamsche eene plaats, waar de voorname *regenten* zetelen, maar een regeeringsbureau van een der meest *democratische* steden van Europa. De geniale bouwmeester Nyrop

heeft met deze schepping waarlijk eene *weldaad* bewezen aan zijn volk. De edele gematigdheid van zijn bouwkunst, die toch zoo ontzaglijk veel rijkdom van fantasie bevat en zooveel ernstig streven naar het ideaal, geeft een kostelijke les aan het genotzieke geslacht onzer dagen. Hoewel hij vrijheid had naar zijn eigen wenschen en idealen te arbeiden, heeft hij geen oogenblik deze vrijheid misbruikt, en bewezen hoe volkomen vreemd aan persoonlijke ijdelheid deze man is — een *zeldzaam* iets, ook bij de grootste kunstenaars. Hij heeft *natuurlijk* willen zijn, en daardoor is hij een echt type van zijn volk, week en toch sterk, geestvol en toch zoo eenvoudig, vrij van vooroordeelen en toch zoo fijn en edel. Ik heb *elken* dag van mijn verblijf in Kopenhagen eenige oogenblikken aan de bewondering van dit heerlijke „Raadhus" gewijd.

De *handel* van Denemarken is ontzaglijk groot, en gij krijgt respect voor den ondernemingsgeest en den practischen zin van dit kleine volk. Een blik op de „Vrijhaven" met hare geweldige magazijnen en kantoren, of op de lijst der handelshuizen, die het Adresboek u opnoemt; een kijkje in de Beurs of in een der vele paleisachtige banken en kantoren, doet u aanstonds beseffen dat er ongeloofelijk veel omgaat in den Deenschen handel. Ik kan mij natuurlijk hier niet in bijzonderheden begeven, die toch buiten mijn eigen ervaring en opmerking blijven moeten, maar zal alléén iets zeggen over de Deensche *melk en boter*, die, zooals gij weet, een Europeesche vermaardheid bezitten. En dan moet ik zeggen: onze Hollandsche *boter* vind ik even smakelijk, maar voor de Deensche *melk* moet de onze de vlag strijken. Zulke heerlijke, krachtige, verrukkelijke melk als ik in Denemarken dronk, heb ik nog nergens teruggevonden. Of dat aan de kruiden der malsche weiden, aan het soort der koeien, aan de verzorging der melk of aan dat alles te samen ligt, weet ik niet, maar heerlijk *is* ze! Wij kregen ze in halve fleschjes, goed gesloten, ijskoud, zoodat het in die warme dagen een ware verkwikking was ze te drinken, en van een smaak — neen maar, eenvoudig onovertreffelijk! Maar wat *wordt* er ook niet voor de zuivelbereiding daar te lande gedaan!

Men heeft het in Denemarken begrepen dat de kleine boertjes, wanneer zij *zelven* hun boter bereidden, nooit aan de strengste eischen van zindelijkheid en onvervalschtheid kònden voldoen, en nog ongeveer het jaar 1870 gold de Deensche *boeren*boter voor niet veel beter dan machinevet. Die van de *heeren*hofsteden had

een betere reputatie. Maar bij de snelle verspreiding der socialistische denkbeelden, werd de vraag weldra allerwege door de boeren gesteld: „waarom zouden *wij* de kostbare machines, die de *heeren* zich wel kunnen aanschaffen, maar die voor *ons* alléén te duur zijn, niet voor *gezamenlijke* rekening koopen?" En zoo ontstond in het jaar 1882 de eerste coöperatieve zuivelfabriek op aandeelen. Tien jaren later waren er reeds 1057 fabrieken met 140.000 aandeelhouders, en 850.000 van de ruim 1.000.000 koeien in Denemarken leverden hare melk aan *deze* inrichtingen. Spoedig had de boerenboter de heeren-boter in alle opzichten overtroffen, en op alle wereldmarkten de hoogste prijzen behaald. En nog telkens worden er nieuwe zuivelfabrieken gesticht, naar de jongste ontdekkingen en methoden ingericht, en altijd weer maken zij goede zaken. De regeering doet wat zij *kan* om allen te doordringen van het besef dat eerlijkheid, zuiverheid en nauwgezetheid in dezen handel *levensvoorwaarden* voor 's volks welvaart zijn.

Ook de veeteelt wordt met groote zaakkennis en zorgvuldigheid behartigd. Men heeft ook export-slachterijen op aandeelen, die uitnemend floreeren, en de kostbare koeien gedijen prachtig op de malsche klaverweiden. Waarlijk de Deensche boer is uitgeslapen als de beste, en hij begrijpt het *goed* dat knoeien en bedriegen zijn reputatie bederft, en dat van zijn reputatie eenvoudig *alles* voor hem afhangt. Moge hij in dit opzicht in ons vaderland vele nauwgezette navolgers vinden!

Al heeft men ook den doodelijksten haat aan alle museums gezworen, en al hadden ook *wij* ons voorgenomen ze op deze reis zoo min mogelijk te betreden, vanzelf maakten wij eene uitzondering voor het *Thorwaldsen-museum*, misschien wel de grootste beroemdheid van gansch Kopenhagen, ja van geheel het Deensche Rijk. Niet ver van het verbrande koninklijke slot Christiansborg, dat sedert den 4en October 1884 als geweldige ruïne dáár staat, is de vrij leelijke en schandelijk verwaarloosde bewaarplaats van de kunstwerken dezes genialen beeldhouwers. Het is een somber gebouw, naar men zegt in den stijl van de antieke etruskische grafmonumenten, en niet alleen van buiten, maar helaas ook van binnen zoo vuil en slordig mogelijk. Al de beelden en reliefs van den grooten meester, die in de open binnenplaats van dit zijn museum tusschen klimop en rozen begraven ligt, zijn met een laag stof overdekt, en gij verbaast u dat, wanneer de *Staat* er te arm of te gierig

voor is, een der rijke *bierbrouwers* van Denemarken, die millioenen schats met hun sterke brauwsel verdienen, en onder welke meer dan één Maecenas gevonden wordt, niet een paar wasch- en waaiermenschen aanstelt, om deze heerlijke kunststukken voor landgenoot en vreemdeling wat presentabeler te maken. Nu krijgt ge waarlijk den indruk van een adellijk kasteel, welks bezitter zich om zijn schulden en armoede achterbaks houdt, en dat thans voor het publiek voor een paar kwartjes in al zijn décadence te zien is.

Bertel Thorwaldsen, de grootste kunstenaar van het Noorden, werd den 19 Nov. 1770 te Kopenhagen geboren. Zijn vader, een IJslander van afkomst, was als scheepstimmerman en houtsnijder naar Denemarkens hoofdstad overgekomen, en daar leerde zijn veelbelovende jongen voor het eerst de werktuigen gebruiken, die hem de vaste hand verschaften, waarmede hij later zulke wondervolle kunststukken zòu vervaardigen. Op zijn elfde jaar kwam hij op de teekenacademie en in 1793, dus 23 jaar oud, verwierf hij den „grooten prijs," waaraan een beurs voor een studiereis naar Italië verbonden was. Eerst drie jaren later ging hij naar het land der klassieken henen, waar hij hard studeerde, maar in 't eerst niet veel aanmoediging vond bij de mannen van het vak. Hoe *kon* het ook anders bij een genie, dat zoo geheel *zichzelf* wilde zijn? Het genie is in menig opzicht aan een komeet gelijk. Zijn wegen wijken van de gewone orde af, gelijk de banen der komeet van die der andere sterren.

Spoedig echter veranderde de koelheid tegenover hem in bewondering, en toen hij in 1819 naar Kopenhagen terugkeerde, werd hij er als een vorst gehuldigd, zonder tegenspraak de grootste beeldhouwer van Europa. Hij had toen een hoeveelheid kunstwerken vervaardigd, die aan het ongeloofelijke grenst; ik meen dat hij er in 't geheel meer dan 500 gewrocht heeft, en gij vervalt van de eene verbazing in de andere wanneer gij de zalen van dit museum doorwandelt, en dan bedenkt dat het één man is, die dat alles gemaakt heeft. Vooral het *relief* werd door hem met een meesterschap bearbeid, dat u stil maakt van bewondering over zóóveel leven bij zoo klassiek-rustige vormen. Al zijne voortbrengselen zijn van eene hooge idealiteit. Hoe heeft hij het rijk van Amor, den god der liefde, op allerlei wijzen, aanminnig schoon en dichterlijk, verheerlijkt! Wie kent niet zijn Bacchus en Ganymedes, zijne Gratiën, zijn voorstellingen der liefde in haar verschillende leeftijden, een werk, dat de Paus, toen hij den kunstenaar eens be-

zocht, zóó verrukkelijk schoon vond, dat hij bij zijn vertrek heelemaal vergat den apostolischen zegen te geven!

In het voorjaar van 1820 keerde Thorwaldsen opnieuw naar Rome terug, om er tot 1838 te blijven, toen hij, met roem overladen en door alle vorsten en kunstminnaars gezocht en geëerd, voor goed zich in Kopenhagen vestigde. Onder zijne leiding arbeidden nu talrijke kunstenaars, die dan de vele beelden en monumenten afleverden, wier vervaardiging men den beroemden man van alle kanten opdroeg, maar voor welke hij zelf onmogelijk den tijd meer kon vinden. Vele daarvan missen dan ook het persoonlijk-geniale, dat aan zijne jongere, geheel zelfstandige kunstwerken eigen is. Ook ging hij zich in zijne latere periode meer met godsdienstige, positief-*christelijke* onderwerpen bezig houden, bovenal met de versiering der „Onze-Vrouwe-kerk," waarvan wij allen de hoofdfiguur, den „zegenenden Christus" kennen, doch waartoe ook de twaalf apostelen behooren, die rechts en links langs de zijwanden geplaatst zijn, terwijl de Christus in de nis, achter het altaar, als het ware allen, die in dit heiligdom te samen komen, met zijne uitgebreide handen zegent.

Terwijl ik eerbiedig bij den ingang der kerk bleef staan, aan weerskanten de twaalf apostelen gadeslaande, maar onwillekeurig en met macht bovenal naar *Hem* heengetrokken, die daar aan het einde der kerk er het groote middelpunt van vormt, dacht ik tot mijn troost en bemoediging aan 't oude rijmpje:

Dies gute Sprüchlein, Herz! erfass,
Halt's fest im Weltgetriebe:
»So stark als Gottes Sünden-Hass
Ist seine Sünder-Liebe."

Ik weet niet hoe het komt, maar mij imponeerde het geheel nu *niet* zoo sterk; toch is het een hoogst voornaam en eerbiedwaardig gezelschap, meer dan levensgroot, dat daar op u nederziet.[1]) Er zijn in deze kerk nog verscheidene andere, kleinere werken van Thorwaldsen, waaronder een prachtige knielende engel, die één groote schelp, die als doopbekken dienst doet, in de handen houdt; eene heerlijke figuur.

Al deze stukken vindt gij, maar dan natuurlijk in afgietsel of copie, in het Thorwaldsen-museum terug, waar gij dezen machtigen geest in *al* zijne veelzijdigheid kunt bewonderen. Ik bespaar u eene opsomming van de afzonderlijke meesterstukken, die u ver-

moeien maar niet boeien zoude; doch ik kan u wel zeggen dat ik nooit van éénige kunst zóó volop genoten heb als van deze klassieke, en toch zoo echt ons nabij-staande beeldhouwkunst.

Het *intellectueele* leven staat in Denemarken bijzonder hoog, en waar het land in den loop der tijden zijn politieke grootheid geheel en al verloren heeft, daar hebben zijne dichters nimmer opgehouden hun vaderland toe te roepen dat zijne taak thans *deze* is: in het Noorden den *fakkel der beschaving* hoog te houden, de macht des *geestes* boven die van het ruwe geweld te doen eeren en bewonderen.[2]) Ik denk aan een versje van Jonas Lie, op een studentensamenkomst in Christiania met geestdrift gezongen, en tot heel Skandinavië gericht, maar dankbaar ook door de Denen op hunne meetings aangeheven („Midt i en Jærntid som ikkun tror"):

Terwijl onze eeuw slechts vraagt naar kracht,
  Die rust op ruw *geweld*,
Streeft *gij*, o Noorden! naar de macht,
  Die *geestes* grootheid meldt.
Geen goudglans, die uw roem verkondt
  Of buldrende kanonnen —
Gij hebt voor 't *hart* op 't wereldrond
  Een eereplaats gewonnen.

Nog wacht u meenge zware dag
  Op 't strijdperk dezer aarde,
Maar als een zonbestraalde vlag
  Blinkt ge in onz' groene gaarde.
Wees niet vervaard, gij kleine schaar!
  Die uittrekt om te strijen —
Elk kind staat straks manmoedig klaar
  Te sterken uwe rijen.

Gegroet, o heilig Noorsch Tehuis!
  De Noordster blijft u leiden;
God zal door smart en strijd en kruis
  De zege u tòch bereiden.
Een volk, dat aan zijn taak gelooft
  En 't pad des lichts wil treden,
Ziet ook met d'eerekroon zich 't hoofd
  Door Hooger Hand bekleeden.

Wat ik van de Deensche *schilderkunst* zag boeide mij minder, maar ik mag mij volstrekt niet als kritikus voordoen over een vak, dat ik zoo heel weinig ken. Ik zag vele vriendelijke, landelijke

en huiselijke tooneeltjes, alle van een kalmen, rustigen aard. Niet van die geweldige tegenstellingen als de Zweedsche en Noorsche kunstenaars die soms te zien geven, maar gelijk dat ook eigenlijk heel natuurlijk is in een land zonder groote contrasten; een land met zachte overgangen van temperatuur en klimaat, van lucht en licht, waar gij nimmer de grootsche vergezichten van het uitgestrekte Zweedsche landschap vindt, maar waar licht en donker, vreugd en smart harmonisch in elkaar overgaan. Altijd *zegt* zoo'n Deensch natuurtooneel u iets. Men vertelde mij dat er ook in Denemarken een „nieuwere school" is, die, evenals ten onzent, veel meer met stemmingen en indrukken dan met gedachten werkt; maar *ik* heb het onderscheid tusschen de ouderen en de jongeren niet kunnen ontdekken, en ik vond overal, ook in vele portretten en familiegroepen, eene innigheid van gevoel, die veel meer tot mijne ziel sprak dan allerlei, technisch misschien hooger staande, voortbrengselen van onze Hollandsche jongere schilders, maar die althans voor *mij* altijd min of meer vreemd blijven.

Hetzelfde kan men ook bij de tegenwoordige *beeldhouwers* opmerken, van welke Denemarken er verscheiden zeer bekwame heeft; bij de meesten spreken het gevoel en de gedachte sterker dan de kunstvaardigheid, en dat maakt dat hunne werken u zoo weldadig aandoen. Is dit ook niet de heerlijkheid van Thorwaldsen dat gij zijne ongeëvenaarde techniek eenvoudig gladweg *vergeet* als gij de poëzie zijner heerlijke werken indrinkt? Ach, de ware kunstenaar is toch maar hij, die den God-in-ons tot bewustzijn van zijn roeping brengt, zoodat wij, evenals de jonge Michelangelo, gaan uitroepen: „anch' io son pittore! Ook *ik* ben een kunstenaar bij de gratie Gods!" Want *alle* ziel, die zich naar God henenwendt, die *aller* schoonheid Bron en Leven is, is bestemd om den glans van Gods heerlijkheid te *zien*, die Hij in heel zijne schepping heeft uitgestort. Gelukkig de kunstenaar, die anderen tot dat „zien" mag opheffen!

Wat mij vooral getroffen heeft is de *algemeene* belangstelling, die de kunst bij de Deensche bevolking wekt. Bij *ons*, niet waar? behoort het tot de hooge *uitzonderingen* dat „burgermenschen," kleine winkeliers en lagere ambtenaren, een of meer *goede* schilderijen in hun kamer hebben hangen. In Kopenhagen kunt gij herhaaldelijk bij zulke lieden uit de kleine burgerij een paar fraaie schilderstukken of beeldwerken van bekende meesters aantreffen, die zij niet zonder inspanning en opoffering, maar met vreugde en trots zich hebben aangeschaft. Nu is het wel waarschijnlijk dat de groote concurrentie

onder de talrijke kunstenaars, die Denemarken voortbrengt, de prijzen hunner werken eenigszins doet *dalen*, maar het is toch verblijdend te zien hoe *algemeen* de zin voor zulke kunststukken verbreid is. De tentoonstellingen, die in dat demokratische land geen „guldensdagen" voor de *deftige* en „kwartjesdagen" voor de *niet-deftige* lieden kennen, maar terstond voor een bagatel voor *allen* toegankelijk zijn, worden door duizenden en tienduizenden bezocht, niet alleen door *kijkers* maar ook door *koopers*.

En dan de *boekhandel*. Welk een enorme hoeveelheid nieuwe boeken is er altijd voorhanden! *Alles* leest in Denemarken. De boer op het land, de adel in zijn kasteelen, de kleine burger in zijn stadswoning — alles heeft zijn boeken en tijdschriften, zijn romans en zijn verzen, zijn maandbladen en illustraties. 't Is ongeloofelijk wat dit kleine land met zijn uiterst beperkt taalgebied niet op de pers legt, en hoe men op de hoogte is van alles wat er uitkomt. In Zweden heb ik telkens opgemerkt dat men zijn eigen Strindberg, Heidenstam, Levertin nauwelijks bij name kende; ook de godsdienstige schrijvers des lands waren, zelfs in religieuze kringen, vrijwel totaal onbekend; maar iedere beschaafde Deen, dien ik er over aansprak, wist mij van Herman Bang en Henrik Pontoppidan, van Erik Skram e tutti quanti te spreken, en hunne werken in korte trekken te schetsen.

Dat is voor een groot deel natuurlijk te danken aan de energie en de begaafdheid van dit vrije volk, maar voor een aanmerkelijk deel óók aan zijn uitstekende *pers*, die de letterkundige kritiek tot eene ongekende hoogte heeft opgevoerd. Ik behoef u alleen den naam van George Brandes te noemen, wiens productiviteit in fijne, schitterende beoordeelingen alleen nog maar door zijne kennis overtroffen wordt. Voorts heeft men uitgeversfirma's als de „Gyldendalske Boghandel' en het „Nordisk Forlag" — thans, naar ik meen, tot één vennootschap saamgesmolten — die de beste en klassiekste boeken voor geringen prijs in uitnemende drukken verkrijgbaar stellen. En eindelijk heeft ook het afgelegenste hoekje van het land, waar soms maar tien, twaalf woningen staan, zijn leesgezelschap, dat de nieuwste snufjes op dit gebied dadelijk ter kennisse van zijn leden brengt, zoodat men werkelijk wel kan aannemen dat er geen land is waar, naar verhouding, zoo veel en zoo van allerlei gelezen wordt als in Denemarken.

Ook op godsdienstig gebied is de markt haast *overvoerd*. Toen ik aan een Zweedsch boekhandelaar eens eene opgave vroeg van

eenige godsdienstige weekbladen, kreeg ik een mager lijstje van één kinder- en één volwassen-menschen-blaadje, die beiden ééns om de 14 dagen uitkomen, terwijl de Kopenhaagsche boekhandelaar mij niet minder dan *achttien* weekbladen opgaf, van welke ik er nu twee jaren lang *drie* gelezen heb, mij elke week verbazende over de veelzijdigheid van het geestelijk en verstandelijk leven daar te lande. En dat de wereldsche pers vooral niet *minder* vruchtbaar is, kan ik reeds uit de menigvuldige klachten in de christelijke bladen opmaken, die telkens zuchten over den stroom van goddelooze en zedelooze lectuur, die de letterkunde van den dag over het volk uitgiet. Kortom, geheel Denemarken zou zwart geverfd kunnen worden met al den drukinkt, dien het verbruikt!

Ik heb een aangenamen indruk gekregen van de Deensche *studentenwereld*, en het komt mij voor, uit alles wat ik omtrent haar vernam of opmerkte, dat zij op een hoogen trap van ontwikkeling en zelfstandigheid staat. Dat is een logisch gevolg van de inrichting van het onderwijs, dat in Denemarken naar grondbeginselen geregeld is, die mij bijzonder sympathiek zijn. Wij zuchten in Nederland nog altijd onder den druk der waanvoorstelling dat de *Staat* toch eigenlijk alléén weet wàt goed onderwijs is, dat de *Staat* het onderwijs zooveel mogelijk beheerschen en regelen moet, en dat geen onderricht betrouwbaar is, wanneer het niet van alle kanten door den *Staat* bekeken, gecontroleerd en gekeurd is. Maar in Denemarken zijn de hoogere scholen, die tot de universiteit voorbereiden, volstrekt *geen* staatsinrichtingen. De praktische Denen vinden het *onzinnig*, (wat onze Hollandsche wetgevers voor de hoogste wijsheid houden), dat de geheele bevolking, boeren en arbeiders incluis, de peperdure scholen moet helpen betalen, waarop als regel alleen de zonen van *welgestelde* ouders onderwijs ontvangen. Laat de belanghebbenden daar *zelven* voor zorgen, zoo spreekt men daar te lande. En zoo richten de paedagogen daar hunne eigene, vrije scholen op, door de ouders der leerlingen zelven bekostigd, en de Regeering springt alleen dàn bij, wanneer het onmogelijk blijkt met eigen krachten het geheel in stand te houden. Is er eens een *bijzonder* begaafde jongen uit den boeren- of arbeidersstand, die werkelijk aandrang en gaven voor de studiè heeft, dan wordt die gaarne en gemakkelijk vooruit geholpen. Maar men is in Denemarken volstrekt niet gesteld op een heirleger van met kennis volgepompte, uit hun stand gerukte jongens, die,

gelijk ten onzent, omdat het onderwijs zoo spot-goedkoop is, en zij dus gemakkelijk „hooger op" kunnen komen, er voor bedanken een eerbaar ambacht te leeren of landbouwer te worden, gelijk hunne vaders, en die dan straks het „wetenschappelijk proletariaat" komen vergrooten, van alle proletariaten het lastigste en het gevaarlijkste.

De Staat laat zich zoo min *mogelijk* met het onderwijs in, en daardoor zijn de scholen en de onderwijzers er ook niet, gelijk ten onzent, aan tallooze wetsbepalingen gebonden. Een onderwijzer, die den drang in zich gevoelt kinderen op te leiden, kan in Denemarken geheel zijn *eigen* denkbeelden volgen, zonder elk oogenblik door schoolopzieners en reglementen geringeloord te worden. De Deensche school is vrij van alle uniformiteit, zoodat er een levende betrekking *mogelijk* is, en ook *gevonden* wordt, tusschen den onderwijzer en zijne leerlingen, en als de jonge man dan aan de academie komt, is hij geen afgewerkt en volgepropt, klaargestoomd jongmensch, dat sedert jaren voor het beruchte eindexamen is gedresseerd, maar veelal een frisch en algemeen-ontwikkeld wezen, dat *gevormd* is door een man van karakter, en daardoor geschikt is om ook weer invloed op anderen uit te oefenen. Gewoonlijk is de Deensche student arm, maar hij vindt in het groote Kopenhagen al spoedig gelegenheid er wat bij te verdienen. Hij geeft privaatlessen, of verbindt zich aan een of andere school voor enkele lessen 's weeks, en daar hij (wanneer hij niet in een der talrijke studentenhuizen geheel gratis woont) voor 40 à 50 kronen 's maands kost en inwoning vinden kan, heeft zijn familie niet *al* te groote onkosten voor hem te maken. Studentencorpsen met verplichte contributiën, dure gezelschappen met kostbare soupés, en al de dwaasheden van onze officieele studentikositeit zijn er onbekend, evenals het onzinnige groen-loopen, dat in Denemarken, Zweden en Noorwegen slechts een minachtend schouderophalen vindt, als men iets van de Hollandsche toestanden dienaangaande mededeelt. *Iets* — want wie, die zijn volk liefheeft, *durft* in den vreemde de *volle* waarheid omtrent deze even kinderachtige als lafhartige instelling vertellen? Zoodra men het admissie-examen heeft afgelegd, verwisselt men zijn hoed voor het studentenmutsje, dat ook alle vrouwelijke studenten dragen, en van datzelfde oogenblik af hebben allen precies dezelfde rechten en voorrechten. Zij werken hard, genieten het leven, voor zoover zij dat kunnen, spelen hoegenaamd geen „studentikooze" rol, omdat

zij volkomen in het leven der wereldstad verdwijnen, maar doen op nobele wijze mede om minder-bevoorrechten dan zij met hunne gaven en talenten van dienst te zijn.

Sedert het jaar 1882 begonnen de studenten in hunne vrije avonduren aan *arbeiders* les te geven in die dingen, waarin dezen zich achterlijk gevoelden, en in de wintermaanden, van 1 October tot 1 April, meldden zich jaarlijks van 1500 tot 2000 werklieden hiervoor aan. In het eerst bepaalde men zich tot de meest elementaire kundigheden als lezen en schrijven, maar bij de snel-toenemende ontwikkeling der werklieden ging men over tot het houden van populaire voordrachten over geschiedenis, staathuishoudkunde, nationale economie en letterkunde, terwijl kleinere kringen van ongeveer 20 man *altijd* een geschikten en gewilligen onderwijzer vonden, om het een of ander speciaal onderwerp met hen te behandelen. In 1885 werd, tot schrik van de gevestigde advokaten, maar tot vreugde van vele armen, een „Bureau van rechtshulp voor onbemiddelden" geopend, waar meer-gevorderde juridische studenten, zoo noodig met den steun van geroutineerde wetskundigen, aan ieder, die in moeielijkheden verkeerde en die tegen den duren weg van processen en officiëele gerechtszittingen opzag, geheel gratis juridischen bijstand verleenden.

Maar de studenten deden nog meer. Nadat velen hunner gratis en uit liefde als gidsen door de talrijke kunstverzamelingen en museums van Kopenhagen hadden dienst gedaan, en volkomen van een en ander op de hoogte waren gekomen, bezorgden zij eene geheele serie van voortreffelijke handleidingen ter bezichtiging van de musea en de standbeelden der hoofdstad. De mannen der wetenschap, professoren, dichters, kunstenaars volgden hun voorbeeld, en stelden op Zon- en feestdagen het beste, wat zij te geven hadden, voor de mindere klassen gratis ter beschikking op zoogenaamde „onderhoudingsmatineën," die steeds een uiterst dankbaar en fatsoenlijk publiek vonden. Zoodoende kwam er *rapport* tusschen de verschillende rangen en standen der maatschappij, vooral daar dat alles niet met zekere voorname „Herablassung," die toch slechts kwetsen kan, maar uit oprechte belangstelling en met liefde gedaan werd. Is het wonder dat de beschaving in Denemarken dieper en breeder wortelen schoot dan elders?

Soms ook trekken de studenten in talrijke ploegen, vergezeld van geleerden en professoren, naar den een of anderen grooten boer [3]) henen, niet om dien man eens hoog-voornaam wat kathederge-

leerdheid mede te deelen, maar om nederig en bescheiden van hem de economische toestanden des lands te leeren, en toen de geniale George Brandes, de fijne kunstkritikus, eens bij zulk een boer te gast was geweest, gaf hij van hem dit vereerend getuigenis: „hij is mijn gelijke in beschaving, mijn meerdere in gezonden zin.”

Zoo ziet gij, daar is in Denemarken heel niet die groote, bijkans onoverkomelijke klove, die in ons land de „geleerde” van de „onwetende klasse” afscheidt. Een professor is in Nederland vaak nog een soort half-god, dien men niet dan met plechtstatigen eerbied nadert, dien men op bepaalde thé-uren, soms nog wel in deftigen rok, bij groote gratie zien kan, en die meestal zoowat niets met het volk te maken heeft. Hij troont in de olympische rust van zijn studeerkamer, geeft enkele maanden college — lastige afbrekingen van zijn vacantie! — om daarna vele maanden geheel voor de wetenschap te kunnen leven, en bij zijn dood verneemt dan het bewonderend nageslacht welk een stapel van belangrijke boeken en brochures de hooggeleerde man wel geschreven heeft, en welk een encyclopedie van kennis in den overledene is weggevallen.....

Maar zoo'n Deensch professor is in den volsten zin des woords een man des *volks*, die den arbeider, den winkelier, den handelaar, den baron, den koning incluis, met demokratische en waarlijk-beschaafde gemeenzaamheid tegemoet treedt, en die zijne talenten eenvoudig als het eigendom van *allen* aanziet. Men heeft dan ook in Denemarken niet alleen eene universiteit voor de *studenten*, in den gewonen zin van dit woord, maar ook eene universiteit voor *de groote menigte*, de zoogenaamde „høgskole,” eene instelling van de grootste beteekenis voor het volk. En het „volk” is in Denemarken, dat zoo weinig steden en betrekkelijk zulk een geringe fabrieksnijverheid heeft, hoofdzakelijk de *boerenstand*. Wanneer de boerenzoon of -dochter de lagere school hebben afgeloopen, en zij in het gewone werk der boerderij wat zijn ingegroeid, komt er een tijd dat de vader tot zijn zoon zegt: „Mij dunkt, nu moest gij eens eene høgskole gaan bezoeken.” Dan kiest hij een der vele uit, die er in het land bestaan (liefst *niet* die het dichtste bij ligt, om ook eens een *ander* gedeelte van zijn land wat nader te leeren kennen), en dan gaat hij een vijftal maanden, van het najaar tot het voorjaar, November tot einde April, daar heen, terwijl de jonge meisjes of jonge vrouwen zulk eene school gedurende de drie zomermaanden, Mei tot einde Juli, bezoeken. De prijs van 30 kronen,

ongeveer *f* 20 per maand, voor onderwijs en inwoning saam, is waarlijk niet te hoog, en *hoeveel* ontvangen zij daarvoor! Geen quaestie van examens, van reglementairen dwang, van officieele bureaukratische schoolgeleerdheid — zij zijn daar in de meest ongedwongen verhoudingen bijeen, maar toch zóó, dat *alles* ten hunnen nutte geregeld is. Hun studie en ontspanning, hun maaltijden en hun lectuur, het is alles er op berekend om hen tot degelijke, welonderlegde mannen en vrouwen te vormen. In een wintersemester worden de volgende lesuren gegeven: 220 uren in geschiedenis, 80 in natuurlijke historie, 60 in aardrijkskunde, 20 in rechtswetenschap, 40 in landmeten, 60 in Deensche taal- en letterkunde, 120 in de schrijfkunst, 120 in het rekenen en 24 in het boekhouden. In het zomersemester, dat voor de meisjes berekend is, ontbreken enkele vakken, die meer voor jongens van belang zijn, maar in hoofdzaak is toch het onderwijs hetzelfde, voor *haar* nog met handwerken, zang en spel aangevuld. Zingen doen ze bij iedere les en het „Sangbok for Højskoler og Landbrugsskoler" telt niet minder dan 579 liederen, echt gezonde, nationale poëzie. Zoo wordt een algemeene, geestelijke ontwikkeling aangekweekt door dit onderwijs, waarbij niet allereerst kennis, geleerdheid, dressuur, maar vorming, godsdienstige beschaving der leerlingen op den voorgrond staan. Die radikale Denen begrijpen het beter dan onze star-doctrinaire schoolphilosofen dat de godsdienst bij de vorming, zoowel van kind als volwassene, onmisbaar is, dat neutraliteit een onding en een wreedheid is, en daarom is de religie het allesbeheerschende element dezer høgskole, geen afzonderlijk leervak, maar de bron, waaruit *alle* onderwijs voortvloeit. En zoo keeren jaarlijks duizenden en nogmaals duizenden, die anders wellicht in materieele zorgen voor het dagelijksche brood geheel zouden opgaan, uit deze inrichtingen met ideëele denkbeelden, met een zin voor geestelijke genietingen naar hunne woonplaatsen terug.

Over het *kerkelijk leven* ook een enkel woord. Al had ik helaas niet veel gelegenheid er door eigen aanschouwing mede kennis te maken, ik had toch het voorrecht met een paar knappe, jonge theologanten in aanraking te komen, die mij het een en ander vertelden, dat ik u thans weer mededeel.

De theologische student staat, in doorsnede genomen, intellectueel *hooger* dan de Zweedsche, gelijk over 't algemeen het Deensche studentenleven innerlijk rijker is dan het Zweedsche. De wereld-

stad Kopenhagen, met haar veelzijdig-ontwikkelde bevolking, is veel meer prikkelend voor het jeugdig gemoed, dan de kalme universiteits-steden Lund en Uppsala, en, ik beschreef het u reeds, daar *wordt* door de Kopenhaagsche studenten *hard* gewerkt en *veel* gedaan.

De theologische studie duurt in den regel van 11 tot 13 semesters, dus $5^1/_2$ à $6^1/_2$ jaar. Aan de academie toegelaten, en gerechtigd tot het dragen van het studentenmutsje met het kruis er op, bereidt de studiosus theologiae zich allereerst voor twee examens toe: het zoogenaamde „Philosophicum," een onderzoek naar zijne kennis in propaedeutische philosophie, psychologie en logica, en het „Hebraicum," dat zijne bedrevenheid in het Hebreeuwsch moet bewijzen. Het „Philosophicum" kan hij bij één der drie philosofische professoren afleggen, die Kopenhagens universiteit rijk is, het „Hebraicum" bij den hoogleeraar in de Oostersche talen. Is het jonge mensch bijzonder vlijtig, dan begint hij tegelijkertijd ook colleges in de exegese en de kerkhistorie te volgen, hetwelk de meesten echter eerst nà bovengenoemde examina doen. Dan wijdt hij zich geheel aan de studie der godgeleerdheid, heeft met tentamens noch testimonia te maken, en geeft zich, als hij meent er voor klaar te zijn, voor het „Embedsexamen" op, ook wel „Theologicum" of „Attestats" geheeten, dat vrijwel met ons candidaatsexamen overeenkomt. Een half jaar lang bezoekt hij dan het [4]) „Pastoralseminariet," en daarna legt hij zijn „Homileticum og Katecheticum" af, waarbij hij de bewijzen moet leveren te kunnen prediken en kinderen te kunnen onderwijzen in de christelijke heilsleer. Is dit laatste examen óók achter den rug, dan is de jonge man beroepbaar in de Deensche landskerk.

Dat wil zeggen: nu mag hij aan het *solliciteeren* gaan! Wat thans in onze kerk, bij den wassenden vloed van proponenten, óók reeds, zij het nog min of meer als bij uitzondering en een weinig aarzelend geschiedt, dat namelijk de candidaat tot den H. Dienst, het lange wachten moede, *zelf* aan kerkeraad of consulent zijne diensten aanbiedt, dat is in Denemarken *regel;* doch dáár te lande wendt hij zich tot den „Kirke- og Undervisningsministeren," bij wien de kerkeraad der vacante gemeente een *drietal,* uit de sollicitanten gevormd, heeft ingediend, waaruit Zijne Excellentie dan éénen benoemt. Deze manier dateert eerst van de laatste jaren; vroeger was er in het geheel geen kerkeraad, en benoemde de minister eigenmachtig dengene, dien hij goed vond. Gij ziet

het, de Kerk is daar te lande nog volkomen met den Staat vereenigd, en de predikanten zijn geheel en al staatsambtenaren.

Het inkomen der leeraren is zeer verschillend, maar zal op de dorpen gemeenlijk tusschen de twee à vierduizend kronen bedragen. (Een kroon is ongeveer *f* 0.66 Ned. courant.) Dat is dus een zeer gunstig verschil met onze Nederlandsche toestanden, waar men predikanten op een traktement van *f* 900 à *f* 1100 beroepen durft. Maar een groote *schaduwzijde* is het dat de weduwen van overleden predikanten haar pensioen ontvangen van dit dorpstraktement, waardoor het voorkomt dat een beroepen leeraar *twee* weduwen van zijn ambtsvoorgangers te onderhouden heeft, zoodat er voor hem en de zijnen zoo goed als niets overschiet. Mij dunkt zulk een broeder moet toch met zeer *gemengde* gevoelens de tijding ontvangen dat eindelijk de „zuster-collega" dit tijdelijke met het eeuwige leven verwisseld heeft!

Gelijk in alle Luthersche kerken is er een zeker verschil in *rang* onder de leeraars. Eerst is men „kateket," een soort hulpprediker, daarna „kapellan," „sognepræst" (leeraar aan een bepaalde gemeente, parochiekerk) „sognepræst i Kjøbenhavn" (leeraar aan een parochiekerk in Kopenhagen), „provst," „stiftsprovst," en eindelijk, als men het zoover brengt, „biskop" (bisschop). De bisschop van Seeland is „de eerste onder zijne gelijken," zoodat men niet, als in Zweden, nog een *aarts*bisschop als primaat der geheele landskerk heeft.

De theologische partijen, of, gelijk men meer zegt, de „kerkelijke richtingen" in de Deensche kerk, zijn voornamelijk deze drie:

1. *De Grundtvigianen.* Grundtvig, gestorven in 1872, een der merkwaardigste mannen van zijn land, knoopte zijne opvatting over de heilsleer voornamelijk aan de laatste woorden, door Christus op aarde tot zijne apostelen gericht, vast, aan „het kleine woord uit 's Heeren mond" door Hem in de veertig dagen tusschen de opstanding en de hemelvaart gesproken. Vooral legde hij grooten nadruk op de *sacramenten*, die hij niet als *mysteriën* in hun mystisch halfdonker wilde laten, maar wier zegeningen hij *verstandelijk* zocht te verklaren en uiteen te zetten. Zoo werd de H. Doop voor velen van zijne volgelingen, vooral onder de jongeren, een soort slaapkussen, waarop men zich rustig nedervlijde. Men *is* nu eenmaal gedoopt, men *behoort* tot de christelijke kerk, en nu zal alles vanzelf wel goed terecht komen. Zij noemen zichzelven gaarne „de kerkelijke richting," en in het jaar 1898 organiseerden

zij zich in „Kirkeligt Samfund af 1898." Zij leggen vooral den nadruk op de *vreugde*, die het Evangelie wekt, dat geen *leer*, maar *leven* komt brengen, en vaak heb ik hen als „de blijde christenen" hooren betitelen. Men zegt dat ongeveer één vierde van alle predikanten en ongeveer de helft der kerkeraadsleden Grundtvigianen zijn.

2. Dan hebben wij in de tweede plaats de *Indre Mission*, of de „Kerkelijke Vereeniging voor inwendige zending in Denemarken." Zij werd in het jaar 1851 gesticht door Pastor Vilh. Beck († 1902), en legt, in tegenstelling met de Grundtvigianen, den nadruk op de *bekeering* en de *gemeenschap der heiligen*. Zij hebben ontzaglijk veel goeds gedaan, en in wijde kringen het kerkelijk en christelijk leven bevorderd, maar van eenzijdigheid zijn zij niet vrij te pleiten. Wie *buiten* hunne kringen leeft, wordt vaak maar met moeite voor een christen gehouden, en zij veroordeelen veel van wat andere Deensche christenen zonder gewetensbezwaar doen, als een kaartje leggen, een dansje maken, het theater bezoeken en dergelijke dingen meer. Het merkwaardige is dat deze beweging niet, gelijk in Nederland, voor een groot deel *buiten* de landskerk staat, en zich òf in bijkerkjes òf in onkerkelijke stroomingen verloopt, maar geheel *binnen* de Luthersche staatskerk optreedt. Ook *hier* zal de verhouding deze zijn, dat circa een vierde deel der predikanten tot deze „Indre Mission" behoort, en van de kerkeraadsleden óók wel één kwart.

Binnen deze „Indre Mission" neemt nu de *Kopenhaagsche* tak een eigenaardige plaats in, die haar onwillekeurig door het groote verschil tusschen deze wereldstad en de andere kleine steden en dorpen van Denemarken werd aangewezen. De „Kerkelijke Vereeniging voor Inwendige Zending in Kopenhagen" kwam voornamelijk door Pastor Rudolf Frimodt († 1879) tot stand; zij gaat van dezelfde grondbeginselen als de „Indre Mission" uit, maar heeft meer een open oog dan zij voor de eischen van het moderne leven, voor wetenschap en beschaving, die door de eenvoudiger en radikaler broederen der groote Vereeniging wel eens met hoogmoedige minachting verworpen en veroordeeld worden. Zij heeft ontzaglijk veel gedaan om in Kopenhagen nieuw leven te wekken, heeft tientallen van kerken in de zich aldoor uitbreidende wereldstad gebouwd, en in het jaar 1905 eene machtige „opwekking" zien ontstaan, die voor duizenden tot grooten zegen is geweest.

3. Eindelijk hebben wij de *Hoogkerkelijken*, ook wel „de derde

richting", ook wel min of meer spottend „de onnoembaren" („de unævnelige") geheeten. Gij moet weten dat men in Denemarken zeker onmisbaar kleedingstuk, dat men echter zoo maar niet noemt in gezelschap, met de benaming „de unævnelige" aanduidt, en nu paste Victor Beck schertsend deze populaire betiteling op de aanhangers dezer „derde richting" toe, die niet zoo gemakkelijk te omschrijven is. De bisschoppen Mynster († 1855) en Martensen († 1885) behoorden er toe, en van de thans levenden is stiftsprovst Paulli in Kopenhagen misschien wel hun meest typische vertegenwoordiger. Deze „hoogkerkelijken" zijn voor 't meerendeel fijn beschaafde menschen, heel weinig strijdlustig naar buiten, maar dikwijls persoonlijk uitnemend vroom, en men zegt dat stellig wel de helft der predikanten, en één vierde der kerkeraadsleden, zich tot hen rekenen of tot hen gerekend worden. Zij houden streng aan de oudvaderlijk-Luthersche geloofsbelijdenis vast, wat trouwens in het bij uitstek Luthersche Denemarken *al* wat positief-christelijk is óók doet.

Eindelijk zijn er, vooral onder de jongere predikanten, nog enkelen, die gaarne zeggen tot „de vierde richting" of tot „geen richting" te behooren, omdat zij, moede van het getwist en gekrakeel der woordvoerders van de drie genoemde, niets anders begeeren dan eenvoudig *christenen* te zijn, zonder zich in eenig partijgareel te willen voegen, terwijl zij, eklektisch, het goede aannemen wáár zij dat ook maar vinden. Velen van hen, en van de leiders der christelijke Jonge-Mannen- en dergelijke vereenigingen, zijn sterk van den Engelsch-Amerikaansch-methodistischen geest doortrokken, en zijn met groote toewijding aan den arbeid, overal waar zij maar iets voor den Heiland en de zielen kunnen doen. Tot hen kan men ook den bekenden pastor Skovgaard-Petersen rekenen.

Summa summarum kan men zeggen dat er in Denemarken een bloeiend kerkelijk en geestelijk leven gevonden wordt. De kerk is *geen* ingeslapen kerk, maar wordt op allerlei wijzen opgewekt het geheele volksleven voor Christus op te eischen. Ook allerlei buiten-kerkelijke, maar hoogst-ernstige naturen hebben haar stempel op velen gedrukt; onder hen wel in de allereerste plaats Søren Kierkegaard († 1856), met zijn scherpe dialectiek en zijn nadruk-leggen op de verhouding tusschen den enkele en zijn God. Jammer genoeg verstonden de groote mannen van dien tijd elkander al heel weinig. Kierkegaard begreep Mynster en Grundtvig niet; Grundtvig begreep Kierkegaard en Mynster niet, terwijl Mynster weer Grundtvig en Kierkegaard niet verstond.

Men pleegt in Denemarken te zeggen, en inderdaad geeft dat een aardige karakteristiek der drie zoopas geschetste richtingen: „De Grundtvigianen prediken „I;" („I" is de deftige betiteling van een gehoor); de Indre Mission predikt „Du," (d. w. z. zij richt zich meer vertrouwelijk en familiaar tot den afzonderlijken mensch), en de Hoogkerkelijken „Vi;" (dat beteekent: wij, de uitgelezenen en fijnbeschaafden, wij vormen toch eigenlijk de kern der kerk.)

Dit is het zoo ongeveer wat ik omtrent de kerkelijke en theologische toestanden in Denemarken heb opgevangen. Meer *zelfstandig* kan ik mijn indruk weergeven over de *natuur* van dit schoone land, althans van de Seelandsche, want daarin hebben wij allerlei tochtjes gemaakt. Ik denk bijv. nog met genoegen aan een uitstapje naar Hillerød, een plaatsje op een goed uur sporens van de hoofdstad verwijderd. Ik geloof dat het een typisch Deensch landschap is, dat men aldus kennen leert: een uiterst afwisselend terrein, nu eens zachtglooiende weilanden, met de kostbare roodbonte koeien overdekt, dan weer liefelijke, kleine meeren, met frissche golven, waarop haast altijd eenige bootjes met de nationale vlag, de Danebrog, een rood en wit kruis, wiegelen; dan weer heerlijke beukenbosschen, hooger en dichter dan wij ze in ons vaderland kennen. Het stadje Hillerød doorgewandeld zijnde, kwamen we aanstonds weer in het heerlijkste groen, de uitgestrekte bosschen van het slot Frederiksborg. De tuinen vlak tegenover het kasteel worden nog geheel in den ouden, stijven Franschen koningsstijl onderhouden; kaarsrechte wandelpaden, gladgeschoren heggen en kunstmatig gefatsoeneerde boomen. Maar een weinig op een afstand gezien is dat alles toch wel mooi, en vooral als men uit de vensters van dit slot den blik laat weiden, vindt men overal de heerlijkste verscheidenheid van weelderig groen.

Die oude Deensche koningen waren door hunne vele veroveringen, en vooral door de tolgelden, die zij voor de openstelling van den Sund verkregen, schatrijk, en dat is aan de talrijke paleizen en lustsloten, die men telkens in dit kleine land aantreft, dan ook wel te zien. Dit slot Frederiksborg, van 1602—20 door Christiaan IV gebouwd, is waarlijk een prachtstuk van weelderigen bouwstijl. Drie eilandjes zijn er voor in beslag genomen. Een eerste brug brengt u tot de stallen en de talrijke gebouwen voor het koninklijk onderhoud benoodigd. Een tweede brug leidt u, onder een geweldigen toren, naar het voorplein, waar de kanselarijen en de wonin-

gen der hofbeambten gevonden worden; en het derde eilandje is geheel door het koninklijk paleis zelf ingenomen. Drie machtige vleugels met torens en gevels, en een ietwat lager ingangsvleugel, omsluiten de groote slotruimte. Welk een rijkdom van ornamentiek, welk een weelde in de verschillende zalen, die nù als nationaal museum dienst doen, en waar gij heel de geschiedenis van Denemarken in duizende voorwerpen kunt bestudeeren. De groote ridderzaal, in haar oogverblindende pracht, en de fraai gerestaureerde slotkerk, eertijds de kroningskerk van de koningen uit het Oldenburgsche Huis, troffen mij zeer. Boven op de galerij heeft men de zoogenaamde „Bedestolen" (de koninklijke „bidkamer,") een soort loge, die met wonderschoone bijbelsche tafereelen van professor Bloch versierd is. Hoe genoot ik van de muurschilderingen, die de sagen van Snorre Sturlason mij weer te binnen brachten, en van de kostbare reproductie van het „tapijt van Bayeux," 70 meter lang en 50 c.M. hoog, dat de verovering van Engeland door Willem van Normandië in 't jaar 1066 in 58 tafereelen in onnavolgbare naïeveteit schildert. Maar.... het is een onbegonnen werk de kunstschatten van dit heerlijke museum op te noemen!

Wij trokken weer verder en reden naar een ander koninklijk lustslot, het kasteel Fredensborg, de herfstresidentie der koninklijke familie, vooral door den vorigen Russischen keizer zoo innig bemind. Van buiten ziet het er volstrekt niet koninklijk uit, integendeel dood-eenvoudig, maar het park er omheen moet het mooiste van heel het land zijn. Welk een heerlijke boomen, welk een verrukkelijke schaduw vindt men hier! Wij dwaalden wel een paar uren in de tallooze lanen, en stelden ons dien armen Tsaar, die in zijn eigen land nooit veilig was voor bommen en kogels, hier met vrouw en kinderen voor, als een gewoon burger wandelend en wielrijdend, om dan weer met een zucht naar zijne gouden kooien, zijne angstig-bewaakte Russische paleizen, terug te keeren.

Hoeveel kasteelen en sloten wij wel niet gezien hebben, weet ik niet meer, maar *telkens* troffen wij op onze tochten weer een of ander koninklijk paleis aan, evenwel gewoonlijk thans voor eenig *nationaal* doel gebruikt. Zoo is het slot Frederiksberg, óók al vroeger een koninklijk paleis, thans eene kweekschool voor officieren, en óók weer door een verrukkelijk park omgeven, dat, evenals alle andere koningstuinen, voor het publiek wijd openstaat. Overal de schoonste afwisseling van groen, en berken, eiken, beuken en linden zijn in de heerlijkste verscheidenheid aanwezig.

Welke prachtige vergezichten hadden wij in het „Søpaviljon" aan de Peblingesø, of in de verrukkelijke restauratie hoog boven de Øresund, waar wij de zee in al haar rustige majesteit vóór ons zagen liggen. Links het Zweedsche eiland Hveen, welks torentjes en witte kust wij duidelijk konden zien, wat verder de Zweedsche oevers, in lichte nevelen wegdoezelend, en beneden aan onzen voet den beroemden „Strandvej," een weg, die uren lang de schoone zeekust volgt, totdat hij u weer in Kopenhagen aan doet landen.

En altijd maar weer die heerlijke bosschen, die ik zoo innig heb liefgekregen. Zij hebben niet de grootsche majesteit der Zweedsche wouden, ze zijn ook niet zoo rijk aan afwisseling als deze, maar wat zijn ze liefelijk! Een dicht loover, vooral uit beuken gevormd, beuken en berken met prachtige stammen, die van het volle leven zwellen tot barstens toe, en overal kleine, vriendelijke meertjes waarin een even vriendelijke lucht weerspiegelt. Geen *Hollandsche* lucht, met geweldige bonken van grijs of van zwart, tusschen het donkere blauw en goud in — een kalme, lichtblauwe hemel, waartegen geen wolkje zich afteekent, maar die als met een glimlach op het kalme landschap ter neerziet. Het gras, lichtgroen van kleur, is met tallooze witte bloemekens bedekt, en in de takken zingt een veelstemmig vogelenkoor zijne vroolijkste deuntjes. Hier en daar een klein, open veld, met welige graanhalmen bedekt, een heel klein heuveltje, met wat donkere boomen begroeid; nergens groote, onbeperkte horizonten, maar alles even vriendelijk en aanminnig. Een paradijs voor rustige, sentimenteele verliefden!

In de wereldpolitiek spreekt Denemarken niet meer mede. Er *was* eens een tijd dat dit koninkrijk het machtigste in heel het Noorden was, maar gaandeweg werd het tot machteloosheid gedoemd. De eene sterkere nabuur ontnam het *dit*, een ander weer *dat* stuk land — het is nog maar een schaduw van het vroegere wereldrijk, dat in zijn bloeitijd geheele stukken van Engeland, Duitschland, benevens Zweden en Noorwegen omvatte. Aan een serieuse verdediging des lands gelooft eigenlijk niemand meer; de oorlogsvloot is even klein en onbeteekenend als het leger, en Kopenhagen, de eenige versterkte stad des lands, is tegen geen vijand langer dan 24 uren te handhaven. Dit werd mij door militairen zelven gezegd, die ook omtrent de weerbaarheid van het leger sombere gedachten koesterden. Ik heb nooit zoo iets weemoedigs gezien als de vesting

Kronborg, bij Helsingør, eenmaal het gevreesde tolkantoor, welks kanonnen van alle vreemde schepen een hoogen cijns afdwongen, of ze anders onverbiddelijk in den grond boorden, nù — ja, nòg een vesting, maar door haar eigen soldaten bespot. Welke vesting laat toe dat vreemdelingen overal in hare ruimten ronddwalen? De kanonnen liggen te roesten in den regen, de afgrijselijke kazematten, waarin menige Zweed of andere landsvijand onder duldelooze smarten het leven liet, worden door een giegelend meisje u voor eenige øre getoond, en de soldaten vervelen zich zichtbaar doodelijk. Zij gelooven blijkbaar het sprookje zelven niet meer dat Holger Danske, de beschermheilige van Denemarken, uit Andersen's sprookjes zoo welbekend, nog eenmaal uit deze donkere ruimten te voorschijn komen zal, om het bedreigde vaderland te redden.

Neen, in het *staatkundige* zal Denemarken wèl geen gewichtige rol meer spelen; daartoe is het te klein en te machteloos. Maar *handelsgeest* en *intellectueele* kracht zijn er in dat kleine volk ruimschoots voorhanden. Zijne dichters, schilders, tooneelspelers en beeldhouwers nemen eene eervolle plaats onder hunne kunstbroeders van heel de wereld in, en hoe klein zij ook wezen moge, de Deensche natie wenscht hare vrijheid en zelfstandigheid met nadruk te handhaven. Moge het haar in den struggle for life niet al te moeielijk gemaakt worden, en mogen de kussen, die de Duitsche keizer af en toe op de wangen van den Deenschen koning drukt, de waarborgen zijn van een langdurigen vrede met Germanië, dat voor zijne plannen ter zee dit eilanden-rijk wel eens *meer* dan platonisch kon gaan liefhebben. Met dankbaarheid denk ik aan mijn bezoek aan Denemarken terug, en aan elk uwer, voor wien de weg daartoe open staat, raad ik een kijkje in de Deensche bosschen, een kennismaking met de Deensche toestanden, en bovenal met de vriendelijke Deensche mannen en vrouwen van harte aan. Dr. Hoogvliet, de grondige en veelzijdige taalgeleerde, van wien ik mijne eerste lessen in het Deensch heb ontvangen, beweert dat „echte, onvervalschte vroolijkheid" *niet* in Frankrijk, gelijk men menigmaal waant, maar in Skandinavië te vinden is. „Men heeft daar den geest, die steeds ontkent, volkomen overwonnen, en de vraag: is het leven het leven waard? in beslist bevestigenden zin weten te beantwoorden, niet alleen voor de door hoopvolle fantazie vergulde kindsheid, maar ook bepaaldelijk voor dien leeftijd van smart, waar de lach dikwijls nog treuriger is dan de tranen."

Men moet zulke woorden, in eene geestvolle oratie [5]) uitgesproken, niet *al* te letterlijk opvatten. Daar zijn óók ontkennende geesten in Denemarken onder de letterkundigen en geleerden van dat land, en de scherpe ironie, die in zoo menig product der Deensche literatuur aan het woord is, is zeer nauw aan pessimisme en levenszatheid verwant. Maar toch — ja daar ligt een groote *waarheid* in deze karakteriseering; er spreekt een toon van groote blijmoedigheid uit het Deensche volksleven, een toon van optimisme, dat de wereld met een vriendelijken glimlach aanziet en aan hare volmaking, althans aan hare verbetering, niet wanhoopt. Hoe gering van omvang zijn land ook wezen moge, voor den waren Deen is het het schoonste plekje op aarde, en van harte stemt hij in wanneer de een of andere enthousiast aanheft:

Er is een land, dat hoog zich heft in 't Noorden,
Schier 't ijs der Noordzee met zijn top ontmoet,
Maar toch op aard het schoonste is aller oorden,
En — *Danmark* luidt zijn naam, zoo schoon, zoo zoet.

Een bloemengaard in 't zilvrig blauw gelegen,
Vol beukengeur en nachtegaalsgeluid;
Elk deel roemt hoog op 's hemels rijksten zegen,
En iedere plek straalt voorspoeds koestring uit.

En al ben ik veel te kort in Denemarken geweest, om, gelijk Dr. Hoogvliet, de vertolker dezer verzen, bij het afscheid nemen van dat land „heete tranen" te schreien, zooals iemand doet, die voor langen tijd „zijn vaderland" moet verlaten, en al voel *ik* voor mij meer voor het ernstiger, dieper-levende Zweden, waar ik trouwens ook veel langer, lichamelijk en geestelijk, mede verkeerd heb, ik heb toch een dankbare herinnering aan het land van Andersen en van Thorwaldsen behouden, ik hoop er stellig ook nog eens weder te keeren, en ik zing ook gaarne het liedeken mede, waarmee ik thans deze voordracht besluit:

Denemarken, keur der landen,
Duikend als een fee
Met uw zonbeglansde stranden
Uit het blauw der zee!
Wàt zich ooit in vreemde streken
Aan mijn blik ontplooit,
Nimmer zal me uw beeld verbleeken,
U vergeet ik nooit!

II.

VAN LUND NAAR UPPSALA.

LAND EN STEDEN.

Waar ik u thans door een gedeelte van Zweden tot gids verstrekken, en u in enkele steden van dat schoone land rond leiden zal, meen ik u geen ondienst te bewijzen met de aardrijkskundige herinneringen onzer jeugd een weinig op te frisschen. Wij vergeten al spoedig de weinige bijzonderheden, die wij vroeger omtrent de landen van het hooge Noorden hebben geweten, en het is toch goed dat gij u enkele dingen weer voor den geest roept, vóór wij ons gemeenschappelijk reisje door Zweden beginnen.

Allereerst dan herinner ik u, wat velen altijd schijnen te vergeten, dat Zweden en Noorwegen volstrekt geen *koude* landen zijn. Velen denken niet anders aan deze gewesten dan in verband met ijs en pelsmantels, en toch is er bijna geen verschil tusschen den plantengroei dáár, en bij ons of in Duitschland. Hoewel Noorwegen vrijwel op dezelfde geografische breedte ligt als Groenland, dat bijna geheel onder sneeuw en ijs bedekt is, of als de koudste gedeelten van Siberië, waar des winters het kwikzilver bevriest en 's zomers de bodem slechts een paar voet diep ontdooit, treft gij in de *hoogste* streken van Noorwegen nog akkerbouw aan, en zelfs de Noordkaap, dat ideaal van vele toeristen onzer dagen, krijgt nooit een ijsberg te zien. Dat komt door de warme zeewinden en golfstroomen, die de Noorsche zeehavens altijd vrij van ijs doen zijn — eene omstandigheid, die de Russische begeerten reeds lang heeft opgewekt. In de hooge *bergvlakten* van Zweden en Noorwegen kan de koude daarentegen in den winter geweldig groot zijn, waarnaast ook bijzonder warme zomers voorkomen, gelijk ik het in 1905 geducht ondervonden heb.

Eene tweede bijzonderheid van het Noorsche klimaat is het geringe verschil van warmte in de onderscheidene deelen van dit reusachtige schiereiland. De Zuidelijkste en de Noordelijkste punten liggen niet minder dan 15 geografische graden uit elkaar, een afstand als van Berlijn tot Tunis, maar hier is er geen *quaestie* van die enorme verschillen in den plantengroei, als de overgang van Noord-Duitschland tot Noord-Afrika ze te zien geeft. Wat Zweden betreft: meer dan de helft van het rijk behoort tot „Norrland," het Noordelijke stuk, terwijl het Zuidelijker deel de oude rijken Svealand en Götaland omvat. Welnu, ook in dat Norrland, waarvan een aanzienlijk gedeelte door de velden der Laplanders wordt ingenomen, vindt gij nog een vruchtbaarheid en een wasdom, die u versteld doen staan. Nog op 70 graden Noorderbreedte wordt hier koren geoogst, terwijl in Siberië alle akkerbouw reeds met 60 graden ophoudt, en in Canada zelfs maar nauwelijks hooger dan 50 graden gevonden wordt. Komt gij nòg Noordelijker, ja dan wil het graan niet recht meer gedijen, de berken worden niet hooger dan een voet of zes, en het kreupelhout wint het van de andere boomen. Maar ook dáár kan de levensvatbaarheid der natuur u nog verbazen. Al is de winter er *lang*, negen volle maanden, zoodat pas in Mei de sneeuw begint te smelten en in Juni de rivieren eerst geheel vrij van ijs zijn, de korte zomers zijn bij uitstek krachtig en doen de gewassen verwonderlijk snel groeien en rijpen.

En welk een rijkdom van voortbrengselen in de Zuidelijker deelen! Gij begrijpt dat de verscheidenheid groot *moet* zijn in een land, dat ruim 450.000 vierkante kilometers beslaat, terwijl ons lieve vaderland er maar 33.000 telt, zoodat Zweden alléén 15 malen zoo groot is als Nederland. (Gij ziet dus dat Koning Oscar, ook na het verlies van Noorwegen, dat eveneens het respektabele cijfer van ruim 325.000 vierkante kilometers beslaat, toch nog land genoeg overhield om de moeite des regeerens waard te maken.) Bijna alle planten en boomen van Noord- en Middel-Europa gedijen en groeien hier, en sommige bosschen zijn nog geweldig groot, zoodat men er dagen lang in reizen kan zonder uit het schaduwrijke lommer der woudreuzen uit te komen. De *wilde* dieren zijn verdwenen. Toen Skandinavië nog in de ijsperiode verkeerde, en een groot deel, van wat nu land is, nog bezig was zich uit de wateren op te heffen, wemelden de Bothnische Golf en de Oostzee van walvisschen en walrussen, evenals de bosschen

van beren en wolven, bevers, marters, hermelijn- en andere pelsdieren, gelijk herten, elanden en rendieren er ook thans nog in grooten getale gevonden worden.

Ja Zweden is een *schoon* en *rijkgezegend* land! Het kent nòch dien brandenden zonnegloed, nòch de vreeselijke pestziekten, nòch de vergiftige dierenwereld van de Zuidelijke streken. Zijn zomers zijn kort, maar dan is ook zijn blauwe hemel helderder, zijn groen weliger en zijn lucht frisscher dan ergens elders ter wereld. De winter is lang, en vaak streng, maar met zijn reine, onbedorven lucht vrij wat versterkender dan de aan stof en bloemengeur zoo rijke atmosfeer der Riviera, en onvergetelijk door zijn wondervollen maneschijn, zijn schitterend Noorderlicht en zijn prachtige nachten. Zweden heeft heerlijke landerijen, die den besteden arbeid rijkelijk vergoeden, bosschen, die het beste timmerhout ter aarde opleveren, meeren, die wemelen van de smakelijkste visschen, en het bergt schatten van edele metalen in zijn schoot, die nog grootendeels op ontginning wachten.

Voeg nu bij dat alles een *goed* slag menschen, die het bewonen, natuurlijk in al de provincies van dat uitgestrekte rijk niet allen aan elkander gelijk, maar toch in doorsnede eerlijk, vlijtig, gastvrij en godvruchtig, dan kunt gij het u wel voorstellen dat een verblijf van een viertal weken in dat land tot de aangenaamste herinneringen van mijn leven behoort. Vooral daar ik het groote voorrecht had mij verstaanbaar te kunnen maken in de taal der bewoners. Want dat is in Zweden nog veel noodiger dan in Noorwegen, waar de stroom der toeristen, althans in de groote steden en in de hotels en de bekende stopplaatsen, wel een weinig de kennisname van andere talen in de hand heeft gewerkt. In Zweden daarentegen is het eene zeldzaamheid wanneer gij met Duitsch of Engelsch terecht kunt, ja zelfs hoogst ontwikkelde en geleerde menschen, die de moderne talen *lezen*, kunnen slechts *zelden* zich er gemakkelijk in uitdrukken.

Zweden bestaat uit 24 landschappen of provincies, die elk haar eigenaardig karaktermerk bezitten. Is de eene als het ware één reusachtig akker- en bouwland met eindelooze, vruchtbare velden, in de andere wisselen bosschen, heuvelen en meeren elkander af, veelal met de heerlijkste stranden; een derde heeft weer machtige rivieren, geweldige watervallen en hooge rotsen; elders weer treft men nog bijna maagdelijke wouden van indrukwekkende uitgestrektheid aan. Wie zal de uiteenloopende eigenschappen van de

bewoners dezer 24 landschappen volledig kennen en beschrijven? Men zoude zich in elk daarvan geruimen tijd moeten ophouden, en dan weldra bemerken dat zelfs in éénzelfde provincie de afzonderlijke dalen en bergplateau's hun zeer eigenaardig type behouden hebben, waartoe vooral de afgezonderdheid, waarin de menschen in zulk een enorm groot land wonen, en de slechte commucatiemiddelen tusschen de verschillende dorpen, niet weinig bijdragen. De natuur, de sociale toestanden, en tal van omstandigheden meer hebben in Zwedens bevolking de grootste verscheidenheden teweeg gebracht, zoowel in uiterlijk voorkomen als in eigenschappen van hart en gemoed. Men zegt dat de bewoners der vlakke landen een zekere traagheid, maar ook meer betrouwbaarheid hebben dan zij, die in boschrijke streken wonen, en die levendiger en ontvankelijker zijn voor indrukken. Ik weet het niet, en waag mij niet aan dergelijke verklaringen omtrent de *provinciale* eigenaardigheden der Zweden.

Natuurlijk is het *nòg* moeielijker de *nationale* karaktertrekken van den Zweed op te geven, want op dat onmetelijk groote gebied wonen menschen van de meest uiteenloopende geaardheid. De beroemde dichter Geijer schildert in „Vikingen" en „Odalbonden" heel wat *goede* eigenschappen van den Zweed, de schrijver Verner af Heidenstam houdt ons een groot *zonden*register van zijn volk voor; ik denk dat het bezwaarlijk zal gaan één enkele figuur te noemen, die alle of de meeste van deze qualiteiten in zich vereenigt. Over 't algemeen geldt de Zweed voor ridderlijk, godsdienstig, trouw aan vaderland en koning [6]), maar ook voor ijdel [7]), gemakzuchtig [8]), zich gaarne te goed doende aan zijn glorierijk *verleden* [9]), met een hang naar alles wat van het buitenland afkomstig is [10]), en met een sterke neiging tot verkwisting, tot leven *boven* zijne kracht. Doch ...... dat alles berust op de verklaringen van *anderen*; ik spoed mij thans u te vertellen wat ik *zelf* gezien en ondervonden heb in dat gezegende Svea-land.

Sedert ik mijn eerste kennismaking met de Zweedsche letterkunde — heel nederige versjes van Ida Granqvist en de brieven van Frederika Bremer, weldra gevolgd door de lezing van den onovertroffen Tegnér — gemaakt had, was daar een groot verlangen in mij om het koninkrijk, waar die zangerige taal gesproken wordt, persoonlijk te leeren kennen, en ik was innig gelukkig toen de boot mij van Kopenhagen naar het beloofde land henenbracht. De

tocht, die $2^1/_2$ uur duurde, had niets bijzonders, de zee was schoon als altijd en de Zweedsche douane te Malmö al even makkelijk als de Deensche in Korsør. Het was mij een ware voldoening dat ik, die in Denemarken de grootste moeite had de lieden te verstaan (zij hebben ook de hebbelijkheid de ééne helft der woorden in te slikken, en de andere helft als geaffecteerde bakvischjes uit te fluisteren), hier in Zweden de menschen dadelijk begreep en mij vrij redelijk met hen kon onderhouden.

Ja, het Zweedsch is eene *prachtige* taal, niet ten onrechte met het Italiaansch of Spaansch op éénе lijn gesteld. Tot dusver meende ik dat niets ter wereld met de terze rime van Dante of de heerlijke canzone's van Tasso te vergelijken was; maar als gij Wallin of Tegnér door een beschaafden mond hoort voorlezen, aarzelt gij toch werkelijk wàt gij het schoonste zult noemen. Al die Skandinavische talen hebben iets natuurlijks, naturwüchsigs over zich. Zij doen mij denken aan een eik, die daarbuiten op het veld onder storm en zonnebrand gedijen moest, terwijl de Romaansche talen meer als in kunstmatige kweekplaatsen schijnen te zijn opgegroeid. Ik *houd* wel van die harde, half-afgebroken, forsche klanken, die mij doen gevoelen: „Gij hebt u onder kamp en strijd eene plaats moeten *veroveren*." Het Engelsch, het Hoog- en Laagduitsch, het Fransch, het staat voor mijn besef met de Skandinavische talen alles in het teeken der mannelijke *kracht*. Doch daar is weer groot verschil onderling! Het Noorsch is kloek maar hard; het Deensch is zacht maar weekelijk; doch het Zweedsch is hartstocht èn zachtheid, kracht èn teederheid tegelijk [11]).

In onderscheiding met Denemarken, welks hoogeschool geheel en al in het drukke leven der wereldstad Kopenhagen verdwijnt, zijn de beide hoogescholen van Zweden in twee kleine provinciesteden, Lund en Uppsala, gevestigd, waar de universiteit geheel en al het publieke leven beheerscht. Bescheidener, stiller academiestad dan Lund kan men zich moeielijk denken; zij leek mij in dezen vacantietijd, waarin ik haar bezocht, als uitgestorven. Lund is *thans* een vriendelijk plaatsje van 17.000 inwoners, met enkele mooie, groote huizen en fraai aangelegde plantsoenen; in één daarvan staat ook het zeer bescheidene, vrij onbeteekenende [12]) monument van Jesajas Tegnér; maar ik kan het mij levendig indenken hoe *onmogelijk* het een kleine 100 jaren geleden daar gesteld moest zijn, toen de groote dichter, de zanger van de „Frithiof Saga" en van zoo

menig ander heerlijk gedicht, hier als professor woonde en werkte. Ik heb met eerbied zijne woning bezocht, die door het nageslacht, dat ook in Zweden de graven der profeten bouwt, nadat zij bij hun leven miskend en verworpen waren geworden, in al haar soberheid is bewaard geworden. Het is een klein, ja armoedig huisje van één verdieping, waar de geniale man met zijn huisgezin jarenlang fatsoenlijk gebrek heeft geleden. Hoe sober is die studeerkamer met twee vensters, met haar bruingeverfde tafel en eenvoudige sofa, en met hoeveel belangstelling let de vreemdeling op de twee uithollingen in den planken vloer, de twee punten waar de groote dichter zich omdraaide op zijn tallooze wandelingen door dit vertrek, wanneer hij het een of ander gewichtig onderwerp bepeinsde. Hier is dus de geboorteplaats van Frithiof, van Nattvardsbarnet, van Axel en van zoo menig ander gedicht! Hier heeft de geniale man zijn bittere jammerklachten in zijne kostelijke brieven neergelegd, die men niet lezen kan zonder hem te beklagen over zijn chronischen geldnood, al *was* hij dan ook het tegendeel van een goed financier! De financiën van den Staat waren zóó treurig in verval, dat zelfs professoren gedurende verscheidene jaren geen traktement ontvingen, en het leven moet toen in Lund, waar de enkele rijken en welgestelden niets deden dan eten en drinken en malkaar bebabbelen, terwijl de groote meerderheid der inwoners op alle mogelijke manieren gebrek leed en verbitterd was op de rest, waarlijk geen genot zijn geweest.

De Universiteit van Lund is de jongste der twee hoogescholen van Zweden. Zij werd in 1668 door Karl XI in de provincie Skåne gesticht, zoodat zij in 1868 haar tweehonderdjarig bestaan vierde, bij welke gelegenheid Koning Oscar II, toen nog kroonprins, eene kranige feestrede hield. Hare oudere zuster van Uppsala vierde in 1877 reeds haar vierhonderdjarigen geboortedag, en heeft in alles een eerwaardiger, voornamer voorkomen. Zij werd door den krachtigen rijksbestierder Sten Sture en den aartsbisschop Jakob Ulfson gesticht, en ook op haren hoogtijdsdag hield Oscar II, haar eeredoctor en eenmaal haar kweekeling, een schoone toespraak. Die redenen van den koning zijn bijna altijd korte, meesterlijke woorden, en het moet een zeldzaam genot zijn de melodieuze stem van den talentvollen vorst bij zulke gelegenheden te hooren. Hij beheerscht en spreekt minstens *zeven* talen, en *kent* er nog verscheidene meer.

Men zou het dat vriendelijke provincieplaatsje, met zijn stille, breede

straten, die u dadelijk op het vrije veld buiten de stad brengen, niet aanzien dat Lund eenmaal een stad van zooveel beteekenis is geweest, als Londinum Gothorum in de 12e en volgende eeuwen wereldberoemd, als zetel van den aartsbisschop, die heel Skandinavië (met Denemarken incluis) geestelijk beheerschte, „metropolis Daniae," de metropool van Denemarken genoemd, en dat het toen niet minder dan 24 kerken binnen hare wallen telde. „Lund" beteekent „bosch, offerbosch," nog beter door het Duitsche woord „Hain, Opferhain" weergegeven, en zeker was hier in de heidensche tijden eene beroemde offerplaats, waar Thor en Freja gediend werden. Sedert 1048 was Lund een christelijke bisschopszetel en koning Knut, de Heilige, stichtte hier in 1085 de eerste „geleerde school" van het hooge Noorden. Weldra was Lund's aartsbisschop de drager van eene geestelijke en wereldlijke macht, die zich geheel en al van Bremen — tot dusverre de beschermer van het Zweedsche christendom — onafhankelijk maakte, en vaak genoeg den Deenschen koning met bloedige verliezen deed afdeinzen. In den slag bij Fotevig (1134) streden vele bisschoppen en lagere priesters aan de zijde van hun dapperen aartsbisschop Eskil; doch zoodra zij het slagveld verlaten konden, bouwden zij aan de schoone kerken voort, die nu nog in Linköping en Skara en zoo menige andere Zweedsche stad de bewondering van het nageslacht opwekken. Het is aan de samenwerking van de koninklijke en bisschoppelijke macht te danken dat de heerlijke kathedraal van Lund verrees, welke wel een der schoonste van geheel Skandinavië is. [13])

Gij kunt uw oogen niet verzadigen aan die prachtige kerk. Gelukkig niet, als zoovele andere eerwaardige Godshuizen, aan alle kanten door lage huisjes omringd, maar in een open, hooge ruimte ligt zij daar in al hare majesteit voor u bloot. Zij is een monument van laat-romaanschen stijl, en bezit twee indrukwekkende, innig-harmonische torens. Zij heeft eene onderaardsche kerk, eene zoogenaamde „krypta," die ruim 37 Meter lang, 10½ breed en 4 meter hoog is, die uit 10 kleine vensters licht ontvangt en door 23 pilaren gedragen wordt. Tal van overblijfselen uit het grijs verleden zijn in deze eerwaardige gewelven bewaard gebleven, en de Hollandsche naam *van Duren*, een beeldhouwer en kunstenaar, die van 1513—27 in Lund vertoefde, is aan allerlei fraaie zerken en figuren, ook aan de oude bron dezer krypta, die met velerlei satyrieke reliefs en inschriften versierd is, verbonden. Wij vonden hier nog een uiterst antieke graftombe van den aartsbisschop Birger, [14])

en aan twee pilaren de gebeeldhouwde figuren van den reus Finn en zijn vrouw, die door de sage tot de stichters dezer kathedraal gemaakt zijn. De restauratie der kerk, die met groote kennis van zaken verricht werd, heeft dit heerlijke gebouw weder volkomen in zijn middeleeuwschen toestand teruggebracht. En welk een indruk maakt zulk een heiligdom dan! Als wij toch den Utrechtschen Dom óók eens zóó gerestaureerd konden zien! Maar in een *calvinistisch* land is zoo iets ondenkbaar. De *lutheraan* gevoelt, oneindig meer dan wij, voor de schoonheid van een kerk als het *huis Gods*.

De bovenkerk is van overweldigende majesteit. Oneindig soberder in hare versiering dan de àl te prachtige kathedraal van Uppsala, boeit zij u aanstonds door hare edele lijnen. Zij is 64 meter lang, 33 breed en 21 hoog, maar lijkt veel grooter, omdat de breedte naar het Oosten afneemt en de bodem van het middelschip in het midden een weinig rijst. Negen geweldige pijlers scheiden dat middelschip van de beide andere af, terwijl het dwarsschip zóóveel hooger ligt, dat men langs een trap van 17 treden er naar opklimt. De kansel, uit zwart marmer en albast vervaardigd, de fraai gesneden gothische koorstoelen, een zevenarmige kandelaar van het jaar 1350, de fraaie beschildering van het gewelf — dat alles geeft u een indruk weer van langvervlogen eeuwen, die aan u voorbijtrekken, en het deed mij wonderlijk, en niet harmonisch aan, op dien ouden luchter, waar eenmaal in den Roomschen tijd de dikke, walmende smeerkaarsen haar flikkerend schemerlicht verspreidden, de glazen knopjes van electrische vlammetjes te zien. Men zou hier liefst *al* wat direct aan den modernen tijd herinnert, verwijderd zien, om zich geheel ongestoord in de poëzie en de mystiek der Middeleeuwen te kunnen terugdenken. Eigenlijk is zulk een kerk toch alléén voor den Roomschen eeredienst geschikt, en ik tooverde mij een middeleeuwsche godsdienstoefening onwillekeurig voor den geest. Daarginds, ver op het hoofdaltaar, stonden de reliquieën en was, te midden van talrijke lichten, het allerheiligst sacrament ter aanbidding opgesteld. Plotseling begon het aan de andere zijde, van de hoogte des orgels, te daveren van klanken; stemmen van zangers mengden zich aan de tonen van het wonderbare instrument, en in de nog door de meesten begrepen woorden van het kerkelijk Latijn werd de lof des Heeren gezongen. Daar stonden of zaten of knielden ze neer, de arme, onkundige leeken, van wie nog geen vijftigste deel konden lezen, maar die de groote letters der beelden en

schilderstukken des te beter konden verstaan. *Hier* waren ze ten minste vrij van de roede des drijvers, *hier* in het Godshuis waren zij toch geen slaven meer, en wanneer zij het heilig misoffer hadden zien opdragen, en in een kort, eenvoudig woord van den kansel hun de troost des Evangelies verkondigd was geworden, dan gingen zij toch versterkt en bemoedigd hun kleurlooze leven weder in. Dáár in de kerk was het alles licht en kleuren. Dáár werd gezongen ter eere van de heilige Maagd, die alle vermoeiden en bedroefden zoo lief had, en hen zoo gaarne opdroeg bij haren almachtigen Zoon. Dáár in de biechtstoelen werd het bekommerde hart ontlast van zoo menigen druk, en getrouwelijk onderwierp men zich aan de bevelen der priesters, die dáár den alwetenden God vertegenwoordigden. Van uit de kerk verspreidde zich al wat er aan liefde en barmhartigheid in deze donkere tijden gezien werd onder de menschen, en terwijl de machtige baronnen en vorsten hunne lijfeigenen kwelden en mishandelden, en met roof en geweld hunne kroniekboeken vulden, waren de monniken en de zusterkens dáár om de kranken te vertroosten, of binnen de muren hunner kloosters aan de vervolgden en verdrukten een veilige schuilplaats te verleenen.

Zeker, dat alles had zijne groote *gevaren*. De macht der kerk was niet altijd zoo gezegend, en de voorspoed en de voorrechten, die zij gaandeweg verkreeg, werden den volkeren en haarzelve ten verderve. [15]) Wij weten dat alles zeer goed, en erkennen de *noodzakelijkheid* der kerkhervorming, die met forsche hand het wereldsch geworden heiligdom ging zuiveren — maar de droeve puinhoopen, die vele Protestantsche kerken zelfs nù nog binnen hare wanden bewaren, de afgeslagen hoofden der oude grafmonumenten, de gruizels der eerwaardige kruizen en de leegstaande koren, wijzen toch op een gemis, dat niet ten volle werd aangevuld, en dat met name in onzen *Gereformeerden* cultus aan hem, die oor en zin voor deze roepstem heeft, de herinnering brengt dat het volmaakte ook in deze nog niet gekomen is.....

Ter zijde van de Lundsche kathedraal is een klein, maar schaduwrijk bosch, de „Lundagård," met statige kastanje- en lindeboomen, onder welke de muzenzonen aan hunne ergernissen en idealen, hunne vreugde en verzuchtingen vrije lucht kunnen verschaffen. Herhaaldelijk komt dit kleine, vriendelijke plekje gronds in Tegnérs verzen voor. Hoe menigen voetstap heeft de geniale dichter hier

staan! In de nabijheid — maar wat is in Lund *verre àf?* — treft gij de voornaamste academische gebouwen aan, allereerst het universiteitsgebouw zelf, een smaakvol paleis in Griekschen renaissancestijl, en met een historisch museum onder hetzelfde dak, dat wij onder de leiding van den docent in de Noorsche archeologie, Dr. Otto Rydbeck, bezagen. Men vindt hier eene rijke verzameling van Skandinavische oudheden, van de vroegste tijdperken af, alles uitnemend gerangschikt en wèl in staat om de ontwikkeling dezer belangrijke, maar ons zoo weinig bekende volkeren van het Noorden te doen verstaan.

Maar verder lieten wij de academische gebouwen onbezocht. Ik denk dat ziekenhuis en bibliotheek, anatomisch museum en zoölogisch dito, wel in hoofdzaak met onze vaderlandsche stichtingen zullen overeenkomen, schoon alles zeker op bescheidener schaal, want de Lundsche hoógeschool is nòch oud, nòch rijk. Zij heeft nimmer den roem en den glans van het oude Uppsala genoten.

Des te rijker is overal de *natuur* binnen en buiten dit vriendelijk stadje. De prachtigste seringen en gouden regens begroetten ons bij elken stap, en ook de fraaie tuin van den bisschop, die uit zijne vruchtbare landerijen een inkomen van circa 30.000 kronen heeft, lachte ons in bonte bloemenpracht tegen. Als gij u maar niet aan de eigenlijke straten waagt, die in afschuwelijkheid van plaveisel met onze Geldersche achterhoeksdorpjes wedijveren, maar op de breede trottoirs blijft, die men rechts en links heeft aangelegd, wandelt gij met genoegen de weinige verkeerswegen van Lund door, u telkens verbazende als gij hier en daar nog een levend wezen tegenkomt. Maar overal ziet gij tuinen en bloemen, niet het minst in dien lusthof, waar het „Observatorium," de sterrenwacht, gevestigd is, en waar wij, omringd van bloeiende heesters en geurige planten, heerlijk van rust en schaduw konden genieten. Met een vriendelijke gedachte zal ik mij steeds uw beeld in de herinnering terug roepen, rustig en vredig Londinum Gothorum!

In Uppsala, waarheen ik u thans met een grooten sprong medeneem, om de beide academiesteden van Zweden tegelijkertijd met u te kunnen bezien, verkreeg ik denzelfden indruk als in Lund: een kleine stad met een goede 20.000 inwoners, niet zoo fraai en bekoorlijk als Lund, maar van veel grooter historische beteekenis. Wat *Trondjhem* is voor Noorwegen, is *Uppsala* voor Zweden: de oude koningsstad, het geestelijk en staatkundig middelpunt des

rijks gedurende lange eeuwen. Tot ons leedwezen konden wij onmogelijk naar „Gamla-Uppsala," de overblijfselen van het oude, heidensche Uppsala met de oude koningsgraven, komen. Wij „genoten" in dat „hooge Noorden," dat sommigen mijner beangste parochianen zich als één onafzienbare ijs- en sneeuwvlakte voorstelden, de meer dan tropische hitte van circa 50 graden Celsius, zoo iets van bij de 120 graden Fahrenheit in de zon, en daar wij om Gamla-Uppsala te bezoeken minstens twee à drie uren in *die* zon zouden moeten doorbrengen, scheen ons de gang daarheen werkelijk ongeoorloofd. Ik had anders gaarne het oude dorpskerkje bezocht, dat daar nog staat op de plaats, waar eenmaal de beroemdste heidensche tempel van het Noorden verrees, en in wier nabijheid nog drie groote en verschillende kleinere grafheuvels worden aangetroffen, de zoogenaamde „kungshögarne," waarin men nog de urnen met de asch der verbrande koningen gevonden heeft. Ook de plaats, waar de oude vorsten — Gustaaf Wasa deed het voor het laatst — tot hun volk toespraken hielden, wordt nog aangewezen.

In het jaar 1164 werd de eerste aartsbisschop van Uppsala door Paus Alexander III met het pallium bekleed, en van nu af aan begon de consequente bevestiging en gestadige vermeerdering der *pauselijke* aanspraken tegenover de nationale overleveringen en rechten van Zweden's vorsten en priesters. Door de geniaal-gevonden bepaling dat men bij de verdeeling eener erfenis — stel onder drie zonen — Christus, alias de kerk, als *vierde* kind behoorde te beschouwen,. die even goed als de drie wettelijke erfgenamen zijn deel moest ontvangen, zorgde Rome wel dat de geestelijkheid ook *haar* portie ontving, terwijl de steeds aangroeiende monniken- en nonnenkloosters langzamerhand groote schatten verwierven, die wederom alle tot uitbreiding van het *pauselijke* christendom gebezigd werden. Al behield Lund's aartsbisschop nog een wijle den titel van „primas Sveciae" (primaat van Zweden), het zwaartepunt der geestelijke macht was voor goed naar Uppsala verlegd.

Uppsala is met den spoortrein in één uur van Stockholm te bereiken, maar oneindig schooner is de weg over zee. Men gaat dan de heerlijke Mälarwateren over, komt aan het oude Sigtuna, de moederstad van Stockholm, voorbij, en ziet het prachtige „skogkloster" liggen, een museum vol van Duitsche schatten, door Gustaaf Adolf destijds op zijne overwinningstochten door Germanië en Bohemen geroofd. Die Zweden hebben in de dagen hunner

macht, toen hun naam overal een rilling van vrees en bewondering opwekte, waarlijk niet alléén voor de verbreiding van het Evangelie, maar óók voor de vermeerdering van hun bezit en hun rijkdom ijverig gearbeid, en ik geloof dat vooral in *dien* tijd het pronklievende, het boven-zijn-kracht-leven, dat men den Zweed dikwijls nageeft, in het karakter des volks gekomen is.

Uppsala ligt bijzonder schoon, en geeft kostelijke vergezichten te zien, wanneer men de breede, stille straten ten einde is en de stadsgrenzen verlaat. Wij maakten een heerlijken rit rondom de oude veste en verlustigden ons in het prachtige groen, dat wij overal zagen. De academie, een imposant gebouw met een sierlijke aula, de mooiste, die ik nog ergens gezien heb; de bibliotheek, met den onschatbaren „Codex argenteus," vrijwel onze eenige kenbron voor het Gothisch; het geweldig-groote, maar slecht onderhouden slot, waar nu de gouverneur der provincie resideert — het zijn grootheden, die in deze kleine stad eigenlijk wat *komiek* zich voordoen. Evenals Lund is Uppsala een onbeteekenend plaatsje, dat eerst leven krijgt wanneer de studenten er zijn, die dan ook soms leven genoeg maken, naar men mij vertelde. Daar de jongelui hier, behalve hun colleges en boeken, niets hoegenaamd ter verstrooiing en uitspanning vinden, en niet, gelijk in Kopenhagen, den prikkelenden, heilzamen invloed eener demokratische toewijding aan het algemeen belang ondergaan, amuseeren zij zich op hùn manier, waarvan eindelooze drinkpartijen geen gering bestanddeel uitmaken. Het mooie standbeeld van Geijer, den grooten dichter en historicus, staat met zijn rug naar de hoogeschool gekeerd, zoodat de academische boemelaars den ernstigen blik van dezen onvermoeibaren werker niet hebben te vreezen. Dat er onder de dertien of veertien „naties," die hier in Uppsala student zijn — de Zweedsche studenten worden naar hun provincie in even zoovele „nationer" verdeeld — ook ijverige en bekwame jonge mannen gevonden, die hard en vlijtig *studeeren*, spreekt van zelf. Van de theologische professoren leerde ik Dr. Nathan Söderblom kennen, een jong en beminnelijk geleerde, die tot ergernis van vele rechtgeloovigen de Wellhausiaansche opvatting van het Oude Testament verdedigt.

Wilt gij eens eene toespraak lezen gelijk studenten die maar zeldzaam vernemen, vooral uit den mond van hun eigen landvorst? Lees dan deze rede, door koning Oscar II in 1877 bij het 400-jarig bestaan der universiteit gehouden.

„Studenten van Uppsala! Ik zal niet *vele* woorden tot u spreken, maar zij komen uit het diepst van mijn hart.

Daar staat geschreven: „eert uwen vader en uwe moeder, opdat het u welga en gij lang leeft op de aarde." Dat weten wij allen, maar wij moeten hierbij er aan herinneren dat dit woord niet alleen in den beperkten zin des woords geldt, maar eene veel uitgebreider beteekenis heeft. Het roept tot eerbied op voor al het vaderlijke en het moederlijke, dat in de begrippen *vaderland, staat, kerk, school* en vele andere verhoudingen der samenleving gelegen is.

Wij hebben hier in deze dagen een plicht van eerbied jegens onze voorvaderen vervuld, maar om dien plicht *waarlijk* te vervullen, moeten wij hun werk handhaven en voortzetten. Uppsala's universiteit treedt nu in haar vijfde levenseeuw in. Die eeuw mag haar schitterende voorgangsters niet onwaardig zijn. Wie moet nu in de toekomst het werk van het voorgeslacht voortzetten en vervolgen? *Gij* moet het doen! Wie moet de gebeurtenissen der toekomst van het vaderland met eere doen te boek staven? *Gij* moet dat doen! En hoe zult gij dat doen? Bovenal in *godsvrucht*, dan zult gij *niets* anders te vreezen hebben. Zoekt en bemint en dient de waarheid, dan zal zij ook ulieden de kracht der overwinning verleenen en u den lauwerkrans der zege schenken. Ja, weest gijlieden steeds een ridderschap des lichts om het vaandel des vaderlands en een schildburgt rondom mijnen zoon!"

Is dat geen *heerlijke* toespraak tot jubileerende studenten?

Oneindig meer dan al zijn verdere fraaiheden en kostbaarheden interesseerde mij Uppsala's *Dom*, die als een koning alle andere bouwwerken beheerscht, en die in zijn herboren luister mij machtig geboeid en bekoord heeft. Ik *kon* mij er haast niet van losscheuren, en nòg staat hij mij zóó levendig voor den geest, als kwam ik zooeven eerst van zijn beschouwing terug.

De plaats, die thans Uppsala heet, droeg in het jaar 1200 den naam Östra-Aros, en begon reeds toen, om haar betere ligging en groote vruchtbaarheid, het Gamla (het oude) Uppsala, waar de koningen resideerden en de aloude domkerk stond, te verdringen. Omtrent dat genoemde jaar 1200 was Gamla-Uppsala's kerk reeds in verval, en werden er herhaaldelijk pogingen aangewend haar naar het zooveel gunstiger gelegen Östra-Aros te verplaatsen. De pausen gaven hunne toestemming daartoe, met de verklaring dat

alle voorrechten, aflaten en zegeningen van het *oude* naar het *nieuwe* kerkgebouw zouden mede-verhuizen, maar het duurde nog wel een kleine 100 jaren eer het feitelijk tot een nieuwen bouw kwam. Toch moet er in het jaar 1273 reeds een gedeelte gereed zijn geweest, want den 24en Januari van dat jaar werd de kist met de relieken van koning Erik den Heilige in plechtigen optocht naar het nieuwe heiligdom overgebracht; en sedert bleef 24 Januari in den Zweedschen kalender met „Erik translatus" („Erik overgebracht") aangeduid. In 1287 treffen wij een Franschen steenhouwer en architekt, Estienne van Bonneuil, aan den arbeid, en van hem en de zijnen is wel het oudste deel der kerk, het zoogenaamde Gustaviaansche koor, afkomstig, hetwelk duidelijk het Noord-Fransche type vertoont. Gedurende de geheele 14e eeuw werd er, nu eens krachtiger, dan weer slapper, aan den reuzenbouw gearbeid, die, de gebrekkigheid der hulpmiddelen en de onrust der tijden in aanmerking genomen, bevredigend voortging, en allengs een sterk Baltisch type verkreeg, daar de Fransche werklieden gaandeweg door Noord-Duitsche arbeiders vervangen werden. Daar deze bouwtrant heel niet met den oorspronkelijken, Franschen aanleg overeenkwam, verkreeg de kerk langzamerhand een zeer bont, maar weinig „einheitlich" voorkomen. Den derden Pinksterdag 1435 werd zij door den aartsbisschop Olof plechtig aan de drie heiligen Erik, Lars (Laurentius) en Olof gewijd, wier beelden de drie portalen van het kerkgebouw versierden. Maar ook toen was dit nog verre van voltooid. Het scheen wel alsof alles samenspande om de tot stand koming van het grootsche ontwerp te verhinderen. De eene maal deed de bliksem, de andere keer de een of andere onvoorzichtigheid een groot gedeelte der kerk in vlammen opgaan; nu eens wierp een geweldige storm een geheelen zijkant omver, dan weer viel een der beide torens om, en verpletterde een ontzaglijk stuk van wat nog gaaf was overgebleven. Kortom, een reeks van onheilen trof de kathedraal, wier aartsbisschoppen, vaak door de koningen des lands gesteund, dan wel weer de herstellingen ter hand namen, maar die toch niet verhinderen konden dat het geheel ten slotte op eene imposante, slechts redelijk gerestaureerde ruïne geleek, waarin vrijwel *alle* stijlen (gothiek, wasa-stijl, renaissance, barok-stijl en wat al niet meer) zeer ten nadeele der schoonheid vertegenwoordigd waren. In 1650 werd de geheele binnenruimte, met de hoogstmerkwaardige schilderingen uit de Middeleeuwen, door de stukadoorskwast, die ook in ons

vaderland zooveel heerlijks bedierf, wit gekalkt, van welke schanddaad nog een gedenktafel is overgebleven. De brand van 1702 overtrof alle vorige in groote. Torens en dak, altaar en predikstoel, kroningsstoelen en koorbanken, orgel en monumenten — ze werden bijna alle door het woedende vuur vernield, en eene nationale collecte, voor den opbouw der kerk door het geheele land gehouden, bracht in die gedrukte tijden niet dan het allernoodzakelijkste geld bijeen, nauwelijks voldoende om de geweldige ruïne voor volkomen ondergang te behoeden. Eerst in het jaar 1875 begon men de herstelling grondig aan te vatten, en nadat de zeer uitgebreide, onmisbare vóórstudiën volbracht, en de even onmisbare geldsommen bijeengebracht waren, ging men in 1885 aan den arbeid, die in 1893, na uitgave van ruim een millioen kronen, voltooid werd.

En nu ligt zij daar in hare herstelde schoonheid vóór u, die parel van middeleeuwsche bouwkunst, een der heerlijkste voortbrengselen der latere gothiek. Zij heeft eene lengte van 118½ meter (de kathedraal van Lund heeft er maar 80), eene breedte van 45 en eene hoogte van 27 meter. De beide sierlijke torens aan de westzijde zijn eveneens 118½ meter hoog, zoodat de kerk hier even lang als hoog is. De grondvorm is een gothisch kruis, drie langschepen met één dwarsschip. Op het punt, waar dit dwarsschip de langschepen kruist, is een slanke, kleinere toren gebouwd, en daaronder bevindt zich het zoogenaamde „kröningshvalfvet," (het kroningsgewelf), alzoo geheeten omdat dááronder de plechtige kroning der vorsten plaats greep. In het Noorden en Zuiden stroomt het licht door prachtige rosetten binnen, en verder door de talrijke, fraaie vensters der drie langschepen.

Welk een verrukkelijk gezicht, zulk een voltooide, geheel afgewerkte, harmonisch versierde, gothische kathedraal! Overal, van binnen en van buiten, treedt het karakter der gothiek, het opwaarts naar Boven streven, op den voorgrond. Die hooge, slanke torens; die naar den hemel heengaande togen en stutten, die de zijschepen aan het middenschip verbinden, en die wij aan het koor van de Utrechtsche Dom-*ruïne* (wat is de Domkerk anders?) óók kunnen zien; de pilaren en de kleine torentjes, die op dit hulpwerk overal zijn aangebracht — het wijst alles naar omhoog, naar den hemel. Wáár ge u ook plaatst, van welken kant gij de kerk ook beziet, overal is zij van eene indrukwekkende majesteit. De westelijke façade met de twee machtige torens, haar heerlijk roset-venster en de geweldige engelenfiguur op de tinne van het dak; de zuidelijke

façade, de oudste entrée der kerk, met haar rijke beeldhouwwerk rechts en links van den ingang; het noordelijke portaal, soberder dan de andere, maar met een heerlijk zeskantig venster — het spreekt alles tot uw hart, en roept u toe: „ontbind de schoenen uwer voeten, want de plaats, die gij betreden gaat, is heilig land!"

Jammer is het evenwel dat men bij de restauratie niet *sober* genoeg te werk is gegaan. Ik ben maar leek op dit gebied, en gaarne had ik dit heiligdom eens met een bekwaam architekt bekeken; maar ik gevoelde toch telkens: „dit en dat is al te *modern*;" de versiering der Lund'sche kathedraal leek mij natuurlijker en getrouwer bij het oorspronkelijke gebleven. Passarge — een reiziger, aan wiens indrukken over Zweden ik veel te danken heb — verhaalt hoe hij in dezen Dom een student, die met de pet op 't hoofd bleef rondkijken, op het onbehoorlijke van zijn gedrag opmerkzaam maakte, daar men toch in een huis Gods (bedenkt het: wij zijn in *Zweden* en niet in *Holland!*) het hoofd eerbiedig ontbloot, maar hij kreeg ten antwoord: „een Godshuis, mijnheer? Een museum, niets dan een museum!" — en hij hield zijn pet op het hoofd.

Wanneer gij binnentreedt, en die geweldige ruimte overziet, krijgt gij terstond den indruk: dat is eene echte *processie*-kerk, waarin de menigte, eerbiedig de ceremoniën aan het altaar gadeslaande of naar de koorzangers luisterend, geheel passief blijft en als het ware verdwijnt. Maar om van den predikstoel zulk een kerk te *bepreeken*, voorwaar dit is geen geringe zaak, en menige leeraar heeft het te Uppsala ondervonden dat het eene zware taak is zich hier voor allen verstaanbaar te maken. Zelfs het groote orgel met zijn vele registers heeft moeite den zang der gemeente te leiden. De kansel is wel kunstig, maar al te bont en barok. *Boven* het klankbord wordt de apostel Paulus, met opwaarts geheven gelaat en uitgestrekte armen, door drie engelen opgebeurd; *onder* het klankbord zweeft een duif, het zinnebeeld des H. Geestes; en de *achterkant* van den kansel vertoont een groot tafereel, Christus' bergpredikatie voorstellende,

In de Luthersche kerken heeft gelukkig het *koor*, dat in de oude christenkerk het middelpunt van den cultus uitmaakte, en dat bij onze calvinistische preekdiensten alle beteekenis verloren heeft, nog zijn aandeel in de godsdienstoefening behouden. Dáár staat het altaar, dáár wordt het Heilig Avondmaal bediend, dáár wordt de liturgie gehouden, die aan de predikatie voorafgaat. En wonder-

schoon is dit koor van Uppsala's domkyrka! Het altaar zelf is klein, *al* te klein in verhouding tot de geweldige proporties rondom. Daarboven ziet men eenige heerlijke figuren; allereerst den Heiland in een witten mantel gehuld en met een gloriekrans om het hoofd, troonende op een regenboog en met den aardbol onder zijne voeten. Op zijne linkerknie houdt Hij het boek des levens vast. Aan weerszijden zijn evangelisten en apostelen opgesteld, het allereerst Petrus en Paulus in rijkgekleurde gewaden. Onder de figuur van Christus zijn aanbiddende engelenscharen aangebracht. Tusschen de bogen ziet men beeltenissen van de oudste kerkvaders, de zendelingen en apostelen, die aan Zweden het Evangelie brachten, de prachtige figuren van Luther en Melanchton, en van de Zweedsche hervormers Laurentius en Olaus Petri. Ik herinner mij nog in dit verrukkelijke koor vier groote, koperen luchters, elk van zeven armen gezien te hebben, en nog meerdere voorwerpen, wier beteekenis mij echter niet geheel duidelijk was.

De reliquie-schrijn van Erik den Heilige liet mij vrij koud, want ik heb nu eenmaal ten opzichte van zulke overblijfselen uit langvervlogen tijden mijne onuitroeibare twijfelingen; in elk geval doen deze restes van den koning, sints de domkerk Luthersch geworden is, geene mirakelen meer. Van grooter belang zijn de verschillende grafkapellen, die in deze Westminster-Abbey van het Noorden het stoffelijk overschot van vele Zweedsche grootheden bewaren. Er zijn niet minder dan 21 afzonderlijke kapellen, die in vroeger eeuwen aan diverse heiligen gewijd waren, die hier hunne eigen altaren hadden, maar die na de Reformatie successievelijk door verschillende grooten des rijks voor zichzelf en hunne dooden in beslag genomen werden. De eerste, die dit deed, was koning Gustaf I, die de oudste dezer kapellen, eertijds aan de H. Maagd gewijd, voor zich en zijne drie vrouwen bestemde; de beeldhouwer vond het zeker wat bezwaarlijk ze alle *drie* boven op den sarkofaag aan te brengen, zoodat de overleden vorst slechts tusschen *twee* gemalinnen is afgebeeld. Aan de vier zijden zijn marmeren obelisken opgericht, en de muren zijn met schilderijen, episoden uit het leven van Gustaaf Wasa voorstellende, versierd. Niet minder schoon dan dit „Gustavianska grafkoret" is de kapel aan het stoffelijk overschot van Johan III en koningin Katarina Jagellonika gewijd, met bijzonder rijke en fraaie versieringen aan den wand. Misschien wel de *aller*schoonste kapel is die welke aan het, ook in Holland zoo beroemde, geslacht de Geer toebehoort, „de Geerske grafkoret",

waar legendarische tafereelen uit het leven van Erik den Heilige zijn aangebracht, en waar twee sarkofagen staan, ter herinnering aan Carl baron de Geer till Löfsta en zijne vrouw, die daar (einde der 18e eeuw) begraven werden. Tot op heden toe telt dit oud-adellijke geslacht, dat in de zestiende eeuw door de godsdienst-vervolgingen uit de Zuidelijke naar de Noordelijke Nederlanden verhuisde, en waarvan een lid, de beroemde Lodewijk de Geer, onder Gustaaf Adolfs regeering naar Zweden kwam, daar te lande hoogst bekwame en eerbiedwaardige afstammelingen, en ik heb verscheiden portretten van deze Skandinavische de Geers aangetroffen, o. a. een van een kanselier der Universiteit van Uppsala, dat mij sterk aan den overleden Utrechtschen hoogleeraar baron de Geer van Jutfaas deed denken.

Zoo wandelde ik in deze kathedraal te midden der dooden rond, en bezag de borstbeelden en graftomben van Svea's groote mannen, terwijl het mooie vers van ten Kate mij te binnen kwam:

Zijt mij gegroet, gij marmren graven
  Dier mannen, die met heldenmoed
  Tijd, vlijt, hand, hart en 's harten bloed
Den heilgen Plicht ten offer gaven,
  Het oog op 't ééne doel gevest:
's Lands zeevaart, handel, bloei en glorie,
Viktorie schaaklende aan victorie
  Ter eere van 't Gemeenebest!

Daar is een Engel, die de grendels
  Van 't graf verbreekt: de Erinnering!
  Door haar herleeft wat lang verging.
Rijst, die hier slaapt!..... waait uit, gij vendels!
  Zingt, scheepskartouwen, 't oude lied!
En, Heldenschimmen, wilt ons wenken!
't Volk dat zijn *Gistren* blijft gedenken,
  Verloor de hoop op 't *Morgen* niet!

Nog vele beroemde namen zou ik u kunnen opnoemen; alleen memoreer ik nog de groeve van Linnaeüs, „Carolo a Linné, botanicorum principi" (den vorst der botanici) gewijd, bij wiens gedenksteen de vreemdelingen gewoon zijn hun naamkaartje op een schaal neer te leggen, als een kleine hulde aan de nagedachtenis van dezen grooten geleerde.

De sacristie bergt nog heel wat schatten aan kronen, schepters, zwaarden en andere kostbaarheden, die men, zeer practisch maar

minder eerbiedig, allengskens uit de doodskisten van vorsten en vorstinnen heeft weggenomen, benevens allerlei kerkelijke gewaden en waardigheidsteekenen, o.a. een aartsbisschoppelijken kromstaf van het jaar 1164, verscheiden miskleederen uit de Middeleeuwen, en dergelijke kostbaarheden meer. Nergens kreeg ik zoo als in deze kathedraal den indruk van het *aristokratische, deftige* Zweden. Wapenschilden en titels overal op de monumenten en op de betrekkelijk talrijke grafzerken, die nog ongedeerd gebleven zijn na al de rampen, die deze kerk hebben getroffen. Het Zweedsche volk *houdt* van praal en van schittering, ook in zijn godsdienst, en, naar men mij vertelde, gaat het bij de inzegening bijv. van een bisschop in deze kerk zóó plechtig en voornaam toe, dat men wanen zou in eene Roomsche kathedraal de wijding van een pauselijken kerkvorst bij te wonen. En zeker is het dat dit prachtig-gerestaureerde, waarlijk indrukwekkende heiligdom op ieder, die het met de aandacht, die het verdient, gadeslaat, een diepen indruk maken moet. Het zou natuurlijk dwaasheid zijn dezen Dom met een monument als de Pieterskerk van Rome te vergelijken; doch waar deze laatste voor mij, die haar tien dagen lang elken dag bezocht heb, altijd een gedenkteeken van wereldsche, heerschzuchtige vroomheid gebleven is, daar voelde ik mij in den Dom van Uppsala, ondanks zijn kostbare en overprachtige decoratie, toch in een echt *bedehuis*, waar ik zielsgaarne zelf eens de blijde boodschap des Evangelies zou gebracht hebben, en waar ik ook den *geestelijken* band gevoelde, die mij met de oude, Roomsche kerk verbinden *blijft*, ondanks het vele dat mij onherroepelijk van haar verwijderd houdt.

Wat *heeft* die oude Moederkerk toch veel voor de kunst, niet het minst ook voor de *bouwkunst*, gedaan, en met welk een eerbied wandelt gij door zulk eene eerwaardige kathedraal rond! Zij heeft niet alleen de bouwkunst geadeld en opgeheven boven het heidensch niveau, maar haar gebied meer dan *verdubbeld*. Men vindt letterlijk de geheele *wereld* in zulk een middeleeuwsch heiligdom terug, en dan alles in den dienst des Allerhoogsten gesteld. Den *hemel* in de machtige gewelven boven uw hoofd; de statige stammen der *boomen* met hunne takken in de machtige pilaren, die zich opwaarts verheffen; de *bloemen* in het lofwerk dier kapiteelen en in de machtige rozen, waardoor het getemperde zonnelicht binnen valt; het *licht* op de altaren en door de beschilderde glasvensters, die de verheerlijkte wereld voor het oog der strijdende

pelgrims ontsluieren; den *donder* in de machtige klanken van het orgel; het *lied*, den jubel en de klaagtonen der menschen, in de zangen van het koor; den band met het *heden* en het *verledene* in de beelden der grooten en vromen en heiligen, die als het ware tot de beproefden spreken: „houdt goeden moed, gij zult er komen evenals wij!" Ach, hadde toch die oude kerk de roepstem des Heeren, zoo vaak en zoo nadrukkelijk tot haar gebracht, niet hooghartig verworpen, maar ootmoedig aangenomen, de Christenheid zou wellicht nòg ééne, algemeene Kerk op aarde wezen! .... Zal zij het nog eenmaal aldus *worden* hierbeneden? ....

Zijn lang Hierboven
De veeten vergeten?
Heerscht dáár de Liefde, die saambindt en sticht?
Gaan dáár Gods kindren
Harmonisch-verscheiden,
Nimmer gescheiden, in 't eeuwige Licht?

Zal 't Hierbeneden
Ook eenmaal zóó worden?
Valt straks de scheidsmuur van 't misverstand neer?
Wordt het in waarheid
Eén kudde en één Herder?
Dag der verzoening! Verschijnt ge?... Ach, wanneer?

Ik heb een heelen sprong gemaakt toen ik plotseling met u van Lund naar Uppsala ging, en gij kunt u wellicht op dit oogenblik *niet* zoo dadelijk indenken *hoe* groot de afstanden in dat groote land wel zijn. Twaalf uren met den trein is daar maar een kleinigheid! Men kan dagen en nachten aaneen sporen wanneer men van het Noorden naar het Zuiden trekt. Laat ons nu eens van uit het Zuiden eerst naar het Westen en dan naar het Oosten gaan, van Lund over Göteborg naar Stockholm!

Onze uittocht uit Lund geschiedde op een van die heerlijke dagen, gelijk de zomer van 1905 er zoovele geschonken heeft — enkel bloemengeur en zonneschijn en leven. De gemakkelijke Zweedsche spoorwegen hebben vele geriefelijkheden, en behooren almede tot de *beste* van Europa. Zij schudden betrekkelijk heel weinig; de zitplaatsen zijn ruim en gemakkelijk, fraai bekleed en zien er smakelijk uit. De reinheid in de wagens laat weinig of niets te wenschen over; de deuren hebben geslepen glas, de ventilatie is uitnemend, de directie zorgt voor frisch drinkwater in

goed gesloten karaffen, die telkens ververscht worden, en wanneer men de ellendige kasten, waarmede men in Denemarken de menschen vervoert, met deze luchtige, frissche, aantrekkelijke Zweedsche wagens vergelijkt, dan aarzelt ge niet aan *welke* de voorkeur te geven. Alleen vind ik het een gemis dat men geen harmonica-compartimenten heeft, zoodat men den trein niet anders door kan loopen, en bijv. den restauratiewagen niet anders bereiken kan, dan door zich aan regen en wind bloot te stellen. Ook moet in de slaapwagens de waschgelegenheid nog al primitief zijn, maar dat weet ik niet door eigen ondervinding, daar ik geen nachttrein gebruikt heb. Zeker is het dat de conducteurs in Zweden modellen in hun soort zijn, Nooit zult gij er een ontmoeten, die om een fooitje hengelt, door u te vragen „of gij ook liever alléén wilt zitten," of dat gij „maar liever *hier* moet komen zitten; dan zal hij wel zorgen dat gij ongestoord blijft;" en dergelijke praatjes meer. De Zweedsche conducteur is een *heer*, beschaafd, beleefd, voorkomend, maar nooit opdringerig, een man, dien gij beleedigen zoudt met de geld-in-de-hand-stopperij, die in ons goede land letterlijk bij *alles* gewoonte is geworden.

Het was een waar genot van uit de breede vensters van onzen coupé het Zweedsche land, zooal het zich op dien heerlijken zomerdag aan ons vertoonde, te mogen gadeslaan. Wij gleden door de prachtige Skaansche velden — Skåne heet de zuidelijke, uiterst vruchtbare provincie van Zweden — door breede, golvende vlakten, waar kostelijk vee zich voor onze maaltijden praepareerde, of waar het prachtigste veldgewas de hoop van den landman ging vervullen. Blijkbaar waren die geweldig-groote akkers machinaal bezaaid, want alles stond in volmaakt-rechte lijnen te groeien en te bloeien, dat het een lust was om aan te zien. Hoe hooger wij kwamen, te meer nam de rijkdom aan steenen toe, die overal tusschen het nog lage koren verspreid lagen, hoewel alle scheidingen tusschen de verschillende landerijen door opgestapelde steenen tot stand gebracht, en alle huizen en schuren er van omgeven waren. Overal waar een stationnetje was — onze sneltrein ging de meeste voorbij — kon men zeker zijn eene vriendelijke aanplanting van bloemen en boomen te zien, en de geur der seringen drong telkens tot in onze salonwagens door.

Langzamerhand begonnen de bergen in de verte op te doemen, zich prachtig tegen de lucht afteekenend, zelve als in blauwe nevels gehuld, terwijl de bosschen gaandeweg dichter bij kwamen en

allengs talrijker werden. Dennen, eiken, beuken, berken — alle van het heerlijkste en meest gevarieerde groen. Overal op de velden was het leven en beweging; mannen en vrouwen waren druk aan den arbeid, en herhaaldelijk zagen wij vier spannen paarden vier eggen naast elkaar over het uitgestrooide zaad of door de ruwe kluiten henentrekken, vaak met een aardig, losloopend veulen er bij.

Wanneer wij eens even stil hielden, stond het station gewoonlijk vol met vrienden en kennissen, die den vertrekkenden uitgeleide deden, en hun met Skandinavische gratie toewuifden. Dat *wuiven* in het Noorden is werkelijk iets éénigs! Ze wuiven met de slappe hand, in tal van bewegingen; op en neer, heen en weer, boogvormig, kringvormig; ze wuiven met hun zakdoeken, adagio, allegro, presto, prestissimo; ze nemen den zakdoek tusschen de beide handen; ze wuiven met hun hoofd, hun bovenlijf, hun heele lijf — 't is één en al beweging. Ziet men ze in een bootje, dan is het nòg mooier; dan dansen ze op de wiegelende golven meê, ze staan in de boot of op de bankjes — aan in 't water vallen denkt er niet één — en als zij zelven niet meer voor u herkenbaar zijn, ziet ge hun doeken en petten nog wapperen ten afscheidsgroet. In 't eind kon ik het niet nalaten mee te wuiven, zoodat ik menigen vriendelijken groet uit wuivende armen en uit schaterenden meisjesmond gratis op reis mede kreeg.

Hoe gaarne gaf ik mijn oogen te kost, wanneer wij eens stil stonden, en de reizigers kwamen en gingen. Leuke burgermannetjes, die naar een begrafenis of bruiloft trokken, en er met hun hoogen hoed, die mij aan den Walcherschen „tunhoed" denken deed, vrij houterig uitzagen. Dan weer ferme mijnwerkers, die in Billesholm de eenige Zweedsche steenkool, die er in het land gedolven wordt, bewerkten, zwart als roet maar zonder een zweem van verlegenheid naast een kleurig boerinnetje plaats nemend, dat vol ontzetting haar rood-witte schortje op zij trok. Mooie arbeiders, met knoestige vuisten, kloeke, jonge vrouwen, rustig met een kind aan de borst den trein instappend of verlatend. Honni soit qui mal y pense! De vrouw wordt overal gerespekteerd. Ik zag werklieden voor de vrouw van hun kameraad beleefd de pet afnemen, en jonge meisjes, zonder eenigen overlast te lijden, in drukbezette waggons tusschen mannen plaats nemen. Ook wij, vreemdelingen, hadden nooit en nergens van die opvallende attentiën en onaangename giechelarijen over onze taal of kleeding te verdragen, die helaas *onze* brave landslieden den vreemdeling *niet* altijd besparen, en zonder zich

op te dringen, wees ieder, wien ik het een of ander vroeg, mij met de grootste voorkomendheid terecht.

En altijd snelde het ijzeren stoompaard verder. Bij Engelholm naderden wij de zee, en het uitzicht op de bocht met haar vele schepen was allerheerlijkst. Aan den rechterkant bleven de bergen en de akkers, de velden en de bosschen elkaar afwisselen. De meer dorre en rotsachtige gedeelten nemen toe, maar om telkens weer plaats te maken voor het verrukkelijkste groen. Soms zijn we geheel en al tusschen kale bergwanden, dan weer op een 24 meter hoogen spoordijk, om straks weer vlak bij de zeedijk het melodieuze geklots der golven te hooren. Men kan zien, de bodem is hier lang niet zoo vruchtbaar meer als in het Zuiden; de bevolking is ook blijkbaar minder talrijk, de woningen worden schaarscher, en soms krijgt men het gevoel: „hoe verlaten moeten de bewoners van dàt vergelegen, eenzame huisje zich wel gevoelen!" Geen wonder dat zij in vroeger eeuwen veel te lijden hadden van de woeste Noormannen, die hier zoo gemakkelijk aan wal konden komen, om dan, na schrik en dood verspreid te hebben, met buit beladen naar hunne schepen weder te keeren.

Maar *wij* hadden geen bloeddorstige vervolgers te vreezen, en kwamen dan ook veilig en wel in Göteborg, de bloeiende, rijke handelsveste, van welke ik altijd gehoord had dat zij zoo sterk op eene Hollandsche stad geleek. Ik kon het met geen mogelijkheid óók zoo vinden, maar ik hoorde dan ook dat *oud*-Göteborg meer en meer verdwijnt, en dat de grachten, door de Hollandsche stichters der stad, ten tijde van Gustaaf Adolf gegraven, tegenwoordig vrijwel alle gedempt en in breede straten veranderd zijn. Daarlangs vliegt men nu in de gemakkelijke electrische trammen naar alle richtingen henen, na in een gesloten bus zijn 10-öre-stukje geworpen te hebben. Een contrôle-bewijs ontvangt men niet; het publiek controleert met den conducteur mede, en 't gaat uitnemend. Is het geen schande (laat ons nu maar eens *niet* vragen van *wie*: van de tram-directiën of van ons Nederlandsche publiek?) dat ten onzent altijd een *dubbele* contrôle noodig is, vóór men zich tegen afzetterij of oneerlijkheid veilig acht?

Men bemerkt het uit alles: Göteborg is eene rijke, bloeiende stad, die zichzelve *voelt* en die gaarne met hare schatten *pronkt.* De publieke gebouwen hebben alle iets zwierigs, iets grootscheeps, en de handelsvorsten, die er hunne millioenen verdienen en verteren, hebben veel voor hunne woonplaats over. Ook op weten-

schappelijk gebied. Behalve vele andere voortreffelijke inrichtingen voor allerlei onderwijs, heeft Göteborg ook een soort van vrije universiteit, waaraan reeds verscheiden faculteiten uitnemend bezet zijn, en voor welke honderdduizenden kronen vrijwillig geofferd werden en worden. De geneigdheid der Zweden zich vooral niet *minder* voor te doen dan men is, integendeel, een weinigje te pronken met wat men heeft en... hoopt te *zullen* hebben, bleek mij heel aardig uit een gezegde van een heer, wien ik in de tram vroeg „of zij hier ook eene *volledige* universiteit hadden?" „*Volledig*, mijnheer? Beter als Uppsala en Lund te samen!"

Göteborg is nog maar een *jonge* stad. Reeds onder Karel IX was hier het bescheiden begin eener stadsnederzetting gemaakt, doch onder de verbitterde vechterijen met Denemarken weer te gronde gegaan. Als gij het trotsche standbeeld van koning Gustaaf Adolf gezien hebt, en weet wat die uitgestrekte vinger van zijn rechterhand beteekent, dan kent gij ook den oorsprong van het tegenwoordig Göteborg. „*Hier* wil ik een stad bouwen" beteekent dat koninklijke gebaar, en het was waarlijk *geen* aanlokkelijk bouwterrein waarop de geniale koning destijds wees: niets dan moeras en onvruchtbare prairiegronden. Maar Gustaaf Adolf had met juisten blik de beteekenis van de rivier de Göta en van de nabijgelegen zee verstaan, en *hier* zou ze komen, zijne stad, en hier *kwam* ze ook. In 1619 kreeg zij hare voorloopige, in 1621 hare definitieve grondwetten en privilegiën, en met behulp van kloeke, vèrziende Hollanders werd „Gotenburg" aangelegd, precies als een Hollandsche stad, met kanalen en rechte rijen huizen, met wallen en bastions, zooals men dat in het vaderland van Maurits en Frederik Hendrik zoo goed verstond; en terwijl de beste emigranten uit de Nederlanden en uit Duitschland, straks ook uit Engeland en Schotland hierheen toestroomden, om hun handels- en ondernemingsgeest aan de nog zoo onervaren Zweden mede te deelen, nam de stad zienderoogen in bloei en rijkdom toe. Wèl poogden de Denen, die onverzadigbare roovers, deze jeugdige planting meer dan eens te verstoren, maar Karel XI en XII waren óók geen zwakkelingen, en waakten voor hun geliefde handelsstad. Straks kwamen de Indiën en .... de haringen, die 60 jaren lang bij voorkeur *deze* kusten bezochten, millioenen schats aan de Gotenburger kooplieden toevoeren, en vooral in de tweede helft der 19e eeuw nam de handel een ongekende vlucht. Terwijl de schattingswaarde van huizen en bouwgronden in 1828 slechts ruim 6

millioen kronen bedroeg, bereikte deze in 1895 het cijfer van 193.554.000 kronen! Meer dan 1/4 van al wat in Zweden wordt ingevoerd, komt in Göteborg binnen.

Geene stad is zoo rijk als deze aan philantropische en sociale inrichtingen van allerlei aard. Zoo gaf bijv. in 1856 een zekere Robert Dickson een kapitaal van 330.000 kronen om voortreffelijke arbeiderswoningen te bouwen, en het is een lust die praktische, frissche huisjes te zien, waarin de werkman voor eene maandelijksche huur van 4 tot 29 kronen eene gezonde en fraaie verblijfplaats vinden kan. Maar behalve deze Dickson-Stichting zijn er nog wel elf à twaalf andere vereenigingen, die alle hetzelfde beoogen: den werkman en den kleinen burger op gemakkelijke voorwaarden aan een *eigen* huis te helpen (want van *vele* dezer woningen wordt hij binnen 14 à 20 jaren eigenaar, wanneer hij gaandeweg huur- en koopsom heeft afbetaald), en men zal *ver* moeten zoeken eer men eene tweede stad aantreft waar de arbeider zóó *goed* kan wonen als in Göteborg.

In niet mindere mate dan door gezonde en goedkoope woningen, heeft men het welzijn van de „werkende klasse" bevorderd door allerlei instellingen tot verbetering van het *verstandelijk* en *zedelijk* peil der arbeiders, en onder die neemt „het Gotenburger systeem," regelende den verkoop van sterke dranken (Göteborgs utskänkningsaktiebolag, Göteborgssystemet) de *allereerste* plaats in. Het is aan een man der pers, een dagbladredacteur, vergund geweest den grooten stoot te geven tot de machtige beweging, die het aangezicht van Gotenburg, ja van geheel Skandinavië veranderd heeft. Zijne heldere en vurige pleidooien voor een krachtige beteugeling van den drankduivel sloegen in, en toen men den 31 Maart 1864 tot den stedelijken Raad het verzoek had gericht een officieel onderzoek te willen instellen naar de oorzaken van het steeds wijder om zich grijpend pauperisme en naar de middelen tot bestrijding daarvan, verklaarde de commissie, na grondige studie, dat het *alkoholisme* zeker een *ontzaglijk* groot aandeel in de bestaande misstanden [16]) had, en dat men de gevaren daarvan zooveel *mogelijk* moest zien te beperken. Dit zou alleen dàn het geval zijn wanneer de verkooper van sterken drank geen persoonlijk voordeel van zijn handel meer had, wanneer de lokalen, waarin drank verkocht werd, ook tevens voor het gebruiken van *etenswaren* ingericht werden, (gelijk wel de wet reeds voorschreef, maar veelal *niet* het geval was), en wanneer alle verkoop op crediet streng verboden werd. Men zag

terecht in dat de hartstocht der drinkers voortdurend werd aangewakkerd wanneer zij konden drinken „op afbetaling," wat ten gevolge had dat zij niet alleen hun zuurverdiend weekloon verbrasten, maar ook hun huisraad verpandden of verkochten, en zoodoende met vrouw en kroost *straatarm* werden, alleen ten voordeele van den kroeghouder. In het voorjaar van het jaar 1865 werd nu eene vereeniging gesticht, gevormd door een twintigtal van Göteborgs aanzienlijkste burgers, die zich, wanneer de Overheid haar den alléénverkoop van brandewijn toestond, verbonden in de aangegeven richting werkzaam te zijn, alle vrijkomende „vergunningen" op te koopen, totdat ze eenmaal *alle* in hare handen zouden zijn, wat na 3 jaren het geval moest wezen, en alle te maken winst aan de Gemeente en aan enkele inrichtingen van algemeen nut, door de wet aan te wijzen, af te dragen. Stads- en landsregeering gaven hare toestemming, en in de eerste dagen van October 1865 opende de vereeniging 17 lokalen volgens dit Göteborger systeem. Zij gaat dus van de grondgedachte uit dat de vervaardiging en het gebruik van sterken drank nu eenmaal niet te *verbieden* en *uit te roeien* is, maar dat men het kwaad zooveel mogelijk *beperken* en *beheerschen* moet.

Dit hoofdbeginsel kan nu door iedere gemeente, die dit stelsel aanneemt, naar eigen inzicht nader geregeld en toegepast worden, zoodat men hoe langer zoo meer het gevaar van den sterken drank kan verminderen. Men kan bijv. den prijs der spiritualia verhoogen (terwijl het door de scherpe contrôle onmogelijk is de qualiteit slechter te maken), men kan het alcoholgehalte verminderen, de hoeveelheden van den te verkoopen drank steeds kleiner maken, de uren van verkoop beperken en ze bijv. nooit stellen wanneer de fabrieken en werkplaatsen aan- of uitgaan, terwijl men in *die* uren alleen den verkoop van etens-waren en *niet*-alkoholhoudende dranken vergunt; men heeft inrichtingen waar men slechts één glaasje drank tegelijk met zijn maaltijd krijgen kan, het z.g. „appetitglaasje," dat de Zweed zoo gaarne aan zijn smörgåsbord geniet; en veel, *zeer* veel is er in Zweden, Noorwegen en Finland op deze wijze *ten goede* uitgewerkt. De schrikverwekkend hooge cijfers van kroegen en drankwinkels zijn aanmerkelijk gedaald. Was er bijv. in de stad Göteburg in 1868 één herberg op de 2293 inwoners, in 1899 was het er één op de 8158, en het drankgebruik is met meer dan 50 procent *afgenomen*. In plaats van de oude, vochtige, obscure kroegjes van voorheen, waar alle denkbare ongerechtigheden

onopgemerkt en straffeloos konden gepleegd worden, vindt men nu, spaarzamelijk in de stad gezaaid, keurige, helder-verlichte schenklokalen, waar *alles* gedaan wordt om den minderen man voor een bespottelijk geringen prijs goed en smakelijk *voedsel* te verschaffen (voor 10 öre kan hij heerlijke soep krijgen, voor 25 öre een keuze doen uit *zeven* vleesch- en *zes* vischspijzen), terwijl hij, *als* hij dat begeert, onder al de beperkingen, die de wet daaraan verbonden heeft, óók zijn glas sterken drank kan krijgen. Zoo wordt het drinken onder heilzame tucht gesteld, zeer tot voordeel van den drinker zelven en niet minder ten voordeele van het groote publiek; van 1875 tot 1898 is het reusachtige bedrag van 16.282.360 kronen aan *winst* behaald, dat nu, in de plaats van in de zakken der kroeghouders terecht te komen, ten algemeenen nutte besteed kon worden. Zóódoende kwam Göteburg aan zijn verrukkelijk park „slottskogen", aan zijn heerlijk Museum, zijn vacantiekolonies, leeszalen voor arbeiders, woningen voor werklieden en tal van medische instellingen. Zijn de voordeelen niet *zóó* groot en geweldig, waarde lezer, dat zij *elk* land en *iedere* stad of dorp tot jaloerschheid verwekken kunnen?

Ook voor de verstandelijke ontwikkeling van den arbeider wordt veel gedaan. Op het voetspoor van Denemarken heeft ook Göteborg zijne folkshögskola, waar de werklieden in tal van nuttige kundigheden worden onderwezen, zoowel in de meer elementaire als Zweedsche taal en orthographie, schoonschrijven, rekenen, boekhouden, als in de meer ingewikkelde vakken als physiek, chemie, astronomie, anatomie, gezondheidsleer, ethnografie, sociologie en dergelijke geleerdheden meer. Het komt mij voor — maar ik oordeel geheel *oppervlakkig*, naar hetgeen ik, buiten staande, heb kunnen opmerken — dat de *Deensche* volkshoogeschool meer voor het volksleven past, en dat hare Zweedsche navolgster te theoretisch is en te veel naar de studeerkamer riekt. Onder de opgegeven vakken *mis* ik dan ook *twee*: den *zang* en den *godsdienst.* Terwijl in Denemarken de geheele volkshoogeschool door de religie gedragen wordt, en eene bij uitstek patriottische, volksthümliche kleur heeft, zijn hier in Zweden „godsdienstige en staatkundige onderwerpen striktelijk van het programma uitgesloten."

En dat verwondert mij ook *niet.* In Zweden is men bevreesd voor de publieke opinie, en heerscht nog in wijde kringen het denkbeeld dat de Staat zijn onderdanen zoo zoet en gehoorzaam mogelijk moet houden. Men houdt daar niet van politieke discussiën,

evenmin als van godgeleerde kibbelarijen; zorgt de regeering niet voor Kerk en Staat beide met moederlijke zorg? In Denemarken durft men de *vrijheid* aan, overtuigd dat zij altijd en overal *beter* is dan officieele voogdij, en zelfs de *gevaren* der vrijheid vreest men niet, omdat men weet dat dwang altijd tot losbandigheid en tyrannie geleid heeft.

Dat het Zweedsche volk echter nog eene groote *toekomst* heeft, geloof ik zeker, en wanneer eenmaal de sluimerende volksziel ontwaakt, en zich niet alleen op het grootsche verleden beroemen blijft, maar zich ook voor eene grootsche toekomst voorbereidt, dan zullen nog belangrijke bladzijden in de volkshistorie geschreven kunnen worden. Rijkbegaafd is de Zweed toch in menig opzicht. Doorloop eens de zalen van de Gotenburgsche slöjd-school (slöjdföreningsskola), waar de jongelui van beiderlei kunne van hun 14e jaar worden opgenomen, om, naar lust en gave, hunne handen te leeren gebruiken in de bereiding van metaal, hout, klei, koper, papier, glas, bindwerk en tal van andere materialen, en waar gij een schat van kunstwerken, werkelijke *kunst*werken, zult aantreffen door metselaars, commiezen, smeden, tapijtbehangers, winkelbedienden en tal van andere „leeken" vervaardigd, daartoe opgeleid door de bekwaamste technici en de heerlijkste modellen, en daartoe in staat gesteld door de onbegrensde vrijgevigheid der rijke kooplieden — waarlijk, dan zoudt gij denken in de ateliers van de grootste beroepsartisten te vertoeven!

Göteborg heeft voor *alles* gezorgd. Gij hebt er een pensioenkas voor oude werklieden, voor weduwen en weezen van stedelijke beambten, fondsen voor oude en kranke dienstboden, voor naaisters, ja voor wie al *niet*? Zoo af en toe sterft er eens een Sven Renström, die, na zijn leven aan het weldoen van zijn medemensch te hebben besteed, bij zijn overlijden zijn millioenen aan de stad nalaat, om haar te verbeteren en te verfraaien in *ieder* opzicht. En als een Wilhelm Röhss, na reeds bij zijn leven onnoemlijk veel te hebben weggegeven, plotseling opgeroepen wordt uit dit leven en helaas geen geschreven testament heeft nagelaten, maken de erfgenamen geen enkel bezwaar om de groote sommen uit te keeren, die de stervende nog met fluisterende lippen voor liefdadige doeleinden bestemt. Alleen in het jaar 1895 werden er in Gotenburg door 347 instellingen en corporatiën aan ruim 18.000 personen 1.312.699 kronen uitgedeeld, terwijl deze lichamen over een 31.000.000 kronen aan roerend en onroerend goed beschikten. Het is eenvoudig *niet* op te noemen, wat

er in deze wondervolle stad niet gevonden wordt aan hospitalen en godshuizen voor kinderen en grijsaards, aan instellingen ten nutte van mensch en beest, aan volksbanken en spaarkassen, aan plantsoenen en fonteinen, aan tuinen en bosschen, ten nutte van het algemeen, aan baden voor fabrieksarbeiders en schoolkinderen, aan volks- en schoolkeukens, aan hulpbronnen ook voor behoeftige reizigers en vreemdelingen — het is een wonder als gij 't *leest*, en nog meer een wonder wanneer gij er het een of ander van *zien* moogt!

En zijt gij vermoeid door het bezichtigen van al deze kostelijke instellingen, ga dan eens mede en ik zal u boomen en bloemen laten zien, als gij ze nergens schooner in Zweden vindt. En dat *zegt* wat in dat heerlijke land, dat *vol* is van de heerlijkste bosschen en parken! Op een terrein, dat in 1840 nog geheel en al moeras en wildernis was, is door eene tuinbouw-vereeniging een lusthof geschapen, waar men waant in het zonnige Oosten te zijn, in plaats van in het nevelig Noorden. In eene serre, die alléén 165.000 kronen gekost heeft, bloeit de Victoria Regia, en over eene uitgestrektheid van 8 hectaren kunt gij tusschen de heerlijkste boomen en bloeiende heesters de keurigste tuinen bewonderen, die gij nergens schooner gezien hebt.

En dan „slottsskogen!" Door de vrijgevigheid der kroon werd een uitgestrekt park, eenmaal aan het kasteel Elfsborg behoorende, aan het stadsbestuur afgestaan, dat nooit gebrek heeft aan hulpmiddelen om iets schoons en goeds tot stand te brengen, en dat dan ook de verwaarloosde bosschen en velden van dit voormalige domein in een wonderschoon park van 137 hectaren wist te herscheppen, waar men zich beurtelings in het woeste Noorwegen, in het weelderig Italië, en dan weer in het vredig milieu van een groen, Hollandsch landschap verplaatst kan wanen. Dit park heeft niet minder dan twaalf vijvers, vol van het bontkleurigst gevederte, watervallen en fonteinen; drie restauraties, waar men alles, behalve den gevaarlijken sterken drank, kan verkrijgen, wiens verstandige exploitatie de rijkdom dezer stad is geworden; een veld om te dansen, een park voor herten, tuinen en uiterst praktische gelegenheden om zijn eigen koffie en thee te maken. Alles is er voor het publiek, vooral ook voor den „minderen man" ingericht, die hier op Zon- en feestdagen bij tienduizenden henenstroomt, om zich met vrouw en kroost onder den vrijen hemel onschuldig en verkwikkend te ontspannen. Men heeft er op de hooggelegen punten

kijktorens en vergezichten, die een verrukkelijk uitzicht geven over stad en land, over rivier en zee. Des winters zijn er wedstrijden op schaatsen, in sleden en op ski-schoenen, die geweldige loop-schaatsen, die het sprookje der zevenmijlslaarzen tot werkelijkheid maken. En ik kan mij geen dag in het jaar voorstellen, zelfs den neveligsten en koudsten najaarsdag niet uitgezonderd, waarop men in dit heerlijk oord niet een of andere verfrissching van geest en lichaam zou kunnen vinden.

Meen nu niet dat deze „slottsskogen" het éénige park van Gotenburg is, al is het ook het schoonste en grootste. Met welk een genot doorwandelde ik „Brunnsparken," het „park van de fontein," waar eenmaal een leelijke markt werd gehouden, en nu zulke fraaie boomen groeien; of de talrijke andere groene plekjes, vaak met groote onkosten, in de arbeiderswijken aangelegd, waar gij de dartele jeugd in haar onverstaanbaar patois haar vroolijke spelen hoort en ziet uitvoeren. De helderziende Vroedschap van Göteborg begrijpt het goed dat zulke openbare tuinen en wandelwegen niet alleen uit *hygiënisch*, maar ook uit *sociaal* oogpunt bezien, van het allerhoogste gewicht zijn. Een volk, dat zich overal door de vriendelijke kinderen van Flora omringd ziet, dat op allerlei wijze tot het bewustzijn komt dat er geen schooner en vriendelijker stad dan Göteborg is, zulk een volk *kan* niet zoo verwilderen als de proletariërs in een metropool als Amsterdam of Rotterdam, waar het natuurschoon tot zeer kleine verhoudingen beperkt is, en waar de drankduivel even onbeperkt heerscht als hij in Zweden's tweede stad gebreideld is.

Gij merkt haast niets van politie in al deze heerlijke tuinen. Overal hebt gij in Zweden de meest onbegrensde vrijgevigheid om te genieten van wat Gods schepping te genieten geeft. Staat in Berlijn haast bij iedere open plek gras van den Thiergarten of welk ander park gij maar wilt, een grimmig verbod te lezen of een nog verschrikkelijker agent op de loer, om te zien of hij u bestraffen kan voor 't loopen op een verboden plekje of 't ruiken aan een verboden bloem — in Zweden zijn alle stedelijke of koninklijke tuinen voor iedereen toegankelijk, en gij ziet dan ook gansche gezinnen, met hangmatten en kinderwagens en proviandtasschen er op uit trekken, om hun vrijen dag naar hartelust in de bosschen door te brengen. Zulk een volk *kan* niet anders dan goed worden, gelijk een volk, dat zijn gansche leven door geringeloord wordt, kribbig en bijterig worden *moet!*

Gij hebt wel eens gehoord van de watervallen van *Troll-hättan* in Zweden — ik heb het voorrecht gehad ze te *zien*, en ik heb er een diepen indruk van behouden. In het eerst bemerkt gij het zoo niet *hoe* geweldig de watermassa is, die aan uwe oogen voorbij stroomt, en als gij dan bij den eersten val gekomen zijt, valt hij u eenigszins tegen, hoewel ook die reeds vrij hoog is en bij nadere beschouwing u al spoedig begint te imponeeren. Maar zoodra gij u wat naar links begeven hebt, en meer in het eigenlijke stroomgebied inkomt, stijgt uw verbazing en bewondering met elke minuut. In majestueuze golven, zwellende als blies een demonische geest uit de diepte ze opwaarts, komen de wateren aanbruischen, om dan tegen de rotsen te breken, een oceaan van uitspattend en kokend schuim opstuwend. Wij gingen op een veilig ijzeren brugje staan, en hadden toen die geweldige wieling vlak onder ons; nooit heb ik zóóvele schakeeringen van *wit* gezien als hier! Het was een donderende prediking van 's Heeren almacht tot den kleinen, nietigen mensch, die daar machteloos boven die kokende golven staat, en die, kwam hij *hier* in te vallen, onmiddellijk tegen de rotsen te pletter zou zijn geslagen.

Nu gingen wij den rechter oever op, over de machtige Koning-Oscarsbrug, die deze wateren overspant, en hoe hooger wij den berg beklommen, te verhevener werd het panorama, dat zich voor ons uitbreidde. Tot het jaar 1889 was deze westelijke oever der rivier voor toeristen vrijwel ontoegankelijk, maar eerst na het bouwen der genoemde, waarlijk *koninklijke* brug, konden de rijke schoonheden van den overkant binnen het bereik van allen komen. Welk een vergezicht! Eene breede vlakte, door hooge bergen ingesloten, van welke talrijke beekjes in snelle vaart naar den bruischenden stroom in het midden afvloeien, dien gij, naar links ziende, in oogverblindende snelheid ziet aanstormen. Gij waant u in Zwitserland te zijn. 't Is alles even grootsch en machtig. Jammer, maar begrijpelijk, is het dat men een deel der bijna onmetelijke kracht van dit water voor verschillende fabrieken in beslag heeft genomen, die het heerlijke landschap reeds nù niet weinig ontsieren; maar er *is* een plan in bestudeering om nagenoeg *al* dit geweldige krachtmateriaal voor electriciteitsvoortbrenging op zóó groote schaal te besteden, dat men eene gansche *provincie* op deze wijze aan kunstlicht hoopt te helpen, en nog tal van fabrieken en industriën er mede denkt te kunnen drijven. In dàt geval zal het *zeker* met den luister van dit wonderwerk van Gods vingeren onherroepelijk gedaan zijn. Maar *thans*

kan men het nog in zijn majestueuze schoonheid genieten, terwijl gij bij iedere buiging van den pas-aangelegden kunstweg nieuwe vergezichten en geheel veranderde tooneelen te zien krijgt. Het is u alsof ge in een kaleidoskoop staart, waar elke beweging uwer hand de figuren veranderen doet. Een prachtig punt is de „laxfisket" (de zalmvisscherij), waar geen enkele zalm gevangen wordt, omdat deze visch, die vrijwel *alle* hinderpalen weet te overwinnen, tot *hier*toe niet door kan dringen; de naam is dus wel wat zonderling, maar 't plekje is overweldigend schoon. Het water wordt hier tot één enkelen val samengedrongen, dat van een aanmerkelijke hoogte met onweerstaanbare kracht wordt neergeploft, om daarna, als door een onzichtbare hand teruggeworpen, weer hoog in de lucht op te springen. Met vreugde zet gij uwe wandeling voort onder het vriendelijk groen, waarheen de frissche, met water bezwangerde rivierkoelte opstijgt, langs den heerlijken „Kopparklintsväg." Die weg is een waar kunstwerk, en omdat men, zeer terecht, de schoonheid der pittoreske rotspartijen zooveel mogelijk bewaren wilde, heeft men, in plaats van met dynamiet de hinderlijke of lastige gedeelten te verwijderen, ze juist nog door cementlagen, waar het noodig was, *versterkt* en het voetpad er *over* of *onder* of *omheen* geleid. Ik moest hier telkens aan het wild-romantische Bode-thal in den Harz denken. Langs een stevige ijzeren leuning, die ook hen, die voor duizelingen gevaar loopen, beveiligt, klimt het pad naar boven, soms onder machtig-vooruitspringende steengevaarten door, en altijd ziet en hoort gij den schuimenden, kokenden watervloed in de diepte. Eindelijk bereiken wij den hoogsten top van „Kopparklinten," waar een griezelig-ver uitstekend, maar van stevige ijzeren leuningen voorzien balkon, u vergunt in den afgrond neer te zien. Hier neemt ook de Gotha-elf afscheid van ons, nu hij, vermoeid van zijn strijd met de rotsen en klippen van Trollhättan, als een rustige rivier verder stroomt en weer voor schepen en booten bevaarbaar is. Langzaam ziet gij haar zilveren streep tusschen de dicht en donker begroeide oevers voortkronkelen, totdat zij zich eindelijk in de verte tusschen de blauwende heuvelen van Bohuslän verliest.

Wij ontmoetten in deze heerlijke natuur een jong predikant der Zweedsche kerk, met wien ik aanstonds in een alleraangenaamst gesprek was over de hoogste dingen. 't Is of men in den vreemde, en vooral in de onmiddellijke nabijheid van Gods wonderwerken in de natuur, nog veel gemakkelijker dan anders zijn hart voor

elkaar ontsluit, en toen ik dezen beminnelijken broeder aan Gods genade had aanbevolen en hij mij met het trouwhartige „Guds fred" (Gods vrede zij met u) had vaarwel gezegd, kwam mij vanzelf Spitta's mooie versje te binnen:

Man reicht sich wohl die Hände
Als sollt's geschieden sein,
Und bleibt doch ohne Ende
Im innigsten Verein.
Man sieht sich an, als sähe
Man sich zum letzten Mal,
Und bleibt in gleicher Nähe
Dem Herrn doch überall.

Man spricht: ich hier, du dorten,
Du ziehest und ich bleib!
Und ist doch aller Orten
Ein Glied an *einem* Leib.
Man spricht vom Scheidewege
Und grüsst sich einmal noch,
Und geht auf *einem* Wege
In gleicher Richtung doch!

Wij hebben in Zweden *veel* van het water genoten, en nooit was eene *zeereis* mij te lang. Maar de *rivier-* of *kanaalreis* van Gotenburg naar Stockholm, die om strijd als een der heerlijkste toeren, die men maken kan, wordt geroemd, was *mij* toch te lang en te eentonig. Ik zou niemand aanraden dezen tocht te maken, tenzij dan bij warm, zonnig weder, en in heel vroolijk, opwekkelijk gezelschap. Maar bij kouden wind, gelijk wij dien hadden, 48 uren op een kleine boot te moeten vertoeven, met zeer onvoldoenden slaap en vrijwel geen beweging, is toch eigenlijk *geen* genot.

De weg, dien de stoomboot aflegt, is een kunstwerk van den eersten rang. Niet minder dan 58 sluizen heffen het schip op of doen het zinken, zoodat men letterlijk over bergen en dalen henenvaart. Men heeft zeer wijs van de bestaande groote meeren, de Wänern en de Wettern, gebruik gemaakt, en die onderling door een gegraven kanaal verbonden, dat vaak niet breeder is dan de Vecht buiten Utrecht, en waar de boot met ijzige langzaamheid door henen moet gaan, om de kanten niet te doen afslijten door al te sterken stroom. Het is een genot als men weer in een der meeren komt, waar het schip dan vanzelf zijn normale vaart kan hernemen, maar o wee, welke korte, leelijke, stootende golven heeft

dat Wettern-meer! De boot stampte en schommelde weldra zóó geweldig, dat niemand veilig over het dek kon loopen en allen „waggelden als een dronken man."

Met het *Oost*-Gothakanaal, na het stadje Motala, begint eigenlijk pas het mooie gedeelte van dezen langen waterweg, en ik adviseer een ieder tot zóóver den trein te gebruiken, en eerst *hier* op de boot te gaan. Wij daalden soms 15 meter achter elkaar met het schip naar de diepte, om van het eene in het zooveel lager-gelegen andere meer te komen, en voeren dan weer tusschen honderden kleine eilandjes en rotsen door, zoodat er steeds heel voorzichtig gevaren moest worden. Gij begrijpt dat er op zulk eene reis van eene *goede* nachtrust niets komt. Gij krijgt eene kajuit, waar gij met uw tweeën, elk op een geïmproviseerd rustbed, *zoowat* u verbeelden kunt in een bed te liggen; maar het rammelen der kettingen, het stampen van de schroef, het schreeuwen van het bootsvolk, het stooten van het schip tegen de sluiskanten, het komen en gaan van passagiers, maakt toch wel eene *heel* sterke verbeelding voor u noodig om u het *eigen*, rustige slaapvertrek niet zeer te doen betreuren. En als gij dan 's morgens maar weinig verfrischt aan de ontbijttafel zit, en dan in plaats van een boterham met een kop Hollandsche thee, let wel 's morgens om half 8 *dit* ontbijt krijgt: versche haring, gebraden varkenscotelet, aardappelen en kaas — dan wordt het u toch wel wat zonderling te moede!

Maar.... 's lands wijs, 's lands eer! Wij aten varkenscoteletten en dronken een vies, slap aftrekseltje van enkele weinige theeblaren [17]) met smaak, en toen we weldra in volle zee langs de kust van Zweden henenvoeren, was alle gevoel van onaangenaamheid verdreven. Welk een tafereel! Naakte rotsen, hier en daar afgewisseld door met groen bedekte bergen, en aan den zeekant overal kleine eilandjes, rotsen, klippen, steenblokken, grillig uit het water oprijzend, en natuurlijk een volmaakte stuurmanskunst vereischend voor hem, die zijn boot daartusschen heen wil boegseeren. Welk een eenzaamheid! Welk een leven voor de verzorgers dier talrijke vuur- en lichttorens, die overal op deze gevaarlijke klippen zijn neergezet! In deze heerlijke Juni-maand, met het prachtigste zomerweer, dat men zich denken kan, lagen zij daar reeds zoo melankoliek, die houten woningen met reddingsboot en wat er verder noodig kan zijn voor het verblijf op zulk een ballingsoord. Maar stel u het verblijf aldaar eens voor in herfst- en winterweer, wanneer de stormen tegen de houten wanden aanloeien, en de

zon zich pas tegen 12 uur 's middags vertoont om vóór 3 uur al weer onder te gaan! Waarlijk, men moet toch een bijzonderen aanleg en een bijzondere constitutie hebben om zùlk een leven te kunnen uithouden! [18])

Eindelijk zagen wij het einde van onzen langen boottocht naderen, en met groote blijdschap wezen wij elkander de eerste gebouwen van Stockholm. Welk een prachtig gezicht biedt zij aan, die koninklijke stad met haar paleizen en monumentale huizen, wanneer gij haar van het water nadert! Rechts en links is alles leven en beweging. Overal ziet gij eilandjes, dicht begroeid en vol huisjes en tenten, waar de lucht- en vrijheidlievende Stockholmers hun zomertijd doorbrengen. Aan alle kanten schieten u de ranke zeil- en roeibootjes voorbij, en gij vraagt u met verbazing af: „leeft *iedereen* hier nu op het water?" Hoe meer gij nadert, te grooter wordt de levendigheid rondom u, en weldra ziet gij aan den oever de honderden, die de een of andere boot toewuiven, want het is daar een onafgebroken komen en gaan, en dus ook een onafgebroken groeten en wuiven. Eindelijk, daar ligt onze stoomboot stil, en met een dankbaar hart zetten wij voet aan wal in de hoofdstad van Zweden, de residentie van den zwaarbeproefden koning Oscar II.

Het was een bont tafereel, waarop ik uwe aandacht vestigde, maar het droeg toch alles den stempel van Zweedschen *ernst* en *degelijkheid*, wat wij in den geest aanschouwden. Het studieleven aan die beide hoogescholen, ver van het gewoel der groote wereldsteden; de ernstige prediking door de beide kathedralen van Lund en Uppsala gebracht; de praktische, weldoordachte philantropie, waarvan Gotenburg getuigt; de geweldige, indrukwekkende natuurtooneelen, die Trollhättan te genieten geeft — het komt alles overeen met het Zweedsche karakter, dat veel dieper en ernstiger is dan het Deensche. „De fiere hooghartigheid van den Spanjaard," zegt Dr. Hoogvliet, „de zwierige hoffelijkheid van den Franschman, en de philosophische ernst van den Duitscher, dat alles vind ik in het karakter van den Zweed, terwijl ik bij den Deen geen van die elementen duidelijk kan aanwijzen."

Daar ligt een diepe melancholie in vele van de Zweedsche volksliederen, en het heeft mij getroffen hoe vaak de muziek daarvan in *mineur* is gezet. Dat is ook met vele *Noorsche* liederen het geval. [19]) Het hooge Noorden met zijn lange winters, met zijn

maandenlange nachten en sombere wouden, de harde strijd met de elementen en de vele ontberingen, die daar het gevolg van zijn, hebben den Zweed een zucht tot abstractie en nadenken gegeven, dat de meer oppervlakkige, luchthartige Deen niet kent. In Denemarken kunt gij u geen verheerlijking van den *troost* denken, gelijk de onvergelijkelijke Zweedsche harpenaar Johan Olof Wallin die in zijn „Dödens engel" (de engel des doods), door Dr. Hoogvliet zoo schoon in onze taal overgebracht, gedicht heeft. Daar ligt een diep *geloof* in de Zweedsche volksziel, een geloof in de zegepraal van recht en waarheid, in den triomf van het goede en het schoone, in de eindelijke overwinning der Liefde, over alle machten der duisternis. Ik besluit met een paar coupletten uit het pasgenoemde poëma van aartsbisschop Wallin.

Ja, God *is* Liefde. Wat u bezwaarde,
Vertroost u, harten! die zwoegt en zucht.
Het zaad der smarten, vertrouwd aan de aarde,
Ontplooit zich eenmaal tot gulden vrucht.
Wat ge aan de graven
Eens toe deedt komen:
Onschatbare gaven,
Zoo vroeg ontnomen,
Zijn niet verloren, doch däär niet meer —
Zij blijven eeuwig bij God den Heer.

Voor alle reinen en alle vromen
Is plaats te vinden in Gods gebied.
„De zomer," zegt ge, „zal weldra komen,
Wanneer de vijgeboom loten schiet."
Laat zóó het zinken
Der zon u leeren,
Dat haast zal klinken
De stem des Heeren!
Dan vindt ge uw woning door Hem bereid,
Met Hem vereenigd voor de eeuwigheid.

III.

DE ZWEEDSCH-NOORSCHE CRISIS.

DE OPHEFFING DER UNIE.

In dit veelbewogen jaar 1905, dat ons eindelijk den vrede tusschen Rusland en Japan heeft gebracht, wier vreeselijke worsteling de geheele wereld met machtelooze deernis en afgrijzen vervulde, is ook een andere strijd, binnen ons werelddeel, beslecht, die voor ons niet minder leerzaam moet heeten. God zij geloofd, hij kwam *zonder* bloedvergieten tot een einde, al is er ook meer dan ééns ernstig gevaar voor verstoring van den vrede geweest; maar de ernstige wil van één man, den edelen koning van Zweden en Noorwegen, heeft de uitbarsting van een broederkrijg voorkomen, zelfs ten koste van een zijner eigen kronen.

Bij de crisis, die de opheffing der unie tusschen de twee reeds genoemde Skandinavische volken ten gevolge had, en de hoogst belangrijke geschiedenis van dezen bijna honderdjarigen broedertwist willen wij nader stilstaan.

Eerst toen ik in het Noorden *zelf* verkeerde, en Zweden en Noren persoonlijk over de unie hoorde spreken, is mij de grootte en de diepte der klove duidelijk geworden, die beide natiën van elkander scheidt. Ik had mij nimmer anders dan oppervlakkig met de Noorsche historie ingelaten en altijd gemeend dat, evenals de *talen* der twee volkeren, bij al haar onderling verschil, toch weer zóóveel met elkander gemeen hebben, dat de beschaafde Zweed den ontwikkelden Noor verstaan en beantwoorden kan, elk in zijn eigen sprake, zoo ook de *harten* der twee „broedervolken" elkaar in hoofdzaak begrijpen en waardeeren zouden. Maar dit laatste bleek mij volkomen eene *illusie* te zijn.

Integendeel, het geldt hier twee volkeren, die zeer *weinig* op

elkaar gelijken en die volstrekt *niet* bij elkander passen. De geschiedenis heeft dat ook overtuigend genoeg bewezen! In 1319 zijn beide koninkrijken óók reeds onder één schepter vereenigd geweest, [20]) maar het duurde niet lang of zij waren beide al evenzeer ontevreden, en hadden elk weer hun eigen koning (1355). In 1362 werd nogmaals eene vereeniging beproefd, of liever: erfrecht en huwelijk brachten de twee heterogeene rijken weer eens tot elkander, zelfs kwamen in 1387 Denemarken, Zweden en Noorwegen door de unie van Calmar *alle drie* onder één bestuur; maar ook *deze* unie hield geen stand. In 1521 reeds vochten de Zweden zich vrij onder Gustaaf Wasa, maar de Noren bleven tot 1814 in afhankelijkheid van Denemarken, in welk jaar Frederik VI zijne aanspraken op Noorwegen aan Zweden afstond. Maar evenmin als de Denen de Noren tot *Denen* konden maken, vermochten de Zweden hun den *Zweedschen* stempel op te drukken, en de kunstmatig aangekweekte „broeders" hebben nimmer nagelaten, telkens met grooter nadruk, op de groote en talrijke verschillen te wijzen, die hen van de stam- en taalverwanten aan gene zijde van den Kölen [21]) afscheiden.

Men behoeft geen langdurige studie van land en volk gemaakt te hebben om terstond op te merken dat een Noor een geheel *ander* wezen is dan een Zweed. Houdt men een Noorman voor een Zweed, dan is het bijna zeker dat hij verontwaardigd uitroept: „nej, Norsk!" (neen, ik ben een Noor!) als ware het een beleediging voor een van Norges Sønner met een Zweed verwisseld te worden. De beleefde, verzoenlijke Zweed zal in dit geval even glimlachen over uwe vergissing en brengt u er vriendelijk van op de hoogte; maar de harde, hoekige Noorman vindt zich miskend.

Ook de *staatsinrichting* van beide landen is geheel verschillend. In *Zweden* deelt de Rijksdag de wetgevende macht met den koning. Deze Rijksdag bestaat uit twee kamers, die nog volgens zeer verouderde bepalingen gekozen worden, door getrapte verkiezingen waarbij de census nog een allesbeheerschende rol speelt. Van eene *zuivere* vertegenwoordiging des volks kan in Zweden geen *sprake* zijn; het grooter deel der bevolking heeft geen kiesrecht.

In *Noorwegen* berust de wetgevende macht *geheel* bij het parlement, het Storting, dat uit twee deelen bestaat. Eén vierde van de gezamenlijke leden van dit Storting heet het Lagting, de drie overige vierde deelen vormen het Odelsting. Het zijn dus twee onderdeelen van hetzelfde staatslichaam, die voor sommige gevallen

afzonderlijk beraadslagen, maar die gezamenlijk de wetgevende macht uitoefenen. Rechten, tollen en belastingen worden telken jare door het Storting vastgesteld, evenals de jaarwedde van den koning. Geheel anders dan in Zweden zijn de ministers in Noorwegen geen dienaren van de *kroon*, maar dienaren van het *volk*; zij zijn aan het Storting verantwoordelijk en kunnen alleen door het hooggerechtshof worden ontslagen. Alles is er op ingericht om het gezag des konings te beperken en dat van het Storting zooveel doenlijk te verhoogen.

Ook de gewone wetgeving is in beide landen geheel verschillend van *uitvoering*, ja rust vaak op geheel verschillende *beginselen*. Leger en vloot zijn volkomen van elkander gescheiden, en hebben slechts *dit* met elkander gemeen dat zij onder denzelfden opperbevelhebber staan [22]). Alle gewichtige instellingen als gerechtshof en douane, finantiën en ambtenaarswereld, staatsschuld en staatsvlag — ze zijn alle verschillend en van elkander onafhankelijk. Er is verschil in wetten en in zeden, in geschiedenis en in karakter — er is verschil in *alles*, en overeenkomst en sympathie in nagenoeg *niets*.

De Noor is bijna zonder ophouden in zekere krijgslustige stemming tegenover Zweden geweest, wel allereerst en meest op *politiek* gebied, maar langzamerhand ging dat ook op het *sociale* leven over. Ik had er schik in elken Noor, dien ik maar te pakken kon krijgen, iets vriendelijks en welwillends omtrent Zweden te zeggen, en *altijd* werd de geest van oppositie in hem wakker; zelfs lieve, vreedzame, christelijke jonge meisjes, die geen vlieg kwaad konden doen, waren overtuigd dat „over Kölen" een „slechte natie" woonde, die haar vaderland „altijd verdrukt en beleedigd had." Nu moet men niet vergeten — zoo aanstonds zal ik de historische bijzonderheden nog wat nader toelichten — dat de band tusschen Noorwegen en Zweden met *geweld* gelegd is, en zulk een vitieus begin wreekt zich *altoos*. Bovendien is Noorwegen eene *jonge* natie, die in weinig opzicht eene wonderbaarlijk-snelle ontwikkeling heeft genoten, maar die al de vreemde invloeden, die het ontegenzeggelijk onderging [23]), nog niet harmonisch heeft kunnen verwerken, en dan vanzelf dubbel prikkelbaar is. Liefde *laat* zich nu eenmaal niet dwingen, evenmin bij een jong meisje als bij een volk; dat heeft ook de *eerste* Bernadotte, die over Noorwegen regeeren kwam, en die met rijlaarzen en rijzweep zich de toegenegenheid van zijn volk wilde verzekeren, ondervonden — die ervaring deed ook de *laatste* Bernadotte op, die van de

onbuigzame en onwillige Noorsche schoone voor al zijne liefde en toewijding slechts een scheidsbrief als dank ontving.

Daar gaapt een *afgrond* tusschen deze beide natiën. Zij zijn door en door verschillend van aard.

Dat ligt reeds in haar afkomst. De Noren zijn afstammelingen van de zeevarende, listige, hebzuchtige, buitgierige Noormannen, met een sterk procent Duitsch bloed uit de Hansasteden, waardoor ze hun kranigen handelsgeest kregen. De Zweden zijn voor een groot deel van Gothische herkomst, vermengd met oud-Skandinavische elementen. En al zijn zij ook beide van Germaansch [24]) ras, zij zijn in den loop der eeuwen geheel verschillend van elkander geworden door klimaat, leefwijze en gewoonten.

De Noren zijn van huis uit *boeren*, visschers en kooplui, die allen hard moesten werken en veel moesten strijden om een karig stuk brood te verdienen, en die al de goede, maar ook de slechte eigenschappen kregen van zulk een worstelend volk. De Zweden lieten zich in *steden* neer, hadden hart en oog voor de zegeningen der beschaving, en zijn hoogst ridderlijk van aard. De Zweed is (vergunt mij de twee vreemde woorden!) urbaan, de Noor is rustiek. De Noor is somber, gesloten tegenover vreemden, zuinig tot gierigheid toe, vasthoudende aan wat hij bezit; de Zweed is vroolijk, levenslustig, vol beleefdheid voor den vreemdeling en gul tot verkwisting toe. Is de Noor de *Zwitser*, de Zweed kan de *Franschman* van het Noorden heeten; de eerste is diep en donker als zijne fjorden, geheimzinnig als het bleeke Noorderlicht, de laatste open en vrijmoedig, lachende als het heerlijke landschap rondom zijn prachtige hoofdstad Stockholm [25]). De Noren zijn puriteinen, doch voorwaar niet zonder zonden, de Zweden zijn vroolijke epicureërs, die 't leven genieten zonder te vragen wat de dag van morgen brengen zal.

De vreemdeling merkt terstond het verschil tusschen beiden zoodra hij de grens overkomt. In Zweden een rijkdom van spijzen aan de maaltijden, die zijn typische uitdrukking vindt in dien wonderlijken „smörgåsbord," waar men, als men wil, gratis voor zes personen tegelijk kan eten; in Noorwegen een nauwkeurig-afgepast menu, waaraan niemand zich een indigestie halen zal. In Zweden een voorkomendheid voor den vreemdeling, die u vaak verlegen maakt; in Noorwegen een koele, terughoudende beleefdheid, die zich tot het onvermijdelijke beperkt. In Zweden allerlei kunstgenot, waarvan men voelt dat het door velen begrepen en

gewaardeerd wordt; in Noorwegen eene bonte weelde bij degenen, die zich dat veroorloven kunnen, maar zonder dat men het onderscheid kent tusschen echte kunststukken en bazaarproducten. In Zweden de kalme rust van een volk, dat weet vele eeuwen van roem achter zich te hebben, een volk, dat eenmaal in Duitschland aan Duitsche vorsten Duitsche landen toebedeelde, die zij dan gaarne als vasallen van de Zweedsche kroon wilden besturen; in Noorwegen het ongeloofelijkste zelfvertrouwen en de grootste lichtgeraaktheid, gelijk die begrijpelijk zijn bij een volk, dat nog geen honderd jaren zelfstandig is.

Zulke tegenstellingen kunt gij ook in de letterkunde van beide volkeren opmerken. In de Zweedsche harten leven Tegnér, de zoetvloeiende en veelzijdige, en Bellman, de Anakreon van het Noorden. In Christiania troont de isegrimmige Ibsen, de magus van Skandinavië, in Noorwegen heeft Björnson, de „ongekroonde koning van Norge" zijnen machtigen invloed. Het zijn en blijven twee geheel *verschillende* volkeren, die zich, zonder éénigen officieelen onderlingen band, stellig het best en het veiligst elk op zijn *eigen* wijze kunnen ontwikkelen.

Gij herinnert u *hoe* zij tot dien officieelen band zijn gekomen. Koning Gustaaf IV Adolf van Zweden, de tijdgenoot en verbitterde vijand van den machtigen Napoleon, had door zijn onzinnigen hoogmoed nagenoeg al zijne vrienden in vijanden veranderd, en den Russischen keizer meer dan een *schijn* van recht gegeven om Zweden van Finland te berooven (1808). „Verblind door de glorierijke heugenis van het gewicht, door Svea anderhalve eeuw vroeger in de schaal van Europa gelegd, miste hij oog om op te merken hoe in dat werelddeel de *groote* volken sedert waren *vooruitgegaan*, hoe kleinere, en daaronder ook het zijne, sedert hadden *stilgestaan*. Een waan als de zijne had iets belachelijks; maar men schertst niet lang met een dwaasheid, die menschenlevens op het spel zet; men stelt haar buiten staat in grillige gruwzaamheid nóg meer bloeds te storten." Ten slotte werd zijne dwaasheid voor zijn eigen onderdanen te kras. Een samenzwering van burgers en soldaten stortte hem van den troon, en de Rijksdag verklaarde hem en zijne nakomelingen voor altijd van de regeering vervallen. De koning werd in ballingschap weggezonden zonder één blijk van liefde of achting naar den vreemde mede te nemen. Met hem eindigde [26]) het roemruchtige geslacht der Wasa's, een stamhuis, dat met den romantischen Gustaaf Wasa begon, in Gustaaf

Adolf zijn hoogtepunt bereikte èn in Karel XIII onderging. Door de meesten van deze vorsten loopt een geheimzinnige draad van waanzin, evenals door de leden van de familie Wittelbach.

In de plaats van den afgezetten Gustaaf IV werd nu zijn oom, de hertog van Sudermannland, als Karel XIII uitgeroepen en den 29 Juni 1809 in de Storkyrka van Stockholm gekroond. Hij was bejaard en kinderloos, zoodat men aanstonds aan de keuze van een troonsopvolger moest denken. Toen de eerst daartoe aangewezene, prins Christiaan Augustus [27]) van Holstein—Augustenburg den 18 Mei 1810 plotseling stierf, en men den Deenschen koning Frederik VI, die zelf om de eer solliciteerde, niet begeerde, werd de Fransche maarschalk Bernadotte, prins van Ponte-Corvo, in het eerst niet zonder tegenkanting van Napoleon, maar ten slotte toch met zijne toestemming, den 21en Aug. 1810 door de vier Zweedsche standen eenstemmig tot kroonprins uitgeroepen, en, na zijn overgang tot de Luthersche staatskerk, ook door Karel XIII als zijn zoon Karl Johan aangenomen. Van dat oogenblik af beheerschte *hij* feitelijk de toestanden, hoewel Karel XIII natuurlijk in *naam* het hoogste gezag uitoefende.

Prins Bernadotte, de zoon van een advocaat uit Pau, was in de dagen der Fransche Revolutie van gewoon sergeant tot generaal opgeklommen, en ontegenzeggelijk een man van groote bekwaamheden. Door zijn huwelijk met Désirée Clary was hij de zwager van Jozef Bonaparte, den broeder des keizers. Napoleon was hem, ook al had hij hem met onderscheidingen overladen, in zijn hart niet zeer genegen, en de generaal was blijde deze schitterende promotie te maken, óók omdat hij daardoor van zijne moeielijke positie tegenover den keizer bevrijd werd. En zoodra hij de handen vrij had, verbond hij zich tegenover zijn vroegeren meester en weldoener met diens doodvijand Rusland, en stoorde hij zich niets aan Napoleons gebod om alle Engelsche, ja zelfs alle neutrale schepen uit Zwedens havens te weren. Het dood-arme Zweden, dat destijds zelfs zijn brood uit den vreemde moest krijgen, *kon* zonder den handel niet bestaan.

Van den aanvang af had Bernadotte de oogen op Noorwegen gericht, in welk land geheel Zweden eene vergoeding voor het verloren gegane Finland hoopte te vinden, en dat sedert eeuwen in afhankelijkheid van Denemarken was [28]). Den 5 April 1812 werd het traktaat tusschen Rusland en Zweden te St. Petersburg gesloten, waarbij Rusland aan Bernadotte zijne hulp toezeide om Noorwegen

te verkrijgen „als een bij het koninkrijk Zweden ingelijfd deel," en later sloten ook Engeland en Pruisen (Maart en April 1813) met Zweden een traktaat, waarin eveneens beloofd werd dat Noorwegen „voor eeuwige tijden" te samengevoegd en vereenigd zou zijn met Zweden als een „integreerend deel" van dit rijk, hetwelk dus, van den kant der groote mogendheden, geheel de vrije hand had om Noorwegen aan zich te verbinden op de wijze, waarop het dit goed zou vinden te doen. Terwijl de Europeesche mogendheden zich tot den laatsten, beslissenden slag met den Franschen geweldenaar toerustten, wilde de slimme Bernadotte zijne hulp alleen geven onder voorwaarde dat men hem onbelemmerd tegenover Noorwegen zijne wenschen liet uitvoeren. En zoo *gaf* hij dan ook zijne soldaten voor den grooten worstelstrijd, die aanstaande was, al zorgde hij, slimmert die hij was, dat zij zoo min mogelijk in het vuur kwamen. Toen Napoleon bij Leipzig geslagen was, verdreef Bernadotte de verbonden Denen en Franschen uit het Noord-Westen van Duitschland, en dwong hij den koning van Denemarken den 14en Jan. 1814 het verdrag van Kiel met hem te sluiten, waarbij Noorwegen door Denemarken aan Zweden werd afgestaan, terwijl het in ruil daarvoor Zweedsch Pommeren en het eiland Rügen zou ontvangen.

De termen, waarin deze afstand door Denemarken geschiedde, laten geen twijfel over of het nieuwe koninkrijk Noorwegen kwam in eene positie van *afhankelijkheid* tegenover Zweden [29]). Men leze slechts de officiëele woorden van het Kieler tractaat, artikel 4: „S. M. le roi de Danemarc, pour lui et ses successeurs, renonce irrévocablement et à jamais, en faveur de S. M. le roi de Suède et de ses successeurs, à tous les droits et prétentions au royaume de Norvège. Les évêchés et provinces constituant le royaume de Norvège, avec les habitans, villes, forts, forteresses, villages et îles, le long de toutes les côtés de ce royaume, ainsi que leurs dépendances, ... appartiendront dorénavant en propriété entière et souveraine à S. M. le roi de Suède, et formeront un royaume uni à celui de Suède." Men vergete óók niet dat Zweden zich zware *offers* getroostte om Noorwegen te verkrijgen! Het stond Zweedsch Pommeren en Rügen aan Denemarken af, dat bovendien nog één millioen thaler als schadevergoeding verkreeg.

De Noren, die het, begrijpelijkerwijze, niet bijzonder aangenaam vonden „dat er over hen als over eene kudde beschikt werd," poogden hunne langbegeerde vrijheid te verkrijgen *zonder* zich

aan Zweden te storen. De Zweedsche Koning had in eene proclamatie van den 8 Febr. 1814 aan zijn nieuwe Noorsche volk een eigen grondwet aangeboden, waartoe hun „aanzienlijkste mannen" zouden medewerken, zoodat hij hun vrijwillig niet alleen hun nationale eenheid, maar ook politieke vrijheid schenken wilde, maar de stadhouder H. H. von Essen, dien hij als generaalgouverneur naar Christiania zond, bewees toch dat aan de souvereiniteit van Zweden niet getornd moest worden. Doch de Noren wenschten het *anders!* De Deensche troonsopvolger, prins Christiaan Frederik, die wel wist dat een groot deel des volks op zijne hand was, en die reeds sedert 1 Mei 1813 het bestuur des lands uitoefende, riep eene rijksvergadering naar Eidsvold, in de nabijheid van Christiania, bijeen, en daar werd den 17en Mei 1814 eene grondwet voor een geheel *zelfstandig* Noorwegen opgesteld, grootendeels naar het model van den Franschen regeeringsvorm van 1790 en van de Spaansche Constitutie van 1812. De wetgevende macht zou bij het „Storting" berusten, eene rijksvergadering door het algemeen stemrecht gekozen, maar de koning kreeg toch een grooten invloed bij de benoeming der ambtenaren, waartoe ook de predikanten behoorden. Den 17en Mei werd dit ontwerp, welks demokratische geest ook *hieruit* blijkt, dat het verleenen van adellijke titels *verboden* werd, tot grondwet verheven, den 20en Mei werd Christiaan Frederik tot koning uitgeroepen, twee dagen later hield hij reeds zijn intocht in Christiania — maar al die haast kon niet verhinderen dat zijn heerlijkheid verdween als een morgenwolk! [30])

De groote mogendheden deden den pasgekozen koning weten dat haar besluit Noorwegen en Zweden te vereenigen *onherroepelijk* was (7 Juli 1814), en Bernadotte, die den 3en Juni, na zijn roemrijk aandeel aan Napoleon's vernedering, zijn feestelijken intocht in Stockholm gehouden had, begreep wel dat nu de *grootste* moeilijkheden nog *komen* moesten, want de Noren waren geenszins geneigd hem voetstoots als hun wettigen toekomstigen koning te erkennen. Daar Christiaan Frederik weigerde toe te geven, opende Karl Johan de vijandelijkheden, terwijl hij inmiddels aan het Noorsche volk bekend maakte dat de koning bereid was de grondwet van Eidsvold te aanvaarden, en mèt het Storting de veranderingen vast te stellen, die door de unioneele vereeniging met Zweden zouden noodig blijken. Den 13en Augustus 1814 zag zich Christiaan Frederik genoodzaakt bij het verdrag van Moss afstand te doen van zijn troon, het Noorsche bezettingsleger van Fredrikshall gaf zich over, maar Bernadotte

zag toch wel in *geen* macht genoeg te hebben om Noorwegen waarlijk te *veroveren* en in de plaats van Finland als onderworpen gebied bij Zweden *in te lijven*. „Geef mij 40.000 man en 6 millioen rijksdaalders, dàn zal ik opmarcheeren," antwoordde hij aan degenen, die hem tot een krasser optreden tegenover Noorwegen wilden pressen; maar hij wist wel dat hij er thans *niet* toe in staat was. Dies vergenoegde hij zich, zeer weinig naar den zin der Zweden, [81]) met de *unie* onder één gemeenschappelijken koning tot stand te brengen, waarbij Noorwegen als *zelfstandig* rijk erkend werd, zij het dan ook met allerlei bevoegdheden voor Zweden, die met de „zelfstandigheid" van Noorwegen kwalijk vereenigbaar waren, als bijv. het benoemen van Zweden tot ambtenaren in Noorwegen, en het aanstellen van een Zweedschen „rijksstadhouder" in Christiania.

Sedert de conventie van Moss is Noorwegen dus een met Zweden *gelijkberechtigd* rijk, en Zweden's koning niet langer *als zóódanig* maar alleen als *unie-koning* koning van Noorwegen. Den 7en Oct. 1814 kwam het Storting bijeen, den 10en Oct. werd de acte van afstand van Christiaan Frederik voorgelezen, den 13en Oct. werden de Zweedsche afgevaardigden binnengeleid om hunne voorstellen mede te deelen, en den 20en Oct. werd eindelijk tot de vereeniging met Zweden onder één gemeenschappelijken koning over de beide rijken besloten. Den 4en November werd Karel XIII plechtig als koning van Noorwegen erkend, Karl Johan (Bernadotte), nu ook Noorwegen's kroonprins, bekrachtigde den 10en Nov. in de vergaderzaal van het Storting de gemaakte veranderingen in Eidsvold's grondwet, hield den volgenden dag zijn eersten staatsraad in Christiania, stelde von Essen als stadhouder van wege den koning aan, en sloot den 26en Nov. Noorwegens eerste Storting.

Daar de koning van Zweden niet zonder goedkeuring van den Zweedschen Rijksdag traktaten met andere mogendheden sluiten mocht, werd de overeenkomst door den koning van Zweden met Noorwegen gesloten, nu ook door den Zweedschen Rijksdag (de vier standen des rijks) onderzocht, met name *die* paragrafen der Noorsche grondwet, die de constitutioneele verhouding tusschen de beide landen regelden, en die werden nu in eene *afzonderlijke* uitgave, de „Rijksacte" geheeten, nog eens apart opgenomen, door Rijksdag en Storting goedgekeurd, en daarnà, den 6en Aug. 1815, door Zijne Majesteit den *unie-koning* bekrachtigd. Noorwegen zou volkomen vrijheid bezitten over zijne binnenlandsche aangelegenheden naar eigen goedvinden te beslissen, een eigen leger en vloot,

bank en munt, douane en universiteit hebben, kortom een geheel *onafhankelijk* volk zijn.

De geheele regeling dezer unie-verhoudingen, hoe goed en ernstig ook bedoeld, is een zeldzaam voorbeeld van verwarring en onduidelijkheid, en eene bron van eindelooze moeilijkheden geworden. Had men door de „Rijksacte" *uitsluitend* de *unioneele* betrekkingen laten regelen, dan ware de zaak gezond geweest; maar nù komen dergelijke unioneele bepalingen óók in de Noorsche *Grondwet* voor, terwijl men in de *Rijksakte* óók weer paragrafen uit de Grondwet overnam, die niets met de unie te maken hebben. Zoo werd al wat met deze unie samenhing *van den aanvang af* met eene onduidelijkheid omgeven, die voor *beide* landen noodlottig geworden is. Vergelijk daarmede eens de prachtige wijze waarop het nieuwe Duitsche Rijk door *Bismarck* in elkaar werd gezet!

Men oordeele echter niet *te* hard! Het *was* in het begin der negentiende eeuw geen tijd van strenge logica en koele redeneering, maar van sentiment en hartstocht, en men vergete óók niet dat hij, die de ziel dezer unie heeten kon — de kroonprins Karl Johan — geen Skandinaviër maar een vreemdeling was, een warmbloedig Franschman, grootgebracht bij het zwaard en niet bij de pen, en die, wars van lange redevoeringen en diplomatieke verhandelingen, deze zaak *spoedig* tot een bevredigend *eind* wilde gebracht zien. Zoo zette hij zijn wil door, maar zonder dat eene *vaste* hand alles grondig regelde. Van den aanvang af was er van Zwedens kant veel aarzeling en onvastheid tegenover het „broederrijk," terwijl Noorwegen terstond en met ijzeren volharding zijn volledige onafhankelijkheid *in* de unie en *tegenover* Zweden heeft in het oog gevat en — gehouden. [32])

Ik merkte het reeds op: velen waren in Zweden alles behalve tevreden over de regeling dezer unie. De oude koning Karel XIII moet gezegd hebben, toen de zaak eindelijk haar beslag had gekregen: „c'est une union à faire pleurer," en Hans Järta, de bekende Zweedsche staatsman, schreef reeds in 1827 aan Platen: „de unie, zooals zij nu is, is niets waard; het zou nuttiger voor Zweden zijn er bevrijd van te wezen." De wrevel, dien vele Zweden vervulde, uitte zich recht eigenaardig in deze woorden van een bekend militair dokter uit die dagen, J. A. Wadman geheeten. „Men zegt dat onze nieuwe gebieder ons Noorwegen ter vergoeding van Finland gegeven heeft. Nu, dat hooren we dan maar aan! Maar toch zou een stuk van Finland, bijv. Lappmarken met Uleåborgslän, op de

oude voorwaarden met ons vereenigd, tien maal liever geweest zijn voor het Zweedsche hart dan dat stuursche, eigenlievende, onrustige, pochende en Zweden-hatende Noorwegen, dat nòch *met* ons nòch *tegen* ons is, dat evenals de zak op dien van Jeruzalems schoenmaker, op Zwedens ouden rug hangt en drukt, zonder ooit den weg tot ons hart te kunnen of willen vinden. Een mooie vergoeding op mijn eer! Noorwegen zou ons gaarne in 't gezicht spuwen, als het van achteren ons kon naderen." — Vóór 90 jaren dachten dus velen reeds precies zóó als zij *nu* nog doen, gelijk ik door een aanhaling uit het „Svenska Dagbladet" van 12 Sept. 1905 bewijzen kan. Daar toch verklaart zekere heer Kox: „ik heb vele jaren in Noorwegen doorgebracht, en meen land en volk goed te kennen, en dan verklaar ik u: hunne gezindheid is zóódanig dat zij geen achting en toegefelijkheid voor *iemand* anders dan zichzelven kennen. Het zal hun nooit invallen ook maar een *strootje* te verleggen om zich achting en toegefelijkheid van een *ander* te verschaffen. De Noren maken van elke gelegenheid gebruik om voor zichzelven voordeelen te verkrijgen; daar anderen dit niet doen, lachen ze hen uit om hun domheid. Zij geven *niets* om onze achting en toegeeflijkheid; zij meenen die niet noodig te hebben. Het beste middel om vrede tusschen de beide volken te houden is *geenerlei* of althans *zoo min mogelijk* aanraking tusschen beide."

Is het te verwonderen dat men ook in *Noorwegen* met de unie niet bijster was ingenomen, en er zich alleen in schikte omdat men niet anders *kon*, omdat men door het geweld der wapenen en door overmacht er toe *gedwongen* was? De officieele Zweedsche voorstelling, met verkrachting der waarheid al aanstonds gegeven, dat namelijk het Noorsche volk geheel *vrijwillig* en *eenstemmig* de vereeniging met Zweden gekozen had, eene voorstelling volgens sommigen opzettelijk *aldus* gegeven „opdat de Noren des te spoediger den dwang, op hen uitgeoefend, zouden *vergeten*," is toch waarlijk àl te naief om door één enkelen Noor te worden geloofd! En zoo zag men ook hier weer, gelijk men het op tallooze wijzen ook elders bevestigd kan zien, dat al wat niet in zuiverheid en oprechtheid *begint*, ondanks alle goede bedoelingen van hen, die het aldus begonnene willen en moeten voortzetten, toch eenmaal de kwade gevolgen van dien verkeerden oorsprong dragen moet. De Zweden *konden* zich maar niet voegen in de gedachte dat Noorwegen een onafhankelijk rijk *naast* hen vormen zou, en deden waarlijk tal van uiterst *domme* dingen, die de Noren voortdurend

moesten prikkelen. Ik denk aan de benoeming van een *Zweedsch* officier, die *tegen* Noorwegen gestreden had, als bevelhebber van de Noorsche grensvesting Fredrikssten (1815); aan het plaatsen van het Noorsche wapen naast het Zweedsche op *Zweedsche* munten [33]) en het *Zweedsche* rijkszegel, als ware Noorwegen een stuk van Zweden geworden; aan de houding van Zweden tegenover tal van billijke eischen der Noren, alle dáárop doelende en dáárheen strevende dat Noorwegen in *alle* opzichten als Zwedens *gelijke* zou worden behandeld, maar altijd, en vaak op weinig nobele wijze, door Zweden (of de „Groot-Zweedsche partij") tegengewerkt. Telkens wanneer er *Noorsche* belangen waren, raadpleegde de koning zijne *Zweedsche* vrienden, ook wanneer men onmogelijk beweren kon dat hier de *unie*-belangen in het spel waren; en dat verbitterde natuurlijk de Noren niet weinig [34]). De Noorwegers, die eigenlijk niet meer *wisten* wat politieke zelfstandigheid was, die eeuwen lang in het staatkundige een aanhangsel van *Denemarken* waren geweest, vonden het onverdragelijk voor hun gevoel nú weer eene politieke aanvulling van *Zweden* te moeten zijn, en met al het élan van een eindelijk „zelfstandig" geworden volk, dat in zijn voortdurende vernedering zijn onbuigzame natuur niet verloren, maar veeleer gestaald had, verzetten zij zich tegen *iedere* instelling of wetsbepaling, die hunne onbeperkte en volkomen souvereiniteit belemmerde of maar *scheen* te bedreigen. Zoo ontstond van den aanvang hunner *vereeniging* af een bewuste of onbewuste drang tot *uit-elkaar-gaan*, en daarvoor waren de Noren in oneindig *gunstiger* conditie dan de Zweden! Met hun veel demokratischer regeering, waar het Storting beslist veel grooter macht heeft dan de koning; met de onlogische en onduidelijke wetsbepalingen, die hun vereeniging met Zweden moesten regelen; met hun veel eenvoudiger en „volkstümlicher" vertegenwoordiging dan Zweden bezat, dat nog onder geheel verouderde toestanden te dezen opzichte voortsukkelt, en bovendien veel meer door partijschappen verdeeld wordt — gevoelden zij zich in staat telkens den eenen steen na den anderen uit den kunstmatig opgerichten unie-tempel los te wrikken, totdat het gebouw eindelijk door den forschen, weloverdachten stoot van den 7 Juni 1905 bezweek.

Hoewel de *eerste* jaren der unie zonder groote moeielijkheden verliepen, en de kroonprins Karl Johan door zijn optreden zelfs vele Noorsche harten won, kwamen reeds *toen* bij verschillende gelegenheden uitingen van Noorsche ontevredenheid voor. De

Noren wilden bijv. wel gaarne de Zweedsche handelsvlag gebruiken, wanneer zij daardoor de gelegenheid hadden veilig de Algerijnsche rooverskusten te passeeren, waarvoor Zweden jaarlijks groote schatten moest offeren, doch daarvoor mede *betalen* wenschten zij *niet*, en ook hun eigen, wettelijk geregelde aandeel aan de voormalige Deensch-Noorsche staatsschuld zochten zij terstond aan het „broedervolk" over te doen. Van den aanvang af trad meer dan één persorgaan met het verkondigen van Noorsche eischen voor *meerdere* zelfstandigheid op, en elke *toenadering* tot Zweden werd als gebrek aan vaderlandsliefde gebrandmerkt.

Den 5en Februari 1818 stierf Karel XIII en nu werd Bernadotte als Karl XIV Johan, gewoonlijk Karl-Johan genoemd, tot koning van Zweden en Noorwegen uitgeroepen. In zijne lange regeering — hij stierf 8 Maart 1844 — had hij geen noemenswaardige moeielijkheden met het *buitenland*, en indien er al eens een wolkje aan de lucht kwam, wist hij met groote handigheid het gevaar te bezweren. Maar met de *binnenlandsche* toestanden ging het *niet* altijd zoo gemakkelijk. Geen wonder trouwens bij een man, die nooit iets van de beide rijken, die hij geroepen werd te regeeren, had àfgeweten, en die levenslang de talen van zijne volkeren niet geleerd heeft! Hij, die oorspronkelijk een „republikein op den troon" was, maar gaandeweg al de allures aannam van een legitimist in optima forma, zoodat hij, die eerst van den adelstand niets weten wilde, later Noorwegen zelfs een erfelijken adel wilde *opleggen*, bepaalde zich weldra in zijn binnenlandsch bestuur vrijwel tot een hardnekkig handhaven van al het bestaande en tot een hardnekkige bestrijding van alle „nieuwigheden." En *hoeveel* was er dat dringend om vernieuwing en verbetering *riep!*

In *Zweden* had hij in het eerst met weinig oppositie te kampen. De koning had het den Heeren van den Rijksdag goed ingeprent dat hij niets op hunne redevoeringen, maar des te meer op hunne volgzaamheid gesteld was, en bijna altijd werden zijne wenschen in gedweeë onderdanigheid ingewilligd. Maar in het jaar 1830 kwam er toch, als nawerking van de Fransche Februarirevolutie, ook in Zweden een geest van verzet en ontevredenheid tot uiting, en begon men meer dan genoeg te krijgen van de beginselen der „heilige alliantie," die ook in Bernadotte zulk een trouwen verzorger vonden. Maar zijn volkeren waren er allesbehalve mede ingenomen! [35]) Men keurde openlijk de groote begunstiging af, die de Zweedsche adel, en niet het minst de veelvermogende gun-

steling graaf Magnus Brahe, van den koning ondervond; men klaagde over het starre conservatisme van den vorst, die alle noodige hervormingen tegenhield, en wenschte vooral den Rijksdag, die nog altijd uit de vertegenwoordigers der vier *standen* (adel, geestelijkheid, burgers en boeren) bestond, naar nieuwere modellen veranderd te zien; men wenschte ook in plaats van den kroonraad, die met den koning geheel oppermachtig 's lands zaken bestuurde, een ministerie te hebben, dat aan het parlement verantwoordelijk zou zijn. Maar van dat alles wilde de koning niets weten. Met behulp van de gehate perswet van 't jaar 1812 werden de overmoedige schrijvers van couranten en brochures tot zwijgen gebracht, zonder dat natuurlijk iets anders gewonnen werd dan dat de tegenstand van jaar tot wies en de verbittering klom. Openlijk besprak men de wenschelijkheid dat de koning zou worden afgezet, en de strenge processen wegens majesteitsschennis verhoogden de sympathie voor Zijne Majesteit *niet* — in Zweden al evenmin als in Noorwegen.

In *Noorwegen* was er niet minder tegenstand tegen het beleid des konings, doch dáár droeg de oppositie, die in Zweden eene bepaalde *richting*, nl. de *liberale*, vertoonde, een uitsluitend *nationale* kleur; zij was er natuurlijk slechts te *krachtiger* door. Men kan gerust zeggen dat er van het oogenblik af dat de unie met Zweden beklonken was, eene „Noorsche quaestie" bestaan heeft, die, bewust of onbewust, de opheffing der unie tot einddoel had [36]). Wat in onze dagen tot afsluiting kwam, is niet anders dan de logische consequentie van het verdrag van Kiel in 1814, dat twee *onvereenigbare* tegenstellingen, als Noorwegen en Zweden, tot eene kunstmatige eenheid wilde doen samensmelten. Van den aanvang af was er misverstand, niet alleen ten opzichte van de *behoeften* der verschillende landen, maar zelfs van wat de beide landen *waren*. Voor de *Zweden* van het begin der 19e eeuw was Noorwegen een *bezit*, dat in vollen, wettigen *eigendom* van Denemarken op hen was overgegaan. Zweden was toen wel zoo goed geweest met dit zijn nieuwe bezit min of meer vriendschappelijk overleg te plegen, en aan de Noren een betrekkelijke zelfstandigheid te verleenen, maar het eischte toch met allen nadruk voor zichzelve het *overwicht* in de unie op. De voorstelling der *Noren* was van den aanvang af deze: het *vrije* Noorwegen heeft zich *vrijwillig* met Zweden in verbintenis begeven, maar heeft de bevoegdheid, en wil die ook voor niets ter wereld missen, geheel zelfstandig zijne eigene zaken te regelen, en neemt in de unie *geheel dezelfde* plaats als

Zweden in. Geen wonder dan ook dat vooral de regeling der *buitenlandsche* vertegenwoordiging bij de Noren ontevredenheid wekte! De *Zweedsche* minister van buitenlandsche zaken onderwierp de diplomatieke quaesties aan het oordeel van den koning in het bijzijn van een tweeden *Zweedschen* minister, terwijl de Noren altijd dringender eischten dat deze vraagstukken in den gemeenschappelijken Raad van State zouden worden behandeld. Maar terwijl Zweden in dien Raad allerlei dingen deed behandelen, die tot de competentiën der *afzonderlijke* rijken behoorden, hield het alle *diplomatieke* quaesties met nadruk buiten iederen Noorschen invloed. Is het vreemd dat gedurende de negentig jaren, die de unie bestaan heeft, vooral ook deze vraag telkens aan de orde kwam? Wel werden af en toe zekere *concessies* aan de eischen der Noren gedaan, bijv. in 1835 dat, als er zuiver Noorweegsche quaesties behandeld werden, ook een Noorweegsch minister er bij zou mogen zijn en „nederig zijn advies zal mogen uitspreken." Maar reeds deze hooghartige toon ontnam er alle waarde voor het „broedervolk" aan. Zij *wilden* geen voorname „Herablassung," zij verlangden volkomen *gelijkheid* met Zweden. Onophoudelijk kwam de eisch van Noorwegen om *zelfstandig* over zijn eigen politieke belangen te mogen beraadslagen tot den koning en den Zweedschen Rijksdag, maar zonder gunstig gevolg, vaak zelfs volgde er een voor Noorwegen krenkend antwoord op, en natuurlijk deed dit den ouden afkeer tegen de Zweden maar aldoor vaster inwortelen.

En zoo ging het in tal van zaken meer. Telkens veroorzaakten de Noren moeilijkheden. Verlangde Karl Johan dat zij den 4en November tot nationalen feestdag zouden verkiezen, den dag waarop Noorwegen Karel XIII als zijn koning erkend had, de Noren verklaarden den 17en Mei tot hun nationalen dag, den datum waarop in Eisvold de proclamatie hunner onafhankelijkheid was uitgevaardigd. [37]) En zoo ging het keer op keer. De minste regeeringsdaden des konings vonden genade in de oogen zijner westelijke onderdanen, en vooral in het Noorsche Storting werden vaak de heftigste verwijten tegen Zweden uitgesproken. Ondanks het veto van den koning werd de geheele adel in Noorwegen afgeschaft (1816), en als een minister des konings het al te zeer bij de Noren verbruidde, werd hij eenvoudig in staat van beschuldiging gesteld.

Daar hun „nationaal gevoel" niet langer duldde onder *Zweedsche* vlag te varen (maar wèl om door *Zwedens* geld van de belasting aan de Barbarijsche zeeroovers vrij te komen!) werd hun toegestaan

de *oorlogsvlag der unie* ook op hunne koopvaardijschepen te hijschen, waardoor hetzelfde doel bereikt werd (óók zonder dat het hun iets kostte!) terwijl de gehate Zweedsche vlag niet langer over de hoofden der Noorsche schepelingen woei. Op hunne munten mocht niet langer staan „koning van Zweden en Noorwegen," maar „koning van Noorwegen en Zweden." (1819) Slechts met bedreiging van een gewapenden inval van Zweedsche troepen kon de koning zijn Noorweegsche Storting dwingen de staatsschuld aan Denemarken te regelen. (1819—21) Weldra werd ook de tolvrije invoer van binnenlandsche waren over en weer toegstaan (1821), wat Noorwegen een afzet-gebied van destijds 3 millioen, doch Zweden slechts een handelsveld van 1 millioen inwoners verschafte. En toen de verkiezingen voor het Storting van 't jaar 1833 een buitengewoon groot aantal *boeren* in het parlement hadden gebracht, werd de demokratische geest in 's lands vertegenwoordiging geweldig versterkt, en werd de koning en al wat met zijne regeering samenhing met toenemend wantrouwen begroet. Al wat uit Zweden kwam was anti-nationaal en werd meer en meer gehaat. In 1836 beklaagde zich het Storting over de regeling der unie, die Zweden in veel gunstiger positie gebracht had dan het gelijkberechtigde Noorwegen, en den 7 Juli 1836 bracht men niet minder dan zeven klachten bij den koning in, met verzoek de grieven voor het nationale gevoel der Noren, daarin neergelegd, te willen wegnemen. Al de regeerkunst van den ouden koning was noodig om eene revolutie te voorkomen.

De regeering van Karl Johan is voor Noorwegen, evenals voor Zweden, in menig opzicht tot grooten zegen geweest. De droevige toestand der finantiën verbeterde, zoodat hij wel eens een tweede Magnus Ladulås is genoemd, [38]) de wetgeving onderging eene hoog noodige hervorming, handel en nijverheid namen, vooral sedert de stoombooten hare intrede in de havens deden, een grooten bloei, en een buitengewoon rijk letterkundig leven, met waarlijk schitterende vertegenwoordigers zoowel in proza als in poëzie (vooral in Zweden), maakten de faam van de beide Noordelijke „broederrijken" wijd en zijd bekend. Maar voor den binnenlandschen en politieken toestand was het toch maar een zegen dat de oude Karel Johan den 8en Maart 1844 stierf, en de regeering aan kroonprins Oscar overliet, die sedert lange jaren degene was geweest op wien de meer vrijzinnigen in den lande al hunne verwachtingen hadden gebouwd.

Niet dat Oscar I ten *volle* aan deze verwachtingen heeft be-

antwoord. Verre van dien! Kroonprinsen zijn gewoonlijk wat liberaler dan hunne vaders, *zoolang* zij kroonprins zijn, maar als *zijzelven* eenmaal den troon hebben beklommen, komen met den koninklijken mantel ook de conservatieve denkbeelden nog al eens dikwijls terug. De Noren hadden in het eerst *zeker* geen reden van klagen, want de nieuwe koning stond hun aanstonds allerlei verlangens toe, die zijn vader hun nog geweigerd had — alle met hun „nationaal gevoel" en groote gevoeligheid te samenhangende. [89]) Een geheel nieuwe regeling der unie werd voorbereid, die aan Noorwegen vrijwel *alles* scheen te zullen schenken, wat zijn vurigste patriotten begeerden, en allerlei maatregelen werden genomen, die de vrijzinnigen van allerlei slag met blijde hope vervulden. Maar het revolutiejaar 1848 deed den koning van alle verdere concessies àfzien, de regeling van het unie-ontwerp werd ter zijde gelegd en in Zweden trad eene reactie op, die dáár wel *allerminst* op hare plaats was. De telkens met meer nadruk verlangde eisch dat er toch eindelijk eens een Rijksdag mocht komen, die *beter* dan de tegenwoordige als representant des *volks* kon gelden, leed ook onder Oscar's regeering schipbreuk. De adel en de geestelijkheid verwierpen de hervormingen, door de beide andere rijks-standen voorgesteld (1844—45), en nadat ééne poging, door de kroon zelf gedaan, om de volksvertegenwoordiging op breeder en normaler grondslagen te doen rusten, door den Rijksdag verworpen was (1850), liet de koning deze zaak, die volstrekt de liefde van zijn hart niet had, rusten, en eerst onder zijn opvolger, Karel XV, die den 18en Juli 1859 aan de regeering kwam, werd zij opnieuw geregeld. In het jaar 1865 werden eindelijk de verouderde vier-standen-vergaderingen opgeheven, en werd het twee-Kamer-stelsel ingevoerd, aan welke gewichtige verandering de wijze en voorzichtige staatsman Baron de Geer een groot aandeel gehad heeft. Karel XV, gehuwd met Prinses Louise der Nederlanden, was een strikt-constitutioneel vorst, die veel meer dan zijn vader rekening hield met de wenschen zijner volken, maar die al evenmin als één zijner voorgangers de veeleischende Noren bevredigen kon.

De „Noorsche quaestie" bleef *permanent* aan de orde van den dag, en hoe meer de verlangens der Noren werden ingewilligd, hoe ontevredener men in Zweden werd, zoodat een lid van den Zweedschen Rijksdag dan ook rondweg op revisie van de unie-acte aandrong. (1859) Maar de Noormannen *bleven* aansturen op afschaffing van *alles*, wat hen ook maar eenigszins in eene afhankelijke

positie van het „broederrijk" bracht. De grondwet van Noorwegen van het jaar 1814 had een gouverneur-generaal voor dat land ingesteld, die ook een *Zweed* kon zijn, en in de eerste tijden ook een Zweed *was*. Hier had men dadelijk twee grieven tegen één! Wat behoefde een vrij en onafhankelijk koninkrijk een gouverneur of stadhouder te hebben? En dan nog niet ééns een Noor, maar een vreemdeling, een Zweed! Feitelijk *gevoelde* men dan ook wel in Zweden het krenkende voor de Noren van eene benoeming van een *Zweed* tot dezen post, die dan ook sinds 1829 steeds door een *Noor* bezet is geworden, en men had zelfs van 's konings wege de toezegging verkregen dat hij zijne sanctie aan de opheffing van dit gehate ambt *niet* zou onthouden. Met 100 stemmen vóór en slechts 2 stemmen tegen besloot het Storting dan ook dezen post op te heffen (1859); maar toen de Zweedsche Rijksdag protesteerde, en den koning verzocht dit besluit *niet* goed te keuren, en vooraf de geheele verhouding tusschen de twee rijken opnieuw te regelen, en toen het Zweedsche ministerie met ontslagname dreigde, wanneer de koning den Noren hunnen zin gaf, weigerde Zijne Majesteit zoowel het besluit van het Noorsche Storting te bekrachtigen als het verzoek van den Zweedschen Rijksdag in overweging te nemen, zoodat alles in statu quo bleef. Daarop kwam er een zeer geprikkeld en heftig antwoord van het Storting in den vorm van een adres aan den koning, waarin de volksvertegenwoordiging verklaarde met nadruk voor de *rechten* van Noorwegen op te komen en zich die voor te behouden (23 April 1860). De revisie der unie-verhoudingen bleef voorshands rusten, maar de gehate gouverneurspost werd toch niet meer bezet. [40]) Meer en meer verloor men in Noorwegen, vooral sedert de sluwe advocaat Sverdrup in het ministerie kwam, alle hoop op vriendschappelijker verhoudingen door *verbetering* van de unioneele grondslagen; men raakte geheel aan de gedachte gewend dat alleen de *verbreking* .van deze banden redding voor het land kon brengen. Het was van nu af aan niet langer de wensch naar volkomen *gelijkheid* met Zweden, maar het streven om den bestaanden band met dat rijk hoe langer hoe *losser* te maken, waardoor de Noorsche politiek beheerscht werd.

Wanneer men deze feiten weet, verwondert men zich haast over het optimisme van den tegenwoordigen koning [41]), toen nog kroonprins Oscar Fredrik, hertog van Östergötland, die den 4en Nov. 1864, op den vijftigsten verjaardag der unie, in Christiania eene feestrede kon houden waarin hij hoogelijk de zegeningen dezer

verbintenis tusschen de beide rijken roemde, en constateerde dat de twee volkeren elkander nù in waarheid hadden leeren verstaan, terwijl hij in 's konings naam een dronk uitbracht op de vereeniging van den 4en November 1814. „Lang leve deze vereeniging — sprak hij — tusschen twee vrije en edele natiën! Zoo lang de aardsche tijdrekening bestaat, moge de wederzijdsche liefde gedijen, welke de hoogste en beste uitdrukking dezer vereeniging is en die den waren zegen voor de volken met zich zal medebrengen! Leve de vereeniging tusschen Zweden en Noorwegen!"

Ik denk dan ook dat de edele kroonprins hier en elders wel eens over zijn hart heeft heengesproken, en heeft *meenen* te zien wat hij zoo gaarne heeft *willen* zien, maar wat toch in den loop der jaren maar niet kwam: namelijk eene *hartelijke toenadering* tusschen de twee koninkrijken, die hij eenmaal zou moeten besturen. Het was voorwaar *geene* gemakkelijke taak, die hij op zich nam, toen hij den 18en September 1872 zijnen kinderloozen broeder als Oscar II opvolgde, en den 12en Mei 1873 te Stockholm als koning van Zweden, den 18 Juli van datzelfde jaar te Trondjhem als koning van Noorwegen gekroond werd. De „Noorsche quaestie" was gaandeweg van chronisch *acuut* geworden, en het is wèl een wonder te noemen dat de wijze en gematigde koning nog tot het aar 1905 de reeds zoo lang dreigende breuke heeft weten te voorkomen; maar toen werden ook *hem* de omstandigheden te machtig.

Haast ieder regeeringsjaar bracht hem nieuwe moeielijkheden met zijne Noorsche onderdanen, en *hoe* veel gaf hij hun niet toe! Ook hij kon wel met Trumpeterstråle [42]) uit Peer Gynt zuchten: „ik moet wel meê gaan, maar ik protesteer...." De post van gouverneur-generaal werd in 1873 officieel opgeheven, en een minister van Staat nam zijne plaats in. Daarop verlangden de Noren dat de ministers, die tot dusver niet aan het Storting, maar alleen aan den koning verantwoordelijk waren, voortaan ook in het Storting aan de beraadslagingen deel zouden nemen. De koning weigerde tot drie malen toe dezen wensch te vervullen, en hoewel de universiteit van Christiania den koning in het gelijk stelde, en dit zijn veto *niet* voor suspensief maar voor absoluut verklaarde, daar het hier eene vraag der *constitutie* gold, bleven de Noren volhouden [43]) dat de zaak nu in *hun* zin beslist was, en klaagden eenvoudig de ministers bij het hooggerechtshof aan. Daar ook dit hoogste rechtscollege geheel den radicaal-Noorschen geest deelde, verklaarde het de ministers voor afgezet — eene daad, die alléén de

koning doen *kon!* Toch voegde zich de verzoenende vorst, die zoolang mogelijk eene breuk vermijden wilde, ook in *dit* opzicht naar den wensch van het „broedervolk" en benoemde een ander ministerie, dat met de meerderheid van het Storting sympathiseerde.

Gestadig schreed men in demokratische richting voort. Eerst regeerde de *koning* door zijn stadhouder (tot ongeveer 1830); toen kreeg men de *bureaukratische* regeering der *ministers* (tot ongeveer 1884), en eindelijk regeert het *Storting* feitelijk, en zet het koning en ministers naar zijn hand. Het parlementarisme heeft in Noorwegen volkomen gezegevierd, maar dan ook de grondgedachte der unie volkomen op zijde gezet. Niet alleen dat de unie niet langer (gelijk oorspronkelijk bedoeld werd) onder de hoede van *Zweden* stond, maar zelfs de koning van *Noorwegen* had in Noorwegen zijn macht vrijwel verloren, de koninklijke macht had voor Sverdrup en het Storting gecapituleerd. Ook in *Zweden* werd de koninklijke macht door het parlement op allerlei wijze belemmerd. En tusschen de beide staatslichamen van die twee op elkander naijverige landen, stond de unie-koning in eene waarlijk *wanhopige* positie. Vroeger, toen het Noorsche Storting slechts om de *drie* en de Zweedsche Standen slechts om de *vijf* jaren bijeen kwamen, kon de vorst in de meeste gevallen zijnen wil eenvoudig als wet opleggen; maar thans was de persoonlijke invloed des konings geheel voor die der parlementen teruggeweken. Elk geschil tusschen de beide landen dreigde telkens tot een kabinetsquaestie te worden. Deed de koning te veel den zin der Noren, dan dreigden zijne Zweedsche ministers heen te gaan, en ging hij den anderen kant op, dan protesteerden de Noorsche excellenties. Daar de Noren het brutaalst en heftigst waren, en de vredelievende Oscar ten koste van *alles* den unie-band wenschte te handhaven, ontvingen *zij* ook veelal *alles* wat zij begeerden. De eene eisch na de andere werd ingewilligd, en men begon zich in Zweden ernstig af te vragen: waarmede moet dàt eindigen?

En toch, waarlijk het was *geene* vreeze of karakterloosheid, die Oscar II aldus deden handelen! Wie, gelijk ik, al de redevoeringen gelezen heeft, die hij als kroonprins en als koning, in zijne beide rijken bij verschillende gelegenheden gehouden heeft, die heeft ook den diepsten eerbied voor dit waarlijk *koninklijk* karakter gekregen, waaraan nu letterlijk *al* wat klein en laag is vreemd mag heeten. Het heil en de vrede zijner volkeren woog hem *altoos* zwaarder dan eigen wensch of inzicht. Hij is waarlijk een der belangrijkste

vorsten, die in onzen tijd den troon beklommen hebben. Elk der Bernadotte's koos zich een levensspreuk. Die van den stichter der dynastie, Karl XIV Johan, was: „de liefde des volks mijne belooning;" die van Oscar I luidde: „recht en waarheid;" die van Karl XV was: „het land moet men door wetten bouwen," terwijl Oscar II tot lijfspreuk koos: „het welzijn der broedervolken." En eerlijk heeft hij dat welzijn voor *beide* gezocht — en tot loon ontvangen dat het eene dier volkeren hem smadelijk land en kroon ontzeide.

Sedert hij de beroemde hoogeschool van Uppsala, waar hij met tusschenpoozen van 1846—1850 studeerde [44]), verlaten en de verschillende Europeesche hoven bezocht had, was hij overal bij de regenten een geliefde en gewaardeerde vriend geworden; want een bescheidener, beminnelijker en innemender persoon dan dezen rijkbegaafden [45]) man zal men moeielijk onder de vorstenhuizen van ons werelddeel aantreffen. Hij is „a perfect gentleman," en „every inch a king" in den besten, aantrekkelijksten zin. [46]) Eenvoudig in zijn optreden, afkeerig van allen hollen schijn, zocht hij boven alles den omgang met wetenschappelijke en ontwikkelde menschen. Had het lot hem niet op een troon geplaatst, hij zou stellig een der geleerdste onderzoekers en een der beroemdste dichters der wereld zijn geworden. Maar ook als koning wist hij zich vrij te houden van de verderfelijke invloeden, die zoo menigen vorst te gronde richten, en ik geloof wel te kunnen zeggen dat hij een der *zeer* weinige heerschers is op wier *karakter* geen enkele smet kleeft. Dat hij zijne fouten en gebreken, zijne zwakheden en misvattingen had en heeft, spreekt van zelf; hij is een zondig menschenkind als alle anderen; maar de eerlijkheid zijner bedoelingen, de toewijding aan zijne levenstaak, en de liefde voor zijne onderdanen zijn nimmer met een schijn van recht betwijfeld geworden.

Koning Oscar werd als zeeman opgeleid en diende jaren lang in de Zweedsche vloot, alle rangen doorloopende en alle examens afleggende, die hem voor zijn hoogen post als opperbevelhebber ter zee onmisbaar waren. Zijn vader stelde hoogen prijs op zijn oordeel, en menige zaak werd beslist „zooals Oscar gezegd heeft," en zijn groote kennis, gepaard aan even groote zelfbeheersching, maakte hem inderdaad tot een begeerlijken raadsman. Hoe weinig had hij in zijne jeugd kunnen vermoeden dat *hij* nog eens tot den troon zoude geroepen worden, maar God beschikte het aldus, en hem schoot niets anders over dan Gods wenk te gehoorzamen

Met leedwezen verliet hij in het jaar 1872, toen hij zijn broeder, Koning Oscar I moest opvolgen, de zee, die hem zoo lief was geworden, en die hem ook tot zijne schoonste werken, in proza en in poëzie, geïnspireerd had. Maar dat hij aan de zee *trouw* is gebleven, en ook nù nog een *zee-koning* in hart en nieren is, weten allen, die hem van nabij kennen, gelijk zijn bundel gedichten „Ur svenska flottans minnen" en de talrijke opstellen, die hij over het zeewezen schreef, er de overvloedige bewijzen voor leveren. Zijne vertalingen van Duitsche poëzie en Duitsche tooneelstukken bezorgden hem de onderscheiding van tot lid der Berlijnsche Academie gekozen te worden.

Als dichter staat Oscar II waarlijk hoog. Hij heeft verzen geschreven, die een onvergankelijke waarde bezitten, en van even diep gevoel als van meesterschap over het schoone Zweedsch getuigen. Gij kent toch zijn warm en dichterlijk vlaggelied? [47])

DE VLAG IN TOP!

Hijscht de vlag, waaraan heel d'aarde
  Eer betoont, ten wolkenboog!
Helden, naar omlaag uw zwaarden,
  Roem, die was of komen moog,
  Rijst met Zwedens vlag omhoog!

Ziet ge 't Kruis aan 't blauw verbonden?
  't Veld van trouw aan 't goud der eer?
't Profeteert in alle stonden
  Wapenzege keer op keer,
  Gaan de strijders mèt den Heer!

Uw gespleten drakentongen
  Schettren Vikings krijgssignaal,
Zijn de wolken ingedrongen,
  Wieglend, in de golvenzaal,
  Sprekend kloeke mannentaal.

Heugenis van eeuwen praalt het
  Kruis met zijne drakenwacht,
En langs verre kusten straalt het
  Als vertolker van een macht,
  Die het op zijn armen bracht.

Medestander onzer eere,
  Heil u, vriend in lust en nood,
Vaststaand in d' aloude leere,
  Die in strijd, gevaar of dood
  Overgeven u verbood.

Svea's vlag, ontplooi uw kleuren,
Roemrucht en geducht bekend,
Op de golven moogt ge u beuren,
Hoog — tot aan de wolkentent,
Vrij — van nu tot 's werelds end

In zijn leven is Oscar II van patriarchale eenvoudigheid. Wie de koninklijke rijtuigen met hun pronklooze liverei en — ik zou haast zeggen — *burgerlijke* soberheid gezien heeft, bemerkt reeds dááruit dat hij met een heel ander persoon te doen heeft dan bijv. den praallievenden Duitschen keizer. De godsdienst is hem geene parade-zaak noch een middel om politieke bedoelingen te bereiken, maar eene zaak des harten. In zijne redevoeringen komen, spaarzaam maar des te aangrijpender, van die korte, veelzeggende verklaringen voor, die van zijn eerlijk en warm, protestantsch geloof ten duidelijkste getuigenis afleggen. Op den 250-jarigen gedenkdag van Gustaaf Adolfs sneuvelen sprak hij: „De herinnering aan den grooten koning zal blijven leven, zoolang daar een vrij en zelfstandig Zweden is, en zoolang er een volk, dat God vreest, in Zweden leeft," en den 6 Sept. 1873 getuigde hij op eene Zweedsche kerkvergadering: „onze geschiedenis getuigt van de zegeningen der Reformatie, en niemand kan deze hooger schatten dan ik. Onze evangelisch-luthersche kerk is *vaderlandsch* in de schoonste en hoogste beteekenis van dit woord."

Het innigste familieleven vereenigt hem met zijn gezin. Met zijne zonen gaat hij als met jongere broeders om, en allen hebben zij hun vader innig lief. De kroonprins werd natuurlijk met het oog op zijne toekomstige roeping opgevoed, maar de andere prinsen konden vrijelijk hun eigen weg gaan. De tweede zoon, prins Oscar, huwde met eene Zweedsche adellijke dame, zoodat hij, volgens de slavernij, die de vorstenfamiliën beheerscht, krachtens welke „zuiver bloed" vrij wat gewichtiger is dan „zuivere liefde," om dit uit liefde gesloten huwelijk zijne aanspraken op den troon moest opgeven, en zich nu als „Prins Bernadotte" geheel aan godsdienstige en philantropische werken wijdt. Zijn jongere broeder Karl is militair in merg en been, en bijzonder populair. En de jongste van het viertal, prins Eugenius, is een schilder van den eersten rang, die zich met zóóveel ernst aan de beoefening zijner kunst wijdt, alsof hij zijn brood er mede verdienen moest. Al deze prinsen zien met eerbied tot den koning op, die zoowel voor hen als voor zijne volkeren, een *vader* was in den besten besten zin des woords,

en niemand is er in Zweden, die niet met hooge achting, en veelal oòk met hartelijke liefde, over Oscar II spreekt.

Dat neemt niet weg dat vele zijner *regeeringsdaden* lang niet alle met ingenomenheid vermeld worden. Ik zal mij niet in bijzonderheden begeven, die wij, vreemdelingen, toch niet billijk beoordeelen kunnen, maar het komt mij voor dat 's konings *omgeving* hem somtijds min of meer belemmerd heeft waarlijk tot zijn volkeren af te dalen en den klop hunner harten te verstaan. Een kunstenaarsziel als de zijne, levende in hoogere regionen, loopt min of meer gevaar een geïsoleerd bestaan te leiden. Aristokratisch van zin en van aanleg, was hij altijd omringd van voorname heeren met groote, deftige namen, en dat *prikkelde* zijne onderdanen, niet alleen de rood-radikale Noren, maar ook de Zweden, onder wie toch óók een sterk-demokratische strooming gevonden wordt, terwijl de talrijke socialisten uit beide rijken eene niets-ontziende propaganda voor hunne denkbeelden maakten. Zoo kwam het dat menig ministerieel besluit en menige koninklijke boodschap allesbehalve weerklank vonden bij de volksvertegenwoordiging en bij de groote menigte, en dat allerlei wetten werden aangenomen en opgelegd, die verre van populair waren, en die de liefde voor den koning dan ook *niet* vermeerderden.

Niet weinig ontstemde de Zweden ook de slappe, toegefelijke houding van den vorst tegenover de Noren, die telkens met nieuwe eischen voor den dag kwamen, aan welke de verzoenlijke Oscar, gelijk wij u verhaalden, gewoonlijk maar toegaf. De klove tusschen de twee rijken werd hoe langer hoe grooter, ook door de verschillende handelsbelangen, die voor Noorwegen den vrijen handel, voor Zweden beschermende rechten noodig maakten; en geen jaar ging voorbij, waarin de Noren niet de een of andere concessie verkregen, die den reeds zoo slappen band met Zweden nòg meer verzwakte. *Het koningschap* van den gemeenschappelijken vorst verdween geheel en al, en de *twee regeeringen* traden in alles op den voorgrond. Eerst was er een tijd geweest waarin Noorwegen, zij het ook van den beginne af aan met protest, onder dak werd gebracht onder het Zweedsche huis; daarna bouwde elk zich een huis onder 't zelfde dak, maar met twee zooveel mogelijk van elkaar gescheiden woonruimten; eindelijk kwamen beide bewoners tot de slotsom dat het bouwvallige huis moest worden afgebroken, maar terwijl de één (Zweden) dit wenschte om een andere, steviger gemeenschappelijke woning daarvoor in de plaats te bouwen, ver-

langde de ander (Noorwegen) slechts de slooping, om niets meer van zulk een nieuwe, gemeenschappelijke woning te willen weten. En tusschen die wanhopig-verdeelde partijen stond de arme koning Oscar volslagen machteloos, niet meer in staat de weerbarstige gemoederen tot elkander te brengen. Zij hadden een geheel *verschillenden* kijk op bijkans *alle* dingen. De talrijke redevoeringen van den koning bewijzen het dat *hij*, tot het laatste toe, hartgrondig overtuigd was dat de unie tusschen zijne beide volkeren hoe langer hoe *nauwer* moest worden bevestigd, tot heil en zegen van *beiden*, terwijl niet alleen *alle* Noren, maar feitelijk ook *vele* Zweden, meer en meer tot de zekerheid waren gekomen dat hoe *slapper* de band was, die de zoogenaamde „broedervolken" verbond, het des te beter voor alle twee zou wezen. De sleutel tot de deur van Noorwegens hart was zoek, en de bruidegom kon hem niet vinden! [48])

Gij weet hoe de *consulaatsquaestie* eindelijk de aanleiding werd dat de unie verbroken werd.

Deze quaestie hangt ten nauwste samen met de *diplomatieke* verhoudingen, die sedert lang den Noren eene ergernis waren. De minister van buitenlandsche zaken, aan wien de gezantschappen en de consulaten rekening en verantwoording schuldig zijn, moest volgens de *Zweedsche grondwet* een *Zweed* zijn, terwijl de *Rijksacte*, die den grondslag der unie vormde, met geen woord de behartiging van „Buitenlandsche Zaken" regelt. De Zweedsche Regeering sprak het dan ook in 1891 officieel uit, wat zij trouwens sedert het bestaan der unie ook factisch bewezen had te erkennen, dat *Noorwegen* hoegenaamd geen recht tot deelneming aan politieke vraagstukken had. Begrijpelijkerwijze vonden de Noren dat uiterst vernederend. Zij deden in den loop der jaren allerlei eischen hooren, en stelden van allerlei voor, om hierin verbetering te brengen, zonder dat zij in *deze* zaak veel succès hadden. Onder andere begeerden zij dat er *twee* ministers van buitenlandsche zaken zouden komen, een *Noor* en een *Zweed*, die elk de diplomatieke zaken van hun eigen land moesten behartigen, en die dan *gemeenschappelijk* zouden beraadslagen wanneer het *unie*-belangen gold; een andere maal verlangden zij een gemeenschappelijken minister, Zweed *of* Noor, die dan aan *beide* parlementen verantwoordelijk zou wezen. Maar... toen men eindelijk in *Zweden* voor de billijkheid dezer wenschen wat begon te gevoelen, hadden de *Noren* ze reeds opgegeven, en waren zij besloten, het eindelooze dralen moede,

de zaak *eigenmachtig* te regelen. Want ook *dit* is een der ongelukken in het gedwongen samenleven dezer landen geweest, niet alleen dat zij zoo heel zelden *hetzelfde* dachten en wenschten, maar ook dat, *indien* zij al eens zeldzamerwijze *dezelfde* begeerten hadden, dit nooit *ter zelfder tijde* bij hen voorkwam.

De Noren begrepen het zeer *goed*, dat een eigen minister van buitenlandsche zaken te hebben hetzelfde was als de unie te verbreken, en juist dáárom wilden zij *deze* zaak niet al te *haastig* doordrijven, zoolang niet het *geheele* volk voor de opheffing der unie gewonnen was. Daarom schoven zij, slim en handig als zij zijn, eerst nog eene *andere* quaestie op den voorgrond, uit welke toch vroeg of laat het andere volgen *moest*, namelijk: *de oprichting van eigen consulaten voor Noorwegen.*

In *theorie* kan men zeggen: „wat kan de unie-regeering, wat kan ook Zweden er *tegen* hebben dat aan Noorwegen ter wille van zijne eigen handelsbelangen ook eigen consuls worden toegestaan?" En, theoretisch gesproken, pleit daar zelfs heel veel vóór! Want Noorwegen's handel is in de laatste jaren zóó sterk vooruitgegaan, dat de Noorsche handelsvloot nu reeds de *derde* van heel de wereld is, en naar evenredigheid zelfs de *sterkste* van den aardbodem kan heeten. Alleen Engeland en Duitschland overtreffen het in de tonnenmaat hunner schepen, en bedenk dan dat Noorwegen slechts ruim 2 millioen inwoners heeft. Toch heeft het 6668 schepen in de vaart met 1.467.087 tonnen inhoud, terwijl het zooveel rijker en bevolkter Zweden maar 3132 schepen heeft men 658.630. tonnen inhoud. Geen wonder dat de naijverige Noren èn uit nationalen trots èn omdat zij velen van de gemeenschappelijke consuls, die geboren Zweden zijn, niet voldoende vertrouwen, op de aanstelling van specifiek-Noorsche consuls hebben aangedrongen! [49])

Maar.... de zaak heeft ook eene *andere* zijde! De consuls ressorteeren, evenals de gezanten, onder het ministerie van buitenlandsche zaken, en de buitenlandsche *politiek* was tot dusver absoluut buiten *alle* specifiek-Noorsche invloeden gebleven. Wat zij aan hun Noorsche volk ook toegaven, de buitenlandsche staatkunde hebben de koningen der unie steeds in *eigen* hand gebleven, omdat zij, en zeer terecht, begrepen dat zoodra er van eene *Noorsche* en van eene *Zweedsche* staatkunde tegenover het buitenland sprake zou kunnen zijn, de unie verbroken en hun eigen positie onhoudbaar zou wezen. Toch *was* feitelijk de buitenlandsche politiek eene *Zweedsche*, gelijk de unie-koningen, die toch onmogelijk èn Noor

èn Zweed tegelijk *konden* zijn, feitelijk altijd *Zweedsche* koningen zijn geweest, al hebben zij ook hunne Noorsche onderdanen eerlijk liefgehad en zooveel mogelijk tot zegen willen zijn. De Noren *hadden* volgens de rijksakte *geen* eigen minister van buitenlandsche zaken, en de koning had, volgens de *Noorsche* grondwet, in politicis nòg grooter zelfstandigheid van handelen dan volgens de *Zweedsche* grondwet. Vandaar dat hij ook, zonder de wet te schenden, de leiding der Zweedsch-Noorsche politiek aan den *Zweedschen* minister van buitenlandsche zaken kon opdragen. Dat het verlangen naar politieke souvereiniteit bij de Noren met de jaren wies, is volkomen begrijpelijk, maar dat het doorvoeren van zulk eene staatkundige onafhankelijkheid *naast* die van Zweden, en *tevens* de ùnie in stand te houden, eene *onmogelijkheid* was, zag men in Stockholm volkomen duidelijk in. Vandaar dan ook dat men op dit punt zoo halstarrig mogelijk *alle* verlangens der Noren, die dáárheen koers zetten, bestreed. Ook het verlangen naar eigen *consuls*.

Nu kan men weer tegenwerpen: „diplomaten en consuls zijn *twee!* De Noren verlangden geen eigen *gezanten*, maar alleen *consuls*, die in den vreemde voor de gewichtige handelsbelangen van Noorwegen konden opkomen."

Maar deze onderscheiding heeft in onzen tijd heel veel van hare waarde en waarheid verloren. De band tusschen de diplomatie en het consulaat is tegenwoordig zóó nauw, dat menigmaal een beroeps-consul in den dienst der diplomatie overgaat, en omgekeerd. Niet minder dan *zes* Duitsche diplomaten van den hoogsten rang hebben hunne studiën alléén voor *consul* gemaakt. Voor beide wordt trouwens in Duitschland *hetzelfde* juridische examen verlangd, en de arbeid der consuls is menigmaal voor den minister van buitenlandsche zaken van *grooter* gewicht gebleken dan die der gezanten.

Dat wist men natuurlijk in Stockholm óók wel, en hield daarom de oplossing dezer quaestie zoo lang mogelijk tegen. Al de verschillende pogingen der Noren om hunnen zin te verkrijgen, sedert hun Storting in 1892 de vraag der consulaten voor eene zuiver-Noorsche verklaard had, kunnen wij hier niet vermelden, maar ze zijn *vele*, doch geen er van verwierf zich de sanctie der wet, en Zweden spartelde altijd weer tegen. Maar eindelijk begreep men toch ook dáár dat men tot een of andere oplossing komen *moest*, en den 24en Maart 1903 teekenden de Zweedsche minister-president Boström, de minister van buitenlandsche zaken Lagerheim, de voorzitter van den Noorschen ministerraad Blehr, en nog verschil-

lende andere ministers meer een stuk, dat den grondslag voor verdere onderhandelingen over deze netelige zaak bevatte, en dit bepaalde: er zullen *afzonderlijke* consuls voor Zweden en voor Noorwegen benoemd worden, welke alleen aan dàt gezag in hun eigen land onderworpen zullen zijn, dat daartoe speciaal zal worden aangewezen. De verhouding van deze consuls tot den minister van buitenlandsche zaken zal door de wet geregeld worden en niet dan door de overheid der beide koninkrijken veranderd kunnen worden.

Voor zoover ik zien kan waren de kansen tot *bevestiging* der unie thans schooner dan *ooit*. Maar de breuke werd *nu* door *Zweden*, en *niet* door Noorwegen verhaast. Ik zeg dat waarlijk niet om Noorwegen's gedrag te verontschuldigen, want deze voordracht toont niet onduidelijk aan *welke* zijde mijne sympathiën liggen; maar toch meen ik dat Zweden *thans* de schoonste kans, die er sedert de stichting der unie geweest is om haar te bevestigen, *bedorven* heeft. Het Zweedsche aanbod de consulaatsquaestie op deze wijze te regelen bracht de bestaande Noorsche partijen — de rechter en de linker zijde — tot eene nieuwe omsmelting, de zoogenaamde „Samlingsparti," die eerlijk naar vrede en goede verstandhouding met Zweden wilde streven, en de intransigente Zweden-*haters*, de nieuwe linkerzijde, waren beslist in de *minderheid*. Men zag het in dat, wanneer de consulaatsquaestie in voor Noorwegen bevredigenden zin werd opgelost, ook de hoogere diplomatieke vertegenwoordiging wel eene goede oplossing zou vinden, en men besefte inderdaad het gevaar, vooral tegenover Rusland, van eene volkomen losraking van Zweden en Noorwegen onderling. Wat deed nu opeens in Noorwegen de stemming *omslaan*, en het geheele volk den band met Zweden verbreken? Dat was het optreden van Boström en het ontslag van Lagerheim.

De Noren waren, zooals ik zeide, bijzonder voldaan over het Zweedsche voorstel, ja zij waren in de wolken van blijdschap, en zorgden dat de herfstverkiezingen voor het Storting eene meerderheid in het parlement brachten, die deze consulaats-zaak naar den wensch der natie zou afwikkelen. Een nieuw ministerie Hagerup trad op, en reeds in 't begin van 1904 bracht dit zijne begrooting voor de „eigen" consuls in het Storting. Maar in Zweden talmde men opzettelijk zoo lang mogelijk, drong Lagerheim, den voorstander van eene overeenkomst met Noorwegen over deze zaak, plaats te maken voor Boström, die er een tegenstander van was,

hoewel hij zelf een der mede-onderteekenaars van 24 Maart 1903 was geweest, en toen deze eindelijk in November 1904 met *zijn* voorstel voor den dag kwam, was het zóó weinig tegemoetkomend voor Noorwegen, dat minister Hagerup verklaarde dat dit zijn land geheel en al tot een *vasalstaat* van Zweden zou maken. De laatste, en werkelijk *gunstige* gelegenheid, om de twee landen tot elkander te brengen, was door de Zweedsche stijfhoofdigheid [50]) te loor gegaan, en Noorwegen was *nu* op eens volkomen *eenstemmig* in den wensch zijne volkomen onafhankelijkheid en souvereiniteit te handhaven, als het moest ten koste van *alles*, van goed en van bloed. Nu *moesten* de eigen consulaten er komen, al waren ook koning en rijksdag er nòg zoo tegen! Nu werden op eens *al* de oude grieven tegen Zweden weer opgehaald, en uit deze laatste handelwijze van Zweden (en inderdaad na het eenmaal *gedane* aanbod *niet* ongegrond!) de conclusie getrokken dat Zweden *nooit* zijne suprematie over Noorwegen zou laten varen. En Noorwegen — dàt was nu zoo zeker als dat de zon aan den hemel staat! — zou zich *geenerlei* suprematie meer laten welgevallen. Iedereen kon nu wel zien dat het eerlang tot eene breuke komen *moest*, en het valt m. i. *niet* te ontkennen dat, nà al wat er gebeurd was, in de houding van Zweden, en ook van Zwedens koning, velerlei was dat de Noren hoe langer zoo meer moest ontstemmen. Onder Hagerups opvolger, minister Michelsen, is de bom dan ook eindelijk gesprongen. Het verzoenend voorstel van den kroonprins-regent om de geheele unie-verhouding op nieuw te regelen, onder vooropstelling van de volkomen gelijkberechtigheid der beide landen, om daarnà dan ook de consulaats-quaestie in orde te brengen, kwam te laat. De Noren vertrouwden het Zweedsche voorstel niet, zagen er een poging in om de eenstemmig-verlangde regeling der consulaats-quaestie op de lange baan te schuiven, en zij wilden de zaak nù *zelven* en *alléén* ten einde brengen.

Maar ook de koning, die anders zoo menigmaal had toegegeven, zette zich schrap, en toen het Noorsche Storting eenparig de wet, die de eigen consulaten regelde, had aangenomen, stelde Oscar II zijn koninklijk *veto* daartegenover, en weigerde dus het ontwerp van Noorwegens parlement te bekrachtigen. Het Noorsche kabinet bood toen onmiddellijk zijn ontslag aan, maar de koning weigerde dit aan te nemen, verklarende dat hij in de gegeven omstandigheden *nu* geen kans zag een ander ministerie te vormen. Daarop sprak het Storting als zijn overtuiging uit dat, daar een regeering

zonder verantwoordelijke ministers volgens de Noorsche grondwet onwettig is, en een koninklijk absolutisme zou bestendigen, dat volkomen met de Noorsche wetten strijdt, de koninklijke macht zichzelve buiten functie gesteld had en dat dus de koning had opgehouden over Noorwegen te regeeren.

En zoo brak de crisis uit, die ik u thans, eerst van *Noorsch* en dan van *Zweedsch* standpunt, nader wil laten bezien. De wereld heeft haar over 't algemeen vrij *kalm* opgenomen, en herhaaldelijk heb ik in de Europeesche pers, die voor 't meerendeel op de hand der Noren is, beschouwingen over deze zaak aangetroffen, wier luchthartigheid en spottende toon mij diep hebben gegriefd. Als een staaltje uit vele neem ik hier de eerste regelen over van een artikel van Charles Benoist uit de „Revue des deux mondes" van Augustus (1905), dat over deze quaestie handelt. „La Norvège" — zoo heet het daar — vient de dissoudre, neuf ans avant qu'elle fût séculaire, son union avec la Suède. Elle l'a fait d'une manière non seulement calme, mais digne, noble et quasi religieuse. Le Roi, de son côté, un lieu d'en appeler à la force, s'est contenté de protester de ses bonnes intentions, et d'argumenter comme un vieux professeur de droit. Ainsi le Parlement Norvégien, le Storting, est arrivé d'un coup, dans l'art d'accomplir pacifiquenent et poliment une révolution, à ce suprême degré de courtoisie exquise et raffinée qu'avaient fini par atteindre en Espagne les grands classiques du pronunciamiento."

Ik aarzel niet deze woorden lichtzinnig en onwaar te noemen. Wat voor onze oogen in Noorwegen werd afgespeeld was eene *tragedie* van diepen ernst, eene daad van *onrecht*, die nòch door Fransche luchthartigheid nòch door Noorsche sluwheid en advocaterie wordt goedgepraat. Doch .... laat ons nu eerst de voorstelling der Noorwegers *zelven* vernemen!

De Noren redeneeren aldus: Noorwegen is een vrij land, en elk land, dat zijn eigen, vrije vlag [51]) heeft, heeft recht op eigen consuls, tot behartiging van zijn eigen handelsbelangen. Wij weten ook zeer goed dat het consulaatswezen geregeld is door twee uitsluitend *Zweedsche* besluiten, namelijk dat van het Zweedsche ministerie d.d. 18 Jan. 1815 en van den Zweedschen staatsraad d.d. 15 Febr. 1815. Dat Noorwegen *later*, in een gemeenschappelijken staatsraad deze zaak, die nu eenmaal bestond, verder heeft helpen ontwikkelen en regelen, sluit volstrekt niet in dat het nu voor alle tijden deze zaak met Zweden gemeenschappelijk heeft te behandelen. Het is

met onze consulaten als met onze vlag: als souvereine staat heeft Noorwegen recht zoowel op een *eigen* vlag, en die *hebben* wij nu ook verkregen, als op *eigen* consulaten, en die *willen* wij nu verkrijgen. Daarom heeft onze natie, bij monde van haar Storting, eenstemmig besloten eigen consuls aan te stellen, en den 27en Mei de daarop betrekking hebbende wet den koning ter sanctioneering aangeboden. Met een beroep op de rijksacte en de grondwet heeft de koning dit geweigerd, maar wij, Noren, achten dit besluit, zonder raadpleging van één enkelen Noor en tegen het eenstemmig verlangen van onze Noorsche ministers in genomen, eene ongrondwettige daad en een krenking van onze nationale eer. Derhalve verzocht ons ministerie zijn ontslag, en daar de koning zelf verklaarde onder deze omstandigheden geen ander ministerie te kunnen vormen, en de ministers bij hun ontslag volhardden, terwijl de koning zelf in deze ernstige tijden niet naar Noorwegen kwam om met zijn Noorsche volk te raadplegen, begreep men in Noorwegen dat hij van zijn Noorsche kroon afscheid zou moeten nemen, of liever: dat hij zichzelf van het bestuur des lands ontheven had. En wanneer de koninklijke macht zichzelve buiten functie plaatst, dan moet het Storting optreden, om anarchie te voorkomen. Daar de regeering geen ontslag van den *koning* kreeg, legde zij dus haar mandaat in handen van het *Storting* neder. Sterker bevestiging van ons goed recht dan 's konings eigen verklaring, dat hij geen tien mannen in Noorwegen kon vinden, die de verantwoordelijkheid zijner politiek tegenover Noorwegen wilden dragen, konden wij niet wenschen of verwachten. Daarop droeg het Storting aan de gewezen ministers des konings het hoogste gezag des lands op, en besloot een adres aan Oscar II te zenden met verzoek een prins van zijn eigen Huis te willen aanwijzen, die dan door het volk tot zijn eigen Noorschen koning kon worden verkozen. Maar, wel verre van hierop in te gaan, zond Zijne Majesteit een protesttelegram, waarin hij zeide onze regeering niet te willen erkennen, en hare deputatie niet te willen ontvangen. En zoo zijn wij nu verplicht verder alleen en zelfstandig onzen weg te gaan. Wij willen niet twisten over ons formeele recht de unie op te zeggen — de letter van oude traktaten beteekent niets tegenover het werkelijke leven en den eenstemmigen wil van een volk. En die hebben beiden gesproken. De unie is nu verbroken, wij erkennen geen gemeenschappelijken koning meer, en hoezeer het ons ook ter harte gaat dat Oscar II op zijn ouden dag een van zijne beide kronen ver-

liezen moet, wij hebben voor goed met Zweden afgedaan, en richten ons geheel en al als souvereine natie in. Honni soit qui mal y pense. Wij wenschen met alle volken, met Zweden in de allereerste plaats, in vrede en eendracht te leven, maar voortaan dulden wij geen Zweedsche inmenging, geen Zweedsche invloeden, geen Zweedsche beschouwingen meer in ons eigen, vrije Noorwegen.

Zoo spreken — en zoo handelen zij.

Het was een oogenblik van historische beteekenis, toen de staatsminister Michelsen den 7en Juni 1905 de volgende mededeeling aan het Noorsche Storting deed:

„Zooals den 15en Maart van dit jaar in het Storting verklaard werd, trad de tegenwoordige regeering met het programma op Noorwegen's grondwettig recht op eigen Noorsche consulaten door te zetten, en Noorwegen's souvereiniteit als van een vrij en zelfstandig rijk te handhaven. Daar echter Zijne Majesteit de koning in den op 27 Mei in het slot te Stockholm gehouden staatsraad beproefde de uitvoering van dit program te belemmeren, door de verklaring dat hij niet geneigd was de wet op het Noorsche consulaatwezen, eenstemmig door het Storting aangenomen en eenstemmig door de regeering ter bekrachtiging aangeboden, te sanctioneeren, verzocht de geheele staatsraad terstond zijn ontslag. Daarop behaagde het den koning dienzelfden dag bij besluit te antwoorden: „daar het mij duidelijk is, dat thans geene andere regeering kan gevormd worden, geef ik mijne toestemming niet aan het verzoek om ontslag van den staatsraad." Volgens de grondwet van Noorwegen is het de eerste plicht van Noorwegens koning om aan het land eene constitutioneele regeering te verschaffen. Op hetzelfde oogenblik waarop 's konings persoonlijke staatkunde de vorming van een verantwoordelijk ministerie onmogelijk maakt, heeft de Noorsche koningsmacht opgehouden te fungeeren, en dientengevolge óók de door den gemeenschappelijken koning vertegenwoordigde [52]) vereeniging met Zweden. In en door dat zooeven genoemde koninklijk besluit is derhalve de constitutioneele verhouding tusschen den koning en zijne ministers verbroken; geen ministerie noch een enkele van zijn leden kan in een constitutioneel land gedwongen worden tegen zijn wensch eene ministerieele verantwoordelijkheid te dragen, wanneer hun in ernst gegeven raad ten opzichte van gewichtige, voor het vaderland beslissende vraagstukken, door het verantwoordelijke Staatsopperhoofd niet wordt opgevolgd. Evenals het onder zulke omstandig-

heden het onbetwistbare recht van elken minister is als vrij man zijn ambt te laten varen, is dit ook van het geheele ministerie plicht tegenover het vaderland, tot handhaving van zijn constitutioneele rechten. Zijne Majesteit de koning heeft verklaard dat geene andere regeering op het oogenblik gevormd kan worden. Zijne Majesteit heeft dit zóó eenvoudig gevonden, dat Noorwegens koning in deze ernstige dagen in Stockholm's slot bleef vertoeven, zonder naar Noorwegen's hoofdstad te komen, en zonder éénige poging te doen om het land weer tot constitutioneele verhoudingen terug te brengen. Maar zulk een toestand kan niet voortduren, en men kan er ook geen verandering van verwachten door een veranderde houding van Zijne Majesteit. De staatkunde, die hare uitdrukking vond in Zijner Majesteits houding ten opzichte van de bekrachting der wet op de consulaten, is naar onze meening *niet* te vereenigen met de Noorsche grondwet, maar evenmin als één Noor zijne medewerking zou willen verleenen om een ministerie te vormen, dat de verantwoordelijkheid voor zulk eene staatkunde op zich zou nemen, evenmin kunnen wij ons daaraan medeplichtig maken door ons ambt te blijven bekleeden. Wij hebben Zijne Majesteit den koning daarvan bericht gegeven. In overeenstemming daarmede hebben wij het voor onzen plicht gehouden heden van de uitoefening van ons ambt afstand te doen.

Christiania, 7 Juni 1905.

Ten gevolge van dit hoogst gewichtig besluit der ministers, richtte zich het Storting met het volgende adres tot den koning:

Majesteit!

Daar de gezamenlijke leden van den staatsraad heden in het Storting hunne ambten hebben neergelegd, en daar Uwe Majesteit bij besluit van den 27en Mei officieel verklaard heeft dat Uwe Majesteit zich niet in staat ziet aan het land een nieuwe regeering te verschaffen, is de constitutioneele koningsmacht in Noorwegen derhalve buiten werking getreden. Het is derhalve de plicht van het Storting geweest, als vertegenwoordigende het Noorsche volk, de leden van den afgetreden staatsraad als Noorsche regeering te machtigen om voorloopig het den koning toegekende gezag uit te oefenen, in overeenstemming met de grondwet en de andere wetten van het koninkrijk Noorwegen, met de veranderingen, die vanzelf noodzakelijk werden nu de vereeniging met Zweden, die

een gemeenschappelijken koning veronderstelde, is opgeheven doordat de koning heeft opgehouden als Noorsch koning te fungeeren. De loop der zaken is sterker geweest dan de wenschen en de wil van den éène, en heeft tot dit resultaat geleid. De unie, die in 1814 gesloten werd, is reeds van haar geboorteure af aan, wat haar wezen en inhoud betreft, verschillend door de beide volken opgevat. Van den Zweedschen kant gingen de pogingen uit om de gemeenschappelijkheid *uit te breiden*, van Noorsche zijde om die te *beperken* tot hetgeen in de rijksacte daaromtrent bepaald was en om verder de zelfstandigheid van beide rijken te handhaven in alle zaken, die in de rijksacte niet als gemeenschappelijke waren aangeduid. Deze principieele tegenstelling in de opvatting van het karakter der unie heeft menig misverstand tusschen beide landen veroorzaakt evenals talrijke wrijvingen. En in de opvatting, die tijdens de jongste onderhandelingen tusschen de beide rijken door de Zweedsche regeering tegenover Noorwegen werd geldend gemaakt, heeft het Noorsche volk een krenking van zijn grondwettig recht, van zijn zelfstandigheid en van zijne nationale eer moeten zien. De unie had haar recht, zoolang zij kon bijdragen tot bevordering van de welvaart en het geluk van beide volken onder bewaring van beider zelfstandigheid als souvereine staten, maar *boven* de unie staat voor ons, Noren, ons *Noorsche*, voor de Zweden het *Zweedsche* vaderland, en hooger dan eene *politieke* saamvereeniging staat het solidariteitsgevoel en de *vrijwillige* band tusschen beide volken. Voor de vereeniging van het Noorsche en het Zweedsche volk is de unie, die beider volkeren *geluk* moest verzekeren en hun kracht naar buiten versterken, een *gevaar* geworden.

Waar dan nu de vereeniging wordt losgemaakt, kan het Noorsche volk niets hoogers wenschen dan in vrede en goede verstandhouding te leven met allen, en niet het minst met het Zweedsche volk en met de dynastie, onder wier bestuur ons land, ondanks veel en bitter uniegetwist, een zoo aanmerkelijken *groei*, zoo geestelijk als stoffelijk, heeft verkregen. En als een getuigenis dat de arbeid en de kamp van het Noorsche volk om aan het vaderland volle zelfstandigheid te verschaffen, *niet* gegrond was in eenigen tegenzin tegen het koninklijke Huis noch tegen het Zweedsche volk, en geenerlei bitterheid tegen een van beide heeft achtergelaten, vraagt het Storting eerbiediglijk om Uwer Majesteits medewerking dat het een prins van Uwer Majesteits Huis vergund worde, met opgeven van zijn erfrecht op den Zweedschen troon, de keuze tot Noorsch

koning aan te nemen, zoodra het Noorsche volk zijn eigen koning zal kiezen om Noorwegens ouden troon te beklimmen, ter inleiding van een tijdperk van rustige arbeidsjaren voor Noorwegen, van goede en hartelijke verhouding tot het Zweedsche volk, en van vrede, eendracht en trouwe verbroedering in het Noorden, tot bescherming van de beschaving der volken, van hun vrijheid en van hun zelfstandigheid. In de verwachting daarvan waagt het Storting zijne vaste hoop uit te spreken dat, wat nu geschied is, zich voor allen ten goede zal keeren, ook voor Uwe Majesteit, voor wiens persoon het Noorsche volk zijn hoogachting en toewijding bewaren zal.

Nadat dit adres aan den koning eenstemmig was aangenomen, nam de president van het Storting het woord, en sprak aldus:

Mijne Heeren volksvertegenwoordigers!

Het is een besluit van de grootste beteekenis en de verste strekking, dat Noorwegens Storting nu genomen heeft. Het Storting beseft ook ten volle de verantwoordelijkheid, die het daardoor op zich geladen heeft, maar het is voor het Storting ten plicht geweest op te treden, zooals het deed, om Noorwegens eer en recht als van een souverein rijk te handhaven, en voor dit oogenblik een wettige regeeringsbevoegdheid in het land in te stellen. Het Storting is dan ook verzekerd van de volkomen goedkeuring van ons volk over wat heden geschied is. Wij kunnen groote bezwaren te overwinnen krijgen op den weg, dien de omstandigheden ons dwongen in te slaan, maar ik ben overtuigd dat wij, in vast geloof op ons recht, door eenheid en trouwe samensluiting tusschen regeering en Storting, evenals tusschen deze staatsmachten en het geheele volk, die bezwaren kunnen overwinnen. Ik ben er zeker van dat ons volk tegenover de gebeurtenissen van dezen tijd dezelfde vastheid, dezelfde nuchterheid van geest en waardige rust zal bewaren als het tot dusver betoonde, en in de zekerheid daarvan geloof ik dat wij het mogen wagen vrijelijk de toekomst tegen te zien. Wij vereenigen ons allen in dezen wensch: *God beware het vaderland!*

Daarop richtte het Storting eene proclamatie tot het Noorsche volk, die eenstemmig en zonder debat werd aangenomen. Na de aanleiding tot den grooten en gewichtigen stap vermeld te hebben, wordt daarin de stellige verwachting uitgesproken dat het Noorsche volk in vrede en goede verhouding met allen zal mogen leven, niet het minst met Zweden, „aan hetwelk wij met zoovele natuurlijke banden

verbonden zijn." Verder wordt de zekere hoop verondersteld dat het Noorsche volk zich met het Storting en de regeering zal vereenigen, om de volkomen zelfstandigheid des rijks te handhaven, en dat het bereid zal bevonden worden de offers, die daarvoor noodig zullen zijn, te brengen. Het Storting verwacht dat elk ambtenaar in ieder opzicht zich naar de bevelen der regeering zal gedragen, op grond van het gezag, dat het Noorsche volk, bij monde van het Storting, aan haar heeft toegekend.

De geestdrift waarmede deze gewichtige stap in Noorwegen begroet werd, is onbeschrijfelijk; de ministers waren het voorwerp van geweldige ovatiën, die zij echter met groote waardigheid afwezen, indien zij ze maar eenigszins konden ontgaan. „Het *is* nu geen tijd om te jubelen," sprak een hunner tot eene luidruchtige menigte, „maar om te werken, *hard* te werken." En van stonden aan werd de vrijmaking des lands in al hare consequentie aanvaard, zonder af te wachten wat Zweden, en wat de groote mogendheden van Europa, er op zouden antwoorden. Een nieuw rijkszegel werd ingesteld, het gebed voor de koninklijke familie — zoo iets wordt in de Luthersche staatskerk van overheidswege geregeld — afgeschaft en door een gebed voor „de regeering onzes lands" vervangen, een nieuw departement voor buitenlandsche zaken met een eigen Noorschen minister gevormd, en met buitengewone plechtigheid en geestdrift werd de oorlogsvlag, die nog altijd het gehate unieteeken droeg, door de „rena flaggan," de roode vlag met het blauwe kruis, *zonder* het Zweedsche geel-blauwe teeken in den linkerbovenhoek, vervangen. Op hetzelfde uur kwam overal het garnizoen in groot tenue onder de wapenen. De commandant las daarop het besluit van het Storting aan de troepen voor, die zich rondom den standaard met de oude krijgsvlag geschaard hadden. Bij de eerste slagen der klok begon de unievlag te dalen, de soldaten presenteerden het geweer, de kanonnen brachten een saluut van 21 schoten, de muziek speelde het „Sønner af Norge" (Zonen van Noorwegen), terwijl de menigte het hoofd ontblootte. Daarop stond ongeveer een minuut lang de vlaggestok ledig in de schitterende zon, en daarna rees de nieuwe vlag langzaam omhoog. Wederom presenteerden de soldaten het geweer, nogmaals weerklonk een saluut van 21 schoten, waarop de muziek het bekende lied „Ja, vi elsker dette Landet" aanhief, door allen geestdriftig meegezongen. De bevelhebber riep toen met luider stemme: „God

beware het vaderland," waarop de soldaten met een krachtig „Ja" antwoordden.

Dat deze plechtigheid een diepen indruk maakte, is wel begrijpelijk, en niet minder dat hier en daar de stem van den commandant van aandoening beefde. [53]) Daar waren toch velen van deze hoofdofficieren, die met hart en ziel aan koning Oscar hingen, die nu door deze handeling officieel door hen verloochend werd, en men kan het er veilig voor houden dat in menig hart een zware strijd gestreden is tusschen de aanhankelijkheid aan den eenmaal bezworen vorst, en de vaderlandsliefde, die thans den eisch stelde met Zweden en Zwedens koning, tot dusverre ook Noorwegens wettigen vorst, te breken. Of er in het *leger* ook stemmen zijn opgegaan, die tegen de wijze waarop het Storting den band met Zweden en de dynastie verbrak protesteerden, is mij onbekend, maar dat er in de *kerk* hier en daar een moedige stem weerklonken heeft, die van het onrecht, den landsvorst aangedaan, zonder vreeze gewaagde, heb ik met blijdschap vernomen. [54]) Toen voor de eerste maal in het officieele kerkgebed de koninklijke familie moest worden weggelaten, heeft meer dan één predikant de ongehoorde vrijheid genomen in eigen, vrije bede het koninklijke Huis den Heere op te dragen, wat velen tot tranen toe roerde, en van enkele kansels weerklonken zelfs waarschuwende woorden, dat toch het Noorsche volk zich tegen hoogmoed en zelfoverschatting zou wapenen.

De groote meerderheid des volks evenwel had enkel oog en hart voor de *blijdschap* der nu verkregen „volkomen zelfstandigheid." Waar de unie bij toeneming als een druk en een smaad was aangezien, daar was hare verbreking in de oogen van talloos velen het begin van voorspoed, grootheid en welvaart. Zoo denkt er ook de talentvolle schrijfster der „Noorweegsche brieven" in het „Handelsblad" over. Na den prachtigen Pinksterzonsondergang van het jaar 1905 op haar gewone levendige, bekoorlijke wijze geschilderd te hebben, gaat de Noorsch-geworden Hollandsche præstefru aldus voort:

„In dit schitterende zomerfeest hebben we Pinksteren gevierd. Dit gaf nog meer gloed aan het feest en wijding aan onze vreugde.

Maar er is nog iets anders, dat dit zomer-Pinksterfeest tot onvergetelijke dagen maakt voor alle Noorsche harten; dagen waarvan onze kinderen en kleinkinderen met eerbied zullen spreken. De glans van Noorwegens vrijheidsdag, 17 Mei 1814, altijd met

zooveel enthousiasme door de Noren herdacht, verbleekt tegenover den glans van 7 Juni 1905.

Nu eerst werd Noorwegen werkelijk vrij.

En dit is als een wonder gebeurd, eerder dan iemand hopen en gelooven kon.

De stoutste droomers hadden 't niet zoo als met een tooverslag verwacht.

En wat de stemming zoo mooi maakt, wat aan deze dagen zulk een wondere wijding geeft, is de eenheid van alle Noren.

Allen staan als één man. Alle gezindten, de conservatiefsten der conservatieven en de ultra-radicalen, reiken elkaar de hand, gevoelen, denken en handelen als één.

Hier is de eendracht de macht geweest, die de meest uiteenloopende gedachten verbroederd heeft, die allen over geheel Noorwegen met één verlangen bezielde: „Noorwegens onafhankelijkheid," het koste wat 't kosten moet. Daarom is er ook groote ernst in de vreugde.

Want wij kunnen geen schrede terug en 't kon immers gebeuren dat 't veel zou moeten kosten.

Daarvan is zich ieder welbewust, maar ook dat hier geen sprake is van revolutie of rechtbreuk, maar dat onze zaak eene rechtvaardige is, wel waard er goed en bloed voor veil te hebben.

Geen enkele Noor van Noord tot Zuid twijfelt dat er gestreden is voor de *goede* zaak.

Van Noorsche zijde ook geen zweem van bitterheid tegen de Zweden. Men wenscht niets liever dan den Zweden als broeders de hand te reiken.

Het zijn groote dagen, men voelt groot, en al wat klein is zinkt in 't niet.

De vriendschap voor Zweden zal des te hartelijker zijn als die in volle vrijheid gegeven mag worden.

Pinkstermorgen werd van den preekstoel in alle kerken de proclamatie van den Storting door den Prest voorgelezen.

„Aan het Noorsche volk."

— — — — — — — — — — — — — — —

Geluidlooze stilte. — — —

De geheele gemeente luistert staande, met spanning ontroerd, vol eerbied.

Als de Prest geëindigd heeft, stemmen allen in het geliefde:

„Gud signe vort dyre fedraland
Og lad det som hagen blöma."

Het traditioneele gebed van den preekstoel voor den koning en het koninklijke huis is natuurlijk nu uitgelaten.

Maar als de Prest van het altaar den zegen heeft uitgesproken, knielen allen spontaan neer.

De geheele gemeente bidt gezamenlijk voor het heil van Noorwegen en Noorwegens regeëring, voor het broederland en den grijzen monarch.

Er lag hooge ernst en een onzegbare wijding over onze stille feestkerk, met de honderden in aandacht gebogen hoofden.

Buiten jubelde de zon. Wij noodigden allen uit, die van verre kwamen, om het driedubbele feest op de pastorie voort te zetten.

Een stroom van over de honderd menschen volgde ons. Buiten aan drie lange gedekte tafels werd het feestmaal gebruikt.

De kinderen hadden een hooge eerepoort opgezet, de „reine vlag" wapperde voor 't huis en boven van den bergtop speelde een Hardanger viool de vaderlandsche liederen.

Een zangkoor zamelde zich om hem heen en het „Gud signe" regende van de berghoogte neer in het dal."

Aan *oorlog* dacht men, óók in Noorwegen, toen niet in ernst, al werden ook de troepen gemobiliseerd en een groote leening gesloten, die schijnbaar voor oorlogstoerustingen dienen moet. Ik zeg „schijnbaar," want de volkomen kalmte, waarmede men in Zweden terstond na de Noorsche revolutie dit rammelen met de sabel van het gewezen „broedervolk" opnam, bewees mij dat de regeerende kringen vast overtuigd waren dat het nimmer tot een broederoorlog komen *zou*, die door beide volken gelijkelijk verfoeid zou worden. Een *deel* der Noorsche pers behield, te midden van den roes der algemeene geestdrift, hare nuchterheid en waardigheid, en toonde tegenover de heftige beschuldigingen, die natuurlijk in de Zweedsche pers over de „trouweloosheid," de „laagheid en gemeenheid" der „Noorsche revolutiemannen" niet ontbraken, eene merkwaardige zelfbeheersching. Men *begreep* dat de staatsgreep in Zweden van allerlei gevoelens en hartstochten op *moest* wekken, maar men was stellig verzekerd dat men zich dáár ook spoedig bij de voldongen en onherroepelijke feiten zou neerleggen, en dat dan weldra de wederzijdsche gevoeligheid en bitterheid voor goede verstandhouding, ja voor eene eerlijke vriendschap tusschen de

beide volken zouden plaats maken, gelijk nog nimmer onder de drukkende unie gekend was.

Als een staaltje van waardige en eerlijke voorlichting der publieke meening deel ik u dit stukje mede uit een Noorsche courant, „Trondhjems Adresseavis."

„Naar onze meening moet Noorwegen bereid zijn zelfs tot vèrgaande tegemoetkoning wanneer Zweden, als eisch voor zijn officieele erkenning van onze zelfstandigheid, verlangt dat er allereerst tusschen de beide rijken een traktaat gesloten wordt, dat onze wederzijdsche vredespositie regelt evenals ons beider samenwerken in gewichtige omstandigheden. Wij gelooven dat het ook voor Noorwegen van het hoogste belang is Zweden bij het sluiten van zulke traktaten tegemoet te komen. Wij zelven moeten immers óók wenschen dat er zekerheid van vrede, van goede verstandhouding en samenwerking op ons schiereiland gevestigd worde, dat, mèt of zònder unie, zijne *gemeenschappelijke* belangen tegenover het buitenland heeft.

„Het komt ons daarom voor dat eene bepaling dat alle toekomstige twisten tusschen Noorwegen en Zweden door een scheidsgerecht beslist moeten worden, slechts tot voordeel voor beide landen kan strekken. Vragen over souvereiniteit of nationale eere zullen er, wanneer de ontbinding der unie eenmaal van Zweedsche zijde officieel erkend is, nauwelijks meer kunnen ontstaan, en er staat dus ook voor *ons* niets in den weg zulk eene vèr-reikende bepaling omtrent scheidsgerichten te maken, als Denemarken reeds met verschillende landen heeft aangegaan.

„Wanneer er in Zweedsche couranten verlangd wordt ook door een traktaat te bepalen dat er aan weerskanten van onze onderlinge grenzen geen vestingen gebouwd zullen worden, zien wij niet in dat daar iets wezenlijks tegen kan ingebracht worden, behalve wanneer het vestingen geldt, die uitsluitend tegen een *gemeenschappelijken* vijand van het geheele schiereiland gericht zijn, eene zaak, waarover wij het zeer gemakkelijk eens kunnen worden. Het zou toch dwaasheid zijn, voor Noorwegen en Zweden beide, millioenen te vertwisten om de uitgestrekte Noorsch-Zweedsche grens van dure vestingen te voorzien."

Dergelijke verzoenende uitingen der Noorsche pers zoude ik meer kunnen opnoemen, al gedroeg zich helaas de *meerderheid* harer organen *niet* zoo waardig; integendeel! Er is door de *meeste* dagbladen gestookt en gelasterd op eene wijze, die een droevigen

blik werpt op het karakter van hen, die geroepen waren de groote menigte in deze kritieke dagen vóór te gaan en te leiden. Maar met des te grooter waardeering merkt men dan de bezadigde en waardige woorden van anderen op. Waar zij nagenoeg *allen* de daad van het Storting als onvermijdelijk goedkeurden, toonden enkelen toch te beseffen hoeveel smartelijks en grievends daar voor Zweden, en vooral voor Zwedens koning, in gelegen was, en spraken zij met warmte hunne hoop en verwachting uit dat de losmaking der unie op den duur een groote *toenadering* tusschen de Skandinavische volken zou bewerken. Professor Sophus Bugge schreef aan een Zweedsch collega de volgende merkwaardige woorden: „gij, die de eigenaardigheden van den Noorschen stam bestudeerd hebt, zooals die zich openbaren in de IJslandsche Sage en in de geschiedenis van ons verleden, gij zult het ook begrijpen dat de Noren, willen zij met alle kracht en in trouwe volharding aan de toekomstige ontwikkeling van het geheele Noorden *kunnen* medewerken, dit moeten kunnen doen in het gevoel hunner *volkomen* zelfstandigheid. Hoe gij ook oordeelt over hetgeen thans in Noorwegen geschied is, ik verzoek u te gelooven dat de denkende Noren nu sterker dan te voren van het bewustzijn doordrongen zijn niet alleen een *Noorsch* maar ook een *Noordsch* vaderland te hebben, aan welks ontwikkeling in vrede en geluk zij thans in zelfstandigheid naar hun vermogen willen arbeiden."

Evenzoo spreekt het bekende blad „Verdens Gang" in deze woorden: „Nu de bron der verdeeldheid, de nachtmerrie voor beide volken, weggenomen is, zal het niet lang duren of ook geheel *Zweden* zal zich verlicht gevoelen. De oplossing der unie zal leiden tot eene *werkelijke* unie, die in alle opzichten plaats overlaat voor vertrouwen en samenwerking. Daarom kennen wij ook geenerlei bitterheid er over, dat wij moeten constateeren dat het *Zweden* is, dat den koning de oude unie liet verbreken. Van haat tegen Zweden of het Zweedsche volk of het Zweedsche koningshuis wordt niets vernomen, want die bestaat niet. Wij zijn vast overtuigd dat de gebeurtenissen die thans geschied zijn, beide Noorwegen en het Noorden ten goede zullen komen."

Ook op menigen Noorschen predikstoel werden waardige en behartigenswaardige woorden gesproken, woorden, die ons een hooge achting voor zulke predikers geven. Op den 13en Augustus, den dag van de groote volksstemming over de vraag of het Noorsche volk de unie wenschte opgeheven te zien, *Ja* dan *Neen?*

hield de Stiftsprovst Gustav Jensen in Christiania eene predikatie, die werkelijk een kloek *getuigenis* mag heeten. Na zijne hoop te hebben uitgesproken dat het Noorsche volk met groote eenstemmigheid vóór de opheffing der unie zoude stemmen, omdat hij dit werkelijk in het belang der natie achtte, herinnerde hij de gemeente toch vooral niet te vergeten dat men aan „het bevriende Zweedsche volk" en „ons oude koninklijke Huis" grooten *dank* verschuldigd was. „Het is niet moeielijk te erkennen dat de unie, toen zij in het jaar 1814 tot stand kwam en de wijze waarop dat geschiedde, eene wonderbare bestiering van God met ons volk is geweest, en het is ook niet moeielijk dankbaar te zijn voor de lange rij van vrede-jaren, die onafgebroken daarop volgde, en voor al den vooruitgang en bloei, naar binnen en naar buiten, die Noorwegen ten deel zijn gevallen in het merkwaardig tijdperk, dat nu is afgesloten. Zekerlijk zijn er, bij de zeer verschillende opvattingen over het wezen dezer unie bij de beide volken, allerlei verschillen geweest, en die strijd heeft zijn bitterheid en zijn fouten gehad en zijne sporen nagelaten; maar wij kunnen ook niet vergeten dat toch onder en door dezen strijd het Noorsche volksbewustzijn gegroeid is, en ons volk gerijpt is voor zijn toekomst. En hoewel wij in de laatste maanden veel hebben moeten hooren van dit *bevriende* volk — of laat ons liever blijven zeggen: van ons *broedervolk* — dat niet aangenaam was om te hooren, toch mogen wij niet vergeten dat er niemand, en ook geen volk bestaat, dat rein is, en daarom moeten ook wij God om vergeving vragen voor wat ook *wij* zijn te kort gekomen in ons gemeenschappelijk unieleven." En, na dan zijne verwachting te hebben uitgesproken dat Noorwegen, nu ten volle een *vrij* volk geworden, zijne vrijheid waardig en goed zal gebruiken, zeide hij een nòg vuriger hope te koesteren dan dit, namelijk: dat het Noorsche volk in de nieuwe periode zijner geschiedenis, die nu was aangebroken, een *godvreezend* volk zou worden. „Dat is de hope, die elke andere verwachting opheft en het zegel des levens er op drukt." Geen wonder dat deze rede, besloten met het aloude Lutherlied „Vor Gud, han er saa fast en Borg," een *diepen* indruk op de schare maakte.

Nog sterker spreekt Christopher Bruun in een roepstem „Til det Norske Folk" (Aan het Noorsche volk), het mooiste en moedigste woord, dat ik uit Noorwegen gelezen heb. Hij heeft den moed, dien maar *heel* enkelen daar te lande hadden, het gebeurde èn uit politiek èn uit zedelijk oogpunt onvoorwaardelijk *af te*

keuren. Tegenover onze eigen veiligheid hebben wij een *dwaasheid* gedaan, roept hij zijn landslieden toe, want Rusland ligt op de loer en *zal* ons, nu wij twee-derde van ons verweer kwijt zijn, zeker niet met rust laten, en wij hebben tegenover onzen wettigen koning een *onrecht* gedaan, dat door geen advokatenpraatjes is goed te maken!

De tijd verbiedt mij dit kloeke woord hier in zijn geheel over te nemen, maar het was mij een verkwikkend bewijs dat toch nog niet de *gansche* natie in den roes van haar eigen grootheidswaanzin en vrijheidsverovering haar verstand en haar geweten verloren heeft. Alleen zijn slotwoord *kan* ik u niet onthouden. Het is zoo kloek, zoo prachtig, zoo wáár!

„Ach, gij volk van Noorwegen, gij hebt betere *predikanten* en betere *vromen* noodig, dan gij thans hebt! Gij hebt een beter, een sterker *christendom* noodig, dan gij hebt. Gij hebt dit noodig *even* beslist als dat gij wenscht te leven in het goede land, dat de Heere u ter erfenis heeft gegeven. Gij hebt een christendom noodig, dat niet alleen zijn hemelschen oorsprong bewijst door een gezond en goed familieleven te scheppen, maar even zeer door een bederfwerende kracht te zijn in 's lands openbare leven. Een christendom, dat de politieke moraal op die punten kan opheffen, waar zij in het moeras dreigt te verzinken; dat het volks-karakter kan hervormen, zoodat het vast is tegenover de beproevingen, die er *zijn* en nog meer tegenover die, welke er nog *komen* zullen. Gij hebt behoefte aan een christendom, dat volksopvoedende krachten bezit.

God giete zijnen Geest rijker uit over Noorwegens kerk! God helpe ons over de verzwakkende moraal van het Piëtisme henen! Hij geve ons een gezond en mannelijk christendom, een christendom, dat Land en Rijk verlossen kan, of ten minste wil werken òm dat te doen!

En God *zal* ons zulk een christendom zenden. Het komt mij voor dat ik reeds, door de nevelen der tijden heen, de machtige Hand bespeur, die de dingen regelt en ordent. Hij heeft ons eene krachtige opwekking gegeven, die de massa's, zoowel in de hoofdstad als elders, heeft aangegrepen. En Hij laat deze opwekking samen vallen met de hooggestemde nationale gevoelens van deze laatste weken. Nooit is er, geloof ik, zooveel voor volk en land in Noorwegen *gebeden* als in dezen tijd. Nooit hebben in allen gevalle onze *vromen* zooveel gebeden voor volk en land als nu.

Die gebeden hebben hen helaas, *niet* geholpen om te *zien,*

hebben hen *niet* bevrijd van den weg des *onrechts* op te gaan. Maar God is een lankmoedig God. Zij, die waarlijk Hem hun hart hebben gegeven, en die ook geleerd hebben innig en warm voor volk en land te bidden, die zullen óók mettertijd leeren *zien*, en niet alleen leeren zien, maar ook leeren *werken* voor hun land en volk.

Wij hebben een volksgevoel, dat in menig opzicht blind is, omdat het vele jaren lang maar al te zeer het licht des christendoms heeft moeten missen. En wij hebben een christendom, dat blind en slap is, omdat het vele jaren lang zich buiten het nationale en het openbare leven gehouden heeft. Nu laat God die twee elkander ontmoeten in den smeltoven van deze hooggespannen dagen. Ik denk dat het Hem *gelukken* zal die twee te doen samensmelten.

Ik denk dat God ons een nationaal gevoel wil geven met meer christelijken ernst, dan wij tot dusverre gehad hebben. En ik denk dat Hij ons een christendom wil geven, dat beter zijn verantwoordelijkheid beseft tegenover het openbare leven, een christendom, dat volksopvoedende kracht bezit, en dat zijn hemelschen oorsprong bewaart niet alleen in het huiselijk leven, maar ook in zijn arbeid om land en volk te redden.

Hij geve ons dat naar den rijkdom zijner heerlijkheid — op zijn tijd! Amen."

Zijn dat geen *meer* dan kostelijke woorden? O had het Noorsche volk de schoone woorden van zijn wettigen koning, den 15 Juli 1873 te Stafsstkogen in Noorwegen uitgesproken, beter behartigd! „De vrijheid is een zegen, maar zij mag geene Spaansche vrijheid zijn, maar eene Noorweegsche, een natie waardig, die zich vóór alle dingen onder God buigt; geene wettelooze maar eene wetmatige vrijheid. Gehoorzaamheid aan de wet is een oeroude karaktertrek van het Noorsche volk, en het is ook ieders plicht, van den koning af tot den geringste toe, met trouw aan de wetten des lands te gehoorzamen, vooral wanneer het geldt de grondwet des rijks tegen de eenzijdige partijen te beschermen en te verdedigen." Wat dunkt u, zullen althans *sommige* Noren niet blozen wanneer zij met deze koninklijke woorden het gedrag van hun volk in 1905 vergelijken?

Maar de groote meerderheid van het Noorsche volk was helaas, in den roes zijner vermeende overwinning, voor dergelijke ernstige

gedachten niet vatbaar. Ik heb van den edelen Christopher Bruun, een der weinigen, die den moed had zijn volk ten volle de *waarheid* te zeggen, en voor „den store Bøjgen," „den grooten Kromme" niet te buigen, [55]) gemeene spot-prenten gezien, waarop hij als een satanische onkruidzaaier en vredeverstoorder wordt afgebeeld, en meer dan eens heb ik aan Geibels gedicht „In schwerer Stunde" moeten denken, wanneer ik de door-en-door onware artikelen der Noorsche pers doorlas, die werkelijk het volk met leugens *gedrenkt* heeft. [56]) Kent gij dat aangrijpende vers? (Ik citeer alleen uit het geheugen).

Wenn nach des Tags Verbluten weit und breit
Die Finsterniss sich schauervoll ergiesset,
Dass Berg und Thal in wüstes Schwarz zerfliesset,
Da tritt hervor der Sterne Heiterkeit.

Und wenn ein Volk in trotzgem Wiederstreit,
Dem Gottgesandten Strahl das Herz verschliesset,
Um Hütt' und Schloss der Lügen Unkraut spriesset,
Das ist der Seher, der Propheten Zeit.

Herr! sie gen Himmel aus die Arme strecken,
Hör unser heisses Flehen früh und spat,
Du wollest einen Retter uns erwecken!

Dies Volk ist irr, und irr der hohe Rath —
O lass ihn nahn im Donner deiner Schrecken,
Die Spreu zu scheiden von der guten Saat!

Het is waarlijk *verbijsterend* zich te moeten indenken dat — enkele nobele uitzonderingen daargelaten — toch vrijwel de *geheele* Luthersche geestelijkheid, die meer dan 30 jaren lang voor koning Oscar en zijn Huis gebeden en gestreden heeft, op *enkele* roemrijke uitzonderingen na, de revolutionaire daad van het Storting goedkeurde, althans zonder krachtig protest liet voorbijgaan. [57]) Hoe slaafsch moet toch wel eene predikantenwereld zijn, die aldus de trouw aan een vorst, die *altijd* ook voor de *kerk* een oprecht en warm vriend is geweest, op een enkel bevel der ministers opzegt en zelfs in het gebed dén naam des konings niet meer noemen durft! Hoe groot moet de schade niet zijn, die door zulke handelingen aan de volksziel en aan het volksgeweten wordt toegebracht!

En wanneer ik nu nog, vóór ik de *Zweedsche* opvatting der zaak ga schetsen, het woord wil geven aan een mede-Skandinaviër, aan

een *Deen*, dan kies ik daartoe niemand liever dan den beroemden kritikus George Brandes, wiens breede blik hem boven alle enghartig chauvinisme verheft. In een merkwaardig artikel in de „Neue freie Presse" verheelt hij zijne bezwaren tegen *beide* regeeringen niet; hij acht dat het wegnemen van het unieteeken uit de handelsvlag, reeds eenige jaren geleden onder het drijven van Björnson en de zijnen verricht, een onnoodige uittarting van Zweden was, maar hij acht ook de weigering van Zweden om de vorming van eigen Noorsche consulaten mogelijk te maken, een onverstandige daad, die zijne sympathie weer meer naar de Noren deed overslaan. Maar nu — en hierom is het mij thans te doen — nu de scheiding eenmaal een feit *is*, verwacht Brandes, zijn eigen vaderland Denemarken er bij voegende, „dat de drie volken in een niet al te verre toekomst zich met vol vertrouwen bij elkander zullen aansluiten. Noorwegen heeft nu *twee* verstands-huwelijken achter den rug, die beide ontbonden werden en waarvan men bij de scheiding erkende dat zij ongelukkig waren. [Het eerste mariage de raison was natuurlijk de gedwongen vereeniging met Denemarken. G.] Maar nooit is Noorwegens verhouding tot Denemarken *hartelijker* geweest dan sedert de beide landen niet meer wettelijk aan elkander verbonden waren. Moge, als Noorwegen eenmaal volkomen vrij is, zijn toekomstige verhouding tot Zweden zich op dezelfde gelukkige manier ontwikkelen!"

Daarop wijst George Brandes, evenals Christopher Bruun, nog op een gevaar, dat z. i. tot spoedige en volledige toenadering der beide volken nopen moet, n.l. *Rusland.* Een der zaken, die ook *mij* het meest verbaasd hebben in deze geheele crisis, is dat men in Noorwegen geen oog schijnt te hebben op het gevaar, dat van den kant der Newa dreigt. Hoe meer Rusland in het verre Oosten ter zee teruggedrongen werd, te sterker moet zijn verlangen naar een ijsvrije haven in het Westen worden, en beseft nu niemand in Christiania dat Noorwegen, met zijn uitgestrekt, verre over Zweden heenbuigend kustgebied, een begeerlijke prooi voor den onverzadigbaren Rus moet zijn, en dat het, alléén staande, eindeloos zwakker is dan met Zweden verbonden? Hierop doelt ook Brandes, wanneer hij in het bovengenoemde artikel nog verder zegt: „werden deze kleine Noorsche rijken niet door een gevaar bedreigd, dan behoefde men zich niet erg te verontrusten over hetgeen nu geschied is. Maar wat zal er gebeuren wanneer een wig gedreven wordt *tusschen* Zweden en Noorwegen? Zweden en Noorwegen staan niet

alléén in de wereld! Er bestaat nog eene *andere* hoofdstad dan Christiania, waar de groote mannen zich verheugen in de Skandinavische crisis, en die hoofdstad heet *St. Petersburg*."

Wanneer ik nu, na zoo objectief mogelijk het *Noorsche* standpunt in deze zaak te hebben uiteengezet, de *Zweedsche* indrukken weergeef, die ik van alle kanten ontving, dan komt het voornamelijk *hierop* neer: men voelt zich diep gekrenkt over de *wijze waarop* deze zaak door Noorwegen behandeld is geworden. Over de verbreking *zelve* der unie treuren in Zweden *niet* velen, naar ik meen, en telkens zeide men mij dat Noorwegen door de vereeniging veel *grootere* voordeelen gehad heeft dan Zweden, dat, hoewel rijker en bevolkter en sterker dan het broederrijk, herhaaldelijk groote concessiën aan de onverzadigbare eischen der Noren gedaan heeft. Men noemde mij allerlei staaltjes uit de spoorwegwereld en uit de onderlinge verhoudingen der wederzijdsche legers [58]), waaruit bleek dat Zweden menigmaal tegenover den westelijken nabuur aan het kortste eind had getrokken, en van *liefde* voor het „broedervolk" ontdekte ik dan ook geen spoor. Allen waren blijde van eene verbintenis bevrijd te zijn, die ook voor *Zweden* een drukkende last was geworden, zonder voordeel en zonder eere.

Dat de opheffing der unie ook hare *bezwaren* en *moeiten* mede zou brengen, zagen zij zeer goed in, maar vrijwel allen waren overtuigd dat Zweden toch slechts *winnen* kon door het losraken van een band, die in de 90 jaren, waarin hij bestaan heeft, nooit zóóveel belangstelling gewekt heeft als bij zijn afbreking.

Ook waren er anderen, die mij rondweg verzekerden dat de ongelukkige partijschappen in Zweden een groot deel der schuld dragen, dat men tegenover het eenstemmige *Noorwegen* zelden of nooit een eenstemmig *Zweden* kon stellen, wat vanzelf Noorwegen hoe langer zoo veeleischender, en Zweden telkens zwak en weifelend maakte. Daardoor *heeft* Zweden inderdaad in sommige gevallen *billijke* klachten aan Noorwegen gegeven. Ik deel u uit een zeer belangrijk artikel van een Zweedsch blad (Göteborgs Handels — och Sjöfarts Tidning, aangehaald in de N. R. C. van 17 Sept. 1905) het een en ander mede, waaruit blijkt dat de Zweedsche rechterzijde door hare onvaste en onprincipieele houding veel van de schuld der breuke tusschen de beide rijken dragen moet. Het zijn de conservatieven in de Eerste Kamer geweest, zoo zegt dit Zweedsche blad, die een twintig jaren geleden de hervorming, door de Tweede

Kamer ten opzichte van de diplomatieke zaken voorgesteld, hebben verhinderd. Toen was er ernstig door de liberalen op aangedrongen, als een eisch van billijkheid en van recht tegenover de Noren, dat deze zaken voortaan in gemeenschappelijke ministervergaderingen van Zweedsche en Noorsche ministers zouden plaats hebben, maar — de rechterzijde *wilde* niet. En toch hoe *goed* had dit kunnen geschieden! „Niets zou daardoor veranderd worden in de leiding van de buitenlandsche politiek, maar de zaken zouden daardoor onder Zweedsche en Noorsche constitutioneele aansprakelijkheid worden gebracht. Het bezwaar, dat daartegen aangevoerd werd, was, dat de Noorsche grondwet aan de minister-protokollen niet dezelfde geheimhouding waarborgt als de Zweedsche. Maar het was gemakkelijk geweest, indien men gewild had, Noorwegen in dit opzicht tegemoet te komen, op voorwaarde dat de diplomatieke aangelegenheden ook dáár aan de openbaarheid onttrokken werden. En zou Noorwegen dat aangenomen hebben? Ja! De ijverige vijand van de unie, de geschiedschrijver professor J. E. Sars, getuigt hieromtrent dat het Noorwegen zeer moeilijk zou gevallen zijn, *neen* te zeggen op een voorstel, dat Noorwegen hetzelfde toezicht over de leiding der buitenlandsche politiek gaf als Zweden. „Het had niet anders *kunnen* doen dan het aanvaarden, en zulks zelfs met den grootsten dank." En hij drukt zijn groote tevredenheid uit, dat dit aanbod nooit kwam, maar dat de strijd gaande werd gehouden, tot dat zij eindigde in de oplossing van de unie.

Daarna kwamen de kibbelarijen over een afzonderlijken diplomatischen staatsraad, zonder dat de Zweedsche rechterzijde ertoe kon besluiten den stap voor gelijkstelling te nemen. Maar toen men eindelijk genegen was dit toe te geven, was de kwestie van een eigen minister van buitenlandsche zaken in Noorwegen op het program der radikalen gekomen, en het goede getij was verloopen.

„*Neen*" te zeggen *tot* het te laat was en „*ja*" te zeggen *wanneer* het te laat was — dat is de uniepolitiek van de Zweedsche rechterzijde geweest. Hadden zij nu maar *altijd* en *consequent* „neen" gezegd! Maar Zweden heeft zich vooral te verwijten, dat het niet van het begin af een doelbewuste uniepolitiek gevoerd heeft. Het doel, dat men zich voor de ontwikkeling van de unie, van het begin af duidelijk voor oogen had moeten stellen, had natuurlijk de gelijkstelling in gemeenschappelijke zaken moeten zijn, die reeds tot uiting kwam in het voorstel van het uniecomité van 1839, en

men had van het gunstige oogenblik om dat te regelen, gebruik moeten maken. Deze gevallen, die zich tot het einde van de afgeloopen eeuw nog herhaaldelijk voordeden, werden nooit gebruikt."

Aan een eerlijke en openhartige belijdenis van schuld ontbreekt het dus ook bij de oprechtste *Cweden* niet, die het wel erkennen willen dat er in de houding hunner Regeering *veel* is geweest dat den Noren billijke reden tot klachten en ontevredenheid gegeven heeft.

Maar de ridderlijke zin van het beschaafde, fijngevoelende Zweedsche volk kwam in opstand tegen de ruwe *wijze* waarop Noorwegen, zonder voorafgaand overleg, zonder parlementaire vormen en zonder te achten op den eerwaardigen, gemeenschappelijken koning, de wettelijk-bestaande banden doorsneed, en eenvoudig Zweden en zijn vorst voor een fait accompli plaatsten. Laat ik uit de vele uitknipsels, die ik van mijn reis heb medegebracht, u thans ook nog eens een paar *Zweedsche* stemmen mogen doen hooren!

„Indien daar iets in dit leven is, waarop men altijd met absolute zekerheid kan rekenen, dan is het wel *dit:* dat overmoed altijd en spoedig door tegenspoed achtervolgd wordt. Dit geldt voor het kleine zoowel als voor het groote, voor afzonderlijke personen zoowel als voor volkeren.

„Het Noorsche volk is in deze dagen door een overmoedigheid [59]) aangegrepen, die nog nooit haar oordeel ontgaan is. Daar mag zooveel geestdrift zijn als gij wilt; men mag redeneeren wat men kan over heilige rechten en eischen, die nooit te duur betaald worden — men is de grens overgegaan, die nimmer straffeloos overschreden wordt.

„Het is waar: men kan verschillende opvattingen hebben over de letter en de beteekenis van een wet; en een toestand kan ook van *dien* aard zijn, dat men er zich op den duur niet in vinden kan; ook dàt moet men toegeven. Maar — het geldt hier *meer* dan de strijd om de beteekenis van een woord, en men handelt nog niet *recht* wanneer men het *makkelijker* vindt zóó te handelen.

„Drie partijen hebben een afspraak gemaakt: twee volkeren en een koninklijke macht. Allen hebben zich ingericht naar den eisch van die afspraak. Wil nu één der partijen vrij zijn van de afspraak, dan moet zij mannelijk haar meening zeggen en verlof vragen haar te verlaten. Dat is *geen* onrecht en dat is ook *geen* overmoed.

„Maar wanneer een dier partijen trotschelijk haar eigen weg

gaat, en nog daarenboven de tegenpartij smaadt, en, om zichzelf vrij te pleiten, aan de andere de beschuldiging naar het hoofd werpt dat *zij* de afspraak verbroken heeft en daarvoor de verantwoording heeft te dragen, dan wordt zij door een misdadig egoïsme geleid, dan overschrijdt zij haar bevoegdheid en gaat zij haar tegenspoed tegemoet.

„*Zweden* heeft op grond van de gemaakte afspraak zich precies zóó tegenover zijn buurman gesteld in deze zaak, als het contract verlangde. *De koninklijke macht* plaatste zich in dit conflict zooals de grondwet dat aanwijst. Maar *Noorwegen* zegt dat, zoodra het Noorsche volk het over eenige zaak ééns is, nòch koning nòch Zweden langer eenig recht hebben. Hier hebben wij den overmoed en de onrechtvaardigheid. Wanneer een of andere vennootschap verplichtingen op zich genomen heeft tegenover eene andere vennootschap, kan wèl die eerste zich van hare verplichtingen losmaken, doordat al hare leden besluiten de gemaakte afspraken op te zeggen, zij kunnen het er over eens zijn dat zij op eene eerlijke manier hun band met de andere vennootschap zullen losmaken, om zóódoende van hunne verplichtingen tegenover haar vrij te komen; maar zij kunnen natuurlijk *niet* door eene onderlinge afspraak de tegenpartij berooven van haar *recht*, dat haar nu eenmaal door overeenkomst gegeven is. Maar Noorwegen meent dat het zich door den eenstemmigen volkswil kan bevrijden van de verplichtingen, die het tegenover Zweden en den gemeenschappelijken koning heeft op zich genomen. Dat is woordbreuk, gegrond op trotschen overmoed."

En dan gaat het artikel — dat ik om zijn uitgebreidheid niet in zijn geheel kan opnemen — waardig voort met te betoogen, dat men er niet aan denkt Noorwegen met geweld van wapenen tot rede te brengen; dat iedere Zweed thans inziet dat zijn vaderland niets dan moeite door de vereeniging met Noorwegen gehad heeft, maar ook dat Noorwegen op hoogst lichtvaardige manier thans zichzelf in het gevaar van staatkundige verwikkelingen heeft gestort. Zijn Noordelijke grens is zijn Achilleshiel, Rusland aast er op, en moedwillig heeft zich Noorwegen nu van Zwedens hulp en bescherming beroofd, wanneer eenmaal de vijand van de Newa komt opdagen. „En dàn zal het land, dat zich trouweloos tegenover het broedervolk bewees, verlaten zijn door hen, die het 't meest zal noodig hebben. Wie zal nog wagen op hèn te vertrouwen, die eerlijkheid en gemaakte afspraken verlaten, eenvoudig omdat

het hun lastig viel ze te bewaren? Men heeft *zelfstandigheid* gezocht, maar men zal wellicht een *isolement* vinden, dat zwaarder zal zijn dan alle banden der vereeniging. Er bestaat een grondwet, die nooit kan verbroken worden, *en dat is de wet der vergelding*."

Niemand zal ontkennen dat deze toon ernstig en waardig is. De *rechtskrenking* [60]), die het Noorsche Storting zich heeft veroorloofd, nog wel onder den schijn van strikte gehoorzaamheid aan de grondwet, ja met de directe beschuldiging aan het adres van den koning, dat *hij* de grondwet geschonden en daardoor de nieuwe orde van zaken in het leven geroepen heeft, deze illoyale, waarlijk *niet* oud-Noorsche handelwijze [61]), wordt door de Zweden diep gevoeld, en in de meest krasse bewoordingen als verraad en Jezuïtische gemeenheid gebrandmerkt.

Ook nemen zij met den ridderlijken aard, die hun eigen is, thans met gloed de partij van hun *koning* op, die nooit zóó populair is geweest als in deze dagen, die, juist toen ik in het land was, dagelijks van alle kanten telegrammen en adressen van hulde ontving, en die op zijn slot Rosendahl van tienduizenden eene ovatie onvangen heeft, die waarlijk grootsch en machtig moet heeten.

Den 14en Juni zond hij eigenhandig het volgende stuk aan den rijksmaarschalk F. von Essen, om het ter algemeene kennisse te brengen:

„De revolutie, die Noorwegens staatsraad en Storting tegen hun koning en hun broederland ondernomen hebben, door het gezag van gezworen wetten te verbreken, heeft aan mijn hart een diepe, ja ongeneeslijke wonde toegebracht. Te midden van de zorgen, die dit onwettige optreden mij berokkende, is het mij in waarheid tot een onbeschrijflijke troost geweest de duizenden bewijzen van trouw en van liefde te ontvangen, die van nabij en verre, van mannen en vrouwen van elken leeftijd en stand in Zweden, mondeling, schriftelijk en telegrafisch, mij ten deel vielen. Ontvangt daarvoor allen en elk afzonderlijk den warmen dank van uw ouden koning. Het is uit het diepst van mijn ontroerde hart dat ik zeg: *God zegene mijn Zweedsche volk!* Dat blijft de warme en innige bede, die ik in mijne nog overblijvende levensdagen onophoudelijk tot den Allerhoogste zal opzenden.

Slot Rosendahl, den 14 Juni 1905. OSCAR."

Wat is er van de beschuldiging aan, die de Noren herhaaldelijk hebben uitgesproken, dat de koning veel meer Zweed dan Noor

was, en dat de Zweden altijd door hem werden voorgetrokken?

Allereerst zou ik willen antwoorden dat het inderdaad eene *onmogelijkheid* is koning te zijn over twee zóó verschillende volken als Zweden en Noorwegen [62]), en dan niet *meer* de eigenschappen van het *eene* dan van het *andere* zoowel te bezitten als te waardeeren. Van eene *opzettelijke* achterstelling der Noren bij de Zweden is bij Oscar II *nooit* sprake geweest, doch waar Zweden in bewoners en in beschaving, vooral ook in politiek ontwikkelde mannen, verre *boven* het broedervolk staat, en waar de Noren jaar in jaar uit al wat van Zweedschen kant geschiedde, met achterdocht, ja met vijandschap bejegenden, daar is het niet zoo geheel onverklaarbaar dat 's konings sympathiën zich al sterker en sterker naar het land keerden, waar hij geboren en opgevoed was, en dat hem over 't algemeen met liefde en vertrouwen bejegende.

De geheele Noorsche *volksaard* is zoo anders dan die van den Zweed! Ik wees er reeds op: de Zweden zijn aristokraten, de Noren zijn boeren. En dat niet in den zin van min of meer onwetende, enghartige keutelboertjes, die zich met niets dan met hun varkens en hun dorpstwisten ophouden — mijn heden! wie de oude Noorsche historie kent, weet ook *welke* geweldige kracht, welke onverzettelijke, zelfbewuste, hooghartige onafhankelijkheidszin er in Noorwegens boeren altijd gehuisd heeft. Die stempel is der Noorsche natie ingedrukt, en nog altijd zijn de boeren het allesbeheerschend element. Ook op *staatkundig* gebied. Wanneer men een Noorsche boerenhofstede betreedt, ontmoet men een kort-àfheid, een koelheid en schrielheid, die merkwaardig afsteken bij de Zweedsche royale, beminnelijke gastvrijheid, en al spoedig bemerkt men dat de kennis der bewoners zich niet op *verschillende* gebieden beweegt, maar — behalve natuurlijk hun eigen landbouwbedrijf en wat daarmede samenhangt — bijna uitsluitend van *politieken* aard is. De Noorsche natie doet het meest van *alle* Europeesche volken aan politiek, en de Noorsche boer leest *minstens* twee couranten: eene van zijn eigen partij en een andere van tegenovergestelde richting, om ook goed te weten wat de tegenstander zegt.

Deze boeren nu regeeren Noorwegen, ja ook op de *steden* drukten zij hun stempel. Het eigenaardige type van de Europeesche steden ontbreekt hier. De boeren komen in de steden, en doen er hunne zaken, en de stadsbewoners gebruiken, winter en zomer, elke gelegenheid, die zich voordoet, om hun stad te verlaten en naar het land te trekken. Daarom beheerscht de boerensmaak — laat

ik maar zeggen: het *gebrek* aan smaak — ook de steden. Men bouwt de straten eenvoudig als langs een liniaal, zonder eenigen zin voor versiering en persoonlijk karakter, en zelfs de zoo prachtig gelegen hoofdstad Christiania vertoont dit kenmerk. Het geheele stadsleven ontwikkelt zich in de eindelooze Karl-Johans-straat, die de gansche stad doorsnijdt, en het centraalstation met het koninklijke slot verbindt. In die ééne straat liggen het Stortingsgebouw, de universiteit, het nationale theater en het beroemde koffiehuis, waar men elken dag Noorwegens grootheden bij hun grocje vinden kan. Aan het einde dezer straat ligt het monumentale koninklijke slot, dat maar zelden door den koning bewoond werd, en het is karakteristiek voor den geest van het Noorsche volk dat men in allen ernst het voorstel heeft kunnen doen, dit paleis in een groote restauratie en pleizier-inrichting te veranderen, waarheen een reuzentransparent de wandelaars op de Karl-Johan-straat zou doen toestroomen. Dit voorstel is waarlijk kenschetsend voor de verhouding der Christianiërs tegenover den unie-koning.

Werkelijk het is *geen* wonder dat deze vorsten hun beide volkeren niet met *gelijke* liefde beminden! 't Is nimmer eene sinecure geweest koning van *Noorwegen* te zijn. Dat heeft reeds de eerste Bernadotte ondervonden, die er nimmer in slaagde dit volk te bevredigen, hij die evenmin als zijne opvolgers zich in de Noorsche taal en zeden hebben ingeleefd, en zelfs de tegenwoordige koning Oscar II, die zoovele talen machtig is, heeft af en toe aanmerkingen op zijn onvolledige kennis van het Noorsch moeten hooren, en de aanklacht dat zijne Noorsche besluiten en mededeelingen „vertalingen uit het Zweedsch" waren! De Noren, wier staatsinrichting *eigenlijk* republikeinsch is en waarin de koning *niet* heel veel meer dan eene decoratieve rol speelt, hebben zich nooit ontzien, het hun regent op alle mogelijke manieren lastig te maken. Tegen den uitdrukkelijken wil, ook van *dezen* koning, in, hebben zij hardnekkig een heele reeks „hervormingen" ingevoerd, waarvan *vele* als directe provocatiën van Zweden konden worden opgevat; zij hebben het teeken der unie, dat zij als „sillsalaten" (haringsla) bespotten, uit de handelsvlag verwijderd, ja, den persoon des konings op allerlei wijzen gekrenkt, zoodat zij zelfs zijne koninklijke apanage verminderden, om zoodoende hunne ontevredenheid over zijn regeeringsbeleid ken- en voelbaar te maken. De eenige maal dat dit, waar het geldzaken geldt, zoo uiterst „omzichtige" volk eens waarlijk *royaal* voor den dag kwam, was de dag, waarop

het Storting besloot aan prins Gustaaf Adolf, bij gelegenheid van zijn huwelijk met de schoone Engelsche prinses eene jaarlijksche toelage van 50.000 kronen te geven — veertien dagen vóórdat ditzelfde Storting de geheele koninklijke familie aan den dijk zette!

Waarlijk men kan het de leden dezer familie *niet* kwalijk nemen, dat zij hoe langer zoo zeldzamer in hun westelijk koninkrijk kwamen. Zij wenden er vaak verre van vriendelijk ontvangen. De onbeleefdheid der bevolking ging zóó ver dat zij den koning niet eens meer salueerde. Het is gebeurd dat Zijne Majesteit een boer, die wijdbeens, met de handen in de broekzakken, vlak in zijn weg ging staan, den hoed van 't hoofd nam en zeide: „je zult je koning groeten." En de kroonprins werd eens in de straten van Christiania met hoongelach begroet en met sneeuwballen moedwillig nageworpen.

Ook de meer ontwikkelden gaven in deze niets aan de meer onbeschaafden toe. Toen Oscar II na Fridjof Nansen's terugkeer uit de Poolstreken ter zijner eere een groot feest op het slot te Christiania gaf, en duizenden menschen vóór het paleis vergaderd waren, wendde zich de koning tot den Noordpoolreiziger met de woorden: „vertoon u aan de menigte, *ik* ben het niet, dien zij wenschen te zien, maar *u*," waarop de beroemde man, ongelikter dan zijn pasverlaten ijsberen, antwoordde: „dit is ook zoo," en alléén op het balkon naar buiten trad. — Een dergelijke grofheid gebeurde bij de inwijding van het nationale theater in Christiania. Bij de binnenkomst des konings stond het geheele publiek, waaronder ook Ibsen zich bevond, van zijne zetels op, maar alleen Björnson bleef, met over elkaar geslagen beenen, rustig op zijn plaats zitten, die in 't oogvallend vlak bij den koning was. En gevraagd waarom hij niet mede opstond, antwoordde deze bescheiden Noorman: „hier ben *ik* koning en behoort die koning *mij* te begroeten!"

Waarlijk wanneer men zulke staaltjes, die gemakkelijk te vermenigvuldigen zijn, verneemt, dan verwondert men zich eenigszins dat koning Oscar nog zóólang wilde vasthouden aan een troon, welks bezit hem niet dan droefheid kon baren. Hij kon blijkbaar nog *niet* instemmen met het humoristische voorstel, dat zijn oude vriend, de commandant van Stockholm, generaal Lagerberg hem deed bij gelegenheid van het bezoek van den Sjah van Perzië. De Sjah had uiterst kostbare geschenken voor den koning medegebracht, en toen deze aan den generaal zeide: „wat zal ik hem toch terug-

geven? Het moet iets *heel* kostbaars zijn, maar dat ik toch kan missen," antwoordde deze kort en krachtig: „Majesteit, geef hem Noorwegen!"

Het is dus wèl te begrijpen dat Oscar II op de vraag van het Noorsche Storting, om aan een lid van zijn huis te vergunnen den Noorschen troon te beklimmen, kortweg een *weigerend* antwoord gaf. Het is waarlijk *geen* genot over zulk een volk koning te zijn, dat, dóór-en-dóór demokratisch, voor een groot deel republikeinsch, ja socialistisch gezind is, en dat, wanneer hun nieuwbakken koning hun niet in alles ter wille is, zeker ook met hèm korte metten zal maken. Zelfs in het Storting waren, toen de crisis uitbrak, ongeveer 100 leden besliste republikeinen, en in de geheime beraadslagingen over deze zaak vond de republiek reeds toen de krachtigste verdedigers, maar alleen de uitdrukkelijke verklaring der regeering dat zij den monarchalen regeeringsvorm wenschte behouden te zien, en dat zij verzocht dat het Storting *eenstemmig* om een prins uit het Huis Bernadotte zou verzoeken, legde aan alle andere wenschen het zwijgèn op. Maar wie vraagt zich niet af: *tot hoe lang?* De socialisten roeren zich geweldig en worden in hun antimonarchale strevingen openlijk gesteund door de Zweedsche partijgenooten, die door hunne luidruchtige betoogingen ten gunste van de Noren, in Zweden begrijpelijkerwijze veel ergernis gaven, en daardoor weer zeer krachtige demonstraties vóór koning Oscar en het Zweedsche standpunt in het leven riepen.

Wij zijn ook nog in staat u de eigen meening van koning Oscar over deze merkwaardige omwenteling te laten lezen. Zijne Majesteit heeft er namelijk in toegestemd zich als een gewoon sterveling te laten interviewen, en wel door een Duitscher, Dr. Hugo Ganz. In de Frankfurter Zeitung heeft deze zijn onderhoud met den koning uitvoerig weergegeven, en ik neem het volgende uit „Svenska Dagbladet" van 18 Juli over.

„De Koning begon met enkele woorden van waardeering voor — de *Noren*, die de kunst verstaan de buitenlandsche pers gunstig voor zich te stemmen, maar zonder dat hunne zaak daardoor beter wordt. Want onrecht *blijft* onrecht, en tegenover hem, hunnen koning, hebben de Noren *onrechtvaardig* gehandeld. Hun handelwijze was niet open en loyaal geweest, maar had het karakter van eene samenzwering gekregen. Men had hem, die niets kwaads vermoedde, overrompeld. En bij deze onbillijke handelwijze had

men nog den smaad gevoegd dat men hem, den koning, beschuldigde de grondwet geschonden te hebben, terwijl toch de Noren *moesten* weten dat hij als koning van Zweden en Noorwegen onmogelijk anders had *kunnen* handelen dan hij deed. De Noorsche grondwet verleent op goede gronden aan den koning een drievoudig recht van veto, hetwelk zijn kracht eerst verliest nadat een besluit drie maal, volkomen gelijkluidend, door drie telkens opnieuw gekozen Stortings wordt aangenomen. Maar reeds na het *eerste*, volkomen onbetwistbaar rechtmatige veto in zake de consulaten, hadden de Noren de unie opgeheven en hem van den troon vervallen verklaard, onder voorwendsel dat *hij* dit besluit had geprovoceerd, door het ontslag van het ministerie niet aan te nemen.

„Wat had hij eigenlijk te doen? De consulaatsquaestie was onder zijne regeering geregeld door een *verdrag* tusschen Zweden en Noorwegen. Eene verandering van ééne zijde door een besluit van het Storting had hij niet *kunnen* goedkeuren, zonder zijne plichten tegenover Zweden te verzaken. Het ontslag van het kabinet *kon* hij niet aannemen, daar de Noren zelven verklaard hadden dat hij, die in dit oogenblik een portefeuille aannam, opgehouden had Noor te zijn. Terwijl hij, de koning, zich onder alles strikt aan de wet had gehouden en al zijn invloed had aangewend om een vreedzame overeenkomst te bewerken in de unie-quaestie tusschen den Zweedschen rijksdag en het Noorsche Storting, hadden de Noren stelselmatig de oplossing onmogelijk gemaakt en hem op een mooien dag met zijne afzetting verrast. Dat was een revolutie tegen de Noorsche grondwet, die van een monarch spreekt en niet van den drager eener kroon, die zich dadelijk en onvoorwaardelijk aan een besluit van het Storting heeft te onderwerpen.

— „Hier in deze zelfde kamer," riep de koning uit, „stonden de heeren van den Noorschen staatsraad en spraken met mij. Ik ontwikkelde voor hen den geheelen stand van zaken met onweerlegbare en nog heden onweerlegde argumenten, maar het antwoord was: schending van de wet, een staatsgreep!"

De koning had in hevige ontroering en met onmiskenbare smart gesproken. Ik veroorloofde mij, zelf diep aangegrepen door de ontroering van den vorst, te vragen:

„Uwe Majesteit verlangt toch een vreedzame afsluiting dezer zaak tusschen Zweden en Noorwegen. Vreest uwe Majesteit niet dat eene voorstelling der gebeurtenissen in dit licht, de verbittering

der Zweden nog zal doen stijgen en onafzienbare gevolgen met zich mede zal slepen?"

Ik stel er prijs op te verklaren dat ik deze vraag *niet* zou gedaan hebben, had niet de koning zelf mij aangemoedigd vrijuit en oprecht met hem te spreken.

„Neen, zeide de koning. Gij moet u in uw verslag streng aan de waarheid houden; dàt verlang ik van u. Wat ik u gezegd heb, zijn louter feiten, die iedereen kan kennen, en wier hernieuwde mededeeling geen enkel nieuw moment in den toestand brengt. Maar voor het buitenland is deze mededeeling van de volle waarheid zeer noodig."

Ik beloofde natuurlijk een woordelijk-getrouw verslag, maar kon nu ook niet nalaten eerlijk er aan toe te voegen dat ik in Noorwegen niets dan woorden vol van achting voor den koning had vernomen, met uitdrukkingen van droefheid dat men hem had *moeten* krenken. Ja, het was mij wel voorgekomen dat men zelfs in dezen staatsgreep een bewijs van vertrouwen in hem, den koning, had gezien, daar de Noren zich gehaast hadden deze unieverbreking onder *zijn* regeering te doen, in de overtuiging dat hij, zelfs onder de zwaarste beleediging, niet zoude afwijken van zijn beproefde wijsheid en ruimhartigheid.

„Dat is mogelijk, zeide de koning, maar dan is het een *dubbel* onrecht. Ik voor mijn persoon heb vergeven, en ik hoop op God dat ook het Zweedsche volk zich goed zal bedenken, want het zou waarlijk een molensteen om zijn eigen hals hangen, wanneer men nu met geweld de unie wilde gaan herstellen of Noorwegen bezetten. Maar ik vrees dat het onrecht, tegenover mij begaan, eens in de toekomst van Noorwegen gewroken zal worden. Want ik ben een oud man, en ik heb in mijn lange leven gezien dat de Voorzienigheid onrecht *niet* ongewroken laat. Vroeg of laat komt de vergelding, zoowel voor den enkele als voor een volk. En dat smart mij voor het Noorsche volk, want ik geloof nog altijd dat zijn groote meerderheid misleid en onschuldig is aan het gebeurde."

Ik merkte nu op dat, naar mijne indrukken te rekenen, het conflict in Noorwegen niet uit één bepaald geschilpunt was ontstaan, waarvoor dan ten slotte nog wel misschien eene oplossing zou te vinden zijn, maar uit eene geprikkelde, misschien al te spoedig opgewekte gevoeligheid, die toch nooit zou hebben opgehouden zich te laten gelden onder eene vereeniging met het sterkere en rijkere Zweden.

De koning gaf dit toe, maar ontkende dat men van Zweedschen kant moedwillig tegen de nationale gevoeligheid der Noren gezondigd had.

„Gij moet op den voorgrond stellen, zeide hij, dat Zweden op drie verschillende tijden aan Noorwegen onderhandelingen heeft aangeboden op den grondslag van *volkomen* gelijkstelling, en bijv. heeft voorgeslagen dat de minister van buitenlandsche zaken een Zweed of een Noor zou kunnen zijn, met verantwoordelijkheid tegenover de beide nationale vergaderingen of hare afgevaardigden. Maar dit werd van Noorsche zijde afgeslagen."

„„Maar van Zweedsche zijde heeft men ook het Noorsche voorstel afgeslagen nieuwe onderhandelingen te openen, met het doel de unie òf te regelen òf langs vreedzamen weg op te heffen?""

„Zulk een voorslag is *niet* gedaan," zeide de koning uitdrukkelijk.

Hier is dus een duister punt. De mededeeling dat zulk een voorstel van Noorwegens zijde gedaan is, heb ik uit den eigen mond van Noorwegen's minister van buitenlandsche zaken, Løvland. Hoe komt dàt nu, dat de koning niets van dit voorstel àfweet?

Ook de veel verbreide meening dat er onder de leden van 's konings familie verschil van opvatting heerscht over de behandeling der unie-quaestie, weerlegde de monarch met een hartelijken, warmen blik op de familieportretten, die op zijn schrijftafel stonden.

„Dat is een brave familie," zeide hij, „en daar bestaat Goddank geenerlei verschil tusschen ons over deze vraag noch over eenige andere."

Op het verzoek aangaande de mogelijkheid een prins van het koninklijke Huis naar Noorwegen te zenden, waar men dit levendig begeert, antwoordde de koning:

„Hoe zoude ik dat *kunnen* doen na het onrecht, dat men Zweden heeft aangedaan? Zeker zou Noorwegen deze oplossing het liefst hebben, want dan zou alles goed en door den koning zelf gesanctioneerd wezen, en de crisis op de snelste manier ten einde zijn gebracht; maar wat zouden de gevolgen zijn? Mistrouwen in Zweden en mistrouwen in Noorwegen! Bij elke daad, die de openbare meening hier en daar niet zou behagen, zoude het heeten: „dat doet de vader ter wille van zijn zoon, of de zoon ter wille van zijn vader." Wanneer de Zweedsche rijksdag, met het oog op den toestand der beide door de natuur aan elkander vastgesmede rijken, het uitdrukkelijk verlangen zoude, dan zou ik het offer moeten brengen met mij nogmaals met deze vraag in te laten.

Anders onder geen voorwaarde. Maar ook de Zweedsche rijksdag zal dat *niet* willen!"

Dr. Ganz besluit zijn verslag met deze woorden: „Over Noorwegens losscheuring van Zweden zal de geschiedenis eens moeten oordeelen, maar dit is zeker dat zij aan koning Oscar, die deze groote smart beleven moest, den bijnaam van *den wijze en goede* niet zal onthouden."

Ach, had Zweden in dezen ernstigen tijd *krachtige* mannen, gelijk *wij*, Hollanders, er omnium concensu een in Dr. Kuyper hebben. Hoe gaarne zou men Zweden eens een nieuwen Sten Sture of een bisschop als Hemming Gad toewenschen, die in de dagen van Zweden's diepe vernedering hun volk bemoedigden en vóórgingen in onbuigzame, onveranderlijke toewijding aan zijn welzijn, ook bij miskenning door hun eigen landgenooten. „Blijft goedsmoeds en laat u niet op den kop zitten," riep deze kerkedienaar eens aan Zwedens overheid toe, toen de nood hoog gerezen was. [63]) „Gij zijt zoo edel en nobel van zin, en een geheel rijk berust in uwe handen; handelt daarom verstandig! Zelf van 't paard àf te stijgen en een ander te laten rijden, dat gaat toch waarlijk niet aan voor ulieden!" Het is inderdaad treffend de Zweedsche couranten van dezen tijd te lezen, en op allerlei manieren het verlangen naar vaster en beslister leiding te zien uitspreken. Ik kan het niet ontkennen dat de debatten in den buitengewonen rijksdag, door den koning tot behandeling der unie-quaestie saamgeroepen, ook op mij een diep treurigen indruk gemaakt hebben. Men praatte, en men babbelde, en men zeurde... maar toonde volstrekt niet algemeen den hoogen ernst der toestanden te beseffen [64]). De stem des volks liet zich dan ook in luide betuigingen van ontevredenheid hooren.

Oók op den *predikstoel*, waar lang niet alle predikers de politiek uit de kerk hielden. Ik denk aan eene predikatie van den hofpredikant Heüman, die op midsommardag van 1905 in de Adolf Fredrik-kerk te Stockholm o.a. deze woorden sprak:

„Onze regeering heeft ons bedrogen! Wij hadden ons naar oude Zweedsche mannenzede als één man rondom onzen koning willen scharen, om zonder oorlog maar met de kracht der moraal een broedervolk, dat zijn eed gebroken en oproer verwekt heeft, te dwingen terug te keeren tot gehoorzaamheid aan koning en wet, om dàn langs *dien* weg *zonder* bedrog den unieband met ons in liefde en vrede op te heffen. Maar wij zijn bespot geworden!

Zweedsche mannen hebben den koning geraden voor het oproer te buigen en met de oproerlingen te onderhandelen, in plaats van *eerst* gehoorzaamheid aan de wet te verschaffen en *daarnà* te onderhandelen. Waarlijk, indien het Zweedsche volk *dien* weg op moet, dan verdient het niet anders dan uit de rij der natiën weg te sterven, en dat dan maar hoe eer hoe liever, want dan heeft het alle geloof in God en alle achting voor zichzelf weggeworpen. En daarom moeten wij, mijne vrienden, tot God gaan in ernstige boete en erkennen dat wij zwaarlijk gezondigd hebben, wanneer zulk een schimp en schande bij ons *kunnen* voorkomen. En wij moeten te samen dringend en aanhoudend den Heere bidden dat Hij in genade zulk een schande van het oude Zweden afwende en ons helpe om niet langer een oor *hier* en een oor *dáár* te hebben, een oor bij de landverraders, de socialisten, en een oor bij de buitenlandsche machten, wat *zij* wel wenschen en denken; maar dat onze ooren zijn bij den Heer onzen God en zijn Woord, die wil dat wet en orde weer hersteld worden, waar wet en orde geschonden zijn. Dàn eerst, wanneer *God* weer voor ons wordt de éénige, in wien wij gelooven, wien wij gehoorzamen en uit wien wij alléén ons vertrouwen en onze kracht putten, dàn eerst zullen wij terugkrijgen, wat wij verloren hebben: de achting voor ons zelf en de achting, zoowel bij ons broedervolk als bij het buitenland en bij onze eigen landverraders, die ons nù terecht bespotten"... En na dan nog verder op deze wijze uiting te hebben gegeven aan zijn toorn en droefheid over de slapheid van het koninklijk ministerie en van den rijksdag en van al de gezaghebbers van zijn volk „tegenover een kliek landverraders," komt hij tot een directen aanval op de overheid, wanneer hij uitroept: „Wij moeten nu eindelijk onszelf eens afvragen òf wij in waarheid zulk een volk *zijn* als men ons *waant* te zijn, een volk, dat men behandelen kan precies zooals men wil en dat men elke nationale vernedering maar aan kan doen. Maar neen, ik geloof betere dingen van ons volk, en dat doen wij allen te samen, en daarom mogen wij eene regeering *verlangen*, die op God en op haar eigen natie vertrouwt, en die het *Zweedsche* element van ons volk vertegenwoordigt."

Op deze wijze gaat de vurige, hartstochtelijke redenaar voort, en ik denk wel dat menige kerkganger in de warme dagen van „midsommar" meer met de dingen *zijner* natie dan met de dingen van *Gods* Koninkrijk vervuld zal geweest zijn. [65])

Laat mij u nog eens een artikel van Teodor Holmberg uit het „Svenska Dagbladet" mogen mededeelen, dat mij door zijn ernstigen, waardigen toon bijzonder getroffen heeft.

„Te midden van al de sombere gedachten en donkere gevoelens, die in deze dagen alle harten vervullen *moeten*, die nog niet ijskoud zijn geworden door eene kleinzielige intrigue- en partijpolitiek, is dit wel het *aller*zwaarste: dat ons Zweedsche volk als natie is ingeslapen en het vermogen schijnt verloren te hebben ernstige zaken als ernstig te erkennen. Hier en daar breken zich enkele lichtstrepen baan, bijv. de warme, spontane huldiging, die hier in Stockholm en op menige andere plaats aan onzen overtuigingstrouwen [66]) koning bewezen is, den man, die tegen het Noorsche volk in, zijn eigen grondwet en de bezworen vereenigingsovereenkomst verdedigt. Maar anders — hoeveel duisternis, hoeveel verwarring is er overal onder ons!

„Waaraan hebben wij, Zweden, nu wel het allereerst te arbeiden, wàt allereerst te wenschen? Dit: dat wij waarlijk tot bezinning en zelfkennis komen, dat wij wakker worden, de oude paden verlaten, waar geen gras groeit, dat wij wegen ingaan, die tot een politieke en sociale hervorming leiden, en tot de éénmaking van onze innerlijk versplinterde natie. *Alles* wat ons van dàt groote doel afleidt, moet nagelaten worden; *alles* wat onze eigen persoonlijkheid belemmert, moeten wij schuwen en bestrijden als de pest. En dan mag het zwaard wel aan *beide* kanten gescherpt worden, en ieder, die het opneemt, bereid zijn hoon en haat te verdragen.

„Velen in onze liberale en radikale kringen hebben het trotsche „eergevoel" der Noren geprezen, en wij hebben allen gezien dat dit een eendrachtig volk tot *handelen* heeft gebracht, zij het ook tot een revolutionair handelen. De Noren hebben al hun geestelijke kracht geconcentreerd op hun eigen nationaal verlangen, zooals zij dat opvatten, en dàt heeft hen bijeengebracht. Doch wanneer een *Zweedsche* nationale gedachte zich, zij het ook nòg zoo zwakjes, baan breekt, dan haasten diezelfden, die het bij de *Noren prijzen*, zich om het bij de *Zweden* te *bestrijden* en *bespotten!* Het zal eens als een akelig sprookje klinken dat de Zweedsche arbeiderspartij het land rond is gereisd om ons *eigen* land te honen, terwijl zij zich neerboog en wierook brandde voor Noorwegen, en de verdwaasde massa noemde die lompe verraderij *echte demokratische vrijzinnigheid!* Dat is en blijft een *zwarte* bladzijde in de ge-

schiedenis van de Zweedsche arbeiderspartij, die zij later o zoo gaarne ongedaan zou willen maken!

„Wie zal de Zweedsche volks-ziel weer opheffen? Wie zal het volks-karakter weer recht en vast maken, dat door zoovele demokraten lam is geslagen? Ja, talrijk zijn de praters en schrijvers van „het volk," die liever schrijven en praten om al wat een echo is van *Noorwegen* en *Denemarken* te prijzen, dan om *Zweden's* stem rein en sterk te laten klinken, en om den geest van ons *eigen* volk duidelijk te doen hooren. God geve dat *wij* iets van de *kracht* hadden, die de Noormannen, hoe brutaal dan ook, aan den dag gelegd hebben! Wij verlangen naar *staatslieden* — laat ons God allereerst bidden om ons *mannen* te geven! Die *bescheidenheids-doenerij*, die van vele kanten als zoo echt liberaal en humaan wordt aangeprezen, die bedenkelijke, conservatieve *voorzichtigheid*, die zoowat onze éénige deugd geworden is en die ons het merg heeft weggenomen, die alle mannelijkheid van ons rooft en die de vruchten niet van de schaal durft losmaken, die onze geheele Zweedsche volks-kracht in beslag neemt — dàt zijn onze twee doodelijke ziekten in Zweden!

„Hopeloosheid en mismoedigheid kunnen een mensch bevangen wanneer men, enkele dagen nadat Noorwegen een heilig-bezworen unie verbroken en een hoog-constitutioneel, wets-getrouw monarch onttroond heeft, in kleine en groote Zweedsche bladen zalvende woorden kan lezen over een spoedig te sluiten „harte-unie," van den duren plicht voor ons, Zweden, om „de gevoelige Noren te ontzien," enz. enz. Het *is* nu geen tijd om Noorsch te joedelen! Eerst moeten wij elkander leeren weer *Zweedsch* te spreken met reinen klank, en onze *eigen* natie te leeren kennen. Zwedens positie is op zichzelve volstrekt niet verergerd door de oplossing der unie. Wij kunnen ons op zijn minst *even* goed redden als de Noren. En wij behoeven dus heusch geene bloedige tranen te schreien omdat wij *schijnbaar* wat eenzamer in de wereld staan dan voorheen. Maar wèl moeten wij ons verwonderen over dat zwakke soort politici, die ons isolement *beklagen!* In rustige tijden *behoeven* wij geen hulp van onze Noorsche buren; in ernstige tijden *willen* en *kunnen* zij geenerlei staatkundige of militaire hulp geven. Zweden kan volstrekt niet op *twee* rietstaven steunen, maar, naast God, alléén op *zichzelf*.

„Maar *dit* waagt een geringe naar de wereld, een eenzame roepende stem, aan Zwedens rijksdag en regeering te smeeken:

laat toch niemand de Noorsche leidslieden *gelooven* wanneer zij nu met vleiende vredes-frazen aankomen, onmiddellijk na de wet geschonden en Zweden gewelddadig uit de plechtig-bezworen vereeniging te hebben uitgeworpen! Laat niemand, die de verantwoordelijkheid draagt vertegenwoordiger van ons volk te zijn, eenigerlei overeenkomst met Noorwegen sluiten! Bij het Noorsche volk bestaat thans geen eerbied voor een verdrag, hoe plechtig ook gesloten. „*Wat er geschreven staat, is maar een dood stuk papier, dat niets beteekent tegenover den machtigen gezamenlijken volkswil!*" Zoo zal het nu en voortaan bij hen heeten. De Noorsche advokaterie zal zonder aarzelen en met de grootste handigheid *elke* afspraak wegredeneeren, zoodra de partijpolitiek dat noodig vindt. Een oorlog met onze voormalige unie-broeders zou ons land noch tot voordeel noch tot eere verstrekken; maar onze rijksdag, die reeds sedert eeuwen weet dat een land door gerechtigheid en recht wordt gebouwd, moet tegenover het gansche volk van Zweden, tot opheffing van zijn zelfkennis en waardigheid, uitdrukkelijk constateeren dat er van Noorsche zijde *trouwbreuk* begaan is. Moge de kromgebogen ruggegraat van ons volk weer recht worden! Moge ons volk met gloeiende kracht den grooten weg der afdoende *hervorming* betreden! Onze politiek is langen tijd overwegend *negatief* geweest, maar geen enkel volk kan alleen van negaties leven, evenmin als eenig mensch. Die passiviteit heeft den verwelkten ouderdomsstempel op ons, in den grond toch zoo levenskrachtige volk gedrukt. O moge ons geheele volk een nieuw bad ter *wedergeboorte* ontvangen!"

Dat zijn edele woorden, en zoo heb ik er *vele* vernomen toen ik in Zweden was, en dat in de allereerste dagen na Noorwegen's contractbreuk. Ik heb het volk *bewonderd*, dat zich zóó beheerschen kon waar het zich toch tot in zijn nieren gekrenkt gevoelde, en zich bewust was van zijn groote overmacht, waar het leger en dwangmiddelen gold. Maar ik gevoelde óók hoe de meesten eigenlijk in een *dilemma* waren, en niet recht wisten wàt zij in de gegeven omstandigheden moesten begeeren. Aan den éénen kant was men overtuigd dat men deze rechtsverkrachting niet zonder een nadrukkelijk *protest* mocht laten voorbijgaan; maar aan den anderen kant was men geheel besluiteloos over den *aard* van zulk een protest.

Want oorlog — ik zeide het reeds — begeerde *niemand*. Om onze nationale „eer" te wreken? Maar onze eer, zei men dan met ver-

heffing van stem, heeft *niets* te vreezen en kan ook *niets* lijden van de geniepige streken, waarmede de *Noren* zich trachten te redden uit hun onwettig en onwaardig gedoe! Waarvoor zou men dàn vechten? Om de unie terug te krijgen? Maar men was veel te blijde haar kwijt te zijn! Om Noorwegen, of een stuk daarvan, te veroveren en bij Zweden in te lijven? Maar men had genoeg van de Noren gezien en ondervonden, om ook maar den *minsten* lust te hebben hen in het eigen staatsverband op te nemen! Om Noorwegen te noodzaken de scheiding langs *wettigen* weg tot stand te doen komen? Geen Zweed zou daarvoor één soldaat willen opofferen! Om Noorwegen tot waarborgen te dwingen, die Zweden door de veranderde omstandigheden voor zijn eigen rust en veiligheid noodig acht? Maar wat *baat* ook het duidelijkste en schoonste verdrag, met een volk gesloten, dat zijne verdragen en traktaten vertrapt, zoodra het er genoeg van heeft? Tegenover zulk een natie baten geen gestempelde en geteekende papieren!

„Het beste zou zijn — zoo zeide mij een verstandig en verziend man — dat wij de scheiding, door Noorwegens contractbreuk ontstaan, niet alleen accepteerden, maar ook aan het buitenland mededeelden dat wij voor ons er *niets* tegen hebben dat Noorwegens zelfstandigheid door de mogendheden erkend wordt. Dat is ook noodzakelijk, want wij hebben er waarlijk geen eere van, nog als een tweelingbroeder van dit eedbrekende land bekend te staan, en daar wij toch niet van plan zijn over deze zaak oorlog te voeren, is het veel wijzer met onze erkenning de andere rijken vóór te zijn, dan door hen geplaatst te worden voor een fait accompli. Haat willen wij niet koesteren, vooral niet tegen het Noorsche *volk*. Dat de meeste Noren tegen de unie waren, is hun niet kwalijk te nemen; ook de meeste denkende Zweden waren het. Maar de gemeene advokatenstreken, de listige en onoprechte wijze waarop deze zaak werd verricht, komt niet voor rekening van het Noorsche *volk*, maar alléén van zijn *regeering* en zijn *Storting*. En daarom, al hebben wij voor langen tijd het vertrouwen in de Noorsche *politiek* verloren, *buiten* de politiek moge de verhouding tusschen beide volkeren zoo goed mogelijk zijn, en steeds beter worden! En wie weet of er nog niet eenmaal ook mannen aan de *regeering* komen, die ons *recht* geven te vergeten wat er op den 7en Juni 1905 geschied is!"

Inmiddels was in Zweden eene buitengewone vergadering van

den rijksdag saamgeroepen, om te behandelen wat in de gegeven omstandigheden gedaan moest worden. Den 25sten Juli bracht het comité uit den rijksdag, dat voor deze belangrijke quaestie benoemd was geworden, zijn rapport aan de volle Vergadering uit. Dat stuk, hetwelk met groote waardigheid is opgesteld, noemt eerst in nuchtere, maar des te welsprekender opsomming de vele zegeningen op, die Noorwegen, sedert het in 1814 van eene ondergeschikte provincie van Denemarken tot een zelfstandig koninkrijk verheven werd, door de unie genoten heeft, en hoe Zweden, ook in de consulaatsquaestie, getoond heeft zooveel mogelijk aan de wenschen van Noorwegen tegemoet te willen komen. Daarna wordt aangetoond dat Zweden met de unie van 1814 beoogde een veilige, rustige westergrens te hebben voor zichzelf, zoodat nimmermeer gevreesd behoefde te worden dat Noorwegen van eventueele moeielijkheden van Zweden gebruik zou maken, om dit laatste land aan te vallen; en hoe dit ook *bereikt* werd, doordat beide landen zich verbonden, wanneer het eene land werd aangevallen, het andere met zijne troepen te hulp te komen. Maar Noorwegen trachtte zich aan deze verplichting te onttrekken door eene wet aan te nemen dat in zulk een geval slechts een *deel*, en *niet* het beste, van zijn leger ten behoeve van Zweden beschikbaar zou worden gesteld. En zoo brengt het comité uit Zwedens rijksdag allerlei bewijzen te berde tot staving zijner ernstige aanklacht dat steeds van *Noorwegen* de pogingen zijn uitgegaan om de eenheid en macht des Rijks tegenover de buitenwereld te verzwakken, terwijl *Zweden* altijd wenschte dat die band tegenover het buitenland hecht en sterk zou zijn en zou blijven. Nog den 5den April 1905 heeft de kroonprins-regent aangeboden onderhandelingen tusschen Zweden en Noorwegen te openen om de zaak der consuls, op voet van *volkomen* gelijkheid der beide volken, te regelen, maar Noorwegen heeft geweigerd. En in strijd met zijn eigen grondwet, en met verbreking der rijksacte, die de unie-verhoudingen regelt, verklaarde het Noorsche Storting den 7den Juni 1905 dat de koning opgehouden had over Noorwegen te regeeren, en dat dientengevolge de unie met Zweden verbroken was. Daar zulk een besluit, volgens de gesloten overeenkomst, niet anders dan met medewerking van Zweden kan genomen worden, stelt het comité aan den Zweedschen rijksdag voor aan het Noorsche Storting te berichten dat, wanneer een nieuw gekozen Storting of eene volksstemming duidelijk uitmaakten dat het Noorsche volk de opheffing der unie begeert,

Zweden alsdan bereid zal worden bevonden mede te werken tot opheffing der rijksacte en der unie, mits Noorwegen de waarborgen geeft, die Zweden voor zijn eigen rust en veiligheid meent te moeten eischen. Die eischen worden dan in enkele punten geformuleerd, en kwamen voornamelijk neer op de slechting der grensvestingen in Noorwegen, afbakening van een neutrale zône binnen welke door beide landen geene militaire versterkingen mogen worden aangelegd, en regeling van het recht der Zweedsche Laplanders om ook *voortaan* met hunne rendieren *over* de Noorsche grens te mogen komen, gelijk sedert eeuwen gewoonte is.

Hoewel de Noorsche pers zich aanstonds vrij heftig tegen deze Zweedsche voorstellen, die door den rijksdag aangenomen en ter kennisse van het Storting gebracht werden, uitsprak, schikte de Noorsche regeering zich in het onvermijdelijke, vast verzekerd dat eene volksstemming wel toonen zou dat het *gansche* Noorsche volk in deze zaak *achter* haar stond. En zoo is het ook geschied. Op Zondag 13 Augustus had in het geheele land de stemming plaats, en met de verpletterende meerderheid van 368.200 stemmen *vóór* en slechts 184 *tegen* keurden de *mannelijke* stemgerechtigden de revolutionaire daad van het Storting goed, terwijl een niet-officieel plebisciet, door *vrouwen* gehouden, 190.000 stemmen *vóór* en geen enkele *tegen* had.

Ook in deze zaak kwam het hemelsbreed verschil van opvatting tusschen het Zweedsche en het Noorsche standpunt tot uiting. De Zweden vatten het als eene laagheid en eene opzettelijke beleediging op, dat Noorwegen dezen dag van de volksstemming tot een nationalen feestdag gemaakt heeft; terwijl de Noren daarin niets anders dan de zeer natuurlijke uiting van een volk zagen, dat eindelijk, na honderdjarige miskenning, zijne volkomen vrijheid herkreeg. Ongetwijfeld *is* er van de zijde der Noren *pressie* uitgeoefend op deze stemming; de stembriefjes bijv. waren alle alléén met „Ja" bedrukt, ten teeken dat men de scheiding goedkeurde; wie haar dus àfkeurde, moest dat „Ja" doorschrappen en er zijn „Neen" voor in de plaats zetten. De enkelen, die openlijk met hunne sympathie voor Zweden en de unie durfden voor den dag komen, werden door de opgehitste menigte gesard en vervolgd, getuige Drammen waar een compagnie soldaten den burgemeester tegen het woedende gepeupel moest beschermen, alléén omdat hij het gewaagd had de daad van het Storting af te keuren. Dag aan dag werden in de opgewondenste bewoordingen de burgers door de dagbladpers

opgezweept, om toch allen, *allen* hunne stem *voor* de opheffing der unie uit te brengen, terwijl de eventueele tegenstemmers reeds van te voren als landsverraders en misdadigers werden gebrandmerkt. Geen dagblad of het had artikelen en verzen over deze zaak, en geen stemgerechtigde of hij is persoonlijk opgewekt geworden toch zijn arm vaderland van den vreeselijken druk der vloekwaardige unie te helpen bevrijden. Is het wonder dat eindelijk *allen* in een soort van politieke bedwelming geraakten? Op den dag zelve der stemming was dan ook heel Noorwegen in koortsige opwinding. Alles was gedaan om ook den laatsten man naar de stembus te. jagen. De treinen en booten vervoerden de stemmers gratis, zij die afwezig of buitenslands waren konden per procuratie stemmen — kortom *alles* wat maar *mogelijk* was om het cijfer van Ja-stemmen te doen stijgen, is geschied. Maar ondanks dat alles kan men toch naar waarheid wel zeggen dat de *overgroote* meerderheid des volks beslist de unie *moe* was en gaarne de verantwoordelijkheid van het gebeurde op zich nam.

Men zegt dat deze uitslag den ouden koning ziek maakte van droefheid, en dat hij daarom de regeering weer aan den kroonprins-regent overdroeg. De Zweedsche ministerraad, nu een cabinet ad-hoc om deze moeielijke zaak ten einde te brengen, noodigde Noorwegen uit in Karlstad, eene Zweedsche stad, de onderhandelingen te openen, en Woensdag 30 Augustus reisden de Noorsche afgevaardigden, onder het gejubel van duizenden Noren, uit Christiania weg, om ter middernacht door eene beleefde, maar zwijgende schare van 500 Zweden, eerbiedig ontvangen te worden. Den volgenden dag kwamen de Zweedsche afgevaardigden aan, elk kozen zij zich hun eigen hotel, en in de Loge der Vrijmetselaars hadden de besprekingen plaats, die den 23sten September ten einde liepen en het dreigend conflict tot eene vreedzame oplossing wisten te brengen. Meer dan eens waren de beraadslagingen op het punt te worden afgebroken, over en weer werden troepen bijeengebracht en de grenzen versperd, maar het gezond verstand en het gemoed behielden toch de overhand, en vooral de persoonlijke wil des konings wist het uitbarsten der vijandelijkheden te voorkomen. Met nadruk is de grijze vorst de daad der Noorwegers als eene onrechtmatige en onverdedigbare rechtskrenking *blijven* brandmerken, maar — zeide hij tot den correspondent van „Le Temps" — „de Noren moeten dan zelven maar de vruchten van hun ongerechtigheid oogsten. Men heeft mij verweten dat ik niet terstond

na mijne onttroning in Zweden liet mobiliseeren; maar op mijn leeftijd heeft men veel treurige dingen beleefd, en een oorlog is wel het allertreurigste. Ik wilde in mijn 77e levensjaar niet mijn geheele werk tot leugen maken, hetwelk alléén aan de vreedzame ontwikkeling van Noorwegen en Zweden gewijd is geweest." Men bewondert — en terecht — den takt en de volharding, waarmede president Roosevelt aan den oorlog tusschen Japan en Rusland een einde wist te maken; maar koning Oscar is *grooter* vredestichter dan hij. Hoewel hij zelf alle reden had zich beleedigd te gevoelen en naar de wapenen te grijpen; hoewel zijn eigen volk er hem toe drong, en hij zeker was van eene groote overmacht — heeft hij een gruwelijken broederkrijg voorkomen, ten koste van zijn kroon, ten koste ook van een deel zijner populariteit, maar met de goedkeuring van zijn geweten en van het bewonderend Europa. Hoeden af voor zulk een man! [67])

Al de voorwaarden, door Zweden gesteld om tot de opheffing der unie te kunnen medewerken, zijn door de Noorsche afgevaardigden aangenomen. Toekomstige geschillen tusschen de beide rijken, die niet langs diplomatieken weg konden worden opgelost, zullen aan het Haagsche scheidsgerecht onderworpen worden, met uitzondering van *die*, welke de onafhankelijkheid, onschendbaarheid en andere levensquesties der koninkrijken raken. Er zal aan weerskanten van de grens [68]) een neutrale zône worden afgebakend, binnen welke geene vestingen zullen mogen bestaan, zoodat de bestaande moeten worden geslecht. Het weiderecht der Zweedsche Laplanders over de Noorsche grens, een eeuwenoud recht, blijft gehandhaafd en zal nader geregeld worden voor alle komende tijden.

Deze, en nog enkele andere eischen van Zweden, werden, niet zonder hevige tegenkanting bij de Noorsche afgevaardigden, maar toch ten slotte door hen aangenomen. De Noorsche pers toonde zich in tal van organen uiterst verbolgen, noemde den eisch dat de bestaande grensvestingen geslecht moesten worden, eene opzettelijke beleediging van Noorwegen [69]), en het hagelde in proza en poëzie beschuldigingen en verwijten op de hoofden der Zweedsche regeeringsmannen. Maar dezen hielden voet bij stuk, en ten slotte verkreeg de zaak haar vreedzaam beslag. Wanneer ik denk aan al de redevoeringen, door koning Oscar gehouden, waarin de *bevestiging* der unie het groote doel van zijn leven wordt genoemd, dan wordt mijne ziel van bewondering voor dezen vorst vervuld, die, de macht *hebbende* om de revolutie-mannen in Noorwegen

door geweld tot zwijgen te brengen, die macht *ongebruikt* laat, zichzelven overwint, de schoonste illusie zijns levens opgeeft, en zich liever de helft van zijn koninkrijk laat ontnemen, dan haar ten koste van het bloed zijner onderdanen te handhaven. Zulke figuren zijn schaarsch in de wereldgeschiedenis en van harte buig ik mij vol eerbied voor deze waarlijk *koninklijke* gestalte. Hoe *klein* teekenen zich daarnevens de figuren der leidende *Noren* af, die door eene taal, die men — hoe gaarne men dit ook zou *wenschen* — onmogelijk aan onopzettelijke verblinding *kan* toeschrijven, hun volk misleidden en het, zoo waar! deden gelooven, dat Zweden en Zwedens koning alléén de oorzaak zijn van al wat de zoo onschuldige en zuivere Noorwegers in deze dagen moesten dulden en dragen!

Hoe onwaardig is de houding van een Nansen, die zijn grooten naam als Noordpoolreiziger geheel vergeten doet, om nu als tendentieus „historicus" het onrecht zijner regeering met de sluwheid van een geslepen advokaat tracht goed te maken! Was reeds zijn eerste brochure „Norge og Foreningen med Sverige," in haar schijnbaar-objectieve voorstelling der feiten, een *onwaar* geschrift, zijn tweede boek „Norge og Unionen med Sverige" overtreft dat vorige verre in valschheid en onwaarachtigheid. Met alle gewenschte breedsprakigheid worden hier de uitspraken der *Noorsche* politici medegedeeld en door Nansen toegelicht om de brutale wetsovertreding van Storting en ministers „wettig" te maken, terwijl het waardige antwoord des konings aan dat Storting zoo kort mogelijk wordt medegedeeld, en *met weglating van die passage*, waarin Zijne Majesteit zoo nadrukkelijk en zoo ernstig de Noorsche advokaterie heeft gebrandmerkt.

„Over het algemeen — zegt „Svenska Dagbladet" van 1 Nov. '05 — kan dit boek gekenschetst worden als een prachtig bewijs van de gewetenloosheid waarmede de Noorsche agitatie tegen Zweden gedreven wordt, en die in haar weefsel van halve waarheden en door elkaar geworpen feiten, met veelbeteekenende gapingen er tusschen in, een echt *smaadschrift* tegen Zweden en den koning tot stand heeft gebracht." Hoe het buitenland over ons oordeelt, zoo gaat het blad voort, met name Engeland, kan ons tot op zekere hoogte onverschillig zijn, en vooral de Engelsche pers is *altijd* gewoon de gebeurtenissen op het wereldtooneel met *dien* blik aan te zien, dien zij in Engeland's *belang* acht, en dáárnaar moeten toch *altijd* de feiten pasklaar gemaakt worden. „Maar voor de *onderlinge* verhouding tusschen Zweden en Noorwegen is dat *niet* onverschillig, vooral niet wanneer die Noorsche lasteraar een soort

van Noorsche nationale held is, die algemeen vertrouwd wordt en uitnemend representatief is. Die „goede verstandhouding in het Noorden," waarvan men thans in de leugenpers bazelt, is niets dan eene *frase*, die als een snijdende *hoon* in onze ooren klinkt, want het is *haat tegen Zweden*, die nu in Noorwegen regeert, en die list en bedrog in haar dienst neemt. Zeker, wij behooren gewisselijk te streven naar vrede in het Noorden, en wij mogen daar ook op hopen, sedert Zweden met zooveel rustige beslistheid op vredelievende wijze zijn programma voor de oplossing der unie heeft uitgevoerd, ondanks den ruggesteun, dien de Noormannen zich bij Engeland zochten te verschaffen. Maar wanneer men dan nu telkens komt te hooren van eene „unie der *harten*" en derg., dan wendt men zich met walging van zulken humbug af en herinnert men zich met smart *hoeveel* onheil er thans, evenals jaren, jaren lang reeds, hier in ons Noorden juist door zulke frazen ten koste der waarheid gesticht is geworden. Het klinkt werkelijk als eene *parodie* thans in Engelsche couranten, die al dezen tijd de Noren hebben aangevuurd in hun onwettige handelingen ten opzichte der unie, van die welgemeende raadgevingen en vermaningen aan de beide volkeren te lezen, om toch zich heel nauw samen te verbinden en boven alles de gevaren van verdeeldheid goed onder het oog te zien!

„Wij worden met smaad overladen door de Noorsche pers, en door min of meer bekende schrijvers en schrijfsters in ons vroegere broederland, en in het buitenland werkt men evenzóó om ons verdacht te maken. En nú te doen alsof wij dit niet *gevoelden*, zou eene *onwaarachtigheid* zijn. Er kan geen *sprake* zijn onder de tegenwoordige omstandigheden van éénige verbintenis; niet dáárom is de unie opgeheven, maar omdat daar een *vijandige* en *onbetrouwbare* Staat aan onze westergrens is. Dat behoeft daarom nu nog niet te gelden van het geheele Noorsche *volk*, waaronder edele krachten zich bevinden, maar dat geldt van het *officieele*, thans naar *buiten* optredende Noorwegen, en dat is thans een *hatelijk tegenstander* voor ons. Dat moet rondweg uitgesproken worden."

Mij dunkt, deze woorden laten aan helderheid en openhartigheid *niets* te wenschen over!

Meer en meer werd het mij duidelijk dat men in deze beide volkeren eene *verschillende* opvatting heeft van wat zedelijk recht en onrecht is, en meer dan alle gedreig met sabel en kanon geeft

dit voor de verdere toekomst te vreezen. De *achting* voor Noorwegen is in Zweden diep gedaald, en niet alleen in Zweden! En zoo lang *die* niet herwonnen is, kan er ook van *liefde* geen sprake zijn tusschen twee volken, die toch zoo nauw op elkander aangewezen zijn en die elkander zoo zeer kunnen noodig hebben.

Hoe Bjørnstjerne Bjørnson, met Frithjof Nansen al een der meest onsympathieke figuren in deze geheele uniezaak, over het koningschap oordeelt, blijkt wel uit dezen brief door hem in „Aftenposten" geplaatst, en door mij uit eene Zweedsche vertaling in het „Svenska Dagbladet" van 1 Oct. '05 overgenomen. Hij is gericht aan den Noorschen minister Løvland.

Waarde Løvland!

Ik begrijp niet hoe *iemand* kan zeggen dat ons volk monarchisch gezind is. Wij, die gedurende 500 jaren geen koning bij ons hebben gehad, tenzij dan voor korte bezoeken, die geenerlei adel bezitten en ook niet in andere opzichten ons leven hebben opgebouwd als treden, die naar een troon heenleiden — hoe zouden wij monarchische sympathiën hebben kùnnen aankweeken?

Wij hebben ons gaandeweg een wijze van zelfbesturing verworven, die vele republieken overtreft. Overgelaten aan ons zelven hebben wij geleerd *andere* voorbeelden voor ons leven te kiezen, dan die welke een Hof in eere en waarde houdt. Wat thans bij ons geschied is, is eene vrucht daarvan. Een behoefte aan republikeinsch zelfbestuur, republikeinsch vertrouwen op eigen waarde, republikeinsch gevoel van onderlinge gelijkheid, heeft dat alles voorbereid en tot stand gebracht.

Het heeft er niet *altoos* zóó ellendig voorgestaan, als thans het geval bij ons is. Ook Sverdrup werd in zijn tijd ontevreden, toen ik de republikeinsche propaganda begon. „Dat komt ongelegen," heette het toen. Het kwam zoo weinig ongelegen, dat men maar even dien toon behoefde aan te slaan, of van alle kanten stemde men er mede in.

Het is een in doorsnêe *republikeinsch* volk, dat zich nu eindelijk onafhankelijk heeft gemaakt; dàt is de waarheid! En dàt is ook tevens de hoofdzaak, het beslissende bij ons: onze republikeinsche *zin*, onze republikeinsche *opvatting* van het leven.

Maar dan is de strijd, die er nu woedt over „monarchie of republiek?" voor ons slechts een quaestie van *vorm*. Men vergeet daarbij dat onze republikeinsche gezindheid de meesteres is, die

onze huishouding inricht, zij het nu met een *koning* of met een *president* op den eerezetel.

Het misverstand komt dáárdoor dat men zich het koningschap denkt als dat *vreemde*, dat wij nu gehad hebben. Een koningschap, waarvan de heiligheid op grond van zijn afstand van het gewone volk wordt aangekweekt door een Hof en een ceremonieel, dat nauwelijks door het Spaansche overtroffen wordt. Het wordt voor ons zoo dragelijk mogelijk gemaakt door de hooge beschaving en de groote beminnelijkheid dier vorsten, maar modern was het niet en Noorsch nog minder. Ik beweer zonder vrees voor overdrijving dat er een grooter onderscheid is tusschen *dit* koningschap en dat naar Noorsche zin en zeden, dan tusschen dit en het presidentschap van een republiek.

Het kan namelijk den gekozen Noorschen koning niet in de gedachte komen hierheen te komen om er een *Hof* op na te houden. Evenals de Engelsche en Italiaansche en nog wel andere koningen kan hij onder ons als een voornaam privaatman leven, die bij groote feestelijke gelegenheden de hulp van zijn representanten inroept. En verder is hij vrij daarvan. Op Noorschen grond, d.w.z. als wij hem voor onszelven hebben, [70]) zal hij zich dadelijk als een erfelijk president leeren beschouwen. Hij leeft hier onder een arm volk in geringe conditiën, voor 't welk hij door zijn voorbeeld nuttig moet zijn. Voorts heeft hij onzen arbeid te deelen, onze plannen te ondersteunen, ons werk te vermeerderen. Zoo zal hij een winst voor ons wezen en zijn hart aan het onze bevestigen. Wij zijn op dat punt niet verwend geworden.

Het onderscheid tusschen zulk een koningschap en een presidentschap bestaat voornamelijk in de *vormen*. Die hebben natuurlijk óók hun beteekenis, die niemand voorbij kan zien, maar een modern, nationaal koningschap is wezenlijk een *nuttige* overgangsvorm. Als zoodanig heeft het mede een roeping naast zijn eigenlijke taak.

Hebben wij nu dien overgangsvorm noodig? Dàt schijnt mij nu de eigenlijke, ja de éénige quaestie te zijn. Was dit nu nog voor iemand onduidelijk *tot aan* den vrede te Karlstad gesloten, *daarnà* schijnt er mij geen twijfel meer mogelijk te zijn.

De overeenkomst klinkt *anders* wanneer men haar in haar geheel *leest*, dan wanneer men daarvan een telegrafisch *uittreksel* onder de oogen krijgt. Door haar zijn wij naakt aan den dijk gezet (letterlijk „op den open landweg geplaatst.") Nu moeten wij uitzien

naar hetgeen de toekomst baren zal. Waar is dat en wat is dat? Daardoor wordt ook onze regeeringsvorm bepaald.

Wij, Noren, kunnen nu zeggen dat wij niet uit twee *armen*, maar uit twee *klauwen* zijn bevrijd geworden. De lidteekens zullen in het vleesch zitten, zoo lang het geslacht, dat nu jong is, nog leeft. Niemand kan dit meer leed doen dan mij, die dat voorbesefte en die gewaarschuwd heb. Maar men moet zich nu inrichten naardat onze toestand *is*. Op dien open dijk en met den haat der natie tusschen ons kunnen wij niet blijven staan!

Nu bestaan er zeker *meerdere* uitwegen, maar van die alle geldt het ongetwijfeld dat wij lichter tot rust voor ons volksbestaan en tot nieuwe werkzaamheid zullen komen door eene *dynastie* met machtige verbintenissen [71]) dan door eene gevaarlijke eenzaamheid in eene *republiek*. Voor ons, twee oude republikeinen, is er niets anders mogelijk dan te doen wat Garibaldi deed. Na zijn geheele leven de republiek te hebben gediend, koos hij ten slotte den koning te dienen.

Vittorio Emmanuele zeide eens, en zijn kleinzoon heeft dat woord herhaald: „heeft mijn vaderland mij niet langer als koning noodig, zeg het dan maar ronduit! Dan zal ik het in een *andere* positie dienen." Het hangt alleen van onszelven af of wij een koning krijgen, die even edel denkt en spreekt.

Komt zulk een koning tot ons met het groote doel ons een onwaardeerbaren dienst te bewijzen door juist nù met ons te willen samenwerken en op geenerlei manier onze verdere ontwikkeling te belemmeren, dan kan de wonde, die de ellendige en onbillijke „vrede" ons geslagen heeft, des te beter genezen. De groote vraag is nu hoe wij spoedig het gevoel van veiligheid voor ons volksleven en nieuwe eer voor ons werk verkrijgen kunnen.

Bjørnstjerne Bjørnson. [72])

Op Vrijdag 13 October 1905 was nu de unie *wettiglijk* opgeheven, doordat het Zweedsche parlement de conventie van Karlstad aanvaardde. In de Tweede Kamer werd niets gesproken, en zonder debat nam zij het voorstel der commissie aan, om de gevoerde onderhandelingen goed te keuren. Maar in de Eerste Kamer werden woorden vernomen, waardig om ook nù nog herlezen te worden. Daar men zich niet ontzien had het werk der Zweedsche afgevaardigden naar Karlstad op ruwe en onpatriottische wijze aan te vallen, werd het hier met groote waardigheid door den president

baron Åkerhielm verdedigd en geprezen, en de groote meerderheid der senatoren gaf luide hare instemming daarmede te kennen.

Vooral merkwaardig was de rede van den heer Lithander, die wij hier in extenso willen mededeelen.

„Reeds terstond wil ik te kennen geven dat ik het woord niet begeerd heb om eenigen eisch te stellen. Ook vind ik geen aanleiding om eenig verwijt te richten aan het adres van de Zweedsche afgevaardigden naar Karlstad over hun voorstel ten opzichte van onze verhouding tegenover Noorwegen, want eene zaak, die reeds van den beginne af aan bedorven was, kan waarlijk niet gemakkelijk hersteld worden, vooral niet wanneer men met *Noren* te doen heeft.

Mijne bedoeling is alléén nog eens de toestanden te noemen, zooals die samenhangen met de aan gevolgen zoo rijke gebeurtenis: het Noorsche verraad van den 7 Juni.

Onloochenbaar is dit de grondgedachte geweest bij het sluiten van de unie tusschen Zweden en Noorwegen: dat twee kleine volkeren, die door de natuur zijn saamgegroeid met elkander en die te samen een afgelegen hoek van Europa bewonen, deze vereeniging aangingen met de bedoeling elkander in alles te *steunen*, waar men van buiten-af hun vrede en zelfstandigheid zou kunnen verstoren. Een steun, die des te noodzakelijker was, waar de twee landen elk op zichzelf te weinig beteekenden, wanneer het eens noodig mocht zijn tegenover een grooter en machtiger volk zijne belangen te moeten handhaven.

De juistheid dezer gedachte is volkomen bevestigd door den 90-jarigen vrede, dien beide volkeren door de unie hebben kunnen bewaren, ten nutte van hunne ontwikkeling op alle mogelijke wijzen.

Maar het oude spreekwoord: „'t zijn sterke beenen, die de weelde dragen," geldt niet alleen voor afzonderlijke personen, maar ook voor geheele volken. Dat heeft Noorwegen nu dan ook ten volle bewezen, nu het door een langdurig voorbereide misdaad het goede, wat het bezat, overboord wierp, om den weg der avonturen te betreden en het benijdenswaardig-vreedzame Skandinavische schiereiland tot een onrustige plek in het Noordwesten van Europa te maken.

Zweden verlangt *geen* deel te hebben aan deze leelijke daad, al kan het niet ontkennen dat het, ter wille van den vrede, door zijn gestadig *toegeven* den moed der Noren heeft versterkt om hun verraderlijke plannen uit te voeren.

Ik zou bij deze gelegenheid liever het woord *niet* gevraagd hebben,

en het onderhavige voorstel zonder aanmerkingen laten doorgaan, maar de gedachte stuit mij tegen de borst dat al de bewuste onwaarheden en verwrongen voorstellingen, die in woord en in geschrifte, zoowel in het Noorsche Storting als in de Noorsche regeeringspers voorkomen, in deze Kamer onweersproken zouden blijven. Daarom *moet* ik met enkele woorden der waarheid getuigenis geven.

Dit is de waarheid, die men in Noorwegen zich niet herinneren wil:

Dat Noorwegen onderworpen was aan Denemarken, toen het in de unie werd opgenomen, en dat het de Zweden zijn, die de Noren tot een vrij en zelfstandig volk verheven hebben. Reeds *dit* feit alléén behoorde de Noren tot eenige dankbaarheid te stemmen.

Dat Zweden drie malen oorlog heeft gevoerd, afstand heeft gedaan van zijne rechten op Rügen en Pommeren, om de unie tusschen Zweden en Noorwegen tot stand te brengen, waarvan men op goede gronden hoopte dat zij voor beide volken tot heil zou zijn.

Dat Zweden sedert gestadig *economische* opofferingen ten gunste van Noorwegen zich heeft getroost, als daar zijn:

1. het prijsgeven van belangrijke voordeelen door vermindering van tolgelden, in Zweedsche havens door Noorsche schepen te betalen, zonder andere vergoeding dan de waardelooze reciprociteit voor Zweedsche schepen in Noorsche havens, vanwaar, zooals bekend is, weinig of niets te wachten was;

2. verlof voor Noorwegen om met een al te geringe bijdrage zijn jaarlijksch aandeel in de diplomatieke uitgaven te bekostigen;

3. verlof gedurende vele jaren aan Noorwegen zonder inkomende rechten zijne industrie-producten onder de koopkrachtige 5 millioen Zweden in te voeren, met de betrekkelijk geringe reciprociteit dat Zweden aan de 2 millioenen weinig-koopkrachtige Noren *zijne* producten tolvrij mocht verkoopen. (Deze tol-vrijheid hield echter op, daar de Noren haar voor smokkelarij misbruikten en ter oorzake van eene onwettige belemmering van Zweedsch veetransport.)

Alle deze, en nog vele andere opofferingen van Zwedens kant ten beste van Noorwegen gedaan, vertegenwoordigen gewisselijk verscheiden millioenen kronen, die derhalve een onloochenbare *schuld* tegenover Zweden vormen, sedert de Noren de unie niet langer in stand willen houden. Het is mij bijkans onbegrijpelijk dat er van Zwedens zijde geen aanspraak gemaakt is om die schuld vergoed te krijgen, maar denkelijk heeft men ten onzent gedacht: „waar niet is, verliest de keizer zijn recht."

Doch waar de Noren, zooals wel waarschijnlijk is, er niet aan denken zullen zelfs maar *iets* van deze schuld af te doen, daar behoorden zij zich ten minste dankbaar te betoonen voor al de weldaden, die de unie heeft meegebracht, en voor de edele en broederlijke tegemoetkoming die hun, ondanks alles, van Zwedens zijde is ten deel gevallen. Zij hebben toch dáárdoor, en dáárdoor alléén, hun vroegere onderworpen positie kunnen verlaten, en zich, geestelijk en stoffelijk, kunnen ontwikkelen op eene wijze, die vroeger onmogelijk was geweest."

Daarop citeert de spreker een belangrijke aanhaling van een bekend en geëerd Noorsch auteur, die aan de historie volkomen recht laat wedervaren, en Zwedens onvergetelijke verdiensten ten opzichte van de vrijheid en welvaart van Noorwegen in het licht stelt, om ten slotte een opstel van den vroegeren Engelschen gezant in Stockholm mede te deelen, waarin het onrecht der Noren met grooten nadruk wordt uitgesproken, en niet minder de groote zedelijke schade, die zij niet alleen aan hun eigen, maar ook aan de Europeesche staatkunde door hun eedbreuk hebben toegebracht. Mij dunkt deze rede zal in Noorwegen met zeer „gemengde gevoelens" zijn aangehoord, al twijfel ik niet of men zal haar daar te lande als een mengsel van leugen, onbeschaamdheid en lasterzucht hebben gebrandmerkt. Maar.... *feiten* zijn nu eenmaal lastige zaken, zelfs voor Noorsche advokaterie!

Hoe *waardig* is daarentegen de houding der Zweedsche regeering bij de oplossing der unie!

Men kan niet zonder bewondering de wijze gadeslaan waarop zij, nadat eenmaal aan hare rechtmatige voorwaarden voldaan was, zonder welke zij niet mede *mocht* werken tot de ontbinding der unie, hare smartelijke taak heeft bespoedigd en voltooid. De woorden, die, na volbrachten arbeid, door de voorzitters der beide Kamers tot den zwaarbeproefden koning gericht zijn, en vooral het antwoord van koning Oscar zelven, waarmede hij de buitengewone zitting van den rijksdag sloot, verdienen in gedachtenis *gehouden* te worden. Laat mij ze u mogen herinneren! [73])

Graaf Sparre, de woordvoerder der Eerste Kamer, zeide: „Schoon waren de droomen bij het aangaan van de unie, die nu, nog geen eeuw oud, verbroken is. Broederlijke gevoelens zouden samenbinden zonder de belemmering van de ontwikkeling in vrijheid en eenheid, en de zelfstandigheid verzekeren. Maar deze droomen werden

gaandeweg minder, de knellende band werd steeds zwakker, totdat hij nu verscheurd is. Moge nochtans de vrede, die er geweest is zoolang de unie bestond en die zoozeer ontwikkeling en welvaart bevorderd heeft, onverstoord bewaard kunnen worden, ook nadat het unieverbond opgehouden heeft! Het is in waarheid een tijd van beproeving geweest, die koning en volk nu doorleefd hebben, en èen ernstige taak ligt nu ook voor ons. In dat besef spreekt de Eerste Kamer heden — niet alleen krachtens de grondwet, maar uit den aandrang des harten — zijn warmen gelukwensch uit voor den koning en het koninklijke Huis."

Swartling, de woordvoerder van de Tweede Kamer, zeide: „In strijd met de wet der ontwikkeling, die stamverwante volken met gemeenschappelijke levensbelangen maant zich aaneen te sluiten, is de unie, die door de natuur zelf gevormd scheen, door menschenhanden verbroken. Moeilijk zijn de dagen geweest, die volgden op de groote gebeurtenis. Het ging er om, zóó te handelen dat er uit het kwaad niet het ergere voortkwam, en de gewichtige volksbelangen samen met de waardigheid en de veiligheid van den Staat voor onheil te bewaren. In dien arbeid heeft Uwe Majesteit vooraan gestaan, en de onpartijdige wereld heeft niet geaarzeld u eere te bewijzen, Heer koning, eere voor de vreedzame beslechting van het geschil. De herinnering daaraan is een kostbare erfenis, die Uwe Majesteit aan Skandinavië's beide volken achterlaat. Moge onder het schutsel van die herinnering vrede en waardeering bestendig tusschen Zwedens en Noorwegens volk heerschen. Doorgestane beproevingen bieden nooit enkel verlies aan. Wat er dit jaar is gebeurd heeft Zwedens koning en volk nog dichter bij elkander gebracht. Daarom zien wij ook de toekomst niet mistroostig in. „Met God en Zwedens volk" is de leus der Zweedsche koningen geweest, toen zij in de dagen van weleer het volk den weg wezen, en met vertrouwen volgde dat volk. Zoo zal het ook in het vervolg wezen, en de weg leidt naar een rijkere, diepere en sterkere nationale ontwikkeling. Met onderdanigen eerbied biedt de Tweede Kamer van den rijksdag na gedane werk Uwe Majesteit de betuiging aan van haar vaste toewijding en haar hartelijke wenschen voor koning en vaderland."

En nu koning Oscar zelf! „Het is in een beteekenisvol oogenblik, dat ik nu mijn stem in deze rijkszaal verhef. De vereeniging, in het jaar 1814 gesticht tusschen de in vroegere eeuwen gescheiden volken van het Skandinaafsche schiereiland, is verbroken, en de

Zweedsche rijksdag heeft door zijn besluit van den 16den dezer maand mijn voorstel betreffende de opheffing dier vereeniging goedgekeurd. Waarlijk, niet zonder diepe smart zie ik de vroegere scheiding tusschen deze twee stamverwante volken weer ingetreden, en de moeilijkheden en gevaren, die onder een bijna honderdjarig verbond voor altijd voorbij schenen, misschien opnieuw in het leven geroepen. Toch wil ik de hoop niet onderdrukken, dat, niettegenstaande de politieke vereeniging helaas niet langer bestaat, in de toekomst een blijvende vrede tusschen het Zweedsche en het Noorsche volk bewaard kan worden, tot beider rust en geluk; en ik ben er van overtuigd, dat daartoe een goede grondslag is gelegd door de overeenkomsten met Noorwegen, die gij nu op mijn voorstel hebt goedgekeurd. In deze ure moet ik, niet zonder diepe ontroering, luid mijn warmen en innigen dank uitspreken voor al de trouw en al de toewijding, die Zwedens edel volk mij in dezen voor mij zoo smartelijken beproevingstijd, die na den 7en Juni verloopen is, bewezen heeft. De herinnering daarvan zal ik niet alleen tot het laatste uur mijns levens bewaren, maar zij zal mij ook voortdurend aansporen om al de krachten, die ik op mijn hoogen leeftijd nog over mag hebben, aan te wenden tot welzijn van het land en volk, dat mij een zoodanige trouw en toewijding getoond heeft. Ik verklaar hiermede deze buitengewone rijkszitting voor gesloten en verblijf u, goede Heeren en Zweedsche mannen, met alle koninklijke gunst en welbehagen toegedaan."

Het afscheidswoord van Oscar II aan het Noorsche volk, gericht aan den President van het Storting, luidt aldus:

Mijnheer de Voorzitter,

Nadat ik, uit naam van Zweden, Noorwegen als een uit de unie met Zweden getreden staat erkend heb, wil ik aangaande mijn verhouding tot Noorwegen en de gebeurtenissen, die met het besluit van het Storting van den 7en Juni in verband staan, het volgende mededeelen:

Ik spreek hierbij mijn besluit uit om afstand te doen van de Noorsche kroon, die mij, trots mijn eerlijken wil, in den loop der jaren zoo vele bittere zorgen heeft berokkend en die ik in de toekomst niet meer tot eenig nut zou kunnen dragen, nadat met het onwettige besluit van het Storting ook het opschortende veto van de koninklijke macht buiten werking was gesteld. Toch wensch

ik in waarheid niets dan goeds voor het land en het volk, dat ik van mijn jeugd af oprecht heb liefgehad en de bevordering van welks welvaart, zoover het met de vervulling van mijn plichten als koning over beide rijken op het Skandinaafsche schiereiland overeen te brengen was, mij altijd op het hart heeft gelegen.

Wanneer ik zie, welke richting de verhouding tusschen de twee volken heeft genomen, kan ik niet gelooven, dat het, het zij voor Zweden noch ook voor Noorwegen, gelukkig zou zijn dat een troonwaardig lid van mijn familie een keuze tot koning in Noorwegen aannam. Wantrouwen en achterdocht zouden er dan stellig in beide landen ontstaan en zich zoowel tegen hem als tegen mijzelf keeren. Daarbij zou het al te licht stoornis kunnen brengen in de vriendschappelijker stemming, die ik tot het welzijn van beide volken wil hopen dat binnen niet langen tijd hersteld zal worden, tot bevestiging van den vrede tusschen de nu helaas gescheiden rijken van het Skandinaafsche schiereiland. Ik verklaar dus het aanbod van het Storting niet te kunnen aannemen.

Aan hen, die mij in mijn 33-jarigen regeeringstijd in Noorwegen trouw gediend hebben en die nog eenige genegenheid hebben voor hun vroegeren koning, zend ik ten afscheid mijn hartelijksten dank en mijne oprechte heilwenschen.

Geteekend: Oscar. 26 October 1905, op het paleis te Stockholm.

Het „Svenska Dagbladet" van 28 Oct. 1905 teekent hierbij aan:

„Wel nimmer te voren heeft een koning in meer eenvoudige en hartelijke woorden zijne eigen afzetting goedgekeurd en van alle rechten op de koningskroon afstand gedaan, die hijzelf en zijne voorvaderen zoo lang gedragen hebben. Groot zijn de eischen die, vooral in dit laatste jaar, aan den unie-koning gesteld zijn geworden door zijne beide landen, en wij kunnen het goed begrijpen dat het zwaar voor hem moet geweest zijn in den herfst van zijn leven de ervaring te moeten opdoen, dat zijne beste pogingen in het éene land tot oproer hebben geleid en tot een diep gevoel van teleurstelling in het andere. Wellicht zal evenwel in het licht der historie de gestalte van koning Oscar nog helderder en indrukwekkender op den voorgrond treden, tegen den achtergrond van deze ontstemming zijner beide volkeren. Ook daaromtrent kunnen wij thans niets weten, want het oordeel over het *staatsbeleid* van een vorst wordt eerst door de *toekomst* uitgesproken. Maar in het oordeel over koning Oscar als *mensch* zal daar geen onderscheid

wezen tusschen *nu* en *later*. In het bovenstaande afscheidswoord aan het Noorsche volk geeft koning Oscar een van de schoonste getuigenissen van zijn waarlijk koninklijke karakter, hetwelk 's volks welvaart en geluk in de *eerste* plaats zoekt, en daarvoor zijn eigen wenschen en belangen op den achtergrond plaatst. Welk ook het oordeel van het nageslacht wezen zal over de oplossing der unie, als getuigenis omtrent den mensch Oscar („som mänskligt dokument") zal dit laatste openlijke stuk altijd hoogelijk gewaardeerd worden."

Dat er ook in Noorwegen nog harten kloppen, die de zielegrootheid van dezen vorst weten te waardeeren, heb ik met blijdschap opgemerkt. Ik vertaal u een vers van John Paulsen, een Noor, die in het Deensche blad „Vort Land" dit gedicht plaatste:

AAN KONING OSCAR

TOEN HIJ AFSCHEID NAM.

Zoolang Ge als Norge's vorst de Noorsche kroon moest dragen,
Zweeg ik van uwen lof en zat ik stil ter neer;
Doch nu een nieuwe tijd voor 't Noorsche volk komt dagen,
Grijp ik naar 't snarentuig en stem het tot uw eer.
Heb dank, o grijze Vorst! voor wat gij hebt gewrocht.
Gij hebt in vreugd en smart het goede steeds gezocht;
Gij hadt ons *lief*, gij zocht het heil van allen,
Zelfs waar gij faaldet en uw werk zaagt vallen.

Hoe tragisch was uw lot! Gij moest te samen smeden
Wat niet te saam behoort: twee volken, voor elkaar
In *alles* vreemd, in taal en geest, in zeden en verleden —
En toch van *bei* de tolk! Die taak is *elk* te zwaar.
Gaaft gij den één gelijk — dan was terstond
De „broeder" tot in 't hart gegriefd, gewond....
Men is òf Zweed òf Noor, geen Zweed èn Noorman tevens!
Gij waart volkomen *Zweed*, en 't was de eer uws levens.

Een Zweed in merg en been, als uwe kopermijnen
Of als de Zweedsche zee, die speelt aan 't Mälarstrand.
In Zweden liet gij 't licht van 't heilig dichtvuur schijnen,
Dáár was uw eigen volk, uw spraak, uw wieg, uw land.
Dáár klonk de zoete taal, die als muziek bekoort,
Zóó schoon alsof een kind zijns moeders stemme hoort —
De keus stond u *niet* vrij. Met moederlijk erbarmen
Sloot, toen gij kiezen *moest*, U Svea in hare armen.

God zeegne U, grijze Vorst met zilverwitte haren!
Hij schenke uw leven nog een glanzend avondrood!
Wil, kan het zijn, ons land iets van uw hart bewaren,
Wanneer de tijd uw smart zijn stille laafnis bood.
Gij zijt een koning met een kunstnaarszin;
Bij 't goud der kroon vlecht zich de lauwer in,
Maar 't schoonst van *al* is dat gij vrede stichttet
En hoog naar 't Ideaal den blik der volken richttet.

Uw vreêgedachte zal ons saam weer hooger kracht bereiden.
Vergeten zij de strijd en ieder krenkend woord!
Dan zal een nieuwe band ons vreedzaam verder leiden,
Een band, die nimmermeer door tweedracht wordt verstoord.
't Herboren Norge reikt de hand
Aan 't weer verzoende Svea-land —
Dan ziet Ge, ook waar Ge een kroon u zaagt ontzinken,
Door *harten-unie* weer de schoonste kroon u blinken.

Zoo zullen dan nu voortaan Zweden en Noorwegen als twee zelfstandige staten voortleven, die door niets meer aan elkander verbonden zullen zijn, dan.... door de historie, en wij willen hopen dat hare lessen voor beide natiën *niet* te vergeefs geweest zullen zijn. Ik geloof aan de onschendbaarheid der goddelijke ordinantiën, en daarom ook aan het oordeel, dat komen *moet* en komen *zal* over elk volk, dat Gods eeuwige wetten vertreedt. Maar ik weet ook dat veel ongerechtigs en onverdedigbaars door menschen en volken gedaan is, waarbij de *mate* der toerekenbaarheid en schuld aan onzen maatstaf ontgaat. Niet ons, maar alleen Gode komt het oordeel toe, en Hij weet ook het zondige en gebrekkige te gebruiken tot bereiking zijner wijze bedoelingen.

Wat zal de naaste toekomst brengen? Zal de nu gestorven en begraven „unie" vervangen worden door een bondgenootschap of.... door toenemenden afkeer tusschen de beide naties? Indien er een bondgenootschap komt, zal dan Denemarken zich er bij aansluiten of niet? Zullen de drie Skandinavische landen, zoo groot in grondgebied, zoo arm aan inwoners, kunnen samenwerken tot den bloei van het hooge Noorden? Zal dat „Noorden," met zijn even tien millioen inwoners, het kunnen uithouden tusschen zijn drie keizerlijke broeders, Rusland met zijn 125 millioen, Duitschland met zijn 60 millioen, Engeland met zijn ontelbare millioenen onderdanen? Zal het altoos zoo vreedzaam toegaan en eindigen als *deze* strijd in vrede is beslecht?

Noorwegen *blijft* dan nu een koninkrijk, gelijk de stemgerechtigden op 12 en 13 Nov. 1905 met overgroote meerderheid (259.563 stemmen *voor* en 62.264 *tegen*) besloten hebben, en de Deensche prins Karel besteeg als Haakon VII den ouden Noorschen koningstroon.

Ook *deze* volksstemming is, evenals de vorige over de opheffing der unie, onder sterken officieelen *druk* tot stand gekomen. Ook hier heeft de regeering zeer nadrukkelijk haren wensch te kennen gegeven dat men het koningschap zoude bestendigen, en alle Noorsche vergaderplaatsen hebben gedreund van redevoeringen vóór en tegen de republiek. Er zijn redenaars geweest, die *drie* maal op één dag op drie verschillende plaatsen georeerd hebben, en geen argumenten zijn gespaard, die maar éénigszins vat konden krijgen op de stemmers.

Ik zal hier nog twee pleidooien laten volgen vóór en tegen het koningschap, gelijk ik die in een der Noorsche bladen gevonden heb. *Ex ungue leonem!*

Den 11en Nov. hield staatsminister Chr. Michelsen de volgende rede in Calmeyergadens Missionshus te Christiania. De groote zaal kan 4000 menschen bevatten, maar toen men een paar uren vóór 't begin der rede het lokaal opende, was het op ééns muisvol, zoodat *duizenden* geen plaats konden krijgen. (En zoo is het naar rato *overal* geweest waar in Noorwegen in die dagen volksvergaderingen gehouden werden.) Toen de minister het spreekgestoelte besteeg, werd hij met een gejubel begroet, dat minuten lang aanhield, en daarop sprak hij ongeveer het volgende: [74])

„Hoewel mijne meening in de zaak, die nu haar beslissing tegemoet gaat, [75]) genoeg bekend is, heb ik toch het verzoek niet willen weigeren, zoowel van ambtgenooten in de regeering als van andere gelijkgezinden, om mij nog eens uit te spreken vóór het volk zijne keuze doet. En zoo wil ik dan beproeven een voorstelling te geven hoe de Noorsche regeering deze dingen beziet, en hoe zij er langzamerhand toe gekomen is het standpunt in te nemen, dat zij het volk aanraadt vóór een koning te kiezen, wanneer het morgen geroepen wordt de kroon te zetten op ons vrijheids- en onafhankelijkheidswerk. (Stormende toejuichingen).

Wij weten dat wat ons tot den 7en Juni gedreven heeft, de drang was om ons een *eigen* koninkrijk te verschaffen. (Bravo's). Wij zagen de noodzakelijkheid in uit eene verhouding uit te komen, waar-

onder wij, als het het meeste noodig was, den *Noorschen* koning nimmer te zien kregen; wij zagen slechts den *Zweedschen* koning. Dat was een verhouding waarin een volk, dat zijn eere liefheeft, op den duur niet blijven kan. Maar viel op den 7en Juni de *unie* in elkaar, niet alzoo het *Noorsche koningschap!* Zeker er waren ook toen reeds mannen, die hunne krachtige sympathie voor de republiek uitspraken, en in het bijzonder waren er velen, die niet ingenomen waren met het voorstel aan een prins uit het Huis Bernadotte de kroon aan te bieden; maar het is onloochenbaar dat wanneer wij *toen* de vraag gesteld hadden *welken* regeeringsvorm wij zouden kiezen, wij nimmer een éénig volk zouden bijeenverzameld hebben en nimmer het besluit van den 7en Juni hadden kunnen doorvoeren, want dat *kon* niet door een *partij*, maar alléén door het *geheele volk* worden doorgevoerd. (Krachtige bravo's). Voor mij is het altoos duidelijk geweest dat, zouden wij ooit uit de unioneele woestijn bevrijd raken, de partijbelangen eens moesten terugwijken en het volk vereenigd moest worden in een *gemeenschappelijken* wil, voor een groot *gemeenschappelijk* doel. (Bravo's).

Dat heeft de 7e Juni gedaan, en wanneer wij nu de gebeurtenissen van dit jaar willen besluiten, dan gelooven wij dat wij het best aan de behoeften des lands voldoen en het zekerst uit deze historische crisis uitkomen, wanneer wij Noorwegen's ouden koningsstoel opnieuw bezetten. (Bijval). Men heeft gezegd dat de republiek de ideale regeeringsvorm is. Toen wij nog jong waren, toen ik nog schooljongen in Bergen was, waren wij allen er van verzekerd dat al wat *geen* republiek was *reactie* moest heeten; maar het leven heeft ons wat *anders* geleerd. Diegene, die de groote verandering in onze historie beleefd heeft, toen 's volks recht zegevierde door de invoering van het parlementarisme, die heeft ook leeren begrijpen dat het hierop aankomt dat het volk kracht heeft aan zijn eigen wetten inhoud te geven [76]) en zijnen wil te doen gelden. *Die* staatsvorm, welke het best voor ons past, van welken het volk weet dat het dien gebruiken kan om zijn vrijheid te handhaven en te verdiepen op alle mogelijke manieren, *die* is de beste. Een grondwet, die het volk vergunt op elke trede van zijn ontwikkeling het recht van den vrijen burger uit te oefenen — en dat *doet* onze grondwet, wanneer onze koning aan geen ander land toebehoort — die grondwet willen wij verdedigen. „De republiek" is een formule; een republiek kan er zijn onder *al* de stadiën van een staatsinrichting, van de beste tot de slechtste toe. Het komt er voor elken tijd op

aan *hoe* het volk zijn staatsinrichting weet te gebruiken, en de republieken, die er in de laatste menschengeslachten gevormd zijn, deugen voor *ons* als voorbeelden *niet*. Frankrijk koos na den grooten oorlog de republiek door nood gedrongen, daar er strijd was over de vraag welke der bestaande pretendenten den troon zou beklimmen. De slimme Thiers, hoewel zelf een oude royalist, zag in dat onder *deze* omstandigheden de republiek een uitredding was, maar hij zelf zou het constitutioneele koningschap verkozen hebben, wanneer deze instelling zonder binnenlandsche twisten had kunnen worden hersteld. De Fransche republiek heeft heel wat te strijden gehad, vóór zij die vastheid, zekerheid en levenskracht bezat, die eene staatsinrichting hebben moet, wil zij het beoogde nut aanbrengen. — In de Amerikaansche republiek heeft de president eene macht, die kwalijk in *onze* verhoudingen geduld zoude worden, eene veel grooter en uitgestrekter macht dan die der meeste constitutioneele koningen, veel malen grooter dan die van Noorwegen's constitutioneelen koning. — De Zwitsersche republiek berust op zùlke eigenaardige historische veronderstellingen en voorwaarden, dat zij in geen enkel opzicht voor ons als model zou kunnen dienen. — En de Zuid-Amerikaansche republieken manen wèl tot nadenken, maar niet tot navolgen. Onze staatsinstelling verzekert ons wèl zoo veel vrijheid als één der hier genoemde republieken. (Bijvalsbetuigingen). De ideale staatsvorm is voor ons *die*, welke op een gegeven tijdpunt het best voor onze belangen en behoeften past, en het best overeenkomt met de staatkundige traditie en ontwikkeling van ons volk.

Voor mij is het uitgemaakt dat het geen begeerlijk doelwit is voor de eergierigheid van een vrij volk een oude, politieke formule voor den dag te halen en in zijn staatsinrichting in te brengen, zonder de zekerheid dat zij daar past. Wij vervullen onze ideale roeping veel *beter* door ons *dien* regeeringsvorm te scheppen, die het best onze belangen dient. En daarom is het wèl zoo waardig voor onze natie, dat wij ons een in den besten zin *modern koningschap* scheppen, vrij van al wat oud, uitgeleefd en geantiqueerd is, een koningschap, dat met den geest des tijds overeenkomt, doordat het bruikbaar is tot doorvoering van het recht van een vrij volk, vrijelijk over zijn eigen belangen te kunnen beschikken. [77]) Datgene wat voor ons volk bewaard moet blijven, is het vaste punt in onze staatsinrichting, dat het koningschap geeft, en hetwelk daar staat, onaangetast door de partijtwisten; dit is eene zaak

van de grootste beteekenis, terwijl al het andere in de politiek zwevend en onzeker is. Het koningschap is het zinnebeeld van de *eenheid des rijks*, het staat daar ter beschutting van de grondwet; maar de drijvende kracht voor de staatkundige *ontwikkeling*, dat is het volk, gelijk het zich door zijne keuze uitspreekt, en het van die keuze uitgaande Storting met eene parlementaire regeering. (Teekenen van bijval).

Men heeft gezegd: „wij moeten een vreemden prins invoeren." Ja, wij hebben er geenen van onzen ouden koningsstam, maar hij is er toch een van *Noorschen* stam! Hij heeft bloed in zijne aderen zoowel van onze oude, als van onze nieuwere koningen. Hij hoort tot een koninklijk Huis, dat in burgerlijke verhoudingen leeft, en weet wat een klein volk van zijn koning kan verlangen. Hij heeft geenerlei oorzaak naar de Noorsche koningskroon te verlangen uit eergierigheid of om rijkelijk verzorgd te zijn. Maar het is een schoone taak voor een jong man koning te worden over een vrij en zichzelf besturend volk, het land en zijn ontwikkeling te dienen in die vrije vormen, die Noorwegens grondwet den koning des lands tot recht en tot plicht maakt. (Langdurige bijval).

Daar is óók gezegd: „vroeger, toen wij hem meer dan nù noodig hadden, toen wilde hij *niet* komen." Dat is *niet* overeenkomstig de waarheid. Toen er vroeger, onder de moeielijke verhoudingen [78]), sprake was of hij zijn lot aan het onze verbinden wilde, of hij zich aan ons verbinden wilde, er kwame dan van wat er van komen moest, *toen was hij óók gewillig*. Dat hij toen niet gekomen is, was niet *zijn* schuld, maar van verhoudingen, waarover noch hij noch wij konden gebieden. [79])

Daarom, zeg ik, beter dan een proefneming te maken met een *nieuwen* staatsvorm, is het vrijer en waardiger op grond van onze *oude* grondwet een *modern koningschap* op te bouwen, dat voor onze eenvoudige, burgerlijke verhoudingen past. Onze koning stelt er zijne eer en eergierigheid in de eerste burger des lands te zijn, en 's lands belangen te dienen.

Maar ook de positie, waarin wij staan tegenover Europa, heeft sterk medegewerkt dat de regeering het bestendigen van onzen ouden staatsvorm aanbeval. Het is voor ons, wanneer wij onder de Europeesche staten optreden, van beteekenis niets te doen, dat ons kan isoleeren. Het is vrijwel de *algemeene* opvatting van de Europeesche staatslieden, die getoond hebben onze vrienden en ons wèlgezind te zijn, dat wij er het best aan toe zijn wanneer wij onze be-

proefde inrichting *behouden*. Nog zoopas is er een Adres aangekomen, onderteekend door eenige Fransche afgevaardigden en den vroegeren Spaanschen president Salmeron. Maar wij zullen toch voorzichtig doen met niet naar dit Adres te luisteren. Salmeron is gewis een uitnemend braaf en ideëel denkend man; maar de republiek, waarvan hij het hoofd was, ging snellijk haren ondergang tegemoet. Wij moeten voorzichtig zijn met naar idealisten te luisteren, die nooit het leven in zijn praktische werkelijkheid verstaan, maar die in een rijk der droomen hoog in de wolken leven.

En letten wij nu op onze positie tegenover het volk aan gene zijde onzer grens, [80]) dan meen ik dat wij al het mogelijke moeten doen om zoo spoedig mogelijk in goede en vriendschappelijke verhouding tot dat volk te komen. (Bravo's. Bijvalsbetuigingen.) Maar zien wij op de elementen daarginds, die vijandelijk tegen ons gestemd zijn, dan weten wij ook dat van geenen kant *sterkere* tegenwerking gekomen is dan juist van *dien* kant, opdat wij toch maar *niet* onzen eigen koning zouden krijgen. Voor groote gedeelten van het Zweedsche volk heeft uiterlijke glans en pracht een geheel *andere* beteekenis dan voor ons, en die tegenstand kan wel voor een deel dááraan worden toegeschreven dat zij niet gaarne zien, dat wij een even voornaam en in Europa geëerd koningshuis zouden krijgen als zij hebben. Maar de tegenkanting gaat nog *dieper*. Zij weten dat een republikeinsche staatsvorm ons zal *verzwakken*, daar dan partijtwisten over de instellingen veel van onze kracht zullen verteeren, en onze gedachten en werkkrachten zullen onttrekken aan den opbouw van ons land — en tegen een verzwakt Noorwegen hebben velen in Zweden *niets*. (Sterke bijvalsteekenen).

Welke bedoeling men nu ook hebbe met „Neen" te stemmen, men bevordert er iets mede, dat in vele opzichten *ongelukkig* is. Wij worden dan weer in twisten over het staatsbestuur gebracht, die niemand kan overzien, laat staan er voor borg kan blijven; want *dit* wete men wel dat de republiek *niet* zóó maar door eene volksstemming kan ingevoerd worden. De grondwet kan eerst op grondwettige wijze door de volkskeuze van het volgend jaar veranderd worden; en niet alleen *die* tijd zal er moeten verloopen vóór wij weer in geregelde verhoudingen komen. Er zal *veel* tijd noodig zijn zich in een nooit-beproefde staatsinrichting in te leven. Ook *ons* volk zal gedwongen zijn naar het goede te tasten en te zoeken, zooals alle volken dat hebben moeten doen, wanneer zij zich een nieuwen staatsvorm moesten scheppen. En het is een

oude les dat juist voor *ons* volk het formeele een *groote* rol speelt. Bij ons verhinderen de politieke belangen heel licht alle andere, en houden van den kalmen, rustigen arbeid af, die toch welvaart en beschaving in duizenden gezinnen moet brengen. Wij hebben dit jaar eene groote belofte op ons genomen. Vele belangen hebben daaronder geleden, maar alle rangen der maatschappij hebben dit met vreugde gedragen, omdat het de *onafhankelijkheid van het vaderland* gold. (Sterke bijvalsbetuigingen). Maar het is eene andere vraag of wij economisch sterk genoeg zijn dit nu voort te zetten onder onvruchtbare, verterende twisten *ter wille van staatkundige vormen*. Ook de onafhankelijkheid, schoon eene onmisbare voorwaarde voor onzen arbeid, is toch geen toovermiddel, dat de gaven der Fortuin zóó maar in onzen schoot werpt. Wat onze welvaart en onze beschaving moet opbouwen, is niets anders dan onze eigen arbeid; maar *dit* geloof ik dat, als wij maar eindelijk in geordende toestanden mogen komen, wij tevredener en vertrouwender dan ooit aan het werk zullen gaan; want onze pasverworven vrijheid en zelfstandigheid, die leggen *verplichtingen* op! (Stormachtige bijvalsbetuigingen).

Maar dan moeten wij ons ook zóó ordenen, dat wij *op gang* komen, en in het bijzonder geloof ik dat het nadeelig is voor onze groote en achtbare arbeidersklasse de vruchtelooze partijtwisten aan te houden, waar dit *niet* noodig is. *Vooral* onze arbeiders hebben recht te verlangen dat hier nu eens arbeidsrust komt. (Algemeene toejuiching).

Men heeft er heel wat critiek over uitgebracht dat de regeering gemeend heeft haar aanblijven afhankelijk te stellen van de goedkeuring harer staatkunde door het volk. Ik versta deze klacht niet. Niemand, die eenig politiek inzicht heeft, kan van de Noorsche regeering verlangen dat zij aanblijve, wanneer het volk hare staatkunde veroordeeld heeft. Wij hebben dan niets anders te doen dan onzes weegs te gaan, niet op zulk een wijze dat de toestanden anarchistisch zouden worden! Het Storting zou dan zorgen voor een „Kabinet van zaken" tot aan de eerstvolgende verkiezingen. En het zal ook niet zijn omdat wij dan boos zouden wezen; wij zullen evenals ieder ander onder den nieuwen koers onzen burgerplicht verrichten. Maar niemand kan verlangen dat wij verder als *leiders* zullen optreden. In onze verhouding tot het buitenland zouden wij niet meer met het gewicht en het aanzien (zooals ik durf zeggen dat de Noorsche regeering tot dusverre genoten heeft)

kùnnen optreden, zoodra zich de meerderheid des volks *tegenover* ons gesteld had, want de sterkte en de kracht, die wij gehad hebben, bezaten wij doordat achter ons stond een éénig volk, dat de zaken met *hetzelfde* oog als wij bekeek, en dat bereid was tot *ieder* offer, hetwelk de doorzetting van onze staatkunde mocht verlangen. (Langdurige storm van bijvalsbetuigingen).

En welk een leven zouden wij hebben in het Storting, wanneer wij aanbleven, maar zonder de meerderheid des volks achter ons te hebben? Wat denkt gij wel dat de leiders der tegenwoordige oppositie dàn zouden zeggen? Wij zouden geen zegenrijk werk voor 't vaderland kùnnen doen onder zulke verhoudingen. Het Noorsche volk behoeft niet en màg niet dat offer van ons vergen. Het zal zekerlijk ook wel leiders weten te vinden, die het in elken toestand van nut zijn.

Maar indien de verhouding zóó is, dat de meerderheid des volks ook voortaan vertrouwen in ons stellen wil, dan vragen wij u zoo eendrachtelijk mogelijk te maken dat er den 12en en 13en November over het land een krachtig *Ja* weerklinke. [81]) (Vernieuwde storm van toejuichingen). Wij zullen wel *allen* een gevoel van dankbaarheid hebben omdat wij tot stand hebben kunnen brengen wat nu tot stand gekomen *is*, ook al zijn er verscheidenen *tegen* ons. Maar wij bereiken het beste, dat wij begeerd hebben, *niet*, namelijk het werk te mogen *voltooien*, wanneer wij ons met den halven arbeid moeten vergenoegen. Voorzoover gij dan ééns met ons zijt, komt dan tot de stemming, en stelt ons in staat aan het Noorsche volk zijn eigendom terug te geven in geheel *gereeden* toeetand: dit ons vrije staatsgebouw, dat een werkplaats voor de welvaart des volks moet worden voor alle woningen over het gansche land!" (Donderende bravo's en langdurige, telkens hernieuwde toejuichingen).

Laat deze pleitrede vóór het koningschap, vooral uit den mond van een minister, aan duidelijkheid niets te wenschen over, ook de republiekeinen wonden er geen doekjes om. Uit „Bergens Tidende" van 11 Nov. 1905 neem ik dit artikel van de Redactie over.

Waarom een republiek?

Omdat Noorwegen dat eigenlijk al lang geweest is, met zijn koning, die in een vreemd land woonde, terwijl alle macht bij het Storting berustte.

Omdat Noorwegen dat meer dan ooit geweest is sedert den

7^en^ Juni, en de republiek nu erkenning gekregen heeft bij de vreemde mogendheden en ongestoord kan blijven wat wij nu reeds zijn in diepen vrede.

Omdat het in onzen tijd onwaardig is voor een verlicht volk, een onverantwoordelijk persoon tot den eersten burger des lands te maken.

Omdat God alleen heilig is, en het een zonde is een onvolmaakt mensch voor heilig en onverantwoordelijk te verklaren. Zoo iets wordt pure afgoderij.

Omdat de sluitsteen van een parlementair bestuur als het onze, hier evenals overal, de republiek moet zijn. De monarchie heeft alleen recht als alleenheerschappij in de hand van een buitengewoon man als dictator.

Omdat het een misdaad is, een normaal mensch aangedaan, hem tot een speelpop te maken, die geen recht heeft een zelfstandige meening te doen gelden, zooals een Noorsch koning dat toch worden moet.

Omdat de beperkte monarchie een karikatuur van het koningschap vormt. Al is de koning ook dom, verzopen, een boemelaar, ja krankzinnig, als de koning van Beieren, toch moet hij heilig en in elk opzicht hoog gehouden worden, iets dat even belachelijk als absurd is voor iedere verlichte natie.

Omdat dan toch alléén een in het land geboren koning, zooals die van Duitschland, Italië en Engeland, wier geslachten met hun volken gestreden en geleden hebben, nog desnoods als koning geduld kan worden.

Omdat het dwaas en ongerijmd is een buitenlandsch man tot koning en eersten burger des lands te kiezen, die nog niet zóó weinig kennis en verstand van Noorwegen en Noorsche toestanden heeft, als zelfs maar een Noorsche schooljongen bezit.

Omdat vorstelijke familieverbintenissen een land meer schaden dan baten. Denemarken verloor Sleeswijk-Holstein, en Griekenland land en vestingen in zijn laatste oorlogen, ondanks hun intieme verbintenissen met machtige vorsten.

Omdat de geschiedenis tegenwoordig bewijst, dat ten slotte het eigenbelang de drijfveer is van de politiek der volkeren, en niet meer de familiebetrekkingen der vorsten den doorslag geven.

Omdat eene Noorsche republiek overal hartelijk zal worden begroet zonder dynastieke jaloezie, evenals zij nu reeds dadelijk door alle machten erkend werd.

Omdat een hof met zijn onvermijdelijke kostbare feesten, zijn ledigen pronk en glans niet passen voor een arm, demokratisch volk als het onze.

Omdat een hof meer dan eenige andere instelling pedanterie en ijdelheid aankweekt.

Omdat wij den erfelijken adel hebben opgeheven, en dus geen grond hebben waarin een hof kan gedijen, zoodat men een nieuwen omgang voor een Noorsch hof zal moeten maken, hetwelk niet dan demoraliseerend op ons volk kan inwerken.

Omdat onze jonge hoofdstad al bedorven genoeg is, om het nog erger te doen worden door de instelling van een hof.

Omdat de centralisatie in dit land reeds te sterk is in Christiania, en nog sterker en schadelijker zal worden, wanneer daar nog een koning en een hof bij komen.

Omdat een arm, klein land als het onze, waar honderdduizenden geen 1000 kronen jaarlijks verdienen, geen macht heeft een millioen en meer te betalen, die een koning en zijn hof zullen kosten met al de belachelijke luxe en pracht, die zij met zich brengen, terwijl 1000 gezinnen alleen van dat ééne millioen konden leven.

Omdat een president als staatsopperhoofd toch altijd onder de bekwaamste en eerbaarste mannen des lands gezocht zal worden, ondanks alle gepraat en getwist.

Omdat een president verantwoordelijk is, en na enkele weinige jaren vervangen kan worden door een ander.

Omdat de verkiezingsstrijd in *elk* geval onvermijdelijk is, maar bij ons zou zich die tot de keuze voor het Storting bepalen en niet tot die van den president, wanneer wij Zwitserland of Frankrijk tot voorbeeld namen.

Omdat, al voeren wij nu het koningschap in, de republiek tòch eenmaal, in een nadere of verdere toekomst, onze regeeringsvorm worden zal, evenals in alle andere landen.

Omdat onze kinderen en kleinkinderen gespaard zullen worden voor een verteerenden en misschien bloedigen kamp, en onze nagedachtenis zullen zegenen, wanneer wij nù de republiek goedkeuren.

Omdat waarlijk de geheele beschaafde wereld nu met spanning afwacht of het nieuwe, veelbelovende Noorwegen werkelijk de kracht heeft het oude, versleten kleed: het koningschap, af te werpen, en zich het eenvoudig maar waardig gewaad van de

toekomst, van den vooruitgang en van de demokratie, de republiek, aan te doen, tot winst en zegen van alle verlichte natiën.

Daarom behooren wij te stemmen:

NEEN.

Dat mijne sympathiën in den geheelen unie-strijd meer voor *Zweden* dan voor *Noorwegen* zijn, heb ik in deze voordracht niet onder stoelen of banken geschoven; maar dat verhindert mij niet in het Noorsche volk te bewonderen, wat er ook bewonderenswaardig in is. En daartoe reken ik ook de éénstemmigheid, waarmede Storting en pers, nadat de volksstemming bekend was geworden, zich nu ten gunste van het koningschap en den nieuwen koning hebben uitgesproken. Een republikeinsch blad, als bijv. „Bergens Tidende," dat ik geregeld lees en dat met grooten ijver — ik gaf er zooeven een staaltje van — voor de republiek heeft gepleit, drukte onmiddellijk na het referendum de portretten van prins en prinses Karel met de koningskroon er boven in zijn kolommen af, en schreef een waardig artikel, dat eindigde met een „Leve Noorwegens koning! Leve Noorwegens koningin!" De redactie verbergt haar leedwezen *niet* over het resultaat dezer stemming, maar wil, nu zij eenmaal aldus uitviel, ook loyaal medewerken het „den eersten burger onzes staats" bij zijne moeielijke taak zoo gemakkelijk mogelijk te maken. En zóó heeft, naar ik meen, het overgroote deel der anti-monarchale bladen gesproken.

De ontvangst der Noorsche Stortingsdeputatie, die naar Kopenhagen ging, om eerst aan den ouden koning Christiaan als hoofd der familie *verlof* daartoe te vragen, en om daarna aan prins Carl, zijn kleinzoon, de *koningskroon* van Noorwegen aan te bieden, was treffend door haar eenvoud en hartelijkheid.

Nadat de commissie zich van hare opdracht gekweten had, sprak de eerwaardige Deensche vorst diep geroerd het volgende:

„Noorsche volksvertegenwoordigers! Noorsche mannen!

Het is ons een vreugde de wenschen van het Noorsche volk in te willigen, dat onze geliefde kleinzoon, prins Carl, Noorwegens oude koningskroon mocht aannemen, en wij hebben volle vertrouwen dat het Noorsche volk te samen met hem een schoone toekomst tegemoet zal gaan. De jeugdige koning komt niet als een vreemdeling tot Noorwegen, want hij is vermaagschapt met vroegere Noorsche vorsten, en het koninkrijk Noorwegen zal ook

niet vreemd voor hem zijn, want overal in het land zullen gemeenschappelijke herinneringen uit 's lands historie en uit die van zijn eigen geslacht hem voor oogen treden. Het is onze hope dat de banden, die reeds nu den jongen koning en zijne koningin met dat oude land en volk vereenigen, versterkt mogen worden door een goede samenwerking tusschen koning en volk, tot geluk en voorspoed des lands. En wij gelooven dat daardoor niet alleen het welzijn van het *Noorsche* volk, maar ook dat van zijn *stamverwanten* (Zweden) bevorderd wordt. Wij bidden den almachtigen God dat deze stap het geluk vermeerdere van en tot zegen zij voor het geheele Noorden, dat eenheid, vrede en verdraagzaamheid tusschen de Noorsche volkeren mogen toenemen. Wij zijn volkomen zeker dat ons gansche Huis en het Deensche volk dezen wensch met ons deelen. Hiermede bevelen wij u in Gods hand, en verzoeken u onzen hartelijken groet over te brengen aan het Noorsche volk, dat gij hier vertegenwoordigt.

Maar tot u, mijne geliefde kleinkinderen, wend ik mij met de bede dat God u kracht en sterkte moge verleenen om uw land en volk te dienen met gehoorzaamheid en oprechtheid. Dan zult gij de liefde van uw volk winnen, en u als Noren gevoelen, vooral in den arbeid voor het geluk en de welvaart van uw land.

Gij, mijn lieve kleinzoon, hebt uw vaderland en uw koning met trouw gediend, en daarom ben ik verzekerd dat gij tot uw nieuwe en verantwoordelijke roeping zult henengaan met den goeden wil uw plaats waardig te bekleeden. Uw vader en uw moeder, geheel uw familie, het Deensche volk en ik, uw oude koning en grootvader, wij gevoelen allen *warm* met u mede in deze plechtige ure. Gaat met God, mijn geliefde kleinkinderen, uit het land en de maagschap, die u hebben opgevoed, naar het land en het volk, die u geroepen hebben, en neemt den zegen van uw ouden koning mede voor u, voor uw geslacht en over uw werk, voor nu en altijd!"

Geen wonder dat alle aanwezigen ten diepste ontroerd waren na deze woorden.

Ook het antwoord van den jeugdigen koning Haakon VII is waardig hier vermeld te worden.

Na de begroeting door de commissie van het Storting, sprak Zijne Majesteit aldus:

„Mijnheer de President van het Storting! Mijne Heeren!

De eerste groet van de vertegenwoordigers van het Noorsche volk, dat door het eenstemmig besluit van het Storting, den 18en November mij tot zijn koning gekozen heeft, heeft mij diep getroffen. Het volk heeft mij een vertrouwen bewezen, dat ik weet te waardeeren, en waarvan ik vertrouw dat het sterker zal worden, naarmate het volk mijne vrouw en mij zullen leeren kennen. Zooals gij weet, mijne Heeren, was het op mijn wensch dat de volksstemming nu kort geleden heeft plaats gehad. Ik wilde de zekerhebben dat het èen *volk* was, en niet eene *partij*, die mij tot koning begeerde, daar mijne taak bovenal *die* moet zijn: te *vergaderen* en niet te *verstrooien*. Mijn leven wil ik wijden aan Noorwegens welzijn, en het is de innige wensch van mijn vrouw en van mij, dat het volk, dat ons nu gekozen heeft, in eenigheid met ons zal medewerken tot bereiking van *dat* groote doel. En zoo wil ik dan met vertrouwen tot mijn lijfspreuk kiezen: „Alles voor Noorwegen!"

Een goedgeschreven artikel uit *onze* pers vinde hier óók nog eene plaats. Het is uit de „Nieuwe Rotterd. Courant" van 18 Nov. 1905.

„De volksstemming in Noorwegen heeft den uitslag gehad, dien ten slotte ieder, die zich op de hoogte had gehouden, er van verwachtte. Met groote meerderheid heeft het volk beslist, dat Noorwegen een koninkrijk zal blijven en de kroon aangeboden zal worden aan prins Karel van Denemarken.

Schier al wat in Noorwegen invloed had, legde zijn gewicht in de schaal, opdat zij naar dien kant zou doorslaan. De regeering stelde de kwestie van vertrouwen. Wilde het volk een anderen koers uit, dan zij het aanwees, dan moest het naar andere mannen uitzien om de zaken te leiden. En dat ware, onder de omstandigheden, waarin het land zich bevindt, geen lichte keuze geweest. Deze ministers hebben de kunst verstaan het verdeelde volk eensgezind achter zich te krijgen; zij hebben de lang en vurig gewenschte afscheiding van Zweden tot stand gebracht, een dreigenden oorlog afgewend en bij de mogendheden de erkenning van Noorwegen als een zelfstandig rijk bewerkt. Hun nu het vertrouwen op te zeggen en andere mannen te vinden, die in den moeilijken tijd, dien de nieuwe toestand ongetwijfeld zal brengen, het schip van staat met even vaste hand zouden weten te sturen, dat besluit moet velen afgeschrikt hebben.

En mèt de regeering waren het de meeste mannen van naam,

die het volk met aandrang en nadruk rieden, zich te houden aan het beproefde koningschap, en niet de ongewisse banen van de republiek op te gaan. Zóó Nansen, de geschiedschrijver Sars, Björnson, om slechts enkele namen te noemen, die ook buiten Noorwegen bekend zijn. De groote dagbladen en het meerendeel van de kleine pers werkten onder hooge drukking mede voor het koningschap.

Dat de aanhangers der republiek niet in aantal en beteekenis zoo gering te schatten waren, als de regeeringsgezinde pers onophoudelijk liet voorkomen, kon reeds blijken uit den geweldigen veldtocht, dien de koningsgezinden in de pers en met vergaderingen alom in den lande ondernamen. Er waren ook achtbare mannen onder de republikeinen, eenige oud-ministers en zelfs een lid van deze regeering, een dertigtal leden van het Storting, hoogleeraren, predikanten en anderen. En ten slotte is er toch nog ruim een vijfde deel van de stemmen *tegen* de koningskeuze uitgebracht.

Wanneer men nagaat, welke druk er van zoo gezaghebbende zijde op het volk is uitgeoefend, en ook het gewicht van de argumenten voor het behoud van het koningschap weegt, moet men zich misschien nog verwonderen, dat er nog zoovelen tegen hebben gestemd. Dit bewijst wel, dat het republikeinsche beginsel in Noorwegen zeer verbreid is. En dat is verklaarbaar. Eeuwen lang heeft het land bij Denemarken gehoord; zijn koning was een vreemde koning; en eigenlijk is het onder de unie met Zweden niet anders geweest. De gemeenschappelijke vorst was wel koning van Noorwegen, even goed als van Zweden, maar hij was in Noorwegen slechts een zeldzame bezoeker. De Noren hadden, vooral in den laatsten tijd, voor koning Oscar allen eerbied, maar als hun eigen koning konden zij hem slechts met moeite beschouwen. De ware koningsgezindheid kon onder deze omstandigheden niet ontstaan. Daarbij had Noorwegen een grondwet, die den koning weinig macht liet, en een kiesrecht, dat het heele volk aandeel aan 's lands bestuur gaf. Zoo was het in het wezen niet veel anders dan een republiek, waaronder het volk opgroeide. In geen ander land misschien leek het koningschap meer op een ornament dan daar.

Zulk een staatkundig leven moest republikeinen kweeken. En die waren er in Noorwegen dan ook veel meer dan er nu tegen het koningschap gestemd hebben. Dat was juist een groote grief van de mannen, die nu ook van de gelegenheid gebruik gemaakt en de republiek ingevoerd wilden hebben, dat zoovele mannen, die

hun leven lang republikein waren geweest, nu over stag gingen en zich aansloten bij de zuivere koningsgezinden. Want ook dezen waren er in grooten getale, hoe weinig de omstandigheden de ontwikkeling van hun gevoelens ook bevorderd hadden. Een bewijs hoe vast de liefde tot het koningschap er bij de volken inzit.

Wat heeft zoovele oude republikeinen bewogen, nu zij hun beginsel konden helpen toepassen, het koningschap te kiezen? Daar heeft velerlei toe meegewerkt. Bij menigeen is het geloof in de voortreffelijkheid der republikeinsche instellingen aan het wankelen gebracht. Wat de republieken in de wereld te zien hebben gegeven heeft teleurstelling gewekt. En sedert, voor het laatst een groote vijftig jaar geleden, een geest van verzet tegen het oude koningschap door Europa voer, hebben de vorsten alom aan aanzien gewonnen. Men ondervond dat de vrijheid ook in koninkrijken gewaarborgd kon wezen en soms beter dan in een republiek. Dezer dagen nog sprak Michelsen, de Noorsche eerste minister, het uit, dat hij in zijn jeugd ook met de republiek als den idealen staatsvorm gedweept had. Maar de werkelijkheid had hem tot andere gedachten gebracht. De ideale staatsvorm, zeide hij, is noch het koningschap, noch de republiek, maar die welke het best bij een volk past.

En nu is het koningschap, zeiden de koningsgezinden en de republikeinen, die zich bij hen aansloten, hetzij omdat zij hun geloof in de republiek verloren hadden of omdat zij rekening hielden met de omstandigheden, de staatsvorm, die het best voor Noorwegen past. Want, vooreerst, die republiek zou een proefneming wezen, en het zou lang duren vóór het volk zich in den nieuwen toestand had gevoegd. De krachten, die zoo noodig zijn, om het land oeconomisch te ontwikkelen, zouden niet onverdeeld aan deze taak ten goede kunnen komen; vooral, omdat onder een republiek de partijstrijd feller is dan onder een koningschap, en de partijstrijd is in Noorwegen tòch al zoo fel. Ook de vreemdeling heeft dat in de laatste maanden in de pers kunnen waarnemen. Al dadelijk ware de strijd om republiek of koningschap opnieuw na de volksstemming ontbrand, indien het voorstel om prins Karel van Denemarken de kroon aan te bieden, verworpen was. De beslissing toch over de vraag of de grondwet, waarop het koningschap berust, gewijzigd moet worden, behoort aan het Storting, en de nieuwe verkiezingen vallen eerst in het volgende jaar. Zoo zou dan het land, nauwelijks uit den bangen tijd van het uniegeschil ge-

treden, opnieuw in een heftigen politieken strijd geworpen worden.

Alleen de vijanden van Noorwegen konden wenschen, dat het land zich dus door inwendige twisten ging verzwakken. En is het niet opmerkelijk, vroeg minister Michelsen, in de rede, waaruit wij reeds iets aangehaald hebben, dat men nergens liever in Noorwegen de republiek ingevoerd wilde zien en nergens meer gewerkt heeft om prins Karel te weren, dan in Zweden? Toch is het het hoogere belang, zoo redeneerde men verder, van alle Skandinavische landen, ook van Zweden, dat Noorwegen een koninkrijk blijft. Met Zweden in de eerste plaats en dan met Denemarken heeft Noorwegen allerlei belangen gemeen. Die landen behooren door ligging, door de banden van het verleden, door gemeenschappelijke taal en ras, door een bij alle verschil gelijksoortig geestesleven bijeen, en in de toekomst kunnen alle drie de rijken door een nauwer samengaan slechts gebaat worden. Welnu, een republiek tusschen de twee koninkrijken zou die toenadering belemmeren. Elk door een vorst geregeerd, kunnen zij elkander gemakkelijker vinden.

Nog in ruimeren zin heeft de overweging, wat voor Noorwegens betrekkingen met het buitenland het beste zou wezen, voor het koningschap den doorslag gegeven. De ministers hebben het telkens gezegd, dat Noorwegens beste vrienden onder de buitenlandsche mogendheden hun den raad hebben gegeven, zich aan het koningschap te houden. Hoe kon daartegen het beroep opwegen, dat Fransche en Spaansche republikeinen op de Noorsche regeering hebben gedaan om deze gelegenheid aan te grijpen en der wereld een nieuw voorbeeld te geven, hoe goed een land het ook zonder koning hebben kan!

Het is voor de oningewijden moeilijk te zeggen, hoe sterk de aandrang is geweest, die er van de mogendheden tot behoud van het koningschap is uitgegaan. En de republieken, die in andere richting konden werken, Zwitserland, Frankrijk, de Vereenigde Staten, lagen ver af. Dichtbij waren Rusland, Denemarken, Duitschland, Engeland. Die landen konden nog heel anderen invloed, om niet te zeggen: druk, oefenen. Wie weet wat zij hebben kunnen bijdragen of metterdaad bijgedragen hebben, om Zweden in te toomen en Noorwegen in vrede zijn zelfstandigheid te laten winnen? Er is geen machtiger gilde dan die der koningen, heeft een van de voorstanders van het koningschap in Noorwegen gezegd. Het zou voor het kleine en arme Noorsche volk een bedenkelijke zaak zijn geweest, wanneer het, na de summiere wijze, waarop het aan

één van dat gilde de gehoorzaamheid opgezegd had, die machtige corporatie voorgoed had ontstemd, door het voortaan buiten haar te stellen. Het had alvast de erkenning van Noorwegen als zelfstandige staat niet zoo grif van de vreemde mogendheden verkregen, en welke onaangenaamheden en misschien gevaren waren daaraan verbonden geweest!

Met zóóveel nadruk heeft de Noorsche regeering het voordeel, om niet te zeggen de noodzakelijkheid, laten gelden om in dezen zich de buitenwereld niet ten vijand te maken, maar door een koning te kiezen de mogendheden te vriend te houden, dat men veilig kan aannemen dat dit een der voornaamste redenen is geweest, waarom zoovele mannen, die anders allicht hun republikeinsch beginsel trouw waren gebleven, in het koningschap berust hebben. Evenals Garibaldi, heeft Björnson gezegd, zouden zij den koning gaan dienen, en zij troosten er zich bij dat ook onder een koning het Noorsche volk, krachtens zijn geaardheid en zijn grondwet, een waarlijk vrij volk zou blijven. „Het moderne koningschap heeft," volgens minister Michelsen, „in hoofdzaak tot taak in het volksleven het vaste punt te zijn, dat onbewogen blijft staan, wanneer de partijstrijd woelt en onrust baart. Het koningschap staat daar als het zinnebeeld van 's rijks eenheid en als de vaste beschermer van de grondwet. Maar het is het volk zelf, het volk bij de stembus, de regeering en het Storting, die bepalen in welke richting het land gestuurd wordt." Wanneer de zaken zóó staan, dan kan men gereedelijk begrijpen, dat de voormannen het volk beduid hebben: koningschap of republiek is maar een kwestie van vorm; de hoofdzaak is, dat gij nu van Zweden af en een geheel onafhankelijk, zelfstandig volk zijt, en niemand regeert er in uw land dan gij zelf.

En zoo is 't dat de groote meerderheid van het Noorsche volk haar stem aan prins Karel gegeven heeft en hij welhaast met jubel ingehaald zal worden. De republikeinsche partij, zoo hebben haar bladen reeds gezegd, zal zich — en het strekt haar politieken zin tot eere — bij den uitslag der stemming neerleggen en geen wanklank in het koor mengen.

De kroon, die hem onder zoo gunstige voorteekenen wacht, was eerst voor eèn anderen prins Karel bestemd. Toen de Noorsche regeering bij de opzegging van de unie, uit naam van het Storting koning Oscar verzocht een prins uit zijn Huis als zijn opvolger aan te wijzen, had zij prins Karel van Zweden op het oog. Deze prins

is bij het Noorsche volk zeer gezien, en prinses Ingeborg, zijn gemalin, een Deensche prinses, niet minder. Dat aanbod was misschien een misslag; het wekte althans bij den koning en het volk van Zweden groote ergernis — als een nieuwe beleediging bij de andere, het wegzenden van koning Oscar, gevoegd — maar het was eerlijk gemeend. Men hoopte er Zweden door te overtuigen, dat men van Noorschen kant goede vrienden wilde blijven, en dacht daardoor een botsing te voorkomen. Wellicht kwam daarbij, dat de Noorsche regeering zóó doende de rechterzijde in het Storting, die het langst aan de unie vasthield, voor de scheiding gewonnen heeft.

Later, toen de toorn bij het Zweedsche volk gedaald was, ging het anders over het aanbod denken, en de Zweedsche prins zou nòg koning van Noorwegen geworden zijn, als de Noren niet, door den fellen haat, waarvan een groot deel van het Zweedsche volk aanvankelijk tegenover de Noorsche afvalligen uiting gaf, gekrenkt, door de candidatuur van koning Oscar's zoon een streep hadden gehaald. De Noorsche regeering wendde zich naar Denemarken en de tegemoetkomende houding van Zweden kwam te laat. Men weet nu dat de Noorsche regeering in de dagen, toen het oorlogsgevaar nog dreigde, den Deenschen prins uitgenoodigd heeft aanstonds in Noorwegen te komen. Het volk had zich dan zeker onder den aandrang van het oogenblik als één man om hem geschaard. Ten einde zonder binnenlandschen strijd den troon weer te bezetten, was dat zeker goed bedacht, maar voor de betrekkingen met Zweden is het gelukkig geweest, dat men in Denemarken het hoofd koel gehouden heeft en den ridderlijken jongen prins, die bereid was aan de roepstem gehoor te geven, tegenhield.

Dat de keuze der Noorsche regeering, nadat Zweden haar teruggewezen had, op prins Karel van Denemarken viel, is licht te begrijpen. Men vertelt van hem veel goeds, maar zeker heeft nog meer gewogen dat hij een lid was van het Deensche vorstenhuis. Met Denemarken is Noorwegen vele eeuwen verbonden geweest, in taal en staatkundige geaardheid staat het Noorwegen nog nader dan Zweden. Bovendien is er misschien geen demokratischer vorstenhuis dan het Deensche; tusschen de leden van dat huis en het volk bestaat er een vertrouwelijke en ongedwongen omgang als nauwelijks in eenig ander land. En geen andere verhouding tusschen vorst en volk verlangt men in Noorwegen. Men heeft er in den nieuwen tijd eigenlijk nooit een hof gekend, en zou er zich moeilijk kunnen wennen aan hoofsche vormelijkheid en aan een vorstelijk gezin,

dat zich op een afstand hield en alleen zekere kringen tot zich toeliet. De koning van Noorwegen, zoo hebben de voorstanders van het koningschap telkens gezegd, zal als een vermogend staatsburger van hoogen rang onder zijn volk wonen, meer niet. [82]) Of dat den Noren niet een weinig zal tegenvallen, is een andere zaak. Een koning is nu eenmaal een koning!

Wat ten slotte bij de keuze van prins Karel groot gewicht in de schaal heeft gelegd, is dat hij getrouwd is met een dochter van den koning van Engeland. En Engeland is onder de goede vrienden, waarvan de Noorsche regeering herhaaldelijk gewaagd heeft, zeker de beste vriend. Dat de strijd met Zweden in der minne afgeloopen is en Noorwegen zoo snel zijn plaats onder de zelfstandige rijken heeft ingenomen, dankt men in Noorwegen vooral aan Engeland. Ontegenzeggelijk heeft de Engelsche pers, de Times voorop — hare hoofdartikelen werden in Noorwegen met schier aandoenlijken eerbied gevolgd — flink meegeholpen om de wereld gunstig voor het stoutmoedige land te stemmen. En in dergelijke zaken is de Engelsche pers niet zoo vrij van den invloed der regeering als zij voorgeeft. De Times, eerst over Noorwegen's optreden tegenover Zweden slecht te spreken, draaide spoedig om. Of het blad toen reeds een wenk had gekregen, dat de candidatuur van den echtgenoot van prinses Maud een goede kans had?

En nu zullen prins Karel en prinses Maud spoedig te Christiania hun intocht houden. Het is een schoone taak, die den koning van het nieuwe Noorwegen wacht. Met versterkt gevoel van eigenwaarde en vertrouwen in de toekomst zal het volk, onder zijn leiding, zijn krachten ontplooien. Maar een moeilijke taak zal hij ook hebben, want het is een volk, dat op zijn vrijheden trotsch gaat en niet gemakkelijk te leiden is; misschien ook niet geleid wil worden, zelfs niet door zijn eigen koning. De macht, die het hem geeft, is feitelijk gering, zijn recht van veto is slechts van tijdelijken aard, de volksvertegenwoordiging ontbinden kan hij niet. Maar het is een volk met mannelijke deugden, dat hij komt regeeren, en wanneer hij zich binnen de perken zijner grondwettige rechten houdt en den weg weet te vinden tot het hart van zijn onderdanen — en feitelijk kost dat den koningen zoo weinig moeite — dan ligt een goede tijd vóór hem."

Gelijk niet anders dan *natuurlijk* was — doch bij het vele *onnatuurlijke*, dat vaak aan het hofleven en aan de uitingen van

vorsten eigen is, doet het toch *goed* zoo iets te constateeren! — werd ook in Denemarken met sympathie en eerbied aan den onttroonden koning Oscar gedacht. Toen de commissie uit het Storting, na haren nieuwen koning Haakon begroet te hebben, ook bij diens ouders, den kroonprins en de kroonprinses, hare opwachting maakte, sprak Haakon's vader, na de Heeren begroet en gedankt te hebben voor het vertrouwen, dat Noorwegen in zijnen zoon gesteld had, deze waardige woorden: „Mijne Heeren, het zou onnatuurlijk zijn wanneer ik in dit ons huis bij deze plechtige gelegenheid u niet verzocht te denken aan uwen ouden koning, wiens gedachten zeker heden met weemoed herwaarts gaan, hij, die voor mijne vrouw als een tweede vader geweest is, en die mij en mijne kinderen met de warmste liefde en gunst omringd heeft. God geve dat, nu de unie is opgelost en hij meende niet een van zijne naaste verwanten aan dezen troon te mogen verbinden, het hem tot troost moge zijn dat de zoon van zijns broeders dochter tot Noorwegens koning verkozen werd — uw jeugdige koning, wiens streven geheel en al er op gericht zal wezen den losgemaakten staatsrechterlijken band te vervangen door een oprechten vriendschapsband tusschen de beide volken, gegrondvest op eendracht en goede verstandhouding, tot heil voor de drie rijken van het Noorden. Wij wenschen Gods zegen over hem, zijn vrouw en zijn zoon, over het Noorsche volk en over Noorwegen."

Ten slotte geef ik u nog twee korte redevoeringen van den laatsten unie-koning te lezen — gulden woorden van koning Oscar II, voor wien ik, hoe meer ik hem leerde kennen uit zijne woorden èn daden, te dieper eerbied verkreeg.

Den 18 Juli 1891 hield hij te Kragerø in Noorwegen deze rede:

„Mijne Heeren!

Mijne eerste woorden in dezen feestelijken kring moeten een warme dank zijn voor de schoone en plechtige ontvangst, die ik in de gemeente Kragerø heb ontvangen.

Uw feestredenaar heeft hartelijke woorden tot mij gericht, die mijn blik naar gebeurtenissen terugvoeren, die zich aan dezen dag vastknoopen. Ja, mijne Heeren, het zijn voor mij *dierbare* herinneringen, die zich daaraan verbinden.

Vóór achttien jaren boog ik in Drontheims eerwaardige domkerk mijn hoofd, om den zegen des Allerhoogsten af te smeeken

voor de vervulling der levenstaak, die de Voorzienigheid mij heeft aangewezen — eene taak even *eervol* als zij dikwijls zeer *zwaar* kan zijn. Dezen dag vergeet ik niet, en ik dank u dat gij op deze wijze in deze feestelijke samenkomst daaraan gedacht hebt.

Maar, mijne Heeren, wat beteekent de leeftijd en het doen van den afzonderlijken mensch, in verhouding tot het leven van een geheel volk? Vóór negentien jaren werd Noorwegens duizendjarig Jubileum gevierd. Het is mij niet alleen een plicht, maar ook een vreugde dàt feit in uwe herinnering terug te roepen. Noorwegens eenheid werd, gelijk zoovele andere dingen, die wereldhistorische beteekenis hebben, door bloed en strijd gevormd. Op deze wijze kan het groote tot *aanzijn* komen, maar het kan *niet* door strijd *blijven* leven en *vereeuwigd* worden; neen, dàt geschiedt alleen door vrede en liefde. Wanneer ik dus thans op die duizendjarige herinneringen wijs, geschiedt het in de hope dat vrede en liefde hare zegenrijke werkzaamheid in Noorwegens volk zullen uitoefenen."

Den 21 Januari 1889 sprak Oscar II, bij gelegenheid van een feestmaal, dat hij op zijn 61en geboortedag in het slot te Stockholm aanrichtte, zijn gasten aldus toe:

„Mijne Heeren!

Wat dezen mijnen 61en geboortedag tot iets veel hoogers dan een gewonen feesdag maakt, is de *liefde;* de liefde, welke de broedervolken der vereenigde koninkrijken mij bewezen hebben. Zij hebben dezen dag tot een der schoonste van mijn leven gemaakt, tot een dag, die mij onvergetelijk blijven zal.

De roeping van een regent, die wel altoos zwaar is geweest, is in onze dagen misschien zwaarder dan in de vorige periode. Zijn pad is, gelijk dat ook voor elk mensch het geval wezen zal, dikwijls moeielijk genoeg te bewandelen. Maar trouwe deelneming en toewijding maken de koningskroon licht te dragen, ja maken haren last liefelijk. Hebt dank daarvoor, geliefde landslieden, hebt dank uit de diepte van mijn hart!

De Allerhoogste, die de lotgevallen der wereld en van het menschelijk geslacht bestuurt, beschijne, behoede en zegene Zwedens edele volk! Hij beware het zijne van de vaderen geërfde vaderlandsliefde, die in vorige tijden en onder zware beproevingen zijn redding geweest is; Hij beware zijn sterkte en zijne eere! Hij verlevendige altijd weer in de Zweedsche borst een gloed voor

vaste en onverschrokken zelfstandigheid en van een gevoel voor recht!

Vurig zijn de gebeden, die ik tot God opzend voor het geliefde volk in welks midden ik geboren ben, en voor den vaderlandschen grond, in wiens schoot ook eens mijn stof zal rusten. En wanneer later de vonk van mijn aardsche leven gebluscht zal zijn, dan zullen, naar ik hoop, die gebeden èn voorbeden met onvergankelijke vlamme blijven branden.

Een feestdronk op mijn, op ons geliefde, dierbare land! Een dronk op Zwedens welzijn!"

En wanneer ik nu afscheid neem van dezen edelen, zwaarbeproefden monarch, dan doe ik het nògmaals in zijn eigen woorden. Op een feestelijke samenkomst in Leksand in Dalekarnië had hij den 15 Aug. 1875 zijne trouwe boerenbevolking toegesproken, en daarop riep hij hen aldùs op om gezamenlijk, naar goede oudvaderlijke zede, het kerkgebouw te betreden en samen den Heere te danken.

„Laat ons nu in Gods huis binnentreden, om ons daar voor Hem neder te buigen, die de Heer is over koningen en volken, en om zijne genade en om kracht bidden, opdat wij, onze aardsche beroepsplichten vervullende, ook en bovenal in *Zijnen* geest mogen werken en in *Zijne* wegen wandelen. Dan zal ook de zegen, dien wij ootmoedig voor ons dierbare land en zijn toekomst afsmeeken, hare verhooring niet missen. Gods vrede zij met u, gij mannen en vrouwen van Dalekarnië!"

Ook thans zie ik den grijzen koning, die zijne beide volkeren zoo *innig* en zoo *eerlijk* heeft liefgehad, in den geest het hoofd buigen voor zijnen God, en, schoon diep gewond over de gruwzame bejegening hem aangedaan, den Heere vragen om kracht voor zijne nog komende levensjaren en om zegen voor dat éène volk, dat hij regeeren blijft, ja ook voor dat andere, dat hem op zoo onwaardige wijze verwierp. Zijne leuze „Voor het heil der broedervolken" heeft hij moeten veranderen in „Voor het heil van Zweden," en aan het welzijn van zijn trouwgebleven volk zal hij zich *blijven* wijden, totdat zijn edele hoofd zich in den kamp des doods moet buigen.

En hiermede stap ik van deze „buitenlandsche" zaken af, die *mij* misschien meer nog dan sommigen mijner lezers interesseerden,

omdat ik er zoo midden in heb geleefd, maar die toch, naar ik geloof, voor ons allen van groot belang zijn. Veel en velerlei kunnen ook wij, Nederlanders, er-uit leeren.

Ten eerste hoe belachelijk en hoe onmogelijk het is volken, van *verschillenden* aard, kunstmatig te willen samenbinden en vereenigen. Wat wijzelven in ons ongelukkig huwelijk met België hebben doorgemaakt, dat hebben de Zweden en Noren nu ook leeren inzien, namelijk dat geen berekeningen van diplomaten of gekroonde hoofden tot één kunnen *maken* wat innerlijk niet bij elkander behoort. Als men toch de lessen der historie maar wilde ter harte nemen, zouden de vorsten niet telkens met schade en schande, en de volkeren niet telkens weer met bloed en tranen moeten leeren, wat toch zoo klaar is als de dag, dat *al* dergelijke kunstmatige of gewelddadige eenheid niets dan een droombeeld is, en voor de *werkelijke* eenheid eener natie van blijvend gevaar. Welk een last en welk een schade hebben Rusland, Oostenrijk en Duitschland zichzelve door de verdeeling van Polen berokkend! Hoevele onberekenbare ellende heeft Rusland over zichzelf en over de ongelukkige landen als de Oostzee-provinciën en Finland gebracht, door zijne onzinnige pogingen om de ziel dezer natiën te willen dwingen; wat heeft het anders geoogst dan vervloeking en haat?

Dan heeft het mij ook bijzonder getroffen hoe sterk, *juist* in onze kosmopolitische dagen, die alles *in*ternationaal en *algemeen*-menschelijk pogen te maken, weder de *nationale* en de particularistische stroomingen worden. Het is alsof de volkeren beseffen: het zijn onze beste vrienden *niet*, die ons ten koste van het „éene groote vaderland," dat dan „humaniteit" of een ander fraaiklinkend woord moet heeten, ons *eigen* vaderland en onzen *eigen* landaard willen ontrooven. Ik heb het in Zweden goed kunnen merken hoe de socialisten, die hunne sympathie voor Noorwegens revolutiemannen niet onder stoelen of banken staken, en de eene motie van bewondering voor het Storting na de andere aannamen, juist eene *dubbele* vaderlandsliefde bij de andere Zweden in het leven hielpen roepen, en dat de Zweedsche patriotten nu minder dan *ooit* van het zoogenaamde „Skandinavisme" willen weten, dat de drie Noorsche Rijken tot een staatkundigen Bond wil vereenigen [83]). Neen, nù willen zij meer dan immer te voren *enkel* Zweden zijn, en niets anders dan dat!

En ook dit schijnt mij een les, uit deze gebeurtenissen te putten, dat eene regeering, wier wetten geen tred houden met de ont-

wikkeling des volks en der volksgedachten, het gezag der wetten *ondermijnt*. Er *was* billijke oorzaak van klacht voor *beide* landen over de rijksacte, die de unie regelde, maar uit vrees voor Noorsche veeleischendheid werd de Zweedsche vasthoudendheid óók een gevaar voor den gemeenschappelijken vrede. Saamhouden quand-même is even gevaarlijk als fantastische pogingen om alles te vernieuwen en te verbeteren, en de Zweden, thans op zoo ruwe en onwaardige wijze wakker geschud, erkennen nu toch ook dat er *veel* in hun wetten en hun toestanden is, dat om verbetering roept. Er is geen gevaarlijker standpunt dan het conservatisme, dat geen oog heeft vook den *groei* eener natie, en dat door maatregelen van geweld, of — wat nog erger is — door een moedwillig doof-blijven voor *rechtmatige* verlangens, een uitnoodiging wordt om weldra met *onrechtmatige* eischen voor den dag te komen, en aan de vijanden der maatschappelijke orde een welkome aanleiding biedt hunne theoriën met succès te verbreiden. De beste overheid is altijd die, welke *vooruit* èn — *opwaarts* ziet. Moge ook in ons lieve vaderland de regeering, met wijs overleg en met grondige kennis, zoowel van de wezenlijke behoeften des volks als van de onveranderlijke beginselen van godsvrucht en zedelijkheid, steeds vóórgaan om onze natie op te leiden tot die *echte* liberaliteit, tot die *ware* geestelijke en staatkundige vrijheid, die het grootste sieraad is, dat zij begeeren kan, het eenige, maar tevens het allerbeste, waarin ook een *klein* volk waarlijk *groot* kan wezen!

Eindelijk ligt er toch óók iets *moed-* en *hoopwekkends* in de wijze waarop deze broedertwist beslecht en ten einde gebracht werd. In hetzelfde jaar waarin de afgrijselijke oorlog tusschen Rusland en Japan woedde, wiens onbeschrijfelijke barbaarschheden soms de haren te bergen deden rijzen, zijn daar dan toch twee volkeren geweest, die een strijd gevoerd hebben, niet zonder hartstocht en wederzijdsche bitterheid, voorwaar, maar toch zonder dat het tot de verschrikkelijkheden van een modernen oorlog kwam. Vóór het Nationale Museum in Stockholm staat een bronzen groep van Molin, die de vreeselijke manier laat zien, waarop men in oude tijden twee onverzoenlijke vijanden ten doode doemde. Zij werden dan door een lederen gordel aan elkander vastgebonden, enger en vaster door den *haat* aaneengesnoerd dan *liefde* zou vermogen, en nu zullen zij elkander net zoo lang met hun messen steken en wonden, totdat zij als een bloedige massa te zamen ter aarde

vallen en sterven. In dien gordel, die hen vereenigt, ligt een zoo aangrijpend moment van woestheid en wreedheid, dat de strijd allen adel verliest en tot ruw en wreedaardig *slachten* verlaagd wordt. Ach, wat is de moderne oorlog anders dan een slagerswerk? [84])

En nu vind ik dit zoo verblijdend dat eindelijk twee volkeren, in het bezit van al de nieuwerwetsche vernielingswerktuigen, waarmede de beschaafde natiën tegenwoordig zich verarmen en vernederen, liever dan ze tegen elkander te gebruiken, den weg van zelfbeheersching en zelfbeperking hebben verkozen, en ook voor de toekomst elkander beloofden een zoo ruim mogelijk gebruik van het scheidsgerecht te zullen maken. De oorlog is een gruwel, en zelden of nooit rechtvaardig, en edel is iedere poging, die hem tracht overbodig te maken. Eeuwen lang is daar gelogen door vorsten en regeeringen, die het kruis van Christus op hun vaandels en kronen droegen, en zich „gezalfden Gods” durfden noemen, terwijl zij het Beeld van den waren Gezalfde smaadden, die liever dan geweld en macht te gebruiken, zich liet bespuwen en geeselen en nagelen aan een kruis. Huichelachtig waren de meeste dier verbonden, al heetten ze ook „heilige” alliantiën en al werden ze ook met behulp van priesters en kerken gesloten, daar zij altijd weer rustten op onrecht en slechts met geweld en bloed en tranen konden gehandhaafd worden. Maar komen *zal* de tijd, al is hij wellicht nog verre, dat de volkeren zich zullen schamen over hunne vestingen en kanonnen, en over de millioenen en milliarden schats, die zij aan de nationale welvaart hebben ontnomen, om hunne zonen op te voeden in de kunst van vernielen en dooden. Die lederen gordel, die hen met hunne broeders ten moordenden kamp had saamgesnoerd, *zal* worden losgesneden, en zij zullen niet langer als brieschende leeuwen, als loerende tijgers, als verachtelijke hyena's tegenover elkander staan, maar te samen arbeiden aan de welvaart en het geluk der wereld.

Aan die toekomst geloof ik, niet op grond van menschelijke berekeningen, die maar al te vaak ijdele droombeelden, onvruchtbare utopiën zijn, maar op grond van Gods Woord, dat het ons voorspelt, en dat in het hart der besten en edelsten der menschheid een weerklank vindt. Ik geloof dat het werk van Christus voortgaat, en dat het niet voltooid is vóórdat deze aarde vernieuwd is, en gerechtigheid daarop wonen zal. En hoe weinig het er ook nù nog naar uitziet dat deze vernieuwing nabij is, hoe vaak ook de gerechtigheid nog een vreemdelinge moet heeten, ver-

jaagd en gehoond door veel wat groot is en machtig heet hierbeneden — de laatste, de blijvende, de overwinnende macht is toch *niet* die van den haat en het geweld, maar van de waarheid en de barmhartigheid. Dáárvan gaf ons de vreedzame oplossing van den unie-strijd tusschen Zweden en Noorwegen een klein, zwak vóórgevoel, een eerste straal van het morgenrood, dat wij met rustig vertrouwen afwachten. Want een christen wanhoopt *nooit*, en te midden van al het rumoer der volken, en al de onrust dezer wereld, slaat hij het oog naar Boven, wetende dat de groote dag komen *zal*, waarop de Schepper, het geheele heelal overschouwende, nogmaals spreken zal: „Ziet, het is alles wederom *zeer goed*."

Gezegend door alle eeuwen henen,
  O Gij, wiens werk ten einde spoedt!
Breng, door Uw hemelsch licht beschenen,
  Eens *alle* volken aan Gods voet.
Geen plek worde onbestraald gelaten
  Waar 't zand eens menschen tred verraadt,
Totdat, o Koning! in uw staten
  De zonne niet meer ondergaat.

Dan graast de leeuw bij 't rund, dan kozen
  De wolf en 't lam; dan bloeit op aard
De vrede-olijf, en onder blozen
  Begraaft de schaamte 't laatste zwaard.
De hoogste liefde heeft verwonnen,
  De sabbats-arbeid is bereid,
De sabbats-viering is begonnen
  En eindigt niet in eeuwigheid!

IV.

TUNHEM EN VENERSBORG.

EEN KIJKJE IN HET KERKELIJK EN PHILANTHROPISCH LEVEN VAN ZWEDEN.

Ik heb het voorrecht gehad een veertien dagen de gast te zijn van een der geleerdste en meest gastvrije predikanten van Zweden, den Heer Dr. Johannes Blomqvist, honoris causa theologiae doctor van de universiteit Uppsala, en „kyrkoherde" in Vestra-Tunhem, een uur rijdens van Trollhättan met zijn beroemde watervallen. En mij dunkt het zal u genoegen doen eens zulk een Zweedschen leeraar in zijn huiselijk en gemeentelijk leven wat nader te leeren kennen.

Maar vooraf wil ik het een en ander mededeelen over de inrichting der Zweedsche staatskerk en de vorming van haar Evangeliedienaren.

Het koninkrijk Zweden is kerkelijk verdeeld in 13 Bisschopsstifte (biskopsstift), waarbij dan nog de stad Stockholm komt, die een eigen diocese vormt, maar zonder een afzonderlijken bisschop.

Elk zulk een „stift" omvat een aantal „pastoraten." Het stift Visby, dat het kleinste is, heeft 44, het stift Lund, dat het grootste is, heeft 240 pastoraten. In het geheele rijk zijn er 1320 pastoraten in de landskerk van Zweden.

Ieder pastoraat wordt gevormd door van één tot vijf gemeenten (församlingar of socknar). In ieder pastoraat is een „kyrkoherde," (letterlijk: „kerkeherder"), die door een of twee „komministrar" (medehelpers) kan ter zijde worden gestaan, en die een eigen ambtswoning hebben, maar gewoonlijk slecht bezoldigd worden, terwijl een „kyrkoherde" gemeenlijk wel een man „in bonis" kan heeten. Behalve zijne eigenlijke woning heeft deze nog menigmaal

een „annexhemman," die „stom" geheeten wordt, eene boerderij, die hij natuurlijk gewoonlijk verpacht, gelijk hij vanzelf ook met de andere pastoriegoederen doet. Landerijen, bosschen, visch- en jachtrechten, kalkbranderijen en tienden van velerlei gewassen behooren tot den „prästgård", het terrein van den predikant, waarop soms eene geheele bevolking woont, die in allerlei, duidelijk omschreven verhouding tot hem staat, doch voor wier onderhoud hij ook, geheel of gedeeltelijk, moet zorgen, evenals voor eventueele weduwen van ambtsvoorgangers en voor diverse verplichtingen, door deze voorgangers op zich genomen. Een en ander zit soms, voor *onze* begrippen althans, wonderlijk genoeg in elkaar. Zoo vernam ik van een man, die twee dagen in de week *voor niets*, één dag voor *één* kroon, en de andere dagen voor een *hooger* salaris op de landen van den prästgård werken moest, doch daarvóor dan ook zijn vrije woning, vrijdom van belasting en wellicht nog wel andere voordeelen ontving. Hoe dit alles nu in bijzonderheden geregeld is, weet ik niet, maar als regel kan men gerust aannemen dat een Zweedsch kyrkoherde het, wat het geldelijke betreft, heel wat royaler heeft dan een Hollandsch predikant.

De „stifte" zijn weer verdeeld in „kontrakter," die elk van 4 tot 10 pastoraten omvatten. Eén der kyrkoherden in zulk een kontrakt heet „kontraktsprost" en oefent een zeker toezicht in het kontrakt uit. De bisschop heeft het recht oudere kyrkoherden tot *titulaire* proosten te benoemen, maar dan hebben zij geen andere macht dan de andere predikanten.

De bisschop heeft naast zich een zoogenaamd „domkapittel" of „consistorium," bestaande uit den dom-proost, den leeraar in de theologie („lektor") aan het instituut voor onderwijs van het stift („stiftstadens allmänna läroverk") benevens eenige lektoren in de profane wetenschappen aan genoemd instituut. Domproost is de kyrkoherde aan de domkerk in de hoofdstad van het stift („stiftstaden") en tevens kontraktsproost in het kontrakt van de domproostdij.

Behalve deze reeds genoemde kontraktsproosten, kyrkoherden en komministers zijn er in ieder stift eenige extraordinarii-predikanten („extraordinarie-prästmän"), die door den bisschop worden aangesteld tot hulp van oude of kranke kyrkoherden of komministers; zij heeten dan „adjunkter," of, wanneer zij een pastoraat op eigen verantwoording waarnemen, „vice pastorer."

Wanneer een knaap van 9 jaar lust heeft of (wat wel vaker het geval zal wezen) door zijn ouders of voogden bestemd wordt om

präst, predikant te worden, wordt hij naar een „allmänt läroverk," een soort gymnasium met 9 klassen, gezonden, waar hij ten slotte zijn eindexamen aflegt en dan student mag heeten. Hij werpt dan, na goedgeslaagd examen, zijn hoed voor de armen te grabbelen en zet het witte studentenmutsje op, dat het teeken zijner nieuwe waardigheid is. Daarop trekt hij naar Lund of Uppsala ter Hoogeschool, sluit zich bij de „natie," waartoe zijne provincie hem bestemt, en, indien hij beslist partij wil kiezen, ook bij de christelijke studentenvereeniging [85]) aan, en doet na 1 à 2 jaar zijn theologisch-philosophisch examen, dat over Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch, theoretische philosophie en geschiedenis gaat, om daarop met de eigenlijk-theologische studiën te beginnen. Drie à vier jaar later legt hij dan zijn theologisch candidaats-examen af, (exegese, dogmatiek, kerkgeschiedenis, pastoraaltheologie, symboliek), geeft proeven van bekwaamheid in het catechiseeren en prediken, en wordt dan tot präst gewijd door den bisschop. Daarop doet hij eenige jaren lang dienst als „adjunkt" of als „vice pastor," en solliciteert dan achtereenvolgens naar een komministerschap, daarna naar een pastoraat, en als hij heel bekwaam is en.... nog al kruiwagens heeft, kan hij het tot kontraktsproost, bisschop, ja wie weet zelfs tot aartsbisschop brengen. [86])

Wanneer een pastoraat vacant is geworden, maakt het domkapittel uit al de sollicitanten een drietal op. Gij ziet het, men biedt zichzelf eenvoudig aan en *solliciteert*, gelijk voor iedere andere ambtenaarsbetrekking. Indien deze drie uitverkorenen dan hunne proefpredikatiën gehouden hebben, wordt aan de gemeenteleden de vraag voorgelegd of zij met dit trio tevreden zijn. Zij hebben het recht er nog een vierden zelf bij te voegen, een of anderen jongen adjunct of vice-pastor, en dan is het wel gebeurd dat *deze* benoemd werd, zoodat zulk een gelukkige dan kyrkoherde wordt zonder vooraf komminister te zijn geweest. Maar men weet dat nooit van te voren, want de *koning* doet de benoeming, en kan van deze drie of vier kiezen welken hij wil. Daar er in Zweden ongeveer 2720 präster zijn, heeft Zijne Majesteit reeds alleen hierdoor heel wat werks.

De Zweedsche kerk is, volgens de nog altoos rechtskrachtige kerkelijke wet („kyrkolag"), in hare belijdenis streng-Luthersch-orthodox. De eerste paragraaf dier wet verklaart dat het geheele „Liber concordiae" de belijdenis der Kerk uitmaakt. Eene poging,

in het jaar 1893 aangewend, om den grondslag der kerk terug te brengen tot de drie oecumenische geloofsbelijdenissen en de „Confessio Augustana," werd verworpen.

Verreweg de meeste predikanten zijn dan ook rechtzinnige Lutheranen, voor wie een beroep op de oude belijdenisschriften voldoende is om elken opkomenden twijfel te bezweren, en velen hunner zijn van een onbegrensden afkeer bezield van *al* wat niet spreekt, leert en denkt als zij. Geen wonder ook wanneer zij dagelijks omgaan met een boek als de reeds genoemde „kyrkolag," hetwelk voor een Gereformeerd christen al tot de zonderlingste lectuur behoort, die hij ter hand nemen kan. *Alles* wordt daar door Zijne koninklijke Majesteit bepaald, geregeld en bevolen, en al zijn de *aller*hardste en *aller*onverdraagzaamste bepalingen ten opzichte van dissenters en ketters buiten werking gesteld en tusschen haakjes gedrukt, ze *worden* dan toch nog bij iedere nieuwe uitgave herdrukt, en iets van dien fanatieken geest der oude alleenzaligmakende rechtzinnigheid is in vele präster der staatskerk blijven hangen. [87])

Het zal u wel interesseeren eens een kort, vluchtig overzicht te krijgen over de kerkelijke toestanden van Zweden in de *vorige* eeuw; eerst dàn toch kunnen wij ook den *tegenwoordigen* tijd billijk beoordeelen. Uit 't *verleden* groeit het *heden*, uit wat *is*, wat *worden* zal.

Reeds in het begin der achttiende eeuw was het godsdienstig leven in Zweden tot een droevig laag peil gedaald, en het werd nog hoe langer hoe erger. De vrouw van koning Adolf Fredrik (1751—1771), Lovisa Ulrika, de zuster van Frederik den Groote van Pruisen, bevorderde in haar nieuwe vaderland de nieuwere denkbeelden, die alle positieve belijdenis der waarheid verwierpen, met alle kracht. Haar hofdichter Olof von Dalin bespotte, onder toejuiching van het gansche hof, elk kenmerkend leerstuk van het Christendom. Haar zoon Gustaf III († 1792), de talentvolle en geestrijke koning, zette deze traditiën zijner moeder met geestdrift voort, en de spottende geest, die aan het koningshof heerschte, verspreidde zich meer en meer ook onder het volk, tot in de afgelegenste deelen van het rijk. Het oude geloof werd rondweg geloochend, ja belachelijk gemaakt, en in naam van „verlichting" en „gezond verstand" werd het Evangelie der verzoening verworpen.

Men nam eene „Voorzienigheid" aan, een „Hoogste Wezen," maar dat geen wonderen kon doen noch het gebed zijner schep-

selen verhooren. De godsdienst, vrij van al wat bovennatuurlijk was, moest tot burgerlijke deugden, vooral ook tot gehoorzaamheid aan de overheid (den koning) opleiden. De „natuurlijke" godsdienst had den „geopenbaarden" vervangen, en hoe beter de predikanten konden declameeren en oreeren, hoe liever het den theatralen en en voor het theater dweependen koning was. Al hun vrijzinnigheid verhinderde hen natuurlijk niet hoogst onverdraagzaam te zijn tegenover die dommen, welke nog aan het oudvaderlijk geloof vasthielden, vooral wanneer zij daarbij nog tot de „lezers" behoorden, en afzonderlijke conventikels vormden. Een rechtbank beval eens acht van zulke voorgangers tegelijk in het *gekkenhuis* te plaatsen! [88])

In geen tijdperk werd *meer* over de zedeleer des Christendoms *gesproken* en *minder* naar die zedeleer *geleefd* dan in dezen Gustaviaanschen tijd. Het geloof der *vaderen* werd veracht, maar het nieuwe geloof der *verlichten*, dat met het domste bijgeloof gepaard ging, werd ten troon verheven. Vrijmetselarij, Swedenborgianisme, Occultisme en het wonderlijkste goochelspel van fantastische bedriegers à la Cagliostro, vonden opname en beoefening bij duizenden, die veel te „verstandig" waren geworden om nog dien „versleten bijbel" te lezen. Spiritisme, alchimie, dierlijk magnetisme en velerlei andere „geheime wetenschappen" zouden nù het ware licht gaan ontsteken.

Ook de dienaren der Luthersche landskerk bezweken voor den geest dezer neologie [89]). Weliswaar bleven hunne predikatiën gewoonlijk nog min of meer rechtzinnig van inhoud, zij waren althans zelden direct *tegen* de belijdenis der kerk gericht, maar de kern aller waarheid: de rechtvaardiging des zondaars door het geloof alléén, verdween geheel en al onder de oratorische lofprijzingen op deugd, verlichting en braafheid, en gezwollen taal en sentimenteele uitweidingen moesten de erbarmelijke leegte van den inhoud verbergen. Men richtte zich niet meer tot *hart* en *geweten*, maar tot het *verstand* en *gevoel* der hoorders, en de predikanten wedijverden met de advokaten en staatslieden in geaffecteerdheid en opgeschroefdheid van taal en vormen.

Toch waren er ook in *dezen* tijd getrouwen, die de knie voor den Baäl der eeuw *niet* bogen. Ik noem slechts den koninklijken hofpredikant Anders Nohrborg († 1767), die door zijne gezalfde geschriften aan duizenden het zielevoedsel schonk, dat zij in hunne kerken niet vonden, en die ook den stoot gaf tot het optreden van vele „volkspredikanten," geloovige mannen, die niet door de

bisschoppen geördend waren en dus geen dienaren van de staatskerk waren, maar die in kleinere kringen weer liefde wekten voor de onveranderlijke waarheden des Christendoms. Ook de beroemde bisschoppen J. O. Wallin, E. Tegnér en F. M. Franzén, hoe ook onderling weer verschillend, traden krachtig op tegen den oppervlakkigen, spottenden geest des tijds, en geeselden de holheid der „verlichting" naar verdienste. De redevoeringen, die Wallin den 27en April 1816 op de eerste algemeene vergadering van het Zweedsche Bijbelgenootschap, en Tegnér op den Hervormingsdag van 't jaar 1817 hield, klonken als bazuinstooten en brachten een geweldige ontroering te weeg. Maar vooral was de invloed machtig van Henrik Schartau, proost in Lund.

Zelfs in dat stille, rustige provinciestadje had men destijds een club van echte [90]) Jakobijnen, die, gelijk in heel Zweden, ook dáár alles getrouwelijk na-aapten wat de „groote broeders" in Frankrijk hun vóórdeden, en zoo geschiedde het ook op zekeren dag dat de Lund'sche Jakobijnen plechtiglijk in eene vergadering hunner club verklaarden: „er is geen God." Daarop leegden zij hunne glazen, riepen hoera en gingen naar huis om te slapen.

Maar toen kort daarop Robespierre de heerschappij der Sansculotten verving, en de verklaring had afgelegd dat er *wèl* een God bestond, kwamen, zoodra dit heuchelijke nieuws de eerzame Lundsche clubbroeders bereikt had, de leden wederom tot een feestmaal bijeen, en sprak de voorzitter plechtig uit: „mijne vrienden, er *is* een God," waarop zij allen nogmaals hun glazen ledigden, uitroepende: „leve de Eeuwige!" en toen gingen zij weer naar huis om te slapen.

Onder zulke karakterlooze en ontmergde lieden ving nu Schartau in 1786 zijne herderlijke werkzaamheid aan. In zijne jeugd had hij in Herrnhuttersche kringen verkeerd, en daar een innige liefde voor den Heiland gekregen, terwijl grondige bijbelstudie hem van de eenzijdigheid van hun piëtisme bevrijdde. Hij is het ideaal van een Lutherschen leeraar, een antiek karakter, onbuigzaam als een rots, waar het de eere Gods gold, en toch met een hart zoo week als was, wanneer hij bekommerde zielen kon vertroosten. Niet alleen het stadje Lund, met de deftige professoren aan het hoofd, maar heel de omtrek van dit Skaansche land geraakte door zijne prediking in opschudding, en honderden kwamen tot hem om door persoonlijk onderricht de vergeten Schrift weder te leeren kennen. Hij richtte zich meer tot het verstand, dan tot het gemoed, over-

tuigd als hij was dat een *gevoels*-Christendom, dat niet op grondig *inzicht* der waarheid berustte, spoedig weer tot ongeloof of mystiekerij vervallen moest. De invloed van Schartau door prediking, catechese en geschriften was geweldig groot; vooral in de „stifte" Lund en Göteborg waren zijne dankbare vereerders talrijk, ja ze zijn er tot op den huidigen dag toe.

Onder den eersten Bernadotte, koning Karl Johan, vierde de „verlichting" hare triomfen. De staatskerk werd vooral als een litterair instituut hoog gewaardeerd. Zij kon aan de domme lieden wat hoogere beschaving mededeelen, en wie letterkundige verdiensten had, kon haast zeker op een openvallenden bisschopszetel rekenen, waarbij de vraag vrij onverschillig was of de candidaat óók nog bovendien kerkelijk bewustzijn en liefde voor de belijdenis der kerk bezat. Bij de predikanten stond de *vorm* der leerrede vrij wat hooger aangeschreven dan de *inhoud*, die veelal aan alle positieve belijdenis gespeend was. Maar .... dit kerkelijk liberalisme had weldra zijn tijd gehad, want de liefde voor de oude waarheid zat bij het volk tè diep geworteld, dan dat de schitterendste oraties van gelooflooze präster hen op den duur konden bevredigen. En zelfs waar *deze* liefde ontbrak, en het natuurlijk verstand boven de geopenbaarde waarheid geëerd werd, kwamen toch *ernstige* en *warme* harten tegen de kilheid en dorheid van het rationalisme in verzet. „*Den Joden een ergernis en den Grieken een dwaasheid!*" zoo riep Tegnér den jongen leeraren toe, die hij tot hun ambt inwijdde. Ja, wij hebben aan Joden geen gebrek, saamgeschrompelde, kleinzielige, zelfzuchtige sjacheraarsgemoederen — *Joden*, al zijn ze ook gedoopt en al spreken ze Hebreeuwsch noch Chaldeeuwsch, maar slechts afschuwelijk Zweedsch. En evenmin ontbreekt het ons aan *Grieken*, lichtzinnige, ijdele, onbetrouwbare, gekunstelde naturen, die alles kennen — behalve Grieksch. Hoe zult gij te midden van dezulken prediken?" En dan wekte hij hen op zijne vurige, bezielende wijze tot een levende godsvrucht en een ernstige levensopvatting op, waaraan dan ook waarlijk wèl behoefte was! [91])

In de tweede helft der negentiende eeuw kwam er eene merkbare opwekking in de geheele landskerk tot stand, die vooral door de theologische professoren van Lund en Uppsala, welke beide universiteiten er verscheidenen van groote kracht en vroomheid bezaten, met ijver ondersteund werd. Ik noem slechts A. N. Lundberg, E. G. Bring en W. Flensburg uit Lund, A. F. Beck-

mann, Hultcrantz, C. A. Torén, C. A. Comelius uit Uppsala. De Inwendige Zending trad in 1856 door ds „Evangelisk Fosterlandsstiftelsen" krachtig op den voorgrond, niet alleen door het verspreiden van goede, stichtelijke boeken, maar ook door het uitzenden van geloovige evangelisten en predikers, wat vele predikanten der landskerk niet weinig ergerde en prikkelde. De heeren van de gevestigde kerk zagen op zulke „vrijbuiters" met gemengde gevoelens neer, vooral wanneer ze de kracht en de gaven hadden van een Oscar Rosenius († 1868), die door zijne predikatiën en zijn tijdschrift „Pietisten" een machtigen invloed had, en bij duizenden de liefde voor de oude, rechtzinnige waarheid, vaak evenwel niet zonder dogmatische hardheid en eenzijdigheid, weer opwekte.

Hoe afgesloten van de nieuwere denkbeelden de Zweedsche kerk ook zijn moge, *geheel* was de geest des tijds er niet buiten te houden, en het ontbrak ook dáár niet aan profeten, die eene verjongde en verbeterde theologie dan de oudvaderlijke aanbevolen.

Voor dertig jaar ongeveer trad een lector der theologie, Waldenström geheeten, met een eigen verzoeningsleer op, die het plaatsvervangend borglijden van Christus (de satisfactio vicaria) loochende. God, die enkel liefde is, verlangde geenerlei offer, zoo leerde hij, allerminst den bloedigen kruisdood van zijn eigen Zoon. Een geweldige opschudding ontstond in de gansche kerk, het regende brochures en strijdschriften tegen den goddeloozen „moderne," zooals wij hem hier te lande zouden noemen, en het einde was dat Waldenström, evenals nog een andere präst, hun ambt neerleiden en eigen gemeenten vormden, die evenwel *niet* uit de staatskerk traden. Deze vrijzinnigen, die tot dusverre niet zeer talrijk zijn, hebben, gelijk te verwachten is, geene scherpbelijnde geloofsbelijdenis, zij houden hunne godsdienstoefeningen in eigen bedehuizen, waar niet-geordende voorgangers („lekmanna predikanter") het Woord verkondigen, en waar zij een soort Avondmaal of liever een liefdemaal onder elkander vieren. Sommigen hunner laten hunne kinderen in de staatskerk doopen, anderen door deze „leekepredikanten," weer anderen doen het zelf.

Zij, en vele andere min of meer sectarische geesten, hebben hunne eigen vereenigingslokalen, waarin zij, buiten de gevestigde staatskerk, het Evangelie, zooals zij dat verstaan, den volke verkondigen. De methodisten en vooral de baptisten roeren zich levendig in Zweden, en ook meer neutrale vereenigingen als de Good-Templars en andere afschafferskringen hebben hun aandeel

in de toenemende onkerkelijkheid. Hoewel men „im Groszen und Ganzen" de Zweden nog wel een *kerkelijk* volk kan noemen, heeft toch bijkans *ieder* dorp zijn kleineren of grooteren kring, die òf heel niet meer òf slechts zelden aanraking begeert met de landskerk en hare officieele voorgangers. De ingeboren lust tot vermaak vindt in de goedkoope Zondagstreinen en Zondagsbooten een gemakkelijk hulpmiddel om zich naar elders te verplaatsen, en de streng gevierde Zondagen van het voorgeslacht behooren in vele streken tot het verledene. De arbeiders zijn voor een aanmerkelijk gedeelte voor de socialistische denkbeelden gewonnen, en ook de christelijk-gezinden onder hen worden door de leiders hunner vak-vereenigingen tot het stellen van altijd hooger eischen en tot het meegaan op revolutionaire wegen gedwongen. De Luthersche kerk van Zweden beleeft ernstige dagen, en het komt mij voor dat vele predikanten dien ernst niet ten volle beseffen. Terwijl zij zich vrijwel *allen* uiterlijk aan de oudvaderlijke symbolen houden, hebben velen op hun studeerkamer de beginselen van Ritschl of Wellhausen omhelsd, en weten nu niet recht hoe en waar zij in hun ambt staan. Mijn indruk is, dat de *Deensche* predikantenwereld veel meer het leven onzes tijds medeleeft dan de *Zweedsche* die voor het uitwendige nog geheel in de oudvaderlijke wegen wandelt, maar zonder de oudvaderlijke verzekerdheid ten opzichte van alle stukken der leer en der kerkregeering. Velen beseffen het heimelijk dat eene zóó bevoorrechte en heerschende positie, als de Zweedsche staatskerk nog altijd in de maatschappij inneemt, zedelijk niet meer te verdedigen is wanneer een groot deel des volks *innerlijk* aan haar ontgroeid is, en zij *durven* het zichzelven en anderen toch niet meer wijs maken dat dáár *geen* sprake van is. Daardoor wekken zij met hun rechtgeloovige, onveranderde confessiën, met hun hoogkerkelijke manieren en hun van boven af opgelegde en gehandhaafde kerkelijke grondwet, wel eens den indruk van Davids, die in Sauls wapenrusting bezwaarlijk voort kunnen. Maar toch doet het aan den anderen kant weldadig aan eene in hoofdzaak *gelijkgezinde* „priesterschap" aan te treffen, want ondanks al de geschillen en schakeeringen en twijfelingen, die men hier en daar bij dezen of genen aantreft, zijn toch de *meeste* predikanten van harte en uit volle overtuiging belijders van den Christus naar de Schriften. Men moge bij velen hunner eene *breede* theologische kennis missen, ook al mede een gevolg van de afgezonderdheid van hun land en de weinige aanraking met het buitenland

(iets wat in Denemarken zoo geheel *anders* is), daar zijn vele *vrome* mannen onder hen, die het Evangelie der genade in getrouwheid prediken, en men kan van de Zweedsche kerk toch nog getuigen dat zij eene *belijdende* kerk is, waar de naam des Heeren geëerd en gevreesd wordt. Moge zij het ook *blijven* in de ernstige tijden, die zij doorleeft en tegengaat! [92])

Maar.... nu reeds meer dan genoeg van algemeene beschouwingen en opmerkingen! Laat mij thans u de vriendelijke pastorie van mijn beminnelijken gastheer, Dr. Johannes Blomqvist, kyrkoherde van Vestra-Tunhem, mogen binnenleiden!

Omringd door prachtige weilanden, hier en daar met hoog geboomte versierd, waaronder de koeien en paarden van den leeraar en van zijn „förvaltare," zijn rentmeester (of hoe ge zijn homme d'affaires noemen wilt) grazen, ligt het lange, nederige prästhus, door een lagen muur van op elkaar gestapelde steenbrokken van den weg afgescheiden. In 't midden is een hek, dat toegang verleent tot den voortuin, een open veld, in welks midden een eeuwenoude linde met breede takken eene heerlijke schaduw verspreidt. Rechts en links bloemperken, en ter zijde een hooge mast, waaraan de Zweedsche vlag elken morgen geheschen werd. Dat is eene beleefdheid, die men alleen wanneer er gasten zijn, dagelijks verricht; anders geschiedt dit alleen op nationale feestdagen.

Vóór het huis is een glazen veranda aangebouwd, waar het bij wind- of regenweer genoegelijk zitten is, en deze veranda doorgaande komt men terstond in de eigenlijke woning. Een klein portaaltje heeft drie deuren; rechts naar het „kantoor," waar de predikant zijne ambtenaarsfunctiën uitoefent, en vandaar in de studeerkamer, die nog weer in een derde kamertje uitloopt, het „heilige der heiligen" genoemd, waar Dr. Blomqvist zich in de lange winteravonden met zijne vrouw terugtrekt, hard studeerende, want „al wat in boeken steekt is in dat hoofd gevaren." [93]) Het „kantoor" hangt vol portretten en herinneringen uit de Zweedsche historie, en hier worden bij huwelijken en andere plechtigheden crucifix en kaarsen neergezet, en treedt de präst in zijn ornaat als kerkelijk-burgerlijk ambtenaar op. De beide andere kamers zijn geheel en al door boeken ingenomen, die elk beschikbaar plekje vullen, en door den präst zelven zijn ingebonden. Want wanneer

hij zich eens van het studeeren verpoozen wil, voorziet hij zijne geliefde vrienden van stevige ruggen en kaften.

Links van het genoemde kleine portaaltje heeft men den toegang tot den salon, een ruim en smaakvol gemeubeld vertrek, evenals alle andere kamers laag van verdieping, maar met een overvloed van licht en lucht. Drie ramen zien naar den landweg en drie naar den tuin uit. De meubileering is ouderwetsch, maar voornaam; de prästefru heeft adellijk bloed in de aderen, en heeft zeker wel eenige gedenkstukken uit dat deftig verleden medegebracht toen zij den burgerlijken, maar veelbelovenden jongen komminister Blomqvist huwde. Een zwart ebbenhouten tafel met gouden rococo-versiersels is in het midden geplaatst, eenige mooie vazen met varens en een paar kandelabres met kaarsen staan er op, en verder liggen er de bijbels en psalmboeken, die 's morgens en 's avonds bij de huiselijke godsdienstoefening gebruikt worden. In een der hoeken van dezen salon troont een groote marmeren porceleinen kachel, die van den grond tot den zolder reikt, terwijl allerlei sofa's aan de muren, een mooie vleugelpiano en andere kleinere meubelstukken het geheel recht gezellig maken. Ook een orgeltje en een zeer ouderwetsche klok worden er aangetroffen, benevens diverse portretten van bisschoppen en predikanten.

Van uit dezen salon, waar geheel het gezellige en gemeenschappelijke leven des huizes zich afspeelt, komt men in drie andere kamers, waarvan er nu twee als slaapkamers dienst deden en de derde de eetkamer was, die weer in de keuken uitliep. Alles dus zoo gemakkelijk mogelijk. Antieke, prettige stoelen, wit met goud afgezet, en een keurig voorzien boekenkastje, maakten het mij op mijn slaapkamer vaak moeielijk genoeg de rust van den slaap te gaan zoeken, en ik heb menig interessant werk gelezen bij den glans der haast niet ondergaande avondzon, terwijl mijn gastheer en gastvrouw in de kamer naast de mijne reeds harmonisch den slaap der Zweedsche rechtvaardigen sliepen.

De eetkamer heeft weer drie deuren. De eene naar den salon, van waar wij ons op de gezette tijden opmaakten om de kunstproducten der „kokerska" (kokin) te genieten; naar de keuken, van waar die goede gaven ons moesten toekomen; en naar het kantoor en de aangrenzende studeerkamer, vanwaar de geleerde doctor vaak met moeite, en soms nog met een boek in de hand, voor de onvermijdelijke lichaamsverzorging moest worden opontboden.

Een geweldig-oude zolder, ook weer ten deele door boeken en antieke archiefstukken ingenomen, loopt over het geheele huis heen, en biedt in drie, vier kamertjes ook nog heel wat gelegenheid om gasten te herbergen.

Alles is even vriendelijk in deze woning, en wordt keurig onderhouden, zonder dat men er iets van merkt! Geëerde lezers, ik wensch bij niemand onder te doen in bewondering van onze vaderlandsche vrouwen, die ik, ook na mijne talrijke reizen, gaarne de *aller*beminnelijksten van hare onvolprezen sexe wensch te noemen. Maar toch — ik voel dat ik begin te *beven*, nu ik dit gevaarlijk onderwerp ga aanroeren — toch waag ik het in één opzicht de Zweedsche dames aan hare Hollandsche zusteren ten voorbeeld te stellen, op het gevaar af dat ik enkelen uwer zeer ontstemmen ga, namelijk *hierin* dat zij, hoewel keurig netjes op haar huis en goed, er toch niet zulk een *wanhopig* vermaak in stellen als onze lieve Hollandsche vrouwen, altijd weer de kamers van een huis overhoop te halen, onder *voorwendsel* of, laat ik liever zeggen, uit *consciëntiedrang* om alles te boenen, te vegen en te poetsen. Een woning zonder vaste „kamerdagen" — wel, dat is een klein paradijs, en zulk een paradijs heb ik 14 dagen lang in Tunhem mogen bewonen, terwijl alles toch even frisch en vroolijk er uitzag. Maar ach, de goede Willem Sluiter zuchtte reeds in *zijne* dagen te vergeefs over deze zaak — nog wel in welluidende *poëzie* — hoe zou ik dan met mijn *proza*-klachten iets tegen deze nationale schoonmaakwoede vermogen? Wilt gij eens even hooren wàt Sluiter zegt, al vrees ik dat hij nu voor goed bij u uit de gratie komt?

Waartoe 't gewasch, geplas, geplaer?
Waartoe al 't boenen voor en naar?
Al 't vagen, ragen, al 't gewrijf
Dat geen ding ongeplaagt en blijf?
Al 't schrobben, tobben sonder endt,
En alles van zijn plaats gewendt?
En dat soo dag bij dag weer aen,
Soo dattet nimmer is gedaen!
Het hoeft soo net niet dattet kraekt,
Het hoeft soo reyn niet dattet blaekt.
Een stofje maakt ons niet vervaerdt,
Wij syn toch selve stof en aerd.

Rechts en links van deze geriefelijke pastorie staan twee afzon-

derlijke woningen. De linksche voor den opzichter van heel den prästgård, de rechtsche voor den koetsier Magnus, die met zijn dikke, stevige bruintjes den kyrkoherde naar alle streken van zijn uitgebreid pastoraat heeft te brengen, niet alleen voor een avond- of weekbeurt, maar ook voor ziekenbezoek en om een kranke of stervende het H. Avondmaal te brengen. Dan gaat de doctor, met den hoogen ouderwetsch-geplooiden hoed op, en met zijn ambtsgewaad in een kistje bij zich, soms een heelen dag op reis, wat in een mooien Juni-maand niet zoo heel veel, maar in een grimmigen Noordschen winterstorm of sneeuwjacht des te meerdere bezwaren heeft. Tal van bijgebouwen als stal en koetshuis, bakkerij, kippen-, varkens- en geitenhokken, broeikasten, tuinhuizen en dergelijke zijn in den hof verspreid, die van eene ontzagwekkende grootte is, en waarin bosch en akkerveld, bloemen en de heerlijkste heesters elkaar op het liefelijkst afwisselen. Een fraaie koepel, tegen de glooiing van den berg aan, die dezen heerlijken prästgård aan de achterzijde afsluit en tegen de koude winden beschut, biedt een verrukkelijk uitzicht over dit schoone territorium van Vestra-Tunhems herder, waarvan trouwens niemand minder dan de groote Linnaeus verzekerd heeft dat het een paradijsje op aarde mocht heeten. [94])

Tunhem ligt in Wester Götland, en is een van de twee groote pastoraten, die in Wäne härad [95]) gevonden worden. De voornaamste rivier is de Göta Elf, waardoor het water van de geweldige binnenzee, de Wenern, naar den oceaan stroomt. De twee bergketens van den Hunneberg en den Halleberg, die nu door een dal van elkaar gescheiden zijn, vormden vroeger één geheel. Ze zijn dan ook van dezelfde formatie, eerst zandsteen, en dan kalksteen, die door branding een zeer fijne en gezochte kalk geeft. Dat hier vroeger vulkanen duchtig gespookt hebben, kan men uit de grillige vormen der rotsen recht goed zien. Welk een titanische kracht is er aan het werk geweest om deze blokken op elkander te stapelen, of verre weg in het dal te slingeren! De bosschen, die vlak achter de pastorie beginnen, en zich dagen, dagen lang uitstrekken, zijn wonderschoon; voor 't meerendeel bestaan zij uit pijn- dennen- en berkeboomen, en de geweldige elanden (elgen), nog wel een paar voet hooger dan de herten, worden daar nog in talrijke scharen aangetroffen. Zij mogen echter alleen door den koning of van zijnentwege gejaagd worden. Wat heb ik menigmaal die

rotspaden opgeklauterd, alléén of in het aangenaam, geestrijk gezelschap van Ida Granqvist, de begaafde dichteres, wier verzen [96]) ik in het Hollandsch vertalen mocht, en dan den blik naar alle kanten over dit verrukkelijke land laten weiden. In 't oosten reikt het oog tot naar Skaraborgs län en over de vlakke velden tot naar Kinnekulle, Billingen en Mösseberg. In 't zuiden naar de bosschen van Bjerke en Flundre. In 't westen over de Gota Elf en Trollhättan naar de streken van Boluslän. In 't noorden naar de blinkende golven van de Wenern. Welk een genot die bosschen te doorkruisen, het eenige, vrij-onmogelijke zandpad verlatende, en maar op goed geluk door de hooge stammen een weg zoekend. In vroeger tijden wemelde het hier van wolven, maar die zijn thans wel geheel uitgeroeid; nog in 1840 werd hier een beer geschoten, maar ook deze gasten zijn in geen 50 jaren meer aangetroffen. Maar wilde zwijnen, marters, otters, hermelijnen, evenals arenden en andere vischetende roofvogels, die op de Wenern jagen, komen nog in grooten getale voor.

De bevolking leeft van landbouw. Tarwe, rogge en haver worden gekweekt, aardappelen betrekkelijk weinig, en nooit heb ik in Zweden één aardappel gegeten, die 't maar van verre bij een Hollandschen haalde. Klein, waterig, onsmakelijk en koud was elke potatis, die ik te proeven kreeg. [97]) Varkens en ganzen worden overal geteeld, en natuurlijk is er een levendige houthandel uit de machtige wouden. De menschen hier zijn van Gothischen oorsprong; gewoonlijk lang van stuk, de vrouwen leelijker dan de mannen. Zij gaan voor erg wantrouwend door en spraakzaam zijn ze zeker niet; zij doen gaarne hun eigen zin (een eigenschap, die ze trouwens wel met anderen deelen), en zij hebben in vroeger tijden eindeloos veel van de Noren te lijden gehad, wier grensgebied tot deze landen reikte. Geen wonder dat zij, die altijd op tegenweer bedacht moesten zijn, dan ook ruw van zeden werden, en een honderd jaar geleden was het niet geraden in deze streken zonder veilig geleide of goede bewapening te reizen. Op de begrafenissen en bruiloftspartijen werden ontzettende hoeveelheden brandewijn verorberd, en de gevolgen waren, als overal elders, vecht- en moordtooneelen.

Thans is het er zoo rustig mogelijk, al bewijst het bestaan van eene afdeeling der good-templars óók in Vestra-Tunhem, dat de drinkgewoonten nog niet tot het *verledene* behooren. En de brave Dr. Blomqvist kan elken Zondag veilig en gerust naar zijn oude

kerkje heenwandelen, waar vrij wel *alle* Tunhemmers zich laten vinden, wanneer althans weer en wind niet àl te zeer tegenwerken. Want met een rilling, zelfs te midden der zomerpracht, die mij overal omringde, dacht ik aan den *winter* hier, wanneer de sneeuw soms een meter hoog ligt en de uitgestrekte velden, door wervelstormen en hageljachten geteisterd, toch wel niet door *alle* gemeenteleden betreden zullen worden, wanneer de kerkklok hen naar het bedehuis oproept.

In vroeger tijden, in de 17e en 18e eeuwen, moest men het evenwel in deze streken niet wagen Zondags *thuis* te blijven! De predikanten waren in hunne gemeente vrijwel de *alles*vermogende personen, en op de vergaderingen van den gemeenteraad („sockenstämman"), die door hem gepresideerd werden, zijn vaak krasse maatregelen genomen tegen trage kerkgangers. Zoo werd op zulk eene gemeenteraadszitting van het dorp Oppeby, in Mei 1758 gehouden, het volgende besloten: „(de) sockenmännen besluiten dat de groote kerkdeur onder de preek mag openstaan, maar tegen het einde der predikatie gesloten moet worden, en dat twee sockenmän elken Zondag, bij het begin van het zingen der Belijdenis en verder bij het slot der godsdienstoefening, nauwkeurig zullen toezien of iemand tijdens den dienst *buiten* de kerk is gebleven. Wordt iemand daarop betrapt, dan moet hij 3 daalders betalen of een Zondag in den stok zitten. En als deze opzieners zoo iemand *niet* aangeven, dan moeten zij deze zelfde boete betalen."

De dominees waren in die tijden „de" verdedigers en helpers van den arme, die door de rijke boeren en de „herreklassen" vaak hard genoeg behandeld werd, en nòg vindt gij in de meer afgelegen streken van deze groote provincie een sterken afkeer tegen adel en rijkdom, gepaard met eene naieve bewondering voor den leeraar, die onder alle wisselingen en lotgevallen aan de zijde der geringen heeft gestaan, hun kinderen heeft gedoopt, hun opvoeding heeft bezorgd, door huisbezoek, bruiloft en begrafenis hen geleid en verblijd heeft, en bij alle belangrijke gebeurtenissen zijn overwegend woord heeft meegesproken. Een vreemde, ook een geboren Zweed, die zich hier kwam vestigen, zou lange jaren als een halve vijand worden aangezien, en de buitenlander moet het maar *niet* beproeven door plotselinge familiariteiten deze stijve boertjes te willen uithooren of gunstig stemmen. Hij zal overal op een gepantserd wantrouwen stuiten! Maar zoodra zij vernemen dat gij een präst zijt, en met hun eigen leeraar bevriend, dàn gaan

de harten open, dàn komt het ouderwetsche koffiegerij en de trommel met groote krakelingen voor den dag, en wordt gij in den eerezetel aan 't boveneinde van de tafel door boer en boerin, staande en „ödmjukast" naar uwe wenschen gevraagd en van het beste, dat zij hebben, voorzien.

Ongeveer in het jaar 1000 werd de boodschap des Evangelies in de omgeving van Tunhem gebracht, doch het tegenwoordige kerkgebouw is van jongen datum. Het is een zeer eenvoudig langschip, met een bont maar smakeloos altaar, en heeft in zijn bouwtrant niets bijzonders. In 1740 werd het gesticht, in 1745 ontving het zijn altaarversiering in goud en marmer (maar alles nagemaakt!) en in 1762 zijn orgel. De plompe schilderijen, aan de zoldering aangebracht, zijn nog frisch van kleur, maar in mijn oog afschuwelijk leelijk, en vooral de onderlinge verhoudingen der verschillende figuren en voorwerpen kwamen mij totaal mislukt voor. Ik denk dat de kunstenaar, die ze schilderde, dezelfde is, die de Svartsjö kyrka, uit „Gösta Berling" ons welbekend, met zijn wonderlijke fantasiën verrijkte. [98]) De predikstoel is een geschenk van „hare grafelijke Genade Vrouw Beata de la Gardie," en geeft in heel primitieve houtsnede Christus en de Evangelisten te zien. Een verguld-houten engel houdt een toestel met liefst *vier* zandloopers vast, die helaas geen dienst meer doen; „helaas" zeg ik, want de godsdienstoefening is *veel* te lang voor de kinderen onzes tijds.

Tegen de muren der kerk zijn enkele zeer oude grafsteenen opgesteld, waarvan die van Olof Silfverlood, tusschen zijne twee vrouwen afgebeeld, nog al eigenaardig is, ook om de geschiedenis, die men er bij moet weten. De jonge Olof moest ten oorlog trekken, en liet zijne mooie, jonge vrouw in diepe droefheid achter. Na vele jaren komt hij, met roem en eer beladen, als kolonel in zijn vaderland terug, klopt aan zijne eigene woning aan, waar zijne vrouw hem in den voornamen heer niet herkent, maar, op zijn verzoek, den vreemdeling gaarne een nachtverblijf aanwijst. Den volgenden morgen reeds maakt hij — blijkbaar aan overwinningen gewoon! — der schoone vrouw het hof, en vraagt haar ten huwelijk, maar met beslistheid wijst zij hem af; zij blijft treuren om haar man, dien zij reeds lang gestorven waant. Denkt u hare blijdschap in toen hij zich aan haar bekend maakte! De kolonel, om zijn dapperheid in den adelstand verheven, vond het geslacht zijner vrouw zóó beminnelijk, dat hij na haar dood haar zuster óók nog huwde, en 9 of 11 zilverlootjes zijn aan deze gelukkige echtver-

bintenissen ontsproten, gelijk men aan al de kinderkopjes zien kan, die mede op de ouderlijke grafzerk zijn uitgebeiteld. Een andere grafzerk vereeuwigt de deugden van zekeren Carl Gustaf Strömschöld, „een man beroemd om zijn deugd, trouw en vriendelijkheid, en van een in vier geledingen schitterend adellijk geslacht."

Ook op het vrij zonnige en boomlooze kerkhof, dat zich rondom het bedehuis uitstrekt, las ik enkele typische grafschriften. Onder andere dit: „Onder dezen steen rust het geringe aardsche gedeelte van den heer David Jochnid. Zijne ziel begroette deze aarde den 21 Nov. 1741 en keerde tot haar oorsprong terug den 14 Dec. 1821. Zijn lange leven was dat van den goeden medeburger en zijn dood die van den geloovige. Stil sliep hij in in de omhelzing van zijnen Zaligmaker." Gij zult het gemoedelijke en treffende van zulk een grafschrift, ondanks het gezwollene van den stijl, wel erkennen, maar *mij* beviel toch beter een effen zwart-marmeren steen met de enkele namen: *Sara Norén*. Die woorden zeggen voor de treurende vrienden genoeg, en wat heeft het nageslacht met al die loftuitingen en titels te maken?

Ja.... wat al graven zonder naam,
Gesloten raadsels al te saam!

Wat nood? Dàt is de hoofdvraag niet
  Of *ons* de wereld roemde,
  Haar troetelkindren noemde
Of — onbemerkt verdwijnen liet,
Maar of *wij* roemden in de kroon,
Door God *zijn* kindren aangeboon.

Ja, zalig, ja „van nu af aan,"
  Die in den Heere sterven;
  Zij, die den Hemel erven,
Nu dáár hun werken met hen gaan.
Want in den Heer *sterft* hij-alleen
Die in Hem *leefde*, en anders geen!

Nu dat doen ook de beide grijze pastoriebewoners van Tunhem, en ook zij zullen in den Heere *sterven*. Treffend was mij het oogenblik waarop de lieve, oude predikantsvrouw, toen ik eens met haar op het kerkhof vertoefde, mij het plekje aanwees, waar zij, met haar man, hoopte begraven te worden, nù nog een stukjen dorre aarde, waar distels en wilde kruiden groeien, straks voor hen beiden tot een laatste rustplaats uitgedolven. En onwillekeurig

dacht ik aan ons gezangversje: „Blijmoedig aan het graf te denken is ook een vrucht, die 't kruis ons gaf."

Nu zal ik u eens een Pinksterdienst in al zijn onderdeelen gaan beschrijven, gelijk ik dien in 't vriendelijk Tunhem heb medegevierd.

Vooraf echter eenige opmerkingen over den Lutherschen eeredienst in het *algemeen*, en over de Luthersche opvatting van het *kerkelijk jaar* met zijn eigenaardigheden. Want hierin is nog al het een en ander, dat van onze Gereformeerde traditiën verschilt.

De grondgedachte van elke openbare godsdienstoefening is, volgens de meening onzer Luthersche medechristenen, de verlossing, die in Christus is, tot openbaring en zichtbaarwording te brengen. Vandaar dan ook dat het altaar, de plaats waar het H. Avondmaal, het lichaam en bloed des Heeren, wordt uitgereikt, het middelpunt is, waaromheen alle *gemeenschappelijke* handeling der gemeente zich concentreert. De kerkelijke dienst is een ontmoeting tusschen den Heer en zijne gemeente, waarin *de Heer* zijne gaven aan haar *mededeelt*, en waar *zij* deze gaven *ontvangt*, en zoodoende geschikt wordt Hem hare offers van liefde en dankbaarheid te betalen. Men kan óók wel zeggen dat de gemeente naar het heiligdom opgaat om hare zonden te belijden, om te bidden, om haar geloof te bekennen, om God te danken en te loven, maar dat is toch de *hoofdzaak* niet. Daar de gemeente in zichzelve altijd arm en behoeftig is, kan haar dienst ook nimmer van *haar* zijn eigenlijke schoonheid ontvangen. Neen, schoon is die dienst in de allereerste plaats dáárdoor, dat hij eene daad des *Heeren* is, doordat de *Heiland* er tegenwoordig is en zijne gaven uitdeelt.

In zijn woord en sacramenten is de Heere ons nabij, en door middel daarvan schenkt Hij ons zijn genade. En daarin wordt Hij dan ook gevonden door allen, die Hem in oprechtheid zoeken. Woord en sacrament zijn dus de voornaamste stukken van den kerkedienst.

Daar nu de gemeente niet in eigen kracht, maar alleen door het ontvangen van 's Heeren gaven, zich aan den Heer kan geven, moet in een goedgeordenden kerkedienst aan *'s Heeren* werk de *eerste* plaats gegeven worden, terwijl eerst daarnà het offer der *gemeente*, haar belijdenis, gebed en lofzang, mogen volgen. En daar de Heere zijne gaven allengs vermenigvuldigt, naarmate de geschiktheid toeneemt om die gaven te ontvangen, geeft de kerke-

dienst ook een beeld van deze *voortschrijdende mededeeling* van gaven van Gods wege en van deze toenemende in-ontvangst-neming van zijne gaven door de gemeente, te zien.

Het volledigst komt dit uit in de „Hoogmis," waarin de genademiddelen, woord en sacrament, beide worden uitgedeeld, want eene volledige „Hoogmis" wordt besloten met het gebruik des H. Avondmaals, terwijl het sacrament des H. Doops vóór het begin van den dienst bediend wordt. Gods *Woord* wordt dan uitgedeeld in het *lezen* van Epistel en Evangelie, en in de *prediking*.

De keuze der teksten is in de Luthersche kerk niet, gelijk in de Gereformeerde, aan de willekeur van elken afzonderlijken prediker overgelaten, maar is hem officieel aangewezen, terwijl ook het kerkelijk jaar strenger dan bij ons in eere wordt gehouden. Zoo wordt de gemeente des Heeren op gezette tijden aan de groote heilsfeiten herinnerd, waarop hare verlossing rust. Op de vastgestelde heilige dagen en feesten, worden *die* gedeelten der H. Schrift overdacht, waarin het volbrachte werk van Christus en het voortgaande werk des H. Geestes in het bijzonder beschreven worden. Dezen samenhang van heilige tijden met de plechtige viering er van door de gemeente, noemt men het Kerkelijk Jaar.

Reeds in de dagen der Apostelen vinden wij een begin daarvan, maar later werd dat vollediger uitgewerkt. Elken Zondag vierde men de gedachtenis van Jezus' opstanding, maar spoedig begon men dit zeer bijzonderlijk in den *Paaschtijd* te doen. Het Paaschfeest is het oudste der christelijke feesten, maar al spoedig wijdde men ook den *Goeden Vrijdag* aan de gedachtenis van 's Heeren schuldverzoenend sterven, evenals men 50 dagen na 's Heeren verrijzenis het *Pinksterfeest* herdacht, de uitstorting des H. Geestes. In de derde eeuw kwam de viering van het *Hemelvaartsfeest*, den veertigsten dag na Paschen, op, en ongeveer tegelijkertijd begon men *Christus' Openbarings-* of *Epiphaniën-feest* te vieren, het feest gewijd aan de openbaar-wording van den mensch geworden Zoon van God. Iets later begon men ook het *Kerstfeest* te herdenken, den geboortedag van Christus.

Toen dit eenmaal gebruikelijk was geworden, nam het Kerstfeest al spoedig de eereplaats onder de kerkelijke feestdagen in, [99]) en wijdde men de vier voorafgaande Zondagen als de adventsweken (adventus beteekent: komst, toekomst) aan de voorbereiding tot den naderenden hoogtijd. In onderscheiding met het *burgerlijk* jaar, dat met 1 Januari begint, opent het *kerkelijk* jaar met den

eersten *Advents*zondag, en zoodoende wordt der gemeente verkondigd dat Hij, die komt om de menschheid te verlossen, het geheele jaar, dat nu weer voor haar ligt, tot een genade-jaar maken wil.

Na dezen adventstijd breekt de *Kersttijd* aan, die volgens Luthersche opvatting tot en met den Nieuwejaarsdag loopt. Het middelpunt der gemeentelijke verkondiging is natuurlijk de geboorte van den Heiland in Bethlehems stal, doch daarmede wordt dan in deze dagen verbonden de overdenking van wat wij verder van het kindeke Jezus in de Schrift lezen; hoe zij, die Hem verwachten, in dit kindeke alles vinden, en hoe door zijn besnijdenis en naam ons geheele leven, van den eersten tot den laatsten dag toe, verlost wordt uit den dwang der wet en onder de genade en den zegen der verlossing geplaatst wordt.

Daarna komt de *Epiphaniëntijd.* „Epiphania" beteekent „openbaring," en in dezen tijd, die van den eersten Zondag na Nieuwejaar tot en met den vijfden Zondag daarnà zich uitstrekt, wordt voornamelijk de openbaring van Christus' heerlijkheid overdacht. Hoe Hij zich bij zijn doop als Gods geliefde Zoon openbaarde; bij de komst der wijzen uit het Oosten als de Heiland der heidenen; als de jongeling, die opwies in wijsheid en genade bij God en bij de menschen; hoe Hij hielp in nood, uit allerlei gevaren redde, hoe Hij zijne macht over de natuur bewees, en eindelijk gericht zal houden over de goddeloozen.

De Zondagen *Septuagesima* [100]) en *Sexagesima* [101]) verbinden dezen Epiphaniëntijd met dien der Vasten. Aan den eenen kant herinneren zij aan de heerlijkheid van Christus, als van den leeraar, die sprak zooals geen mensch op aarde ooit gesproken heeft; aan den anderen kant wijzen zij op den strijd, waarmede de mensch, onder vreezen en beven, zijne zaligheid moet werken.

Dan komt de *Vastentijd,* [102]) de tijd der Lijdensweken, zes Zondagen vóór Paschen, waarin de gemeente overdenkt hoe Christus, die kwam om de werken des duivels te verbreken, door lijden zijn verlossingswerk volbracht, en hoe zijzelve onder boete en zelfverloochening met Jezus den weg van zijn lijden en sterven gaan moet. Gelijk ook bij al de vorige, zijn ook voor deze Zondagen de stoffen ter behandeling den leeraren kerkelijk voorgeschreven. Op den eersten Zondag wordt Jezus' strijd met den duivel in de woestijn besproken, als de grondslag voor zijne verdere overwinningen; de tweede Zondag verhaalt de uitdrijving van een boozen geest, en hoe de Kananeesche vrouw tot het geloof kwam;

de derde Zondag behandelt nogmaals een verlossing van een demon, en scherpt den plicht in alle werken der duisternis te verzaken; de vierde Zondag (Midfastosöndagen) verkondigt hoe de Heiland het leven onder allen nood weet te bewaren; de vijfde en zesde Zondagen verhalen wat onmiddellijk aan den Goeden Vrijdag vooraf ging, de vijfde wat de vijanden deden, de zesde of Palmzondag wat Jezus deed om zichzelven en zijne discipelen op zijnen dood voor te bereiden. In deze Lijdensweken worden des avonds en door de week nog de bijzondere gebeurtenissen uit Christus' lijden behandeld, totdat de Goede Vrijdag het toppunt en kroonpunt van dezen weg der smarte ons voor oogen stelt.

De tijd van *Paschen* tot *Pinksteren* is altijd als eene blijde, heerlijke feesttijd beschouwd. De eerste Paaschdag bepaalt de gemeente bij het glorieuse feit der opstanding, de tweede Paaschdag en de eerste Zondag na Paschen behandelen de verschijningen aan de discipelen; de tweede, derde en vierde Zondag daarna, met den Bönesöndagen, den „Gebedszondag," (den dag waarop zeer bijzonderlijk over het *gebed* gehandeld wordt, en waarop de ouderwetsche menschen nog geheel in het *zwart* gekleed kerkwaarts gaan), hoe Christus als de goede Herder te midden der zijnen leeft, hoe Hij hen verkwikt na korte beproeving, hoe Hij den Heiligen Geest aan de zijnen geeft, door welken Hij hen bidden leert en hunne gebeden verhoort. Van den Hemelvaartsdag af richt zich de blik opwaarts tot den verhoogden Middelaar, die van zijns Vaders troon den H. Geest heeft uitgestort. De Epistel op den Pinksterdag handelt over de uitstorting des Geestes in de gemeente, terwijl het Evangelie van den tweeden Pinksterdag als hoofdsom van het gansche Evangelie luidt: „alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft."

Daarop is de *Drievuldigheids-Zondag* als 't ware het Amen op het gansche voorafgaande kerkelijke jaar, een herinnering aan de drie gevierde groote hoogtijden, die wel is waar alle drie Christusfeesten zijn, maar die toch met de drie personen van het goddelijk Wezen in betrekking kunnen worden gebracht, zoodat het Kerstfeest meer in het bijzonder de hoogtijd des Vaders, Paschen de hoogtijd des Zoons en Pinksteren het feest des H. Geestes heeten kan. Bovendien staat de Drievuldigheids-Zondag met zijn Evangelie van de wedergeboorte aan het hoofd van den geheelen Drievuldigheids-tijd, als een samenvatting van Gods werk in ons door den H. Geest. In dezen tijd zijn de predikers niet zóó sterk aan voor-

geschreven pericopen gebonden als in den voorafgaanden. En aan het slot van het Kerkelijk Jaar handelen de voorgeschreven Evangeliën over de leer der laatste dingen, het oordeel en het jongste gericht.

Behalve nog enkele feestdagen van minderen rang als Maria-Boodschap, Maria-Kerkgang, Johannes-de-Dooper-dag, Michaeli-dag, en Allerheiligen, zijn er nog vier *biddagen* in de Zweedsche kerk, die door het gansche volk gevierd moeten worden. Op den eersten bekent Zwedens volk zijn gemeenschappelijke zonden; op den tweeden viert men de gedachtenis der Hervorming; de derde is het zendingsfeest der Zweedsche kerk, en op den vierden dankt het volk den Heere voor alle tijdelijke en geestelijke zegeningen.

Mij dunkt, dat alles moet u, als goede Gereformeerden, een weinig vreemd in de ooren klinken, en ik zou het ook niet gaarne zonder meer door onze kerk zien overgenomen. Vooral die verplichting altijd over bepaalde, vaste bijbelsche pericopen te moeten prediken of hooren, schijnt mij eene groote schaduwzijde toe, al valt het niet te miskennen dat onze Nederlandsche willekeur in deze, die den leeraar vaak zonder éénigen regel rechts en links zijn bijbel doet opslaan, om maar een of anderen tekst te vinden, „naar aanleiding waarvan" hij dan zijne predikatie houdt, niet minder is af te keuren. Men heeft in de Zweedsche kerk veel meer dan bij ons het gevoel met de kerk en het Kerkelijk Jaar *mede te leven*, en dat is een groot voordeel. Maar dat dit alles ook tot een *sleur* kan worden, zal u blijken uit de beschrijving van den Pinksterdienst, dien ik heb bijgewoond, en dien ik u thans in al zijn onderdeelen wil vermelden. Wellicht gaat het *u* thans wel evenals het mij *toen* verging, dat gij heimelijk zucht: „het is heusch wel wat àl te lang," maar ik wensch ù dan óók maar toe, wat ik mijzelven toewenschte: geduld en lijdzaamheid. Alle dingen nemen een einde, óók mijne voordrachten! Dat zij u tot troost.

Toen de klok ten tweeden male geluid had, en de geloovigen zich met trage schreden naar de kerk begeven, en allen hunne plaatsen ingenomen hadden, de mannen rechts, de vrouwen links, trad de predikant in een schitterend misgewaad voor het altaar. Dat plechtgewaad wordt alleen op hooge feestdagen nog gebruikt, en de gemeentenaren zijn er erg op gesteld dat hun leeraar het dan draagt. Het past in zijn bonte schittering van goud en zilver eigenlijk *niet* in een Evangelischen dienst, en het zou een Roomschen priester beter staan dan mijn Lutherschen ambtgenoot. Doch .... 's lands wijs, 's lands eer!

Een uiterst praktisch gezangbordje geeft de talrijke liederen aan, die men zingen zal, terwijl de ellendige collectezakjes met hun meterlange stokken natuurlijk ontbraken. Dergelijke dwaasheden blijven alleen bij de Chineezen van Europa in gebruik, nadat alle andere beschaafde volken ze hebben afgeschaft.

Vóór de eigenlijke dienst begon deed eene pas herstelde kraamvrouw haar eersten kerkgang. Vergezeld van een vriendin, die ietwat ter zijde bleef staan, trad zij voor den predikant, maakte een knix [103]) voor hem en knielde toen neer, terwijl de voorganger het volgende gebed las:

„Almachtige, eeuwige God, Gij die den mensch, dien Gij geschapen hadt, den zegen schonkt dat hij zich zoude vermenigvuldigen en de aarde vervullen, wij danken U voor de barmhartigheid, die Gij aan deze moeder bewezen hebt. Hoor, Heere, in genade haar gebed en moge U de dankzegging welgevallig zijn, die zij eerbiediglijk U aanbiedt, nu zij weer gezond en met vernieuwde krachten in uw heiligdom kan optreden. Omvat haar met uwe barmhartigheid, en laat op haar en haar huis de zegen rusten, die Gij beloofd hebt aan degenen, die U vreezen. Heilig haar harte, om U voort te brengen rijke vruchten van geloof, van hope en vertroosting, en geef haar met blijdschap hare gewichtige taak te vervullen en uw heil te genieten, door Jezus Christus, onzen Heer. Amen."

Daarop stond de vrouw van hare knieën op en gaf de leeraar haar de hand, terwijl hij sprak:

„De Heere beware u in zijne waarheid en vreeze, nu en eeuwiglijk. Amen."

Vervolgens maakte de vrouw weder haren knix voor den dominé, en ging, vergezeld van haar vrouwelijke adjudante, de kerk uit en naar huis.

Daarop zong de gemeente Psalm 23 : 1, 2, 3. „O Herre Gud, oändelig, Gif oss nåd till att prisa dig." Bedenk nu, ééns voor al, dat „psalm" in het Zweedsch: een *lied*, een *gezang* beteekent. Wordt een psalm uit den *bijbel* bedoeld, dan zegt men: *Davids psalm*. Het thans gebruikelijke „Psalmboken" bevat 500 liederen, voor het meerendeel van uitnemende schoonheid. [104]) Ik zal trachten de verzen, die wij zongen, voor u te vertalen, doch helaas zal ik het, daar ik ook de vaak ouderlijke maat wil bewaren, niet anders dan zeer gebrekkig kunnen doen.

O Heere God, oneindig Heer,
Laat ons U prijzen, altijd meer,
En vast gelooven te allen tijd
Dat Ge eeuwig ons genadig zijt.

O Jezus Christus, 's menschen Zoon,
Behoud ons uwer smarten loon;
Bij 't dierbaar Woord ons trouw behoed,
Dat onze ziel herleven doet.

O Heilge Geest, schenk ons gena
Uw raad te volgen, vroeg en spa;
Geleid, bestuur ons op dit feest,
God Vader, Zoon en Heilge Geest!

De predikant, die onder deze 3 verzen met zijn rug naar de gemeente en met het aangezicht naar het altaar gekeerd had gestaan, wendde zich nu tot zijne kudde en sprak:

„Heilig, heilig, heilig is de Heere Zebaôth. De gansche aarde is zijner heerlijkheid vol."

Deze woorden, uit Jesaja 6 genomen, zijn een uitroep van de serafs, die Jehovah omringen. Zij moeten hier, als begin der Hoogmis, niet als een lofgezang der *gemeente* beschouwd worden, maar als eene boodschap door *engelen* omtrent den komenden Heer gebracht. Waar Hij komt, komt Hij omgeven door zijne hemelsche legerscharen, en de vorsten dezer hemelsche lijfwacht roepen het als het ware der schare, die in zijnen tempel verzameld is, toe: ziet, de driemaal Heilige komt!

Toen Jesaja deze boodschap vernam, beefde hij en zeide: „wee mij, want ik verga, dewijl ik een man van onreine lippen ben, en woon in het midden van een volk, dat onrein van lippen is; want mijne oogen hebben den Koning, den Heere der heirscharen gezien." De tegenwoordigheid des Heeren riep bij den profeet het bewustzijn van schuld wakker en bracht hem tot de belijdenis zijner zonde. Dat moet ook bij ons het gevolg zijn van het naderen des Heeren, en daarom volgt, als antwoord der gemeente op de boodschap der engelen, hare ootmoedige schuldbelijdenis. Eerst echter spreekt nog de leeraar:

„De Heere is in zijnen heiligen tempel, zijn troon is in de hemelen, maar Hij is ook nabij degenen, die een nederigen en verbrijzelden geest hebben. Hij hoort de verzuchtingen der boetvaardigen en neigt

zich tot hunne gebeden. Laat ons daarom getroost gaan tot zijn genadetroon, en onze zonden en schulden bekennen, zeggende:"

Hier buigen allen de knie, en met het hoofd op de hand rustende, diep voorover gebogen, bidden zij in stilheid mede, wat de leeraar uitspreekt:

„Ik arm, zondig mensch, die, in zonden geboren, sedert in al mijne levensdagen op allerlei wijzen tegen U overtreden heb, beken van harte voor U, o heilige en rechtvaardige God, liefderijke Vader! dat ik U niet boven alles heb liefgehad en niet mijn naaste gelijk mijzelven. Tegen U en uwe heilige geboden heb ik gezondigd met gedachten, woorden en daden, en ik weet deshalve waardig te zijn een eeuwige verdoemenis, wanneer Gij mij wildet oordeelen naar uwe gerechtigheid en zooals mijne zonden hebben verdiend. Maar nu hebt Gij, lieve hemelsche Vader, beloofd dat Gij met mildheid en genade alle boetvaardige zondaars wilt aannemen, wanneer zij zich tot U bekeeren en met een levend geloof de toevlucht nemen tot uwe vaderlijke barmhartigheid en de verdienste van Jezus Christus, den Heiland. Dan zult Gij hun vergeven, wat zij ook tegen U gezondigd hebben en nimmermeer hunne zonden hun toerekenen. Daarop verlaat ik, arme zondaar, mij, en bid U getroost dat gij naar deze uwe belofte mij barmhartig en genadig wezen wilt, en mij al mijne zonden vergeven wilt, uwen heiligen naam tot prijs en eere.

„De almachtige, eeuwige God vergeve ons al onze zonden, naar zijne groote, onuitputtelijke barmhartigheid, om Jezus Christus, onzes Heilands wille, en geve ons genade ons leven te beteren en met Hem het eeuwige leven te verwerven. Amen."

Nu staan allen op en de gemeente zingt het „Kyrie," terwijl de predikant zich nog altijd naar het altaar blijft wenden:

„Heere, erbarm U over ons!
„Christus, erbarm U over ons!
„Heere, erbarm U over ons!"

Daarop keert zich de leeraar om en spreekt of zingt — wie te oud is of geen goede stem heeft, mag de te *zingen* woorden ook gewoon *uitspreken* — met het aangezicht naar de gemeente, het „Gloria:"

„Eere zij God in den hoogen, en vrede op aarde, in menschen een welbehagen!"

Ook *dit* woord is een engelenboodschap, maar nu niet meer uit de *Oude* Bedeeling, maar uit den zaligen *Kerstnacht*, toen de blijde tijding dat Jezus geboren was over de aarde weerklonk. De Heer is nabij gekomen, en zijne engelen verblijden de door hunne zonden neergebogen geloovigen, die nu verheugd hunnen lofzang ten hemel kunnen opzenden. De gemeente zingt dan ook nu, staande en in plechtig koraalgezang, terwijl de voorganger weer naar het altaar zich omkeert, het beroemde „Benedicamus:"

„Wij prijzen U, wij aanbidden U, wij danken U voor uwe wonderen, Heere God, hemelsche Koning, God, almachtige Vader. En U, Heere Jezus Christus, den eengeboren Zoon des Allerhoogsten. En U, Heilige Geest, Geest der genade, der waarheid en des vredes. Amen. Amen. Amen."

Daarop zingt de leeraar, zich omgewend hebbende naar de gemeente, die nu is gaan zitten:

„De Heere zij met u!"

Waarop zij antwoordt:

„De Heere zij ook met u!"

Wederom keert zich de voorganger naar het altaar, na gezegd te hebben „laat ons bidden," en spreekt het volgende gebed uit:

„O Heere God, die de harten der in Christus geloovenden door de verlichting des Heiligen Geestes geleerd hebt, laat ons in denzelfden Geest mogen bedenken wat recht is, en altijd vroolijk zijn door zijne heilige verkwikking en vertroosting door Jezus Christus, onzen Heere, die met U en denzelven Heiligen Geest leeft en regeert in één goddelijk Wezen, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen."

Nu werd de „Epistel" van den dag voorgelezen, Handelingen 2 : 1—13, waarbij de gansche gemeente uit eerbied voor Gods Woord opstond. Gij kent de Pinkstergeschiedenis, en ik behoef haar dus niet u te verhalen.

De Luthersche Kerk leest steeds bij de Hoogmis een gedeelte uit den „Epistel," uit Handelingen of de Brieven der Apostelen, en een gedeelte uit het „Evangelie," een der vier Evangeliën. Ook in den Joodschen Synagoge-dienst wordt de Heilige Schrift in twee gedeelten voorgelezen: Wet en Profeten, waarmede wordt aangeduid dat de wet moet vóórgaan en den weg bereiden voor de beloften der profetie. In den Nieuw-Testamentischen eeredienst komt het woord van den Epistel met de wet overeen, en het

Evangelie met de Profeten. Dat de Epistel *eerst* gelezen wordt beduidt dus, volgens de Luthersche opvatting, dat de gemeente nog nader moet worden toebereid, vóór zij met vollen zegen het Evangelie kan ontvangen.

Op de lezing van den Epistel antwoordt de gemeente met het zingen van een zoogenaamden „graduaal-psalm," een lied, dat aan den eenen kant de uitdrukking moet wezen van het aannemen en zich-toeëigenen door de gemeente van het Epistelwoord, en aan den anderen kant van haar bereidheid en verlangen het woord des Evangelies te vernemen. Wij hieven daarom, na de voorlezing van den Epistel, een lied aan, dat, op eene bijkans onzingbare manier gezongen en in een allermoeilijkste maat gedicht (die ik in mijne vertaling, gelijk overal bij deze psalmen, trouw navolg) weinig verheffend was, namelijk Psalm 131 : 1, 2, 3, „Helige Ande, Sanningens Ande! Kom att oss ledsaga!"

Heilge Geest, o Geest der waarheid,
Kom Gij ons geleiden!
Laat ons niet struiklen of van 't pad verdwalen,
Maar ons stil verblijden
Omdat wij 't licht der Godsstad ginds zien stralen.
Wijsheid, o Heere, schenk ons van Boven!

Heilge Geest, o Geest der krachten,
Kom ons levend maken!
Doe liefde diep in onze harten wonen,
En ons haar vruchten smaken:
Een blijden moed, een hemelsch krachtbetoonen.
Heiligheid, Heere, schenk ons van Boven!

Heilge Geest, o Geest der vreugde,
Kom Gij troost ons geven!
Doe de hope in onze smarten
Onzen geest herleven.
Geef ons dien vree, die ook den dood kan tarten.
Heiligheid, Heere, schenk ons van Boven!

Hierop las de predikant het „Evangelium" van den dag voor, Johannes 14 : 23—31 („zoo iemand mij liefheeft, die zal mijn woord bewaren," enz.) Op dit „Evangelie" is al het voorafgaande eene *voorbereiding* geweest, zoodat wij hier het hoogtepunt van het eerste deel der Hoogmis hebben. Volgens Luthersche beschouwing is het „Evangelie" de hoogste vorm van Gods geopenbaarde

Woord. Dat de gemeente dit heilig Evangeliewoord aanneemt, betuigt zij door de belijdenis van haar geloof, in de aloude Twaalf Artikelen neergelegd. De voorganger leest ze in het *meervoud* voor: „Wij gelooven in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde; wij gelooven ook in Jezus Christus, zijnen eengeborenen Zoon," en zoo verder de welbekende woorden van het oudste christelijke credo.

Hierna zong het koor, naar het mij voorkwam geheel uit *kinderen* gevormd, het volgende Pinksterlied, dat in zijn eenvoudige, weeke melodie, zuiver gezongen en met een paar zeer mooie registers van het, anders nog al sober-voorziene, orgel begeleid, schoon en liefelijk klonk: „(Hör, o Fader, när jag beder):"

Hoor, o Vader, naar mijn bede,
  Dat me uw milde hand verblij'.
Deel uw hemelschatten mede,
  Schenk uw Heilgen Geest aan mij.
Die kan 't kwade alleen genezen,
Dat mijn ziel voor U doet vreezen.
  Schenk uw Heilgen Geest aan mij.

Hoor, o Heer, mijn zielsbegeeren:
  Ach, vervul mij met uw Geest,
Dat ik daaglijks moge leeren
  U te volgen, onbevreesd.
Dan zal 'k al mijn levensdagen
Ook des Geestes vruchten dragen.
  Ach, vervul mij met uw Geest.

Zie mij voor U neergebogen,
  Vader, met de vuurge beê:
Sla op mij in gunst uw oogen,
  Deel uw Heilgen Geest mij meê.
Dat ik in geduld en hope
Dankbaar mijne loopbaan loope.
  Deel uw Heilgen Geest mij meê.

Dit kinderkoor was eene uitzondering, eene extra-bijvoeging ter wille van den hoogen feestdag. Anders is de eerste helft der Hoogmis met de „geloofsbelijdenis" voltooid, het antwoord der gemeente op 's Heeren gifte van het Evangelie. Daarna komt de andere helft van den dienst, die gewoonlijk naar het voornaamste onderdeel daarvan de *predik-afdeeling* genoemd wordt.

Alles wat tot dusverre gedaan werd, is in overeenstemming met

de oudste overleveringen der christelijke kerk. Niet alleen door het oude, apostolische credo, de Twaalf Artikelen, maar ook door al die gebeden en antwoorden, spreekt de gemeente haren samenhang uit met de algemeene christelijke kerk van alle eeuwen. Diezelfde gedeelten der Heilige Schrift, die nu nog voor de Zweedsche altaren worden voorgelezen, zijn eeuwen, eeuwen lang door de kerk van Christus op dezelfde wijze gebruikt, en worden nòg in het grootste gedeelte der christelijke kerk jaar in jaar uit den volke voorgedragen. Gedeeltelijk kan men hetzelfde zeggen van de gebeden of „collecten" („verzameld gebed," een gebed waarin de gemeente hare behoeften samenvat) en van de „psalmen," de liederen, die voor het meerendeel het geestelijk eigendom der geheele Luthersche kerk zijn. Alles is er dus op berekend om te doen gevoelen dat de afzonderlijke gemeente in dit eerste gedeelte van haren dienst *niet* de aparte kerk van die of die lokale kerkafdeeling is, maar slechts een lid van de gansche Kerk des Heeren, zoodat zij welbewust en krachtig de gemeenschap der heiligen in dezen haren liturgischen dienst uitspreekt.

Is dat niet eene heerlijke en troostvolle waarheid, en gelooft gij niet dat die bij *ons*, Gereformeerden, veel te veel op den achtergrond geraakt? Bij ons treedt terstond, en bij den geheelen dienst, de persoon van den voorganger, en wel als *spreker*, als *predikant* dèrmate naar voren, en beheerscht hij zóó geheel de gemeente, die hij dan ook gewoonlijk als zijne „hoorders" toespreekt, dat het bij de meesten eenvoudig wordt: het beluisteren eener *predikatie*, waarvoor zij kerkwaarts trekken. Men zit daar een anderhàlf uur vrij passief op zijn stoel of in zijn bank ter neder, en zingt men al een paar keer een psalm, het geschiedt „tot verpoozing der aandacht," omdat het wel wat àl te bezwaarlijk is zóó lang achtereen te preeken of naar een preek te luisteren. Maar hoe weinig beseffen onze gemeenten iets van haar *voorrecht* en haar *plicht* den Heere te loven en te aanbidden, en Hem, met de gansche Kerk op aarde en in den hemel vereenigd, offers van dank en liefde toe te brengen! Dat verstaat de Luthersche kerk *beter* dan de Gereformeerde, en daarom eer ik ook het liturgische element in hare godsdienstoefening, al schijnt het mij ook een *te* uitgebreide plaats bij haar in te nemen.

Na dit koorgezang hief de gemeente weder aan Psalm 134: 1 „Kom, Helge Ande, Herre Gud:"

Kom, Heilge Geest, Gij God en Heer,
Bekwaam ons tot uw lof en eer!
Ons koude en trage hart verwin,
O kom in onze zielen in!
Maak door uw kracht en zaalgen schijn
Ons willen goed, ons binnenst rein,
Opdat wij d'eewgen weg betreên
En zingend gaan ten hemel heen:
Hallelujah! Hallelujah!

Hiermede was eindelijk de liturgie aan het altaar afgeloopen. Onder het zingen van dit laatste vers was de predikant naar de sacristie gegaan om zijn plechtgewaad af te leggen, en nu trad hij in een langen, zwarten, sleependen mantel op den predikstoel toe. Dat zwarte kleed, met een band om het middel vastgebonden, van voren open en dus het gewone, kleine befje (veel kleiner dan het onze) vrij latend, hangt van achteren van den rug naar omlaag, en sleept wel twee, drie voet, geheel als de sleep van een damesjapon, achter den voorganger aan. Het kleedt *heel* goed en geeft den voorganger een veel waardiger voorkomen, dan het van goud en zilver en sterren en andere versierselen stralende miskleed, dat mij veel te Roomsch en te bont was.

Mij was het eerste gedeelte dezer „Hoogmis" tamelijk lang gevallen, en ik zag het ook duidelijk aan velen in mijne omgeving dat veel van dit alles voor hen een zaak van vorm en gewoonte was geworden. Ik miste er het warme van eenen *gemeenschappelijken* cultus in, en ik snakte werkelijk, na al deze officieele, voorgeschreven Pinksterviering, naar een warm woord uit het hart des voorgangers.

Maar ook dit werd weer door allerlei vóór- en bijwerk omgeven. Zoodra hij op den predikstoel was, bad de präst een kort, vrij gebed, waarbij allen in hunne banken knielden, het hoofd in de hand voorover buigende, daarna bad ieder in stilte het „Onze Vader," *in stilte*, opdat elk bij *die* bede het langst zou kunnen verwijlen, die hij gevoelde het meest op dat oogenblik te behoeven, waarna de voorganger den predik-tekst voorlas, door allen natuurlijk weder staande aangehoord. Die tekst was Johannes 15 : 10—17: „Indien gij mijne geboden bewaart, zoo zult gij in mijne liefde blijven," enz.

Nu kwam de predikatie.

Na ons de overeenkomst en het verschil met het Oud-Testamentische Pinksterfeest geschetst te hebben, zette de redenaar de

beteekenis van het Nieuw-Testamentische Pinksterfeest uiteen, zich aansluitende aan Rom. 5 : 5: „de hope beschaamt niet, omdat de liefde Gods in onze harten is uitgestort door den Heiligen Geest, die ons gegeven is." Over die liefde Gods handelde de geheele leerrede, naar aanleiding van den voorgeschreven tekst, waarbij de spreker deze vragen beantwoordde: 1. Wat beteekent het: Gods liefde in zijn hart te hebben? 2. Hoe wordt die liefde Gods medegedeeld? 3. Welke voorwaarden heeft God gesteld voor de mededeeling van den H. Geest en van de liefde, welke Hij werkt? 4. Wat werkt Gods liefde uit, wanneer zij in eens menschen hart wordt uitgestort? En eindelijk 5. Het is noodig dat wij die liefde aannemen, indien wij het doel onzes levens bereiken willen.

Vijf gewichtige punten dus, breedvoerig uitgewerkt en nog door eene lange, hartelijke, vermanende toespraak bekroond! Waarlijk, het moge u niet verbazen dat ik, ondanks het vele goede, dat mijn geleerde en waardige ambtgenoot aan zijne gemeente voorhield, toch blijde was toen hij kwart voor twaalven „Amen" zeide.

Maar de dienst was nòg bij lange na niet afgeloopen! Terstond na het „Amen" der leerrede, bracht de koster een drietal papieren naar den voorganger, huwelijksaankondigingen en andere mededeelingen bevattende, die nu op den gewonen drogen toon, die zulke dingen verdienen, werden afgelezen, maar die mij volstrekt niet schenen te passen bij den ernst van den hoogtijd, dien wij vierden. Daarna sprak Dr. Blomqvist een zegenbede uit, zonder zijne handen uit te breiden over de gemeente, en ging toen naar de sacristie terug om zijn zwarten sleeptalaar nògmaals met zijn van goud- en zilver stralend misgewaad te verwisselen. Inmiddels zongen wij de volgende verzen van dienzelfden 134en Psalm, van welken wij zoopas het eerste vers hadden aangeheven:

O heilig licht, der waarheid poort,
Leer ons altijd en te aller oord
God kennen en zijn eengen Zoon,
Gezonden van des hemels troon.
Dat wij ons houden aan zijn zoen
En valsche leering van ons doen;
Dàt woord slechts is onwankelbaar,
Dat Christus prijst, den Middelaar.

O heilig vuur, der wereld troost,
Brand in onz' harten onverpoosd;
Geef ons door uw vertroosting zoet

Bij alle smart een blijden moed.
Leid op des kruisesweg ons voort,
Sterk waar verzoeking ons bekoort,
Opdat wij, na de lijdensbaan,
Door 't sterven 't leven binnen gaan!

Nu stond de präst weer in 't volle misgewaad voor het altaar, en zong:

„De Heere zij met u!"

Waarop de gemeente antwoordde:

„De Heere zij ook met u!"

Daarop wendde hij zich naar het altaar, en las het volgende gebed voor:

„O God, wij danken U dat Gij op het eerste Pinksterfeest der Christenheid de harten uwer geloovigen begiftigd hebt met den H. Geest en daardoor uwe kerk op aarde hebt gesticht. Wij danken U dat Gij ook ons in die gemeente hebt opgenomen, en dat Gij ons uw Woord en sacrament hebt gegeven, waardoor Gij in de kracht des H. Geestes ons wilt heiligen. Wij bidden U, stort uw Heiligen Geest over ons uit, over onze gemeenten en onze woningen. Kom, Heilige Geest, verlevendig onze koude, trage harten, reinig ons van de zonde, verlevendig ons geloof en wek in ons eene brandende liefde voor elkander, zoodat wij de eenheid des Geestes bewaren door den band des vredes. Geest der waarheid, leid ons in uwe waarheid en verleen ons alles wat dienstig is tot het leven en de godzaligheid, U ter eere en ons ter zaligheid. Amen."

„Amen" zong daarop de gemeente.

Nu kwam het „algemeene kerkengebed," dat Zondag aan Zondag gelezen wordt, en dat aldus luidt:

„U, o eeuwige en almachtige God, Schepper en Beschermer aller dingen, roepen wij aan. Wees ons genadig om Jezus Christus wille en denk niet aan onze zonden. Heilig en regeer ons door uwen Heiligen Geest, en geef ons genade naar uw woord te wandelen in een heilig leven. Vergader, versterk en bewaar uwe christenheid door het Woord en de heilige sacramenten. Erbarm U, Heere, over alle volkeren, die nog gevangen zijn in de duisternis der blindheid en des doods, en laat uw verlossende genade met licht en leven voor hen opgaan door het Evangelie.

„Zegen en bescherm onzen geliefden koning met geheel zijn huis en wie er toe behooren, alle getrouwe ambtsdragers, het leger te

land en ter zee, en alle inwoners des lands, uw heiligen naam ter eere en ons allen tot welvaart. Zegen de regeering des rijks, geef ons een vredig en gelukkig leven met elkander, goed en vruchtbaar weder, verstandigen en christelijken raad bij alles wat wij ons voornemen. Bevestig alle goed werk, en weer van ons alles wat slecht en schadelijk is. Laat uw zegen rusten op het zaad des velds en op elken eerlijken stand en beroep. Zegen, o God, den heiligen echtelijken stand. Denk in genade aan de jeugdigen, die zich toebereiden voor hun eersten Avondmaalsgang. Verleen hun een christelijk inzicht en een ongehuicheld geloof, opdat zij als uwe echte leerlingen altijd mogen wandelen op de wegen uwer waarheid. Help en verkwik alle zieken en armen, aangevochtenen en stervenden. Zorg in genade voor alle weduwen en onbeschermden. Help ons eindelijk in onze laatste ure en verleen ons na dit vergankelijke leven een eeuwige zaligheid — door Jezus Christus, uwen Zoon, onzen Heere!"

De gemeente zong toen weer haar „Amen."

Daarna bad de voorganger het „Onze Vader," en wendde zich toen tot de kudde, zingende:

„Laat ons den Heere danken en loven!"

Waarop de gemeente antwoordde, eveneens zingende:

„Den Heere zij dank en lof! Hallelujah! Hallelujah! Hallelujah!"

Daarop sprak de präst:

„Buigt uwe harten neder voor God en ontvangt den zegen!

„De Heere zegene u en behoede u. De Heere doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig. De Heere verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede. In den naam Gods, des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen."

Wederom zong de gemeente een driemaal herhaald „Amen," en daarop verliet de predikant den predikstoel, terwijl wij nog zongen Psalm 135 : 3, 4. („O kärlekseld, uppvärm vårt sinn"), verzen die èn door hun jammerlijke maat en melodie, èn door hun inhoud, mij al heel weinig geschikt voorkwamen het slotlied op een feestelijken Pinksterdienst te vormen:

O liefdevuur, verwarm ons hart,
Drijf uit wat Christi liefde tart;
Dat wij allen leeren
Als broedren te verkeeren
In eendracht en in vree,
En dragen 't beeld des Heeren.
O God, erbarm U onzer!

O hoogste troost in allen nood
Houd vast in leven ons en dood.
Help ons nooit verzaken
Te bidden en te waken,
Gedachtig dat wij straks
Den dood ook moeten smaken.
O God, erbarm U onzer!

Na het zingen van dit lied ging de schare uiteen, maar nog hadden de laatste kerkgangers het heiligdom niet verlaten, of de predikant stond *alweer* op den kansel om „kinderleere" te houden. Ik wist niet over wie mij *meer* te verwonderen: over die kinderen, die nà zulk een langen dienst nog kracht hadden om eene catechisatie bij te wonen, of over den predikant, die na 2 uur lang zingen, bidden en preeken, weer onmiddellijk in staat was een nieuwe vermoeiende werkzaamheid te beginnen, en die, laat ik er dit nu meteen bijvoegen, dienzelfden avond in eene filiaalgemeente, minstens een uur rijdens van zijne pastorie, den zoogenaamden „Aftonsang," den avonddienst ging houden, waar wij weliswaar gelukkig niet de geheele liturgie (want *die* viel toen uit), maar toch weer dezelfde gebeden voor een genezen kraamvrouw èn eene doopsbediening èn drie gebeden èn drie gezangen èn dezelfde heele preek van den morgen opnieuw te hooren kregen!

Bij de doopsbediening werd een vrij lang formulier gelezen, maar de ouders legden geenerlei belofte af. Met de hand op het hoofd van den doopeling, bad de präst het „Onze Vader," gevolgd door deze woorden· „De Heere God, de eeuwige Erbarmer, die alleen van alle kwaad verlost, en die in zijne genade u geroepen heeft tot het deelgenootschap aan zijn licht door onzen Heiland Jezus Christus, rukke u uit de macht der duisternis en beware u in zijne waarheid en vreeze, nu en eeuwiglijk! Amen."

„Laat ons nu hooren de christelijke geloofsbelijdenis, die wij bekennen, en waarop dit kind gedoopt zal worden." Waarop dan de twaalf Artikelen volgden.

Daarop nam de leeraar zelf het kind van de moeder over, en goot over het arme schaapje drie malen zulk een volle hand waters uit, dat men het water in den schotel hoorde plassen en spatten, terwijl hij zeide: „Ik doop u in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen."

Daarop weer een gebed, en daarop de Oud-Testamentische zegen over het kind. Vervolgens eene vermaning tot de gemeente dit gedoopte kind nu voortaan als tot haar behoorende aan te zien,

terwijl alles met de doxologie besloten werd: „Eere zij den Vader en den Zoon en den Heiligen Geest, zooals dat was van den beginne, nu is en wezen zal van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen."

Daarop zeide hij tot de ouders: „Gaat henen in 's Heeren vrede," waarna zij met den doopeling huiswaarts keerden.

En toen kwamen weer al de andere gebeden en gezangen en de lange preek van 's morgens.

Nu gevoel ik wel dat ik als vreemdeling, en als calvinist bovendien, gevaar loop zulk een Zweedschen, lutherschen dienst *onbillijk* te beoordeelen, doordat ik hem niet waarlijk kan *verstaan* en *mede-voelen*. De kerkedienst is allengs met het volksleven *saamgegroeid;* en zulk eene Zweedsche dorpsgemeente *moet* bij deze vaak-gehoorde liederen en gebeden iets geheel *anders* gevoelen dan de vreemdeling, die daar eens toevallig in haar midden vertoeft, en met de afmattende oplettendheid van den nieuwsgierige dat alles gadeslaat en in zijn geheugen vastwerkt. Die boertjes en akkerbouwers van Tunhem *komen* daar niet ééns in de week om eene *preek* te beluisteren, aan welke zij allerlei eischen omtrent oratorie of orthodoxie zullen stellen, op poene van haar anders te zullen afkeuren — zij komen naar de kerk met het weldadig gevoel: hier zijn we nu weer eens *samen* in ons lieve, oude heiligdom, en wij hebben den *tijd* om onzen präst dat alles te laten doen, wat hij, en zijne voorgangers, aan ons en onze voorouders sedert eeuwen lieten hooren en gevoelen. „De kerk is voor hen niet alleen de plaats waar men aan God denkt en van God hoort, de kerk is een stuk *leven* van de boeren, een stuk van de *licht*-zijde van hun leven. De kerk is het beschavingscentrum van waar het milde, goede, reine, verhevene over hun leven geschenen heeft. Die boertjes *gaan* niet naar de kerk om er zoo gauw mogelijk weer uit te komen. De kerk is „*het*" evenement van de week. Hier is de plaats waar al de hooge ernst, alle lieflijkheid, alle vreugde en smart van het leven het sterkst door hen is gevoeld. Hier stonden zij als jonge menschen in het voorjaar van het leven, toen hun door den präst het allereerste morgengloren der ziel werd geduid. Onder de berkenboomen, op de heuvelen rondom de kerk, werden vriendschappen gesloten voor het leven; al wat jong is bevindt zich daar des Zondags, terwijl de kerkgang een glorie van *feestgevoel* over aller harten legt. Dáár heeft de jongeling zijn bruid gevonden, dáár heeft zij met den mirtekrans op het blonde

hoofd zij aan zij met hem geknield op den altaar-ring, terwijl de präst hun van God mocht boodschappen dat geluk en blijheid van hem gewild en gezegend zijn. Dáár heeft de jonge moeder door sneeuwstormen en koude haar kindje ter doop gebracht. Onder de groene zoden bij de kerk hebben zij veel wat hun lief is heengebracht, dáár op dat stille plekje bij de kerk hebben zij in de heiligste en zwaarste uren van het leven, als het hun te moede was alsof *nooit* de zon meer schijnen zou, de woorden gehoord en geloofd: Bij U, ò Heer, is de fontein des levens, in uw licht zien wij het licht." [105])

Zie, nu gevoel ik het: voor menschen, die *dat alles* doorleefd *hebben* en in *dien* kring van gedachten en levensomstandigheden zijn *opgegroeid*, is zulk een dienst nòch lang nòch eentonig. Maar voor het *jongere* geslacht, dat nog geen *traditie* heeft en dat, óók in het verre Zweden, door den geest onzes tijds is aangeraakt, dreigt hij dat wèl te worden, gelijk ik uit meer dan éénen mond vernomen heb. Terwijl de *ouderen*, die nog met de liefde van hun hart in langvervlogen dagen leven, ten zeerste aan de kerk en aan al hare gebruiken gehecht zijn, begrepen de *jongeren* mij volkomen, en deelden zij mijne vreeze voor het gevaar dat deze vaste vormen tot ledige kaders, tot bloote ceremoniën *kunnen* worden. Waarlijk, wanneer men nu toch Zondag aan Zondag *dezelfde* gebeden moet aanhooren (ik durf haast niet te zeggen: „mee moet *bidden*"), altijd weer *dezelfde* antwoorden en lofprijzingen moet afzingen, altijd weer *dezelfde* voorgeschreven teksten hoort lezen of verklaren, dan *kan* het niet anders of dat alles wordt eene zaak van *sleur*. Er komt op deze wijze wel een zeker kerkelijk bewustzijn in de lieden, die, vooral op het platteland, nog vrijwel *allen* ter kerke gaan, en de predikant is, ook om de vele burgerlijke betrekkingen, waarin men tot hem staat, het middelpunt van heel het maatschappelijk-kerkelijk leven, maar het spontane, het warm-persoonlijke ontbreekt. Men heeft niet anders dan *officieele* aanraking met zijn zieleherder. Bij trouw, bij doop, bij confirmatie, bij ziek-worden en sterven doet hij zijn functie, en is hij nu bij dat alles óók nog een vriendelijk man, dan is hij bemind bovendien, maar hij leeft zich niet „*in*" bij zijn volk. Ons „huisbezoek," zoowel in zijn meer deftigen vorm met een ouderling en vóór het te houden Avondmaal, als in zijn meer vrijeren vorm van een belangstellend vragen naar den welstand en het geestelijk leven der bewoners, is in Zweden nagenoeg onbekend. [106]) Het sneed mij

door de ziel bij een bezoek, dat wij samen bij een armen boer brachten, omdat ik toch gaarne eens zulk een boerenwoning wilde zien, te hooren hoe alleroodmoedigst de man bedankte (jag tackar ödmjukast) voor de eer dat de doctor zijne woning had willen betreden. Alles blijft daar vormelijk en uitwendig. Komt er al eens een enkele in den prästgård op bezoek, dan gaat dat met vele knixe en plichtplegingen, want men is er *diep* van doordrongen dat het een hooge onderscheiding is bij „kyrhoherden" op visite te mogen komen.

En toch waren de präst en zijne vrouw geen hooghartige menschen — integendeel, zij kunnen modellen van vriendelijkheid en hulpvaardigheid heeten. Nooit gaat een arme zonder eene milde gave van Tunhem's prästgård henen, en ik heb het bijgewoond dat een vieze, schunnige landlooper, die met prentbriefkaarten en vrome praatjes de verschillende pastorieën van Zweden afloopt, hier drie dagen lang bleef hangen, bij den koetsier van den dominé logeerde, en aan de morgen- en avondgodsdienstoefeningen deelnam, evenals natuurlijk aan de stevige maaltijden in de keuken. Maar toch bemerkt men weinig van dien meer *innigen*, *vertrouwelijken* band, die, vooral ten platten lande, bij *ons* nog menigmaal den leeraar met zijne gemeenteleden vereenigt. In Zweden dreigt de *zieleherder*, al toont hij hij ook nòg zooveel belangstelling in het zieleheil zijner schapen, [107]) in den *kerkelijken ambtenaar* op te gaan. Dat bleek mij ook uit de groote waardeering der lieden van een vrij, uit het hart gesproken gebed, gelijk ik dat af en toe, wanneer de gelegenheid zich daartoe voordeed, met dezen of genen gebeden heb. Zóó iets *kennen* de meesten niet. Bij plechtige en gewichtige omstandigheden roepen zij den präst, die dan volgens de voorschriften zijner kerk en in de taal zijner kerk hen vermaant, vertroost en voor hen bidt, maar dat meer eenvoudige, hartelijke, dat *wij* gelukkig nog hebben in onzen omgang met onze gemeenteleden, schijnt mij in *Zweden* tot de uitzonderingen te behooren.

De kerk *beheerscht* ongetwijfeld nog geheel het kerkelijk en burgerlijk leven, maar *vervult* de behoeften der menschen voor een groot deel *niet*. Van daar dat niet alleen vereenigingen als de „good-templar-orde," een der vele matigheids- en afschaffers-genootschappen, die er in het dranklievende Zweden bestaan, op de meeste plaatsen vrij wel onkerkelijk, ja soms anti-kerkelijk zijn, zoodat hare leden in hun eigen lokalen zich soms vrij duidelijk *tegenover* den leeraar stellen, maar dat de secten, vooral de Baptisten, en ook andere, waarlijk vrome en verdraagzame kringen, zich van

de kerk afscheiden, omdat deze aan hunne geestelijke behoeften niet meer voldoet. En wanneer dan, gelijk vaak het geval is, de präst van hoog-kerkelijk voetstuk deze „afvalligen" hard aanpakt en veroordeelt, komt het ook onder de goede, gemoedelijke Zweden wel eens tot bittere en pijnlijke wrijvingen.

De meeste kerken der Hervorming hebben toch een aanvang genomen op een wijze, die tot groote bedenkingen aanleiding geeft, al ziet men Gods hand ook in de dwalingen der menschen, die vaak het verkeerde en zondige doet medewerken ten goede. Want dat de Reformatie voor de Skandinavische landen een *zegen* is geweest, wie, die hun geestelijken bloei met den ellendigen toestand der Roomsch gebleven landen vergelijkt, zal het ontkennen? Maar toch, de historie spreekt duidelijk genoeg, óók omtrent den oorsprong der hervorming in Zweden. Zij is niet uit een diepgevoelde behoefte des *volks* voortgekomen, maar geheel van hooger hand opgelegd. De groote menigte had volstrekt niet opgehouden aan de waarheid der Roomsche kerkleer te gelooven noch hare kerk leeren haten, gelijk dat bijv. wèl in de Nederlanden het geval was. De hervorming in Zweden viel als een bliksemschicht uit den onbewolkten hemel ter neder, door den wil van een krachtig heerscher, die *al* de krachten zijns volks in zijn dienst wilde nemen, en die heel wat moeite had zijnen wil in deze dingen door te zetten. [108]) Volstrekt niet alle gemeenten waren er over gesticht dat hun zilveren en gouden kerksieradiën naar de koninklijke schatkamers verhuisden, om in klinkende specie omgegoten te worden, [109]) terwijl zij in ruil er voor de nieuwe Zweedsche bijbels en kerkpostilles en koninklijke kerkordonnantiën kregen. Gaandeweg wonnen de Luthersche gebruiken veld, en de Luthersche gezangen en gebeden vielen ook spoedig in den smaak, maar de liefde tot de heiligen was niet zoo makkelijk uit te roeien, en bleef onder veranderde vormen nog heel lang nawerken. Allengs won de nieuwe landskerk het vertrouwen, en straks ook de aanhankelijkheid van het Zweedsche volk, dat door de drukpers en de vroomheid van vele uitnemende bisschoppen en leeraars van goede bijbelverklaringen en stichtelijke boeken voorzien werd, en zoo wies het eenmaal trouw-Roomsche Zweden tot een even trouw-Luthersch Zweden op, tot op den huidigen dag in breede kringen een waarlijk godsdienstige en zedelijk hoogstaande natie.

Dat warm-religieuze blijkt u uit allerlei voorbeelden. De menschen schamen zich niet voor hun godsdienst, en ook op kantoren en

bureaux kunt gij godsdienstige platen of beelden aantreffen. Ook bij sterfgevallen belijden zij gaarne dat zij hun troost zoeken bij den Heer, die slaat maar die ook heelt en door zijne genade de gewonde harten balsemt.

Gij moet bijv. maar eens de wijze lezen waarop zij hunne doodsberichten in de courant zetten. Naast mij ligt, terwijl ik deze regels schrijf, een nummer van het „Svenska Dagbladet," een dagblad, dat ik om zijn degelijken inhoud hoog heb leeren waardeeren. Het is alles behalve „godsdienstig" van inhoud, en toch vindt men daar in alle *drie* de doodsberichten, die dat ééne nummer van 2 Augustus 1905 bevat, een warmen, innigen geloofstoon, die goed doet.

De eerste annonce deelt het overlijden mede van Baron Gustaf d'Albedhyll, die „stil en vredig ontsliep," 70 jaren oud „diep betreurd door vrouw, kinderen, kleinkinderen, broeders en zusters, verwanten en vrienden." *Psalm 23* staat er onder. „De Heere is mijn Herder, mij zal niets ontbreken."

De tweede is nog aangrijpender. Een jong ingenieur, Henrik Ulrich, kwam bij zijn menschlievende poging om een ander uit het water te redden, zelf in de golven om. Aldus deelt zijne moeder, een weduwe, dit mede:

„Mijn geliefde zoon, de kon. spoorweg-ingenieur Henrik Ulrich, geb. 27 Oct. 1872, verdronk bij Gotland den 31 Juli 1905, diep betreurd door mij, zijn broeders, schoonzusters, neven en nichten, andere familieleden en vele vrienden." Beate Ulrich geb. Helleday.

„Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven. Ja, zegt de Geest, opdat zij rusten van hun arbeid, en hunne werken volgen met hen."

Onder dien tekst staat „Davids Psalm 42," de Psalm van 't hijgend hert, en daaronder dit versje:

Hier een droevig smart'lijk scheiden,
Hier de moeiten en de strijd;
Doch daar Boven komt hereening,
Als Gods Sion ons verblijdt.
Heerlijk zal het loflied ruischen
Als een macht'ge watervloed:
„Eere aan God en zijnen Christus,
Die ons vrijkocht met zijn bloed!"

De derde is niet minder treffend.

„Mijn geliefde, trouwe echtgenoot Medicinae Doktor Erik Wilhelm Wretlind, geb. 17 Dec. 1838, is den 31 Juli 1905 voormiddags kwart voor elven stillekens ontslapen, onuitsprekelijk betreurd en

gemist door mij en 8 kinderen, zijn familie en vele vrienden." Emma Wretlind geb. Lénström. En dan daaronder deze aangrijpende tekst:

„Looft den Heere, want Hij is goed, en zijne goedertierenheid duurt tot in eeuwigheid."

„Men verzoekt geen bloemen en kransen te zenden."

Wanneer men zóó bij den dood van een baron, van een ingenieur, van een arts zijn geloof in God en den Heiland openlijk uitspreekt, dan wijst dit op eene algemeene ontvankelijkheid voor den godsdienst, die een der grootste zegeningen van dit heerlijke land is. [110]) O, ik weet het, daar staat veel tegenover. Daar is veel vormelijkheid en gewoonte in dit alles bij velen, en bij anderen, helaas niet zoo weinigen, heerscht zelfs afkeer, ja vijandschap en haat tegen het christendom, vooral onder de socialisten, die in Zweden geheel en al met de religie gebroken hebben; maar toch kan men nog „im Grossen und Ganzen" het Zweedsche volk een godsdienstig volk noemen, dat zijn bijbel nog leest en de goede traditiën der vaderen in eere houdt. Zulk een pastorie, als ik ze u schetste, is nog een geestelijk *middelpunt*, waar kracht van uitgaat ten goede, en die door den band met de school en het burgerlijk leven een ontzaglijken invloed heeft.

En als ik dan door de uitgestrekte bosschen dwaalde, waar de boomen glinsterden in de heerlijke stralen der morgenzon, waar de frissche geuren u tegenstroomden als een groetenis uit een wedergekeerd Paradijs, en als ik dan, alleen met mijne gedachten en mijn Tegnér, of in gezelschap van Ida Granqvist, die mij haar bundel jongste, toen nog niet gedrukte verzen voorlas, Gods heerlijke schepping doorwandelde, dan dacht ik: gelukkig land, dat nog geen overbevolking kent met haar moordende concurrentie en geraffineerde beschavingsgruwelen; gelukkig land, waar men nog wouden heeft zonder de profanatie, die een genotzieke vreemdelingenbent pleegt mede te slepen, en waar een mensch nog eens *Gods* stem van tusschen de takken en twijgen kan hooren, zonder dat zich de ellendige dissonanten van een café-concert met Strauss'sche walsen of Offenbachsche aria's zich daar doorheen mengelen. Welk een rustige, zalige vrede kan daar neerdalen in uw hart, wanneer het groote bosch-orgel uit al zijne pijpen gaat klinken! Wat is er weldadiger voor een vermoeide ziel dan het ruischen van zulk een machtig dennenwoud? O, ik krijg soms, midden onder mijn draven

langs de harde Utrechtsche plaveisels, en het opzoeken van de arme gevangenen in straat zooveel, nummer zooveel, verdieping zooveel, een *heimwee* naar die mossige paden tusschen de harsige pijnen en dennen van Svea-land, waar men zoo weinig menschen ontmoet, maar zooveel te meer de sporen van Gods rijke scheppende hand, en waar de machtige woudreuzen mij, den prediker van professie, vaak eene predikatie hielden, die mij in stomme bewondering deed luisteren. „Wat maakt gij het u toch druk, gij dwaze menschen aan onze voeten!" — zoo meende ik dan te hooren — wat slooft en draaft gij toch op deze schoone aarde? Wij staan hier stille en rustig op de plek, waar de groote Meester ons eenmaal geplant heeft, hoewel wij zijn plan en bedoeling met ons niet verstaan; wij staan hier in storm en regen, in koude en in zonneschijn, en eindelijk, wanneer wij Hem gediend hebben zoo goed wij dat konden, vallen wij ter neer, op dezelfde plaats waar Hij eenmaal ons neerzette.... *Gij*, menschen, hebt uw groote verstand, maar *wij*, boomen, hebben onze groote rust, onzen vrede, en wij benijden u niet!"....

Evenmin als ik u in het voorafgaande een volledigen blik op het *kerkelijk* leven van Zweden heb kunnen doen slaan, maar slechts een enkel, vluchtig kijkje er op, kan ik thans u eene oriënteerende beschrijving geven van het vele, dat er op *philanthropisch* gebied in dat goede land wordt verricht. Laat mij ook hieruit één enkelen greep mogen doen, en u iets verhalen van de school voor doofstommen en van de inrichting voor blinde doofstommen, vaak nog idioot er bij, aan welke het echtpaar Nordin-Anrep hunne liefde en krachten wijdt.

Ik dacht het niet toen ik dien 13en Juni den heeten, stoffigen, slechten weg van Vestra-Tunhem naar Venersborg opreed, dat ik zóóveel belangrijks en schoons in dat vriendelijk stadje, aan het groote Wenern-meer gelegen, zou aantreffen. De goede Baedeker heeft maar *zes regels* voor Venersborg beschikbaar, en vertelt ons dat „de stad, vaak verwoest en afgebrand, zeer ruim gebouwd is." Van de kostbare stichtingen in haar midden, monumenten van offervaardigheid en christelijke zelfverloochening, geen woord!

Hier bevindt zich het groote doofstommen-instituut, waarvan Frederik Nordin het hoofd en de ziel is, eene model-inrichting, vorstelijk opgezet en koninklijk onderhouden.

De vader der doofstommen-verzorging in Zweden is Per Aron

Borg (geb. 1776), die in Stockholm eene kleine, gebrekkige schuilplaats voor blinden en doofstommen opende, voor dewelken destijds niemand in Zweden iets deed, en die reeds in 1810 eene toelage van den Staat verkreeg. In 1812 werd deze school naar Manilla bij Stockholm verlegd, waar zij nòg gevestigd is. Langzamerhand opende men voor de blinden *eigen* asylen, zoodat de doofstommen, die er in Zweden maar al te veel gevonden worden (in 1902 waren het er 5307, dat is ruim 11.09 op de 10.000) in afzonderlijke tehuizen verzorgd werden.

In het jaar 1889 kwam eene wet tot stand, die den bestaanden schoolplicht óók tot de doofstommen uitbreidde, en bepaalde dat dezen *acht* jaren lang onderwijs moeten ontvangen op een der zeven scholen, die in elk der zeven districten, voor deze rampzaligen aangegeven, moesten worden opgericht. Behalve deze groote scholen zijn er ook nog allerlei kleinere, private inrichtingen, o. a. de „tysta skolan" in Stockholm, voor kinderen van deftige ouders bestemd, terwijl ook onderwijs aan huis geoorloofd is, mits onder goede contrôle en al het wettelijk-voorgeschreven onderricht omvattende.

Het onderwijs, op deze districts-scholen voor doofstommen gegeven, sluit zooveel mogelijk aan de gewone volksschool aan, maar met een ruime tospassing van handen-arbeid en vakonderricht, waardoor de jongens eenig ambacht en de meisjes het naaien en koken grondig leeren. De onderwijzers en onderwijzeressen worden op het doofstommenleeraars-seminarie te Manilla gevormd, en vinden, na goed afgelegd examen, eene plaats aan een der gevestigde scholen. Hunne bezoldiging is zeer voldoende, maar hun arbeid dan ook uiterst inspannend en zelfverloochenend. Men heeft nog geen vaste predikanten voor de doofstommen, maar hoopt er toch spoedig twee te kunnen benoemen; want het onderwijs, tot dusverre door de predikanten gegeven, waarbij een der onderwijzers het gesprokene telkens weer aan de leerlingen moet vertolken, is natuurlijk vrij onbevredigend. Gelukkig dat de onderwijzers *zelven* voor dezen tak van onderwijs niet minder bekwaam en bereid zijn dan de officieele dienaren der kerk. Al deze scholen zijn in dat gelukkige land op *christelijke* leest geschoeid, en ieder, die zich aan deze taak wijdt, doet het onder opzien tot den Heer. Hoe aangrijpend moet het zijn wanneer, gelijk dat den 17en Juni geschiedde, het H. Avondmaal aan 218 doofstommen bediend werd, en daarna twee doofstomme paren in den echt met elkander verbonden werden!

De inrichting van deze Venersborgsche school is voortreffelijk. Zij kostte dan ook een half milloen kronen, en heeft een jaarlijksch budget in ontvangst en uitgaaf van ruim 600.000 kronen. De leerlingen worden, naar gelang van hun aanleg, in drie klassen A, B, en C verdeeld, en in het leerjaar 1904—'05 waren er van de 128 discipelen 26 goed, 58 middelmatig en 34 zwak begaafd, plus 10 „sinnesslöa," achterlijken of idioten. Elk dezer categoriën heeft haar eigen lokaal en grooten tuin, van 2 tot 4 hektaren groot. Het is een genot die jongens in hun „slöjdsal" aan de schaafbank te zien, elk met zijn schootsvel voor en den vriendelijken vak-leeraar tusschen hen in, of de meisjes aan het naaien in de „sysal" (naaikamer) met de twee groote trap-naaimachines, of de heldere „skolkök" (schoolkeuken) met zijn witsteenen fornuis en de aardige (maar helaas! *zwijgende*) deerntjes met haar witte schortjes en mutsjes, en haar hangtaschje op zijde, bij het bereiden der gerechten gade te slaan, dien de „köksträdgården" (keukentuin) als vrucht van zijn zorgvuldige bearbeiding zoo mildelijk verschaft. Aandoenlijk de levendige jongens in hun mooie „gymnastiksal" aan het turnen of op het grasveld aan het „fotboll" te zien — maar geen enkelen kreet of klank uit hun gesloten keelen te hooren!

Wanneer men in de vriendelijke woning van den rector dezer stichting binnen treedt, en in de smaakvolle, gezellige huiskamer, door de hand van Mevrouw Anrep-Nordin [111]) zoo sober en toch zoo innig gedistingueerd ingericht, wordt toegelaten, gevoelt men dadelijk dat de vrouw van dezen bekwamen man in geen enkel opzicht zijne mindere is, en men is geen vijf minuten met haar in gesprek of men weet met eene hoogst supérieure vrouw samen te zijn, wier adel uit *alles* spreekt: uit de wijze waarop zij haar gasten ontvangt (zelden was mij een maaltijd *tevens* zulk een geestelijke verfrissching, als die welken ik aan hare zijde genieten mocht), uit hetgeen zij u omtrent hare reisindrukken mededeelt, op hare veelvoudige tochten ten behoeve der ellendigsten onder de ellendigen ondernomen; en niet het minst wanneer zij u in het heiligdom van haar gebed en haar zelfverloochening inleidt: het huis numero 13 van Venersborgs Nygatan (Nieuwe straat). Wat ik dáár zag en dóórmaakte, zal ik nooit vergeten, al word ik ook 100 jaren oud.

Elisabeth Anrep was oorspronkelijk in weelde opgevoed. Begaafd met goeden aanleg en een grooten dorst naar wetenschap, besloot zij in de medicijnen te gaan studeeren, en legde zij ook het examen als telegrafiste af. Maar toen zij haar vader, een hoog

spoorwegambtenaar, tegelijk met haar moeder door een treinongeluk verloren had (1875), moest zij geheel zelfstandig haar brood verdienen, en deed dit door aan doofstommen onderricht te geven. Zóó leerde zij zich voor deze ongelukkigen te interesseeren, en de plaatsing van een doofstommen *blinde* in de doofstommeninrichting, waaraan zij verbonden was, deed hare oogen opengaan voor de noodzakelijkheid dat dezulken een *eigen* tehuis moesten hebben; immers zij hebben geheel *andere* behoeften dan de gewone enkel-doofstommen. Zoo richtte zij, na een grondige inspectiereis door Europa en Amerika [112]), waardoor zij soortgelijke inrichtingen leerde kennen, gesteund door koning, parlement en partikulieren, in 1886 eene kleine school voor blinde doofstommen in Skara op, die in het jaar 1892 naar Venersborg verplaatst werd, en thans van 25—30 ongelukkigen herbergt, voor een deel nog idioot bovendien. De Staat die, naar de verstandige praktijk der Skandinavische landen, zooveel mogelijk het *particulier* initiatief bevordert, ondersteunde haar pogingen door geldelijke toelagen, waaraan ook het Zweedsche publiek met toenemende liefde deelnam.

Ik kreeg hetzelfde gevoel van beklemdheid, dat mij altijd bij het betreden van een huis voor ziels- en geesteskranken bevangt, toen ik, na eene kortstondige wandeling door het stille, vriendelijke stadje met zijne breede, kalme straten, het „Skolhemmet för blinda döfstumma," het „School-Tehuis voor blinde doofstommen," betrad, waar de „Drottning Sofias stiftelse" gevestigd is; maar spoedig maakte dat gevoel plaats voor innige dankbaarheid, toen ik de grenzenlooze liefde zag, waarmede deze ongelukkigsten onder de ongelukkigen verzorgd en geleid worden. Toen wij binnen traden zaten zij allen aan den middagsdisch, en waarlijk in het eerst *schrok* ik toen ik al die afschuwelijke, voor een deel stuiptrekkende en verwrongen gelaatstrekken zag. De meesten aten met smaak, ja met gulzigheid, en stietten allerlei akelige klanken uit om aan te toonen dat hun bord ledig was en zij het gaarne nog eens gevuld zagen — „zagen" zeg ik, maar bijna geen enkele kon *iets* zien! Sommigen moesten geheel en al gevoerd worden, o. a. een bijna volwassen man, die vroeger hoogst begaafd was geweest, destijds een soort van *genie* op school en in zijn werk — en die nu geen besef zelfs meer had zich aan te kleeden en voedsel tot zich te nemen! Als hij niet gevoerd werd als een kind zou hij verhongeren met het eten vóór zich op tafel!

De lezer bemerkt wel dat wij hier niet alleen met *blinde doof*-

stommen, maar ook nog gedeeltelijk met *idioten* te doen hebben, die òf alleen blind òf doofstom òf beide zijn. Daar geen enkele andere inrichting dezulken opnam, *kon* Mevrouw Nordin het niet over haar hart verkrijgen zulke „sinnesslöa" te weigeren, en nam zij ook *dezen* in hare inrichting op, waardoor de arbeid natuurlijk onnoemelijk verzwaard werd; want bij dezulken is in het *geheel* geen sprake van éénig *klassikaal* onderwijs — elk kind moet afzonderlijk onderwezen worden.

Wij begonnen nu onze wandeling door de verschillende kamers van dit huis, dat niet meer is dan een ruime particuliere woning en zeer zeker ook spoedig door eene, afzonderlijk voor dit doel gebouwde, stichting *moet* worden vervangen — zoo spoedig als de nu nog zeer beperkte inkomsten het zullen mogelijk maken.[13]) Welk een tooneel van menschelijke ellende vertoonde zich aan onze blikken! Hier zit een meisje, blind en doofstom, op een bankje bij eene juffrouw, die haar met engelengeduld naaien of breien leert. Zij hoort of ziet natuurlijk niets van ons binnenkomen, maar nauwelijks heeft Fru Elisabeth haar jurkje maar *even* aangeraakt, of het arme kind, wier vòel-vermogen ongeloofelijk fijn ontwikkeld is, heeft begrepen dat haar weldoenster in hare nabijheid is; een vroolijke lach komt op haar gezichtje, en in de uitgestrekte hand *schrijft* Mevrouw Nordin: „daar is een vreemde heer, een präst, maak je compliment voor hem;" en dadelijk staat zij op en brengt mij den gewonen Zweedschen groet, terwijl zij mij de andere hand vriendelijk toestak. O stakkert, ik hoop dat gij iets van de warmte gevoeldet, die mijn hart voor u koesterde toen ik zwijgend uw handje drukken mocht! — Elders weer zaten een paar kindertjes op den grond te spelen met blokjes en bolletjes, blind, doof en stom, en toch vroolijk en gelukkig, met een blijden lach op hun mismaakt gelaat, en een vriendelijk „goeden dag" mij op hun schorre, stootende manier toevoegende, toen zij vernomen hadden dat een onbekende bij hen stond. — Ginds weer liep een arme hysterica, die door al, wat vreemd en ongewoon voor haar is, ten hoogste geprikkeld wordt, hoofd en handen schuddende de kamer op en neer, niet in staat haar woeste, onrustige bewegingen te temperen. Alleen het *lied* vermag haar voor een wijle te kalmeeren.

Het is verwonderlijk wat men van deze rampzaligen nog maken kan! Er zijn er onder, die ware kunststukken van slöjd-werk en prachtige weefsels weten te vervaardigen; ja er was een blinde doof-

stomme, die een patroon, dat hij natuurlijk *en relief* vóór zich kreeg, in twee kleuren op zijn weefstoel weet na te werken. Hoe is het mogelijk! Bij de meesten, ook onder hen, die normaal van geest zijn, kan het eigenlijke *school*-onderricht maar kort duren; zij krijgen nimmer meer dan twee lessen achter elkaar, elk van 25 minuten en altijd nog met 5 minuten pauze tusschen die beide. Het eigenlijke *school*-jaar loopt dan ook maar van begin September tot half December, en van half Januari tot begin Juni, en ook dan wordt een bijzonder mooie dag steeds gaarne aan het eigenlijke *leeren* onttrokken, en voor wandelen en spelen bestemd. De overige vacantie-maanden worden geheel aan handenarbeid en slöjd gewijd. En elke dag wordt er, door hen, die stem *hebben*, gezongen dat het een aard heeft! Het is een werk, dat monniken-, — neen, dat *engelengeduld* vordert om deze kinderen, die gewoonlijk totaal verwaarloosd zijn als zij aankomen, tot *nadenken* te brengen en tot het besef dat de persoon, die zich met hen inlaat, iets met hen vóórheeft, hun wat leeren wil. Zij moeten eerst leeren begrijpen dat zij iets moeten nà-doen wat hun wordt vóór-gedaan, en dat zij dat moeten onthouden. Gewoonlijk geschiedt dit door het Fröbeln. Daarnà begint pas het eigenlijke onderwijs, dat op de zintuigen rust, die zij nog hebben: gevoel, smaak en reuk. Soms gaan twee, drie semesters voorbij eer zij begrepen hebben dat een *t* voor hen „tafel," een *s* voor hen „stoel" beduidt, en wàt dan die woorden beteekenen. Die letters leeren zij door het vinger-alfabet, een bepaalde houding van vinger of hand, door den onderwijzer aangenomen, en tegen de hand der leerlingen aangedrukt, totdat zij de letters eindelijk gevat en gevoeld hebben. Van de zelfstandige naamwoorden gaat men dan langzamerhand tot de werkwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, enz. over. Laat elk *nu* maar eens indenken *welk* een toewijding er vereischt wordt eer men aan *zulke* misdeelden onderricht in aardrijkskunde, geschiedenis en Godsleer geven kan! Maar, zegt Mevrouw Nordin, [114]) „de taak moge moeielijk wezen, niemand, die er aan twijfelt, of de vreugde der *overwinning* gaat alles te boven."

De idioten zijn natuurlijk in hun „leeren" veel meer beperkt dan de anderen, die het soms nog wonderlijk ver brengen, en niet alleen de hoofdzaken der bijbelsche en der vaderlandsche geschiedenis, maar ook nog veel ingewikkelder vraagstukken leeren verstaan en behandelen. De geestelijke wereld is hun zoo oneindig veel *nader* bij en *reëeler* dan de zinnelijke, zichtbare, die voor hen

onzichtbaar en grootendeels onbegrijpelijk blijft, terwijl de dingen des geestes voor hen vorm en gestalte verkrijgen, en troostvolle werkelijkheid voor hen worden. Als deze ongelukkigen tot lidmaten der kerk worden aangenomen, antwoorden zij nooit gelijk wij, verstandige en „normale" menschen doen, met een deftig knikje of een nauwelijks-hoorbaar „Ja" op de vraag of wij den Heiland liefhebben en dienen willen? — maar met een vroolijken lach stamelen of gillen zij: „Ja zeker! Ja waarlijk! O ik heb hem zoo *innig* lief!" En als zij zingen, zingen van Jezus' liefde en barmhartigheid — o dan verwringen en verdraaien zij hun arme gelaatstrekken in de wonderlijkste vormen, om op hunne onbeholpen en aandoenlijke wijze de blijdschap hunner harten uit te drukken.

Nog zie ik ze voor mij staan, drie meisjes en een jongen, alle vier blind en alle vier min of meer idioot, maar met zuivere stemmen zongen zij liederen, zóó schoon en zóó treffend, dat ik mij mijne tranen niet schaamde, die mij onwillekeurig uit de oogen stroomden. Ik herinner mij de woorden „Han älskar mig, Han dog för mig," (Hij heeft mij lief Hij stierf voor mij), en ik geloof zeker, dat terwijl hunne glanslooze oogen in de ruimte staarden, de Heere God hun iets van de heerlijkheid des hemels liet zien.

Ja, Mevrouw Anrep-Nordin heeft gelijk [115]): „n'oublions jamais qu'it y a l'Esprit de Vie derrière ce malheureux repoussant ou cet idiot indifférent." En als wij dàt eenmaal gelooven, dan zijn deze ongelukkigen niet meer terugstootend, dan zien wij hen aan met een hart, brandende van liefde en van ontferming.

Na deze geestelijke gezangen kwamen de vroolijke liedjes aan de beurt, ook door anderen medegezongen, die, wat zij in stem en zuiverheid bij dat viertal ten achter waren, door gebaren en springen trachtten te vergoeden. Zij zongen van alles, zelfs het *Bulgaarsche* volkslied, hun door een leerares, die in Bulgarije geweest was, geleerd, en waarvan het refrein „marsch, marsch, marsch willĕsie" mij nòg in de ooren klinkt. Bij een ander versje werden de daarin geprezen handigheden als *wasschen*, *bakken*, *strijken*, *dansen* door al de executanten nagedaan, waarbij u hooren en zien verging, en waarbij zij zielsgelukkig waren, niet het minst toen ze allen een extra-koekje kregen ter eere van ons „hooge bezoek!"

Wat een liefde wordt er aan deze rampzaligen besteed, van wie men maar hoogst zelden een uiting van dankbaarheid verneemt, want het begrip *ellende* is hun al even moeielijk bij te brengen als dat van *zonde*. Zij *gevoelen* zich niet „ellendig," want òf zij

hebben nooit gelukkiger dagen gekend, òf zij hebben elke herinnering daaraan verloren, terwijl zij *thans* van den morgen tot den avond door liefde omringd en gedragen worden; hoe zouden zij dan eigenlijk kunnen *begrijpen* wat ongelukkig-zijn *is*? En „zonde" — ach, zij *verstaan* dat woord niet! Zij leven in stille gehoorzaamheid daarhenen; ze zijn nog geen 14 dagen in deze omgeving van vrede en van liefde, of zij worden onderdanig en stil, en doen gaarne en gewillig wat hunne trouwe verzorgsters van hen verlangen; hoe kùnnen zij ooit tot de christelijke diepte van schuldbesef en verzoeningsbehoefte komen? Maar wat zij met hun beperkte zinnen *goed* verstaan is dat de Heere Jezus hen liefheeft, en dat zij Hem óók liefhebben, ja dat weten zij zeker, *heel* zeker. En zoudt gij niet meenen dat dit *genoeg* „theologie" voor hen is, voor leven en voor sterven beide?

Mag ik u eens hèt leven en het sterven van zulk een ongelukkig pleegkind uit dit Huis der liefde verhalen? En beantwoord dan *zelf* maar eens de vraag of dit werk der barmhartigheid niet al de moeiten en zorgen, die het meebrengt, koninklijk beloond ziet!

Hildur Mikaelson werd den 24 October 1889 in de gemeente Skön, in Västernorrland, geboren en in September 1900 werd zij opgenomen in de inrichting, nog geen 11 jaren oud. Den 9 Juni 1905 stierf zij, dus haar geheele loopbaan hierbeneden duurde maar 16 jaren. Zij werd met normaal gehoor en gezicht geboren, en leerde vroeg praten; maar op haar 3e en 4e jaar begon haar gehoor, en weldra ook haar gezicht, sterk af te nemen. Als men haar vroeg naar haar eerste levensjaren, plag zij te zeggen: „mama is in den hemel, want die is altijd zoo lief geweest. Mijn papa was verschrikkelijk." En dan vertelde zij hoe zij op haar vaders knie moest zitten, zonder zich te mogen bewegen. Want „hij was zoo erg" en „hij dronk zooveel brandewijn," en dan sloeg hij haar zoo hard, als zij zich bewoog! Hoe vreeselijk moet het voor die kleine geweest zijn op de knieën van haar dronken vader te zitten, bevende van angst dat hij haar weer mishandelen zou! Zij wist ook dat zij door deze mishandelingen doof was geworden, „want papa was gewoon mij op den grond te gooien en op het hoofd te slaan."

Bovendien was de arme kleine erfelijk belast met syphilis, welke vreeselijke ziekte haar ontzettend teisterde, en ten slotte ook haar keel aantastte, zoodat zij nog bovendien hare stem verloor. Weldra werden ook hare longen door de tuberculose aangedaan, zoodat

zij geheel te bed moest blijven. Zij was immer geduldig, en iedereen had het arme schepseltje lief, en allen, die haar verpleegden, zagen ook welk een groote taak zij voor *hen* te vervullen had, namelijk hun duidelijk voor oogen te stellen wàt de liefde en genade des Heeren in een menschenziel tot stand weten te brengen. Want indien voor ééne dan was voor haar leven èn sterven *Jezus* en *Jezus alléén!*

Haar geestelijke ontwikkeling was wonderbaarlijk. Zij kon vragen doen, die allen verbaasd deden staan, vooral wanneer men bedacht dat zij nog maar een kind was, en zoo geheel geïsoleerd van de buitenwereld, die anders zulke vroegrijpe kinderen wel eens vormen kan. En wanneer men haar soms vroeg *hoe* zij toch wel aan zulke gedachten kwam, antwoordde zij vaak: „dat heeft de Heilige Geest mij gezegd."

Toen zij, ruim tien jaren oud, op de school te Venersborg kwam, kon zij nog goed spreken, maar alleen de woorden en begrippen, die met den leeftijd van 4 à 5 jaren overeenkwamen, want daarnà was zij door haar doofheid verhinderd geworden haar taal verder te ontwikkelen. Haar gezicht nam ook spoedig af, binnen enkele maanden was zij stekeblind, en daar zij geen gebaren- of vingertaal geleerd had, was het een zware beproeving voor haar en voor hare omgeving zich niet aan elkander te kunnen mededeelen. Een geheel jaar ging henen met haar het vingeralfabet te leeren, maar toen was ook veel gewonnen. Vooral elke vraag, die met *God* te samen hing, boezemde haar groot belang in, en toen zij, die door de onverschilligheid van haar vader niet gedoopt was geworden, op haar wensch dit sacrament had ontvangen — zij beschouwde het als een groote *schande*, dat dit niet vroeger met haar gebeurd was — en toen zij vernam dat Jezus óók eerst op lateren leeftijd gedoopt was, beschouwde zij Hem als een „broeder in het ongeluk," en eerst uit *dit* gevoel ontwikkelde zich allengs eene innige liefde en vereering voor Hem.

Allengs breidde zich hare geestelijke kennis uit, en nam haar verlangen naar den Heiland gestadig toe. Zij bekommerde zich vaak over de gedachte of anderen den Heere Jezus wel kenden, en stelde levendig belang in het werk der zending onder de heidenen. Toen Mevrouw Nordin — „tante Lize," gelijk zij haar noemde, gelijk *al* de verpleegsters trouwens hare „tante's" waren — haar eens zeide: „zoudt gij niet liever een gezond heidenmeisje zijn, dat kan hooren, spreken, zien en spelen, in plaats van hier doofstom

en blind en ziek in een bedje te liggen?" keek zij met hare starende oogen de vraagster vol verbazing aan en zeide: „En Jezus niet te kennen? Neen, nooit! Wanneer ik in den hemel kom, kan ik ook zien en hooren, en dan ben ik nimmer meer ziek."

Onder de hevigste smarten gaf zij geen geluid en bleef zij geduldig, maar haar begeerte bij Jezus te zijn nam steeds toe, zoodat het haar een bittere droefheid was wanneer de dokter zeide dat zij weer wat sterker en gezonder werd. „Tante, waarom toeft God zoo lange?" vroeg zij dan wel eens, en als zij dan tranen in de oogen der anderen vermoedde, zeide zij: „tante moet niet treuren wanneer ik dood ben, want dan ben ik bij God, en dan ben ik een engel, en dan zal ik in tante's kamer komen en tante troosten."

Eindelijk sloeg de ure harer bevrijding uit dit vleesch der zonde en des lijdens.

Terwijl in een der bovenvertrekken vier geesteszwakke blinden zongen van de liefde des Heeren:

Bliv i kaerlighed
Og du har Guds fred,
Thi Gud selv er kaerlighed —

(Blijf in de liefde, dan hebt gij Gods vrede, want God zelf is liefde) —

lag de lieve kleine Hildur daarbeneden in de ziekenkamer en wachtte op den doodsengel. Zij wist dat zij ging sterven, maar haar gedurige bede was: „Ik wensch te mogen sterven vóórdat de tantes (haar onderwijzeressen) vertrekken." Het scheen wel dat haar wensch onvervuld zou blijven, want den volgenden dag zouden zij hare welverdiende vacantierust gaan beginnen. Doch zie — plotseling verergerde haar toestand, en met al de tantes om haar bed geschaard ging zij naar huis. Zij hield hare hand in die van haar lievelingsverpleegster, die haar van tijd tot tijd een troostwoord in de handpalm schreef. Toen de doodsschaduwen zich over haar kleine gezichtje begonnen uit te breiden, schreef de leerares in hare hand: „Jezus! God!" en het kleine meisje antwoordde: „Ja, God! God! God is de liefde," en toen had kleine Hildur haren strijd volstreden.

Kunt gij het u begrijpen dat ik mij te midden van deze mismaakte en misdeelde kinderen in dit „Skolhemmet för blinda döfstumma" als op *heiligen* bodem gevoelde, toen ik aldus de wer-

kelijkheid en de macht der christelijke liefde had aanschouwd? En met diepen *eerbied* zag ik tot deze edele zuster Elisabeth en hare getrouwe helpsters op, die zoo gelukkig zijn in dezen zwaren arbeid, en die zich verheugen in 's Heilands woord: „Wat gij aan den minste dezer kleinen gedaan hebt, dat hebt gij *Mij* gedaan." Nog zie ik haar voor mij, die nobele vrouw, met welke ik, diep bewogen door al wat ik gezien had, terugwandelde naar haar eigen woning, waar zij ons met gulle Zweedsche gastvrijheid ontving; en de zomerzonnegloed, die ons op dien mooien, warmen Juni-middag bestraalde, scheen mij minder schoon en minder verkwikkend dan de warmte van haren glimlach, die mij een profetie was van den blijden lach, waarmede de Heiland eenmaal zijne verlosten zal welkom heeten aan de poorten der eeuwige stad.

In den jongsten bundel verzen van Ida Granqvist, getiteld „Skiftande röster," komt een vers voor met het opschrift: „Syster Elisabeth." Ik weet niet òf het op *deze* zuster Elisabeth Anrep-Nordin gedicht is, die ik in gezelschap van de begaafde dichteres op dien onvergetelijken Juni-dag bezocht heb, dan wel dat het eene andere dienstmaagd des Heeren geldt, die dezen zelfden naam draagt; maar zeker is het dat de woorden ook op *haar* volkomen toepasselijk zijn. Zij luiden aldus:

Zuster Elisabeth, gun mij het vragen:
  Treurdet gij ooit dat uw levenspad liep
Tot deze droeven, wier zuchten en klagen
  Tallooze tranen in de oogen u riep?
Als gij uw levenskeus weer moest herhalen,
  En u de wereld beloofde *al* haar goed,
Zoudt gij dan ook maar één oogenblik dralen
  Of gij zoudt offren uw liefde en uw bloed?

Zuster Elisabeth, 't rood op uw wangen,
  't Schittren uws oogs geeft het antwoord terstond:
„Nooit zou een *anderen* weg ik verlangen,
  Dan dien der *smart*, waar de *Heer* mij op zond!
Zou ik in *ijdele* vreugd mij vermaken,
  Die reeds zie glanzen de *hemelsche* kust?
Is niet de liefde, die 't hart mij doet blaken,
  Onder *elk* kruis mijn verheuging en lust?"

Zuster Elisabeth, of ook de smarten
  Zouden vermeerd'ren op 't pad, dat gij gaat —
'k Weet het, zij breken de rust niet eens harten,
  Dat voor den Heer en Zijn lammerkens slaat.

Dit hebt gij duid'lijk gemaakt voor ons allen,
Gij, die zoo lang reeds ten voorbeeld ons zijt:
Geen hooger eer dan op 't slagveld te vallen,
Bloedend ten dood in Gods heiligen strijd!

Doch .... nu is het toch *meer* dan tijd dat ik afscheid ga nemen van Zweden en van u, die ik reeds veel te lang met mijn herinneringen heb bezig gehouden. Doch gij vergeeft het mij, die u zoo gaarne in dit korte bestek een zij het ook onvolledig, dan toch juist beeld van dat schoone land wilde geven, waarin ik zoo veel geleerd en genoten heb.

Ik weet niet of ik ooit in Vestra-Tunhem terug zal mogen keeren, en zoo ja, of ik dan alles nog even schoon en dichterlijk zal vinden als in die heerlijke dagen, toen ik er, als kind des huizes opgenomen, met mijne eerste, levendige indrukken van land en volk de prachtige wouden doorkruiste en onder de schaduw der machtige dennen en sparren luisterde naar het lied der natuur of de zangen mijner dichterlijke vriendin. Maar in elk geval was het mij een voorrecht tot u over dien beminnelijken Zweedschen pastor en zijne gastvrije pastorie, dien schoonen, eerwaardigen Lutherschen eeredienst en over het werk der christelijke liefde in Zweden te mogen spreken.

Ik ben dankbaar en blijde weer naar mijn vaderland teruggekeerd, waar de schoonheid van het in den vreemde genotene mij toch gelukkig niet de zegeningen van ons eigen land verduisterde. Nederland is óók een kostelijk stukske van Gods schepping, en wij hebben ten onzent ook voor veel en velerlei te danken. Maar toch kunt gij het u, na al het voorafgaande, wèl begrijpen dat het hart mij weemoedig sloeg, toen de stoomboot uit Trelleborg mij met elke wenteling der schroef verder van de Zweedsche kust verwijderde, en onwillekeurig kwamen mij de verzen van Potgieter te binnen:

O Svea-land! o gastvrij oord!
Uw lof galme in mijn afscheid voort,
Eer nog uw gordel bruine rotsen
In 't deinzend blauw mijn blik ontschiet,
En louter golven om mij klotsen —
Versmaad des vreemdlings offer niet!
Vaarwel! Vaarwel! mijn ziel vergeet
In lief noch leed
U, verre vrinden!

Mij heugt, —
Een blijde droom der jeugd! —
Uw heusche zin, uw gulle vreugd,
Elk uur, dat ons bijeen mocht vinden
Op grijs gebergte, in lommrig dal,
Aan feest'lijk maal, bij hoorngeschal,
Natuur en weelde t'zaam genoten,
Of, liefste erinnring boven all',
De harten voor elkaar ontsloten!

Ja, dit genot heb ik daar in rijke mate gesmaakt: ik heb er *harten* gevonden, ruim en vrij als het heerlijke land, waarin zij kloppen en dat zij met zulk een innige liefde beminnen, en die harten hoop ik nimmer te vergeten. God schenke dezen en genen onzer het voorrecht dat schoone land voor 't eerst of bij vernieuwing te leeren kennen, en in elk geval — dat is een *Zweedsche* eigenschap, die ook de *Hollander* begeeren en najagen mag! — een goede dosis van de Zweedsche vriendelijke, voorkomende, gastvrije *christelijkheid*, die mij het verblijf daar te lande tot een der zonnigste herinneringen van mijn leven gemaakt heeft!

V.

STOCKHOLM.

EEN BLIK OP HET ZWEEDSCHE VOLKSLEVEN.

Verwacht van mij thans geen minutieuse beschrijving van de stad Stockholm, van hare museums en paleizen, hare parken en standbeelden. Gij kunt dat alles in Baedeker, of welk reisboek gij maar wilt, in bijzonderheden vermeld vinden. Ik geef u ditmaal enkele indrukken omtrent land en volk, gelijk ik ze in Zweden's hoofdstad, vooral ook door een langdurig bezoek aan „Skansen," heb ontvangen.

Nooit van mijn leven zal ik dien Donderdagavond vergeten, die mij, na een tocht van twee dagen door het Göta-kanaal, dwars door het midden van Zweden henen, naar Stockholm bracht, de onvergelijkelijk heerlijke hoofdstad van Svea-rike. De vaart van Göteborg is *veel* te lang, en ik zou ze niemand aanraden. Een levendig mensch ten minste houdt het niet uit op een kleine stoomboot, waar ge, als de passagiers wat talrijk zijn, vrijwel aan uw plaatsje gebonden zijt en waar ge geen tien passen kunt doen, zonder over eenige beenen, tasschen of kettingen heen te moeten stappen, en wie *kan* nu toch twee dagen achtereen op een bank of wipperig dekstoeltje blijven zitten? Maar „eind goed, al goed," en toen we eenmaal de eindelooze sluizen van het Gotenburger kanaal achter ons hadden, en in open zee kwamen, toen verdroot het ons geen oogenblik uren lang aan onze oogen den kost te geven. Hoe prachtig ligt de Oostkust van Zweden daar in hare eenzame majesteit! De kleine boot danste op de korte, rumoerige golven, die zich tusschen tallooze eilandjes en rotsen een weg moeten banen, en ieder oogenblik verandert het tafereel. Wij zagen een paar handelsplaatsen als Oxelösund en Södertelge, vol leven

en bedrijvigheid, de laatste plaats ook door fraaie villa's en buitenverblijven aantrekkelijk, en kwamen toen in het heerlijke Mälarmeer, de glorie en de rijkdom van Stockholm, waar wij na een vaart van een uur of drie aanlegden aan Riddarholmen.

Welk een verrukkelijken aanblik biedt deze stad, wanneer men haar van de zeezijde nadert! Ik ken Genua, Marseille, Londen, altemaal steden aan groote wateren gelegen, maar geen enkele haalt het bij Stockholm. Ik weet niet waar dat aan ligt, ik denk aan de eindelooze verscheidenheid van indrukken, die gij opdoet; ieder oogenblik ziet gij weer wat anders, en steeds iets bekoorlijks. *Hier* een eiland met hooge, dichte dennen begroeid; *daar* een kale rots, met een waarschuwende boei voor de scheepvaart er op; ginds ligt een groot oorlogsschip, om de een of andere reden feestelijk gepavoiseerd en met groene looftakken versierd; elders weer schieten u ranke zeilbootjes voorbij, met twee, drie mannen en vroolijke jonge meisjes, rechtuit op het dek liggende, en zich verlustigend in de zon, die hun frissche wangen bruin kleurt; groote handelsvaartuigen, schippers, motorbootjes, het krioelt alles door en langs elkander, te drukker en levendiger naarmate gij de hoofdstad nadert, die gij daar aan den horizont ziet opdoemen met haar statige huizen en paleizen.

Hij had wel een *goeden* blik, die Jarl Birger van Bjelbo, die in het jaar 1255 de eilandjes, die nu „Staden," „Helgeandsholmen" en „Riddarholmen" heeten, en waar reeds lang volksnederzettingen gevonden werden, telkens door zeeroovers geteisterd en verwoest, met wallen en torens versterkte en tot de hoofdstad des rijks maakte. Wat zich buiten die bevestigende muren waagde, lag telkens open voor de aanvallen der Denen, die onverzadelijke land- en zeeschuimers, en eerst sedert het midden der 13e eeuw kon men het nieuwe stadsgedeelte bij het oude voegen, en tot één groot geheel door muren en wallen saamvereenigen. Toch bleef Stockholm langen tijd betrekkelijk klein; in 1650 telde het nog maar 15.000 inwoners, in 1750 echter reeds 75.000, in 1850 een goede 90.000 en nu verre over de 300.000. Nu is het een wereldstad met al de luxe en gemakken van een Europeesche hoofdplaats, met ruime straten, heerlijke pleinen en parken, maar bovenal met zijne verrukkelijke uitzichten op het water, dat aan heel de stad zijn gezonde, vroolijke frischheid mededeelt.

De schoonheid van Stockholm is evenwel niet zonder *beperking*. Zij is alleen dáár onbestreden, waar gij het uitzicht hebt op het

water. Dan is het letterlijk tooverachtig wat uwe oogen menigmaal te zien krijgen, zoowel bij zonnegloed als bij maneschijn. Maar wandelt gij de binnenstad door, dan treft u vooral de afwezigheid van echt monumentale gebouwen. Ook de nieuwste en rijkste straten bieden u maar zelden een karakteristiek en boeiend tafereel. Hier en daar een *enkel* mooi en statig paleis, aan eene adellijke familie of machtige bankinstelling toebehoorende, maar verder al het proza van onze moderne huizenrijen, vaak nog vermeerderd door verkeerswegen en „trottoirs," die men eer in de afgelegen provincieplaatsen dan in de koninklijke residentie zou verwachten. Ook vele openbare gebouwen als stadhuis (vergelijk dáármede eens het Kopenhaagsche!) en vele scholen zijn verre van fraai, en moeten, naar men mij vertelde, hygiënisch *heel* veel te wenschen overlaten. Het is alsof de Stockholmers denken: „moeder *natuur* is zoo mild voor ons, dat *wijzelven* niets meer hebben te doen!" En dat is toch zeker *geene* verstandige redeneering. Ik weet niet wat er aan hapert, maar de meeste pleinen en hoofdstraten *zeggen* niets tot mij, terwijl zoo menige markt van Kopenhagen, zoo menige gracht van Amsterdam, zoo menige gasse van Hamburg of Frankfurt *wèl* tot mij spreken. Om de schoonheid van Stockholm recht te genieten, moet gij u altijd weer naar het *water* keeren. Doch dàn wordt gij ook nimmer teleurgesteld!

Welk een leven en aantrekkelijke bedrijvigheid rondom u, wanneer ge van de fraaie „Norrbro," die de Noorderstad met Helgeandsholmen verbindt, eens naar alle kanten henenziet! Honderdvijftien meter lang en 19 meter breed, geheel uit graniet vervaardigd, is deze brug wèl berekend om aan het geweldig verkeer het hoofd te bieden, dat over hare zeven bogen voortgolft. Onder haar vloeien de wateren van Mälar en Oostzee (hier gewoonlijk Saltsjö, Zoutzee geheeten) in elkander, en wij kunnen slechts de woorden van Tegnér herhalen, die dit schouwspel aldus bezingt:

Hoe prachtig geeft de stroom de trekken weer
  Van torens, beelden, slot en musentempel;
En ginds straalt Riddarholm in 't gloeiend avondrood,
  Waar Zwedens eere sluimert onder 't marmer. —

Zoo spoedig gij kunt gaat gij natuurlijk dit mausoleum van Zwedens grootheid bezichtigen. De Riddarholmskerk is namelijk wat de Delftsche kerk is voor *onze* koninklijke familie, en het Parijsche of Roomsche Pantheon voor Frankrijk en Italië: de begraafplaats

van alle Zweedsche koningen en van enkele zeer voorname, beroemde mannen. Met aandoening staat gij in dat heiligdom voor den groenmarmeren sarkofaag, die de overblijfselen van Gustaaf Adolf omsluit, onder eene Zweedsche vlag en de linten van tallooze grafkransen bedekt. Achter hem staat de banier, die bij Lützen gedragen werd en het Zweedsche rijksvaandel. Het schoonst van alle is echter de porfieren sarkofaag ven Bernadotte. Men heeft hem uit één machtig stuk gevormd, dat in Dalekarlië bewerkt werd. Twaalf jaren lang moest men er aan arbeiden vóórdat hij gereed was, en vooral het politoeren met „crocus martis," een ijzeroxyde, vereischte onnoemelijk veel gedulds. Toen het gevaarte eindelijk klaar was, transporteerde men het in den winter op eene slede van Dalarne naar Stockholm, terwijl meer dan honderd man het voortsleepten, en — wonderlijke tegenstelling voor een grafmonument! — onder de opwekkende tonen van een muzikant, dien men er òp had gezet, om de sleepers een weinig bij hun zwaren arbeid op te vroolijken. En zoo rust daar nu de stichter der nieuwe dynastie in deze kerk naast zijne groote (en kleine) voorgangers op den troon. De kerk is overal met trofeën van duitsche, russische, deensche, poolsche en andere vlaggen versierd, en overal ziet gij trommels, zwaarden en trompetten. Geen wonder ook, want zou er wel een *tweede* volksleger zijn, dat zóóvele overwinningen behaald heeft als het Zweedsche?

Maar allereerst trekt op de Norrbro uwe aandacht het geweldige koninklijke slot, een sober maar ontzaglijk groot gebouw in italiaansche renaissance, 124 meter lang en 116 meter diep, met een bijna vierkanten open hof in het midden. Twee statige, langzaam glooiende, breede wegen geleiden naar het noordelijke portaal, met den blik naar de Noorderbrug, terwijl de oostzijde door een kleinen, maar keurig onderhouden tuin, den zoogenaamden „Logården" versierd wordt. Met groote vriendelijkheid werd mij zelfs de toegang tot dezen privaten tuin ontsloten, gelijk vrijwel het geheele slot met zijn merkwaardige verzameling historische gedenkteekenen voor het publiek te zien is. Welk een wereld van gedachten bestormt u bijv. in de „kleederenkamer" van het Stockholmer slot! [116]) Welk een wonderbaar leven in die gewaden, die door geen windje bewogen worden in dit donkere vertrek, waar geen motte en geen zonnestraal ze bereiken kan. Iets *persoonlijks* bleef er aan verbonden, en de adem der geschiedenis is hier merkbaar. De koningen zelven, die deze kleederen droegen, liggen in hunne pronkgraven

in de Riddarholmskerk, maar de oogen van een nieuwsgierig publiek rusten op deze gewaden, en zien met ontroering die groote bruine plekken aan, die eenmaal bloed waren, rood menschenbloed. Daar ligt het hemd, dat Gustaaf Adolf in den slag bij Lützen droeg, geheel overstroomd met zijn bloed. Daar hangt de eenvoudige blauwe uniform van Karel XII, waarin hij op de wallen van Frederikssten door den moordenden kogel getroffen werd, die aan zijn trotsche, vèrreikende plannen een einde maakte. Daar hebt gij het grauwzijden maskeradepak, waarin Gustaaf III, de vriend des volks, de vijand van den adel, vermoord werd... En zwijgend zien al die pronkgewaden van koningen en vorstinnen u aan, die harnassen, maliënkolders, helmen, zwaarden, en met een weemoedig hart wandelt gij tusschen al deze zwijgende getuigen henen, die het oude woord des profeten bevestigen: „alle vleesch is gras, en al zijne goedertierenheid is als eene bloem des velds. Het gras verdort, de bloem valt af als de geest des Heeren daarin blaast; voorwaar, het volk is gras." „IJdelheid der ijdelheden, het is alles ijdelheid!" ....

En toch, naar *menschelijken* maatstaf gerekend, van welk een lange en merkwaardige geschiedenis spreekt dit alles! Wanneer men al die pracht en al die glorie gezien heeft, die tallooze herinneringen aan een roemrijk verleden van dit dappere, zegerijke volk, kan men zich te beter de innerlijke verontwaardiging begrijpen in Zweden door Noorwegen's brutaal en listig optreden in zake de unie-losmaking gewekt. Zweden *voelt* zich zooveel *ouder*, *hooger* en *voornamer* dan dat jonge, demokratische, burgerlijke Noorwegen, dat nog geen 100 jaren geleden een Deensche provincie was en dat nù aan dit oude, deftige Zweden zijn wil opdrong.

Welk een mooie stad toch, dat Stockholm! Breede straten met vorstelijke woningen in het voorname gedeelte, waar tot 10.000 kronen huur voor ééne verdieping betaald wordt, en dàn weer een klein stukje „Oud-Stockholm," met wonderlijke antieke woningen, op en boven elkaar, die het wel niet lang meer zullen uithouden tegen den modernen tijdgeest; heerlijke parken, soms met drie, vier standbeelden van koningen of beroemde geleerden, de meesten vrij stijf en leelijk, enkele, als die van Karel XII en Karel XIV, van meerdere beteekenis, wisselen elkander telkens af, en gij wenscht in uw hart een stad geluk, die zóóveel frisch water en zóóveel frisch groen tegelijk bezit. Wij lieten ons door electrische tram of droschke — de huur-automobielen [117]) waren zóózeer in trek, dat

wij er nooit een konden machtig worden — maar in alle richtingen rondrijden en gaven onzen oogen de kost. Welk een mooie straat is de „Karlaväg," met de fijnste bloembedden versierd! Welk een bedrijvigheid langs den „Strandvägen," waar een omvangrijke houthandel zich concentreert, of op „Riddarholmen," waar de geheele straat door kraampjes bezet was, waartusschen de aardige, vroolijke dienstmeisjes met hare manden en tasschen voortkrioelden. En dan altijd weer die prachtige parken, de Humlegård en de Kungsträdgård, de Djurgården en het Linnépark, en hoe ze ook verder mogen heeten, alle rijk aan bloemen en aan groen, en alle overal voor iedereen toegankelijk. Nergens hekken of draadversperringen, geen politiedienaren, met grimmigen blik uw bewegingen bespiedend — ge gaat de grasperken maar op, en legt u neer onder de schaduw der boomen, en haalt uw hart op aan deze rijke, bloeiende natuur.

Ik heb den „midsommardagen," den langsten dag des zomers, in Stockholm doorgebracht, [118]) en mij verheugd over zulk een echt-nationalen feestdag.

De midsommardag heeft altijd eene gewichtige rol gespeeld in de Zweedsche historie. Op midzomerdag van het jaar 1527 werd de Hervorming ingevoerd, en getuigde Gustaaf Wasa: „nù eerst zijn wij in waarheid *Zweden* geworden!" Op midzomerdag van 1530 werd de Augsburgsche Belijdenis geboren, die ook nu nog de vaste grondslag is der Zweedsche landskerk. Het was op den midzomerdag van 1630 dat een Zweedsch leger voor het eerst den Duitschen grond betrad, om voor het geloof der vaderen te strijden. Op den midzomerdag van het jaar 1810 ontving Karl XIV Johan zijn roeping tot den Zweedschen troon. En zoo zijn er tal van nationale herinneringen aan dien dag verbonden, die dan ook in het geheele rijk als een feestdag gevierd, en overal door eene plechtige godsdienstoefening gewijd wordt.

En zoo heb ik ook dien felbewogen midsommardag van het jaar 1905 bijgewoond, waarop de pasgeboren breuke met het „broedervolk" zulk een geheel eigenaardigen stempel drukte. Onder het genot van het prachtigste zomerweer, dat wij in dien zomer zoo ruimschoots genoten hebben, trokken tienduizenden uit hunne woningen naar buiten. Welk een verschil met midzomer van een paar jaar geleden, toen het — naar de teekenachtige uitdrukking van een portier, die 't mij vertelde — „oude vrouwen met keukenmessen in de handen regende!" Nu was het niets dan blinkende zonneschijn en zomerpracht. Alle huizen waren van binnen in de woon-

kamers, en alle winkels en restauraties ook van buiten, met berkentakken versierd; alle wagens en paarden droegen groene takken, en met manden vol eet- en drinkwaren trokken allen, die maar *even* wegkonden (alle handelskantoren en fabrieken, ja ook de meeste winkels waren gesloten) naar buiten. Voor 10 öre brengt de electrische tram of een der tallooze stoombootjes u een uur, anderhalf uur, twee uur loopens ver weg, zoodat gij begrijpt hoe *al* die goedkoope middelen van vervoer propvol waren. In de parken vleide men zich dan volkomen sans-gêne neer, de mannen hingen hun jassen en boordjes aan een boomtak, en strekten zich uit op het malsche gras, de kinderen richtten een hangmat voor schommelgenot in, en moeder de vrouw kookte koffie en maakte den landelijken maaltijd gereed. In het Haga-park alleen, een reusachtig bosch met rotsen en dalen, met riviertjes en meeren, waren naar betrouwbare schatting dien dag 25.000 menschen bij elkander, en de gegaloneerde lakeien van de Hertogin van Dalarne, aan wie dit park toebehoort, zaten voor de vorstelijke villa van hare meesteres met het grootste genoegen deze volksvreugde aan te kijken. Waar is een tweede koninklijke familie, die zóó onbekrompen hare landgoederen voor het publiek open stelt?

Hier en daar stonden predikanten en evangelisten voor groote scharen een openlucht-predikatie te houden, een enkele maal hinderlijk en opzettelijk verstoord door socialisten, die vlak bij hard stonden te lachen en te schreeuwen; maar op het dringend verzoek van enkele burgers, die hun het illoyale van zulk een houding onder het oog brachten, verwijderden zij zich. De socialisten zijn in Zweden allerhevigst tegen elken godsdienst gekant, en geven daardoor aan het over het algemeen zeer religieuse Zweedsche volk veel aanstoot, in *deze* dagen des te meer, daar zij hunne bewondering voor de Noorsche revolutie niet onder stoelen en banken staken, waardoor zij ook het vaderlandslievend gevoel der Zweden pijnlijk troffen.

Wij gingen dien heerlijken dag van het eene park naar het andere, voeren de „Brunsviken" over, een heerlijk meer met verrukkelijke vergezichten op de hooge, met groen bedekte oevers, die in de zachte avondtinten zoo wonderschoon deden, en wandelden toen weer, onder hooge prachtige boomen naar het slot Ulriksdal, eene geliefkoosde verblijfplaats der koningin. Ook hier wemelde het van Stockholmers, die bij duizenden de koninklijke tuinen doorwandelden, en fatsoenlijk en vroolijk, zonder eenigen dwang

van politie-wege, maar ook zonder eenigen lust om de hun geschonken vrijheid te misbruiken (geen enkele van de duizende rozen werd afgeplukt) van hun feestdag genoten. Waarlijk er zit een bewonderenswaardig gevoel van eigenwaarde in dit volk, en niet zonder droefheid kon ik denken aan onze *Hollandsche* feestdagen en aan het hossende, gillende, benevelde feestvierende publiek, dat onze straten en bosschen bij zulke gelegenheden vult.

Een groot deel van onze Stockholmsche week hebben wij op het *water* doorgebracht, en wat kan men ook heerlijkers doen in eene stad, wier wateren de schoonste zijn, die men zich denken kan? Ik zal u niet vermoeien met de namen van al die verrukkelijke eilandjes, Waxholm en Rindö, Skarpöborg en Kullö en hoe zij verder heeten mogen — het een al bekoorlijker dan het andere, met groene bosschen overdekt, waar de heerlijkste bloemen- en kruidengeuren zich vermengen met de frissche, zoutriekende zeelucht. Voor een of twee stuivers brengen de rappe motorbootjes u overal henen, en het is u een nimmer vervelend genot het eene vaartuigje met het andere te verwisselen, en altijd weer verder door te stoomen, want altijd hebt gij weer nieuwe vergezichten en verrassingen in dit immer-wisselend panorama. Welk een orde en regelmaat heerschen er bij dit drukke verkeer! Alles sluit in elkaar als een bus. Elke boot vaart op de vastgestelde minuut af. Ieder kent de juiste plaats waar zij ligt (voor een vreemdeling een geweldige toer!) en niemand komt te laat. Men neemt zijn plaatskaartje, of liever zijn plaats-muntje (een bepaalden penning) aan een loketje op de kade, werpt dat in een bus, door een matroos in de hand gehouden, en spreekt geen woord. De Zweden kunnen kostelijk *zwijgen*. Ook bij de grootste menschenmassa's gaat alles ordelijk toe; geen dringen of vloeken — er heerscht een groot en sterk gevoel van *fatsoen* bij de menschen. Zelfs de drinkebroers drinken zich hun roes in alle kalmte, en als ze hem te pakken hebben, zijn ze nog kalm en vredig. Ik heb helaas heel wat dronken lieden in Zweden gezien, maar geen enkele, die een kabaal maakte als onze dronkaards dag aan dag over onze wegen doen weergalmen.

Hoe bekoorlijk doen zich die tallooze eilandjes aan u voor, wanneer gij een dier heerlijke boottochtjes op Stockholms wateren maakt! Overal is elk beschikbaar plekje aan het strand tijdelijk in bezit genomen door een of ander Stockholmsch huisgezin, dat daar een optrekje heeft gehuurd, soms niet veel meer dan een groote schuur,

maar in elk geval met een eigen badhuisje, want *in* het water moeten ze allen even vast en zeker als ze zooveel mogelijk *op* of *bij* het water wenschen te leven, die geboren waterrotten. Soms ziet ge kleintjes van twee, drie jaren, aan de hand van vader of moeder, poedelnaakt in het water plassen, en hun eerste zwemlessen ontvangen, en het is voor mij de vraag wat zoo'n kleine Zweed *eerder* doet: loopen of zwemmen? Soms kwamen wij eilandjes voorbij waar een geheele kinderkolonie, veertig tot tachtig koppen sterk, allen te samen in de schitterende golven rondploeterden, en natuurlijk een voorbijgaande boot met het onvermijdelijke gewuif begroetten. Nu ze geen zakdoeken hadden om mee te zwaaien, wuifden ze maar met armen en beenen, met hun hoofdjes, ja velen met hun geheele lichaam; een tooneel van de alleraardigste levendigheid en gratie.

Op de meer afgelegen eilandjes heerschen soms nog de meest idyllische toestanden, en ik wil u eens de ervaring van een goeden pensionhouder mededeelen, ten bewijze dat er ook nog geduldige en onbaatzuchtige *verhuurders* en erg lastige, veeleischende *zomergasten* zijn — eene waarheid trouwens, die gij ook zonder mijne bevestiging wel zult willen aannemen!

Wij zaten — zoo vertelt mijn berichtgever, wiens woorden ik u thans overbreng — op de veranda van onzen goeden huisbaas, een gewezen zeevaarder, en genoten van de koelte na een warmen Augustusdag. Een lichte nevel klom op uit de zee, waarover de maan een breeden zilveren streep uitgoot. Mijn gastheer, die juist het vreemdelingenverkeer ter plaatse besproken had, zeide op eens, als inleiding tot een nieuw thema: „soms kan 'n mensch ook heel wat *moeite* met toeristen hebben!"

En toen kwam het volgende verhaal los. „Mijn vrouw dacht dat wij even goed als anderen een paar gasten des zomers konden opnemen. En zoo kregen wij dan ook weldra eene Deensche dame. Zij kreeg een prachtige kamer. Maar den volgenden morgen verklaarde zij slecht geslapen te hebben en een andere slaapplaats te begeeren. Daar hadden wij niets op tegen. Maar den volgenden morgen zong zij weer hetzelfde liedje, en den daarop volgenden morgen *weer*, zoodat zij eindelijk in alle 6 onze kamers geslapen had."

„Nu, *toen* was ze dan toch eindelijk wel tevreden?"

„Dat zou je zoo denken! Maar op den zevenden dag zei ze: nu

heb ik in alle zes kamers geslapen, maar nù wil ik het eens probeeren in de kamer waar gij en uw vrouw slapen!"

Toen was het geduld van mijn vrouw en van mijzelf ten einde. Men zou toch denken dat iemand tevreden kon zijn met 6 kamers voor 50 öre, en nu weigerden wij beslist."

Hier klopte de brave man de asch uit zijn pijpje, stopte dat opnieuw en ging toen voort:

„Maar dat is nog niet het ergste!"

„Nòg niet het ergste?" riep ik verbaasd uit.

„Neen, mijnheer! Zij was een soort *schrijfster*. Zij zat den heelen dag te pennen, als zij ten minste niet in de keuken baasde, waar mijn vrouw en ik haast niet meer durfden te komen. Zij schreef een *kookboek*, moet meneer weten."

„Een kookboek?!"

„Ja, nu dat is zoo kwaad nog niet," zei de goede huisbaas, en spuwde eens op den weg. „Dat was het ergste niet! Maar van al haar kookseltjes en baksels te moeten *proeven* — dàt was niet uit te houden! Ik heb de wereld twee maal rond gezeild, en met Engelsche en Noorsche schippers gevaren, en ben altijd aan goed en degelijk eten gewend geweest, maar dat eten van die Deensche dame kon m'n maag niet verdragen. En per slot van rekening weigerden mijn vrouw en ik verder van dat goedje te eten. Toen werd ze boos en rukte zij op."

„Is het kookboek klaar gekomen?"

„Dat weet ik niet, maar mijn vrouw en ik waren blij van het *proeven* harer kookkunst bevrijd te zijn. Bah!"

En met een rilling over zijn stevige ledematen ging de stoere ex-zeeman zijns weegs.

Museums heb ik in Stockholm weinige of geen bezocht. Het Nationale Museum heb ik even doorgeloopen, maar de rijkdom aan schatten van allerlei aard is zóó overweldigend groot, dat iemand, wiens hoofd moe was van den drukken arbeid thuis, en die vooral *natuur* en *menschen* wilde genieten, zich er niet aan wagen kon *hier* zich te willen oriënteeren. Gij vindt hier een historisch museum, eene prachtige collectie Zweedsche antiquiteiten, waar gij u de verschillende tijdperken in hun ontwikkeling en verwording voor oogen ziet gesteld: den *steentijd*, toen de menschen nog het gebruik van metalen niet kenden en zich van steenen, houten en beenen werktuigen bedienden om zich het allernoodigste

te verschaffen; daarop den *bronstijd*, toen de Skandinaviërs door de zooveel beschaafder Zuid-Europeanen en Aziaten het gebruik van het brons leerden kennen; vervolgens den *ijzertijd*, waar keltische, romeinsche, frankische invloeden merkbaar zijn, een tijdperk van meer dan 1000 jaren, en door de geleerden, die zich met deze studiën bezig houden, in al zijn onderdeelen ontleed en beschreven, gelijk die onderdeelen ook nagenoeg alle hier vertegenwoordigd zijn. En dan komen de *middeleeuwen* en de *nieuwere tijden*, door honderden en duizenden voorwerpen verduidelijkt; oudkerkelijke versierselen, reliquiënkasten, crucifixen, doopvaten, klokken, elpenbeenen voorwerpen — te veel om zelfs maar bij *benadering* opgenoemd te worden.

En zijt ge van de vluchtige aanschouwing dezer duizenden schatten nog niet verzadigd, dan kunt gij de *vazen-verzameling* doorloopen, ik geloof wel 4 zalen vullende, vol van de prachtigste en zeldzaamste pullen en potten en glazen, om daarop de *beeldhouwwerken* van antieke en moderne kunstenaars te genieten. Ja, wat vindt gij in dit reusachtige museum *niet?* Zalen vol meubelen, elk in een eigen stijl gehouden; zalen vol kachels, van de grilligste vormen en de wonderlijkste samenstelling; oude kasten en oud porcelein, die de liefhebbers kunnen doen watertanden en den Joden een rilling van zalig verlangen door de ziel zouden jagen. Voorts nog een tiental zalen en wel een dertigtal kleinere kabinetten vol schilderijen.... Doch neen, nu wordt het ook *u* te veel, gelijk het *mij*, die reeds bij een *eerste* museumzaal begin te geeuwen, al van den aanvang af te machtig was, en wij spoeden ons naar buiten, naar de vrije lucht, naar *Skansen!*

Skansen is óók een museum, maar een museum zooals ik er geen tweede ken, een museum, dat u *nooit* doet geeuwen, maar u van de eene verbazing in de andere brengt, een museum in de open lucht, een museum, dat honderden hectaren groot is, en u op dat groote, maar toch weer betrekkelijk-kleine terrein, *heel* Zweden van het Noorden tot het Zuiden doet kennen, en eene korte samenvatting biedt van al wat er belangrijks in het koninkrijk gevonden wordt.

Skansen past bij het tegenwoordige grootscheepsche, breed-aangelegde Stockholm, dat onder zijn genialen bouwmeester Lindhagen al zijn kleinsteedsche plunje van vroegere eeuwen heeft afgelegd, en als eene echte wereldstad, maar zonder de coquetterie

van Parijs of de pronkerigheid van Berlijn, u in haar frissche bekoorlijkheid weet te boeien.

Skansen is een open-luchts-museum, de volmaaktste ontwikkeling van een type, dat gij tegenwoordig haast op elke tentoonstelling aantreft, namelijk van een of andere oude stad, die gij daar dan kunstmatig vindt herbouwd. Zoo hebben wij wel eens in Parijs, in Amsterdam, in Luik, in Londen zoo'n stukje oud-Amsterdam, oud-Berlijn, oud-Venetië gezien, een enkele maal nog al artistiek, gewoonlijk vrij middelmatig, en altijd als een middelpunt van herrie, afzetterij en onsympathiek gedoe. Dan vaart ge op een zoogenaamden Venetiaanschen gondel — een opgedirkte palingschuit! — tusschen een paar houten bruggetjes door, aan weerskanten aangegrijnsd door paleizen van bordpapier, uit wier vensters u, in plaats van zoetvloeiend Italiaansch, een leelijke opgedirkte juffer in onbeschrijfelijk Amsterdamsch of Berlijnsch dialect de een of andere banaliteit naar het hoofd werpt, terwijl uw afgebeulde roeier reeds staat te speculeeren hoe groot de fooi zal wezen, die ge hem voor uw rondkruiperij door het modderslootje, dat het Canal Grande moet voorstellen, zult geven. Of gij hebt de ontgoocheling, die ik nimmer vergeten kan, toen ik in een „straat van Caïro," die werkelijk bij avondlicht met de heusche drommedarissen en Nubiërs van Egypte een feëriek schouwspel aanbood, een nagemaakten Mohammedaan in een café hoorde roepen: „Geef me een glaassie pons, juffer!" Het was me alsof drie minaretten tegelijk voor mijn voeten in puin vielen, met muëzzins en al!

Maar Skansen — dat is het *tegendeel* van al wat klein en profaan en afzetterig is! Dat is eene grootsche instelling een groot volk waardig. Gij kunt er dagen achtereen vertoeven, en alles vinden, wat gij ook voor de verfrissching en verkwikking van uw *lichaam* behoeft; maar in de voortreffelijke restauraties, in ouden stijl gebouwd en door boeren en boerinnen, in hun schitterende nationale drachten bediend, kunt ge geen stuiver *fooi* geven, en geen enkel glas *sterken drank* verkrijgen. Gij kunt hier genieten met *al* uw zintuigen! De liefelijkste bloemen streelen uw reuk, de beste muziek uw gehoor, de prachtigste voorwerpen uw oog — maar al wat ontsiert en vernedert, wordt hier verre gehouden.

Het ideaal van Hazelius was het geheele cultuurleven van het Skandinavische volk, van de vroegste tijden tot op heden toe, aan het tegenwoordige geslacht voor oogen te stellen, en dat wel op *elk* gebied. Men moest zoowel de hut van den kolenbrander als

het paleis van den edelman kunnen bestudeeren; zien hoe de boer, de handwerksman, de schipper leefden en werkten; het geestelijk leven van het volk in zijn geheele ontwikkeling leeren kennen. Natuurlijk niet in *al* zijn openbaringen — hoe zou zùlk een reuzentaak te vervullen zijn? — maar toch een breed *overzicht* er van ontvangen.

En zoo trok Hazelius aan den arbeid, met niets anders dan een sterken wil en een allesbedwingend enthousiasme; en wat hij in enkele jaren tot stand bracht, gaat alle beschrijving te boven. Op zijn gebied is hij even groot als een veroveraar, die uit niets een geweldig leger formeert — een nieuw bewijs voor de oude stelling, dat al wat *groot* is bijna altijd door één enkel mensch tot stand wordt gebracht, zoodra hij den *wil* en den *aanleg* heeft om het te begrijpen. Zonder noemenswaardige middelen, zonder ondersteuning door den staat, schiep Dr. Hazelius het Noorsche Museum. Men moet het *gezien* hebben om te weten wàt dat beteekent. Een schat, als geen tweede volk er een bezit. Maar spoedig werd het onvermijdelijk deze schatten, nu nog in allerlei huizen onder dak gebracht, in één groot, waardig museum te plaatsen — en het *zal* er komen, al kost het ook millioenen! — een paleis gewijd aan den *genius van Skandinavië*.

Maar Hazelius begreep dat een paleis alléén het Noorsche volk nooit *volledig* kon leeren kennen — men moet den boer in zijn *huis* en in zijn *omgeving*, den Laplander in zijn *hoogvlakte* en met zijn *tenten* en *rendieren* kunnen zien — welnu, dan moest er ook een open-luchts-museum komen, dat dit alles mogelijk maakte! En het *kwam* er. Want wat zou voor den wil van *dezen* man onmogelijk zijn? En zoo is Skansen ontstaan.

Of de plaats eenmaal, gelijk de naam zou doen vermoeden, een *schans* is geweest tot verdediging van Stockholm, dan wel dat koning Oscar I hier eens als kroonprins, met zijne kameraden voor tijdverdrijf een schans had opgericht, waaraan de plaats dan haar benaming dankt, is onzeker, maar in elk geval van het begin der 19e eeuw af droeg zij dien naam. Het was toen een groot terrein, aan verschillende eigenaren behoorende, zeer verwaarloosd en weinig aantrekkelijk, type van een wild, onbewerkt landschap uit Dalekarnië of Norrland, maar de geniale blik van Hazelius zag wel wat er van te *maken* was, en hij wist het eene stuk na het andere voor zijne plannen aan te koopen. En thans is de reuzenarbeid voltooid, al zal er ook altijd aan gewerkt moeten *blijven*, om het eens bestaande steeds vollediger en schooner te maken.

Beginnen wij met dien geweldigen toren, met zijn juistgekozen naam „Bredablick,” te beklimmen! Van zijn hoogen omgang wapperen u een tiental vlaggen vroolijk tegemoet, ’s avonds, bij feestelijke gelegenheden, door veelkleurige bengaalsche vlammen of electrische lichtbundels vervangen. Beneden hebt ge reeds dadelijk een uitnemend café, waar ge u door een frisschen dronk kunt sterken voor den tocht; in smaakvollen rococo-stijl opgetrokken, en recht behagelijk gemeubeld, voelt ge u hier dadelijk op uw gemak. Naar boven klimmende vindt gij de eene collectie na de andere, in de ruime vertrekken uitgestald; de verschillende plannen en teekeningen voor het Noorsche Museum, dat men sinds vele jaren van plan is op te richten; een groot aantal kostbaarheden, die later in het museum onder dak zullen komen, en eindelijk in de opperste kamer, die de geheele breedte van den toren heeft, bij elk der machtige vensters een prachtige kaart, die u volkomen over *dat* gedeelte oriënteert, hetwelk gij van uit dàt venster gadeslaat. Zóó leert men nog eens stad en land *kennen!* Als een reuzenpanorama breidt zich Stockholm met zijn huizen, kerken, paleizen en wateren aan uwe voeten uit, en tot aan Waxholm en Drottningholm toe kunt gij de meren en de fjorden, de bosschen en de bergen in eindelooze afwisseling gadeslaan. Men *zegt* dat men bij helder weder zelfs de kruisbloemen op Uppsala’s beide torens kan herkennen!

Welk een oog moet toch de ontwerper van zulk een reusachtige onderneming hebben, die daar een ontzagwekkend terrein vol bosschen, moerassen, bergen en ontoegankelijke wildernissen, in een paradijs weet te herscheppen! Waarlijk ook van *dezen* chaos gold het versje:

Schläft ein Lied in allen Dingen,
Die da träumen fort und fort,
Und die Welt hebt an zu singen,
Triffst du nur das Zauberwort.

Wegen moesten worden uitgedacht, vijvers gegraven, bruggen gebouwd, afvoerkanalen en draineeringen overal aangebracht. En met ijzeren energie greep men den bajert aan, naar een vast weldoordacht plan, en binnen enkele jaren is de wildernis gaan bloeien als een roos. De eene boerderij na de andere verrees, geheel in den ouden stijl dier provincie, die men wenschte te vertegenwoordigen, tot in de kleinste bijzonderheden getrouw aan

de steeds zeldzamer wordende origineele, ouderwetsche verblijven, en vaak zelfs werd met groote kosten zulk eene *geheele* hofstede uit Blekinge of Norrland of Gotland, of hoe de provincie ook heeten mocht, naar Skansen overgebracht. En dan werd zulk een huis, uit vier, vijf, zes vertrekken bestaande, precies zóó gemeubeld, tot in de kleinste bijzonderheden toe, als de boeren en boerinnen van Blekinge of Norrland hunne woningen in de 16de of 17de of 18de eeuw hadden ingericht. Gij vindt er *dezelfde* stoelen, waarop zij zaten aan de breede eikenhouten tafels, *dezelfde* bijbels en stichtelijke boeken, waaruit het voorgeslacht zich verkwikte, dezelfde walmende olielampen of smeerkaarsen op de geweldige kandelaars, waarbij het hoofd des gezins de lange winteravonden kortte onder het lezen van een oude kroniek of onder gezelligen kout, rondom het hoogopvlammende haardvuur met de zijnen gezeten.

Alles spreekt hier van groote liefde en een hoogen eerbied voor Zweden's roemrijk verleden. Zelfs de namen, die men aan de wegen op Skansen gegeven heeft, zijn aan de historie ontleend, en herinneren u aan de koningen en de helden van dat schoone land, of aan de talrijke kunstenaars, dichters, geografen en geleerden, die het heeft voortgebracht. En zoo schreden wij dan voort langs den Gustaaf-Wasa-straatweg, naar de Karel XIV- en Gustaaf III-wegen, of langs paden naar Axel Oxenstierna en Carel af Linné, naar Wallin en naar Bellman, naar Scheffer en Wahlenberg, en tal van andere beroemde en groote figuren genoemd, altijd weer opnieuw aan een der glorieuze mannen van Zweden herinnerend. Een „à toutes les gloires de la Suède" is dit Skansen, voor mij vrij wat aantrekkelijker dan Versailles met zijn „à toutes les gloires de la France!"

Komt, laat ons eens wat met elkander rondwandelen, en enkele der belangrijkste plekjes van dit reuzen-museum wat nader bezien.

Beginnen wij dan maar met *de legerplaats der Laplanders* (Lapplägret). Het is een allermerkwaardigst volk, dat daar in het hooge Noorden van Zweden en de om Zweden heenbuigende hoogstgelegen deelen van Noorwegen, sedert eeuwen zijn eigenaardige taal en zeden [119]) en leefwijze behouden heeft. Men onderscheidt drieërlei soorten van Laplanders: berg-, bosch- en visch-Lappen, en vooral de eersten, de Berglappen, hebben tot op den huidigen dag hun nomadischen aard bewaard. Van *hen* is een geheele familie op Skansen gehuisvest, in eene streek, die hen

nagenoeg geheel aan hun gewone omgeving herinnert. Want ook in *dit* opzicht is Skansen een wonder, dat gij er de meest tegenstrijdige natuurtooneelen kunt vinden: hooge, kale rotsen en groene met bloemen bedekte dalen; dorre bergspleten en vriendelijke beekjes; de koude majesteit van het Noorden evengoed als de rijke kleurenpracht van het Zuiden. Deze legerplaats der Berglappen geeft ons een denkbeeld van hunne leefwijze in den *herfst*, wanneer zij, na den zomer op de bergen te hebben doorgebracht, op de grens van de bergen en de bosschen een paar maanden vertoeven, om dan daarnà met hunne rendieren naar de dorpen te gaan, waar zij zich met verschillende andere gezinnen vereenigen, om te samen den winter door te brengen. Zoodra dan in het begin van April de sneeuw begint te smelten voor de eerste stralen der zon — maandenlang zien zij het zonnelicht niet in hun hooge Noorden, maar alleen den wonderbaren glans der middernachtszon — breken zij op van uit hun winterkwartieren, gaan weer terug naar dezelfde vlakten, waar zij den vorigen herfst vertoefd hebben, en waar de rendieren dan hare jongen werpen, om daarna met vrouwen en kinderen, rendieren en honden de zwerftochten der zomermaanden hoog op de bergen te hervatten. Dáár zoeken ze dan alle groene plekjes op voor hunne kudden, totdat het najaar weer met zijne sneeuwstormen terugkomt, en hen ook weer naar de lagere streken en de bewoonde wereld terugdrijft.

Het ziet er schilderachtig genoeg uit, dat Lappenleger, met zijn verschillende tenten en voorraadsschuren, waarin zij hun eenvoudige provisie voor het volgend jaar, als zij uit de vlakte van hun winterrust terugkeeren, wegbergen. Zoo'n tent wordt op deze wijze opgericht. Eene rij boomstammen, met schors en takken er aan, wordt in een kring in den grond vastgezet, terwijl een groote ruimte boven open blijft. Rondom die boomstammen spant men vervolgens een groot doek, van geweven stof of van aan elkaar genaaide rendierhuiden, beneden aan den grond door zware steenen vastgehouden; van boven moet de lucht komen, en naar boven moet zich ook de rook een uitweg banen van het vuur, dat op een kring steenen, midden in de tent, is aangemaakt, en waarboven steeds een groote ijzeren ketel hangt. Rondom dit haardvuur liggen frissche dennentakken op den grond, en des winters rendierhuiden daarover heen, waarop de Lappen met gekruiste beenen of op hun hurken zitten. Stoelen zijn er niet, en evenmin bedden. Een Lap trekt des nachts alleen zijn schoenen uit, maar verder

niets; hij legt zich met de beenen naar het vuur te slapen, plat op den grond, terwijl zijn hoofd dus vlak bij den tentrand komt, waar des winters de ijzige wind en de sneeuwjacht rustig door de reten en voegen henenkomt, zonder dat het dien geharden lieden eenig kwaad doet. Aan meubelen bevat zoo'n tent *bijna* niets, aan versieringen *heelemaal* niets. Een oude melkemmer, een paar paar rendierhorens en, nu ja een paar zilveren penningen of naalden voor de vrouw, dat is alles wat gij er vinden zult.

Gij trekt uw neus op voor zulk een verblijf, lieve lezeres, en gij denkt misschien dat het „affreus" moet wezen in zoo'n tent te wonen? Ach, alle dingen zijn maar gewoonte! Kom eens met mij mede, en denk het u eens in dat wij een avond te gast zijn bij een vriendelijken Laplander in zijn eigen legerplaats in het hooge Noorden!

Wij strekken ons op de rendierhuiden uit en bevinden dat zij heusch nog al gemakkelijk liggen. De versche berkentakjes daaronder zijn heel elastisch en de vacht, die wij voor hoofdkussen kregen, is zacht. Het vuur vlamt hoog naar boven op en verspreidt eene aangename warmte, die weldadig aandoet na de bittere koude van de sledevaart van zooeven. De koffie, al is het geen Mokka, kwikt ons verwonderlijk op, en het rendierenvleesch, in wat rendiervet gebraden, smaakt nog zoo kwaad niet, al noemen we het nu juist geen délicatesse. Het weer is mooi, en daardoor trekt de rook nog al aardig door het open rookgat naar boven, waardoor wij de heldere sterren af en toe zien flikkeren. De lucht is veel frisscher dan gij gedacht hadt, vooral dicht bij den grond, en al heel spoedig raakt gij op uw gemak, en verbaast gij u niet meer over allerlei vreemds. Gij begrijpt het dat in zulk een Laplandsche hut *alles* zwart van rook *moet* zijn, en dat dus asch en rendierharen bij elk tochtje rond *moeten* vliegen. Wij merken het al niet meer dat onze vingers aardig zwart beginnen te worden, en dat onze kleeren vol zitten met haren. Onwillekeurig krijgt dit natuurleven ons óók te pakken, en wij worden verlegen met onze manchetten en gesteven boordjes. Die heele beschaving met haar bleeke vernisje zinkt weg, en wij springen een stuk of tien beschavings-perioden over, om eens heel gewone, echte natuurkinderen te zijn.

Rondom ons in het leger van tenten, dat ons omgeeft, is het stil geworden. Af en toe hoort gij wat porren in een of ander vuur, of enkele onverstaanbare klanken in de vreemde, weeke,

geheimzinnige taal, waar ge niets van begrijpt. Een meisje gaat water halen uit de bijt in het meer, en zingt nu een eentonig deuntje op langgerekte tonen, die achter de boomen verdwijnen of uit een onbestembare verte nog in uw ooren blijven nàklinken. Daar hoort gij het knerpen van een slede door de hardbevroren sneeuw; een oogenblik later komt een man de tent binnen, de deur valt achter hem toe, en alles is weder stil.

De hemel wordt donkerder; de sterren verdwijnen, omdat het vuur daarbinnen hoog en sterk wordt opgestookt. De ijzeren ketel met stukken vleesch er in begint te pruttelen, en de magen der Lappen vermeien zich in zoete droomen; het avondeten is bijna klaar. Nu komen de tongen los. Terwijl de huisvader 't een of ander houten voorwerp, dat hij bearbeidt, met mes en beitel àfmaakt, vertelt hij een griezelig verhaal van reuzen of toovenaars, of een gevaarlijk jachtavontuur, dat gelukkig nog heel goed afliep. De verstandige honden liggen diepzinnig naar het vuur te kijken, wel wetende, dat er straks uit dien grooten pot ook voor hèn een begeerlijk hapje zal te voorschijn komen.

Nu is het souper gereed. Schrik niet, verfijnd stadsdametje! Ieder krijgt een stuk mergpijp, dat hij met een stevig mes in stukken slaat, zoodat het geurige, warme, lichtgeele merg er uit komt. Een bloederige pastei, druipend van vet, en weeke halscoteletten met de verrukkelijke dunne darmen, die als boter in den mond smelten, voltooien het menu, waarbij een sterk-riekende boullon uit houten kroezen gevoegd wordt. En als zij zich aan al deze heerlijkheden verzadigd hebben, verzinken ze gaandeweg in een zalig nirvana, met knippende oogleden nog een wijle de knetterende vuurvonken volgende, totdat zij den slaap der Laplandsche rechtvaardigen hebben gevonden.

Ik denk dat gij toch liever hier *niet* uw nachtverblijf houdt, en wij treden dus maar weer in de vrije lucht, en bevinden ons weer — på Skansen, buiten de Lappen-tent.

Wat is dàt gebouwtje vlak-bij, dat er veel solieder uitziet dan de hut, waarin het huisgezin woont? Dat is de bewaarplaats voor de eetwaren, die de Berglappen in het najaar achterlaten, wanneer zij zelven naar de lagere velden moeten henentrekken, en waar zij hun eersten leeftocht hopen terug te vinden, wanneer zij straks in het voorjaar naar de hoogvlakten wederkeeren. Voor de *menschen* behoeven zij die eenvoudige spijzen, benevens hun primitieve werktuigen en wagentjes, niet te verbergen, want geen Lap zal zich

aan het eigendom van een stamgenoot vergrijpen; maar voor de wilde dieren, die hier in den winter rondzwerven, en wier scherpe reuk al spoedig dezen begeerlijken voorraad ontdekt heeft, moet deze bewaarplaats hoog en stevig getimmerd zijn, en daarom — onthoudt dit Laplandsche woord maar eens goed! — is deze vuostakoikomluove ook het soliedste van dat heele Lappen-etablissement.

En ginds op die machtige rotsblokken — goed *omtuind*, opdat de kostbare dieren niet zouden ontsnappen naar weelderiger gedeelten van Skansen — daar hebt gij de echte rendieren, de rijkdom, ja de eenige levensvoorwaarde dezer nomaden, en rustig staan daar de grauwbruine dieren met hun takkige [120]) horens naar het mos te zoeken, dat hen ook hier gezond en krachtig doet leven.

Ik verzeker u dat er heel wat zorg en moeite aan het bezit van een kudde rendieren verbonden is! Want ze zijn lang niet zoo makkelijk in hun eigen steppen als ze hier op Skansen wel *schijnen!* Wanneer zij een veld hebben afgevreten, en tien, twintig gezinnen dan weer naar eene andere vlakte moeten verhuizen, kost het heel wat zweetdroppels, zelfs bij de vinnigste koude, eer men goed en wel op gang is. Met ongeloofelijke moeite wordt een der grootste herten gevangen, en dan gaat een sterke Lap op ski-schoenen op weg, den onwilligen, tegenstrevenden gevangene achter zich aan trekkend door de soms meterhooge sneeuw. Het arme dier steunt en klaagt weldra op zijn manier erbarmelijk, met de tong ver uit den bek. Doch daar is niets aan te doen; hij *moet* vooruit. En dan volgen de andere makkers, mannetjes en wijfjes, vanzelf. Eerst de oudere, die zulke zaken al meer hebben bijgewoond, en zich in het onvermijdelijke leerden schikken; dan de jongeren, dicht bij elkaar; en aan 't eind een Laplander met zijn hond, om te zorgen dat er geen enkele van de kudde afdwaalt. Op deze wijze wordt er een goede baan gevormd, waarlangs nu de sleden met vrouwen, kinderen, tenten, huisraad en gereedschappen volgen, alle door vier, zes rendieren getrokken, totdat zij aan een nieuwe rustplaats komen. Dan wordt de sneeuw weggeschoffeld, de tenten worden opgesteld, de rendieren aan hun wonderbaarlijk instinct overgelaten om uit deze onafzienbare sneeuwvelden hun voedsel op te graven, en als de eerste koffie bij het pas-ontstoken tentvuur gedronken wordt, is Lapland weer gelukkig en tevreden in zijn kommervol bestaan.

Ik trad de woontent van het Skansensche kamp binnen, en vond de moeder van het gezin, omringd van vier of vijf kinderen, allergenoegelijkst bezig een pijpje te rooken. Zij dampte er lustig op

los, terwijl haar kroost op de geurige dennentakken krioelde, en mij een paar „ansichte" (hoe *kon* het anders?) en een exemplaar hunner Zweedsche Lappen-courant aanbood, die ik gaarne kocht en met belangstelling las. Ik zette mij op den grond bij haar neder, en had het voorrecht in haar eene christin te vinden, die zich den naam des Heilands niet schaamde. Wij hadden eenige goede oogenblikken met elkaar, en toen ik wegging schudde zij mij hartelijk de hand, en wenschte mij „Guds fred."

Hoeveel aantrekkelijker is zulk een ruw *natuurkind* dan zoo'n moderne kosmopoliet, als ik er tot mijn schrik óók een op Skansen ontmoette, en die mij in 't eerst als een klit op het lijf hing. Hij was een Zweedsche Amerikaan, die na 20 jaren in de groote Republiek vertoefd te hebben, zijn oude patria weer kwam zien, maar m. i. weinig *meer* van Zweden had overgehouden dan zijn moedertaal, die hij nog verwonderlijk zuiver sprak. Hij had in al zijn gesoigneerde kleeren toch iets ploerterigs, iets dat de laatste hand der ware beschaving missen deed, een bestudeerde elegantie, die mij telkens deed zuchten: „man, je verraadt je tòch! Wees toch *uzelf!*" De gratiën waren wel in zijn buurt, maar zij speelden slechts verstoppertje met hem, en konden blijkbaar niet bij hem wonen. Ik was blij hem eindelijk te zien vertrekken, want een opdringerig en taktèloos mensch is mij een gruwel. Ik ben geneigd takt een der *schoonste* deugden te noemen. Het is 't verstand des harten. Een taktvol mensch is, geloof ik, altijd een *goed* mensch en zeker een *bescheiden* mensch. En dat was onze Yankee allesbehalve! Hij dollare in vrede voort!

Wat is dat voor een gevaarte, dat gij daar vóór u ziet liggen, nadat gij de legerplaats der Lappen verlaten hebt? Dat is de „Håsjöstapeln," de klokketoren der gemeente Håsjö in de provincie Jämtland, een der oudste gedenkteekenen van oud-Zweedsche bouwkunst. Gij weet misschien dat *heel* antieke kerkgebouwen een klokketoren hebben *naast* de kerk gebouwd; er zijn er niet zoo *heel* veel meer in Skandinavië [121]), en van die is de oude „klockstapel" van Håsjö wel een der merkwaardigste. Daar de origineele toren niet te koop was, liet Dr. Hazelius er een nà-maken, precies van hetzelfde hout en van dezelfde constructie als de oorspronkelijke. De grondvorm is een regelmatige achthoek. Eerst een benedenhuis, waarvan de wanden met plankjes bedekt zijn, en in een zacht opglooiend dak, eveneens met plankjes versierd,

uitloopend. Twee groote openingen, tegenover elkander, elk één achtste van den omtrek beslaande, geven u gelegenheid binnen te gaan en rechtop in den toren te zien, waar gij dan de geweldige balken ontdekt, waaruit hij is samengesteld, benevens een klein trapje, dat u naar eene galerij brengt, boven het pasgenoemde dak aangebracht; boven die galerij verheft zich de tweede verdieping, met een breed tweede dak, dat een peervormig uitbouwsel en eindelijk een hooge, fraaie spits vertoont, die zich stout naar de wolken opheft. De prachtige klokken, die met haar zilveren stem heele Skansen beheerschen kunnen, zijn een geschenk van koning Oscar; zij hebben eenmaal aan de koningin Hedvig Eleonora toebehoord.

Welk een heerlijk panorama geniet gij van dezen toren, die maar 72 voet hoog is, maar op deze goedgekozen plek u toch zulk een wijduitgestrekten blik vergunt! Aan de eene zijde de Brunnsviken, de mooie bocht, die gij tusschen het weelderige groen daar ziet schitteren; aan de andere zijde de sierlijke spits van de Gustaaf Adolfskerk, waarachter weer de silhouet van den Ladugårdslandsviken zich afteekent. En dan vooral links — welk een perspectief, daarginds over Strandvägen met zijn paleizen en groene alleën, Nybroviken met zijn witte zeilen en rappe sloepen, en dan heel in de verte het geweldige vierkant van het koninklijke slot, de talrijke koepels en torens der kerken, het eigenaardige ijzeren gevaarte van het telefoonstation .... het is een tafereel om nooit te vergeten.

Rondom dezen klokketoren zijn grafsteenen en kruizen, als op een echt kerkhof aangebracht, juist zooals het op zulk een ouderwetschen Zweedschen kyrkogård het geval is. Op een dier steenen zag ik zeven kinderenfiguurtjes afgebeeld, die elkaar allen de hand gaven — een kunsteloos, maar toch treffend tafereel. Op een der steenen las ik de letters I. H. S. — Jesus Hominum Salvator, en mijn hart verheugde zich ook hier dezen liefelijksten aller namen te mogen vinden.

Skansen bezit een grooten rijkdom van *typische* woningen, huizen zooals ze nòg wel worden aangetroffen in een of anderen uithoek der uitgestrekte Zweedsche provinciën, maar die in onzen tijd, die alles nivelleert en alle provincialisme in bouwtrant en kleederdracht meer en meer doet verdwijnen, hoe langer hoe zeldzamer worden. Van hoeveel waarde zijn dan niet zulke volmaakt-getrouwe navolgingen, zooveel mogelijk van de plaats zelve herwaarts overgebracht!

Welk een armoede vertoont de „backstuga" of „stenstuga" („stuga" beteekent hut, huis, verblijf) uit Jämshögs socken, een der hutten gelijk er in de minder-bebouwde streken van Zuid-Zweden nog vele gevonden worden.. Vroeger waren het eenvoudig ronde gaten in den grond, nù zijn het ten minste vierkante steenen muren, die men tegen en in een beschermenden heuvel heeft aangebouwd; geen enkel versiersel aan de ruwe, ongehouwen steenklompen, die de wanden uitmaken, geen plank of kleed op den hardgestampten grond; en slechts één venster in het met graszoden bedekte dak geeft een spaarzaam licht in deze donkere ruimte. Een roestige kachel in een hoek, met de pijp door een gat in den muur; een bed met een paar smerige doeken als dekens, een handmolen, een blauwe kast, een plank met wat aarden keukengerei, een paar stoelen en een plompe houten tafel, ziedaar *al* het ameublement. Des zomers, wanneer de vriendelijke zon door het dichte loover schijnt, dat deze hutten beschaduwt, wanneer het geitje op het grasveld graast en de vogels zingen in de takken, nu ja dan kan het er hier wellicht nog *dragelijk* zijn; maar verbeeld u zulk een verblijf in den langen Noorschen *winter!* Is het wonder dat de mannen, die met houtbranden een armzalig stuk brood verdienen, als stroopers berucht zijn, en dat de vrouwen, die in deze harde omgeving opgroeien, in ruwheid aan haar mannen niet veel toegeven?

Welk een weelde van natuur en hoeveel meer geriefelijkheden voor de bewoners geeft de „högstuga" van Mora te zien! Deze woning is reeds eenige eeuwen oud, maar was zóó voortreffelijk gebouwd, dat men haar nagenoeg geheel ongeschonden uit Mora in Dalarne naar Skansen heeft kunnen overbrengen. Hier is dus geen copie, maar alles origineel, en dat verdubbelt de bekoring van dit ouderwetsche boerenhuis. Welk een stevige eikenplanken zijn er voor deze wanden gebruikt! Zij kunnen nòg wel eeuwen staan, wanneer zij voor het vuur bewaard blijven; geen wonder dat de verstandige boer een heel hoogen, steenen schoorsteen aan zijn gemetselden haard heeft gegeven! De geheele linkerzijde van het huis is door de „groote kamer" ingenomen; verder is er nog een voorkamer en een kleine kamer voor de dienstmaagden, terwijl de knechts op zolder of in den stal slapen. De groote woonkamer, met haar drie kolossale bedsteden, die door witte gordijnen gesloten worden, ziet er gezellig uit. Aan de dwarsbalken hangen grove papieren schilderingen, veelal bijbelsche tafereelen voor-

stellende. Bijna in al deze woningen treft men den „verloren zoon" aan, die op nog al naturalistische wijze in zijn rijke dagen door de slechte vrouwen wordt aangehaald, en in zijn armoedige dagen door haar wordt weggejaagd. Op eene van die tafereelen zag ik hem van zulk een furie met zijn eigen leege beurs om de ooren krijgen. Een uitgeholde stoel deed — minder frisch! — tevens voor de bereiding en fijnmaking van het zout dienst, en aan een paar touwen hing een soort schommel, waarin men kleine kinderen zoet hield en wiegde. Een steenen klok ontbrak evenmin als een spinnewiel, en een alleraardigste oude boer, in de kleederdracht van 1700, leide ons alles in bijzonderheden uit. Dit is geen woning van een rijken heereboer, maar toch van een man, die een goed stuk brood verdiende, en weldadig doet u de eenvoud en de vrede aan, die uit heel deze omgeving u toespreken.

Buiten deze „Morastuga," in een frisch en bekoorlijk open veld, staat de „majstång," de hooge, versierde stok opgericht, waarom heen de Dalekarnische jongens en meisjes bij feestelijke gelegenheden, vooral in den Midsommarmat, hunne vroolijke dansen uitvoeren. Zoo'n meistang ziet er allerpotsierlijkst uit, met zijn verschillende zijstokken, waarop poppetjes en eenden, eieren en allerlei andere figuren zijn aangebracht, terwijl de hoofdstam van beneden tot boven met slingers en groen en met bonte sterren en kruisen en wapens en wat niet àl, versierd is. Welk een leven en kleurigheid, wat frissche, blijde levenslust als gij zoo'n volksfeest eens bij moogt wonen! Ik heb veel nationale costumes gezien, en ik zal de laatste zijn om bijv. die van onze Walchersche en Bevelandsche boerinnetjes te misprijzen. Maar *gratie* hebben die stevige, geweldige Zeelandsche meisjes toch maar zelden, en als ge ze eens een enkelen keer in een Zeeuwsche herberg hebt zien dansen, met heur stampende, schreeuwende, hossende cavaliers, dan draait u het hart in het lijf om. Maar deze bekoorlijke Dalekarnische deerntjes, twee aan twee, in de open lucht rondom zulk een „majstång" te zien heen en weer zweven, dat overtreft *alles* wat ik ooit aan gratie gezien heb, en ik geloof dat de leelijkste van die landmeisjes mij nog mooier zou voorkomen dan de schoonste gedecolteerde balkoningin van onze moderne danspartijen; of liever — daar is eenvoudig geen vergelijking *mogelijk* tusschen deze natuurlijke, landelijke eenvoudigheid en de gedegenereerde, geblankette kunstmatigheid van onze zoogenaamde beschaving. Hoe zal *ik* ze u beschrijven, ik, die nagenoeg geen enkel artikel van het ingewik-

kelde toilet dezer landmeisjes ken, en die ze in bonte kleurenmengeling aan mijn oog zag voorbij huppelen, met den achtergrond van de heerlijke bosschen en beschenen door de flikkerende lichtjes van duizende lampions? Witte hoofddoeken, in kant eindigend, spits achter op den rug afhangend; sommigen met prachtig lang haar, dat tot op het middel afhing en dàn nog genoeg overliet voor een grooten wrong op het hoofd, waarin een vuurroode roos coquet gestoken was; anderen met lange vlechten, met blauwe of roode strikjes versierd; blauwe schortjes met witte lelietjes, groene schortjes met breede gouden randen; een lange, tullen sluier achter den ronden, rooden baret, of aan de typische hooge roode mutsen, in een punt toeloopende en aan weerszijden van het hoofd twee linten met een grooten, rooden bal versierd; roode, blauwe, groene, violette rokken, alle met de meest sprekende kleuren afgezet, waaronder de kleine, goedgeschoeide voetjes zich zoo vroolijk voortbewogen — het was één en al leven en vroolijkheid! En toch alles zoo *in*-fatsoenlijk. De dansen zelve, veelal in kalmen takt, hadden niets van dat opwindend-hartstochtelijke van onze geforceerde kamerbals; het gaf mij alles den indruk van echte, onbedorven natuurlijkheid, en de duizenden, die zich daar in dien midsommarnat op Skansen als toeschouwers of als deelnemers (want al wie in nationale dracht gekleed was, mocht meedoen) rondom den majstång bewogen, gaven mij den indruk van een innig verheugd, maar zichzelf beheerschend volk, waar tooneelen als onze kermisdagen (om van de kermisnachten maar te zwijgen) ze te zien geven, eenvoudig *ondenkbaar* zijn. En toch was het hier middernacht, en waren er naar schatting minstens 50.000 menschen op Skansen bijeen! Maar.... op *heel* dit reuzenterrein was dan ook geen *druppel* sterken drank verkrijgbaar! Ach, waarom zijn in Nederland zulke onschuldige volksfeesten ondenkbaar?

Het is mij niet mogelijk, en het zou u waarschijnlijk spoedig gaan vervelen, de beschrijving te hooren van al de verschillende stuga's, die er op Skansen nog zijn, de eene al belangwekkender dan de andere, en elk van die door een man of vrouw bewoond, die, in de kleedij van die streek en uit die provincie afkomstig, in staat zijn van alles de nauwkeurigste inlichtingen te geven. Zoo zag ik een boerenwoning uit Helsingland, in Noordelijk Zweden, anno 1639, waar vooral de naieve muurschilderingen mij troffen. Een geweldige eiken tafel aan den eenen kant van het vertrek, lage banken langs de muren, en groote tinnen schotels op de

planken. Hoe geheel ander-eeuwsch was die slaapkamer met haar ouderwetsche teekeningen, *zóó* onduidelijk in haar symboliek dat wat de een voor een voorstelling van het jongste gericht hield, door een ander voor de bruiloft te Kana gehouden werd!

Van grooten rijkdom getuigde de „Laxbrostuga." Zij is dan ook de woning van een vermogend mijneigenaar van een paar honderd jaar geleden. Zij was het eigendom van Mikael Hindersson in Laxbro, en door zijn beide huwelijken, eerst met eene Zweedsche freule, toen met een Hollandsche burgerdochter, Maria van Gent geheeten, had deze sinjeur zich een groot vermogen verworven, waartoe zijne mijnen óók nog heel wat bijdroegen. Eenige fraaie familieportretten aan de wanden van den „tingsal," de grootste en deftigste kamer van het huis,-een massieve tafel met eenige fraaie kandelaars er op en nog enkele andere mooie, ouderwetsche meubelen, zouden reeds alléén het hart van een antiquaar doen popelen van begeerte. En *elke* van de vijf, zes kamers van dit huis is *vol* van de meest kostbare zaken. De keuken, opgevuld met het fraaiste porselein, tin- en koperwerk, en met zijn geweldigen haard, waar wel een geheele os kan gebraden worden; de slaapkamer met haar fraaie bedden en prachtige koperen kandelaren; en de tuin, achter het huis, met planten en paadjes, geheel in den smaak dier tijden — dat alles maakt deze Laxbrostuga tot een museum in het klein, alléén reeds de studie van verscheidene dagen waard.

De grootste van alle woningen, die op Skansen te vinden zijn, is wel de „Oktorpsgården," uit Slöinge socken in de provincie Halland herwaarts overgeplant. Dit is nu eerst een *echte* boerenhoeve uit den goeden, ouden tijd, en als ge haar hebt gezien, ja dan begrijpt gij het dat *die* boeren werkelijk een soort *vorsten* voor hun omgeving waren. Deze hof bestaat uit niet minder dan *zes* afzonderlijke, hoewel meest onderling-saamverbonden gebouwen, met vijftien verschillende afdeelingen, als knechts-stuga, korenschuur, veestal, paardenstal, foeragehuis, gereedschapsschuur, zwijnen- en schapenstal, enz. Hoe geurig rook het hooi, toen wij op de ruime binnenplaats kwamen; hoe vief zagen de kleine Gotlandsche paardjes op stal er uit; het melkgerei, de paardentuigen — alles, alles was voorhanden. Een prachtexemplaar van een Hallandschen boer leidde ons in zijn schilderachtige provincie-dracht rond, en toonde ons bijv. den balk midden in de woonkamer, de grensscheiding tusschen boer en knecht. Nooit mocht een knecht, zonder uitdrukkelijk bevel van den boer, verder in de huiskamer door-

dringen dan onder dien balk. Ja, ja, toen wist men nog van gehoorzamen en van bevelen! Groote banken langs den muur met gaatjes er in — want 's winters sliepen de jonge eenden en varkentjes in de warme holle ruimten daaronder! — boden aan de leden van het gezin en aan de gasten plaats, terwijl de oude heer des huizes zich in zijn hoogen zetel neerliet. Een klein, afzonderlijk kamertje voor „kära far" (voor den „lieven vader"), het hoofd des gezins bestemd, bood hem gelegenheid wat te schrijven, terwijl een paar bescheiden plankjes de heele bibliotheek des gezins bevatte; oude, stichtelijke boeken, die reeds honderden van jaren den bewoners dezer hoeve de rechtzinnige waarheid hebben voorgehouden. Een kleine maar gezellige logeerkamer daarnaast, bevat den éénigen spiegel, die er in dit huis werd gevonden, en die is nog maar 1½ voet groot! De verdieping is laag, maar alles ademt in dit huis vrede en rust. Ja, het waren *soliede* mannen en vrouwen die hier leefden; menschen, streng in hun leven en streng jegens zichzelven, maar goed voor hun medemensch, gastvrij tegenover een ieder, en trouw tegenover hun God en hun koning. De geur der frissche dennentakken in de gang en in de slaapkamer der dienstmaagden, die aan de huiskamer, als onder het oog der boerin, paalde, was verrukkelijk, en ik dacht onwillekeurig aan de kranige figuren der Zweedsche boeren, gelijk ik die uit de Zweedsche historie en uit menigen roman, die in de vorige eeuwen speelt, heb leeren kennen, en die stellig ook door deze kamers hebben rondgewandeld. [122])

Nù baadde alles in den heerlijken, warmen zomer-zonnegloed, maar ook des winters, wanneer de zon maanden lang schuil gaat, is het hier op Skansen levendig en leerrijk. Dan worden de vuren op de groote schoorsteenen ontstoken, dan gaan de „stjerngossar," letterlijk vertaald „de sterrejongen," jongens, die een ouderwetsche lantaren, in den vorm van een ster (de ster van Bethlehem) dragen, zingende van huis tot huis om op ouderwetsche wijze hun Kerstvreugde te uiten, en de heilige Lucia, de patrones der blinden, vertoont zich dan met een krans van lichtjes om het hoofd. Dan ziet men in den Oktopsgård Maria met het kindeke en den heiligen Jozef afgebeeld, voor wie de heilige drie koningen neerknielen en hunne geschenken neerleggen. En zoo blijft de band tusschen het heden en het verledene levendig, en leert het Zweedsche volk de oude traditiën van het voorgeslacht in eere houden. En die traditiën hebben, óók al dragen ze soms hier en daar een half mystiek-Roomschen *tint*, gelijk dat bij de Luthersche Kerk ook begrijpelijk

is, toch een zoo echt *Protestantsch* karakter. Al die boerenwoningen vertoonen in haar eenvoud, haar sobere, degelijke gezelligheid, haar boeken en prenten en symbolen, zulk een gezond *Bijbelsch* cachet, dat gij in Tyrol of Beieren, of in welk echt-*Roomsch* land gij maar wilt, zoo geheel en al mist.

Dit is der Hervorming onsterflijke kroon:
  't Geloof in zijn eenvoud herboren;
Heropend de toegang tot 's Eeuwigen troon,
  't „Oneedle en verachte verkoren;"
Geen menschen meer tusschen de ziel en haar God,
Eén Heiland en Liefde het Hoogste gebod.

Herwonnen Gods Woord, als zijn licht op ons pad,
  Gods liefde met niets te betalen;
Gods leven, verschaald niet in 't aardene vat,
  Maar lavend met springende stralen,
Op 't roepen diens Meesters, die niemand verstiet:
„Wie wil, neme 't water des levens om niet!"

Niet minder belangrijk dan deze *woningen*, uit verschillende tijden, is ook de *plant-* en *dierenwereld* van Skansen, want de wensch van den stichter Dr. Hazelius was immers om een zoo *veelzijdig* mogelijk beeld van Zweden te geven? En wilde dit beeld *getrouw* zijn, dan kon men toch niet de dieren zóó maar in een kooi, en de planten zóó maar in den grond neêrzetten, maar de omgeving moest zooveel mogelijk met dat alles *in overeenstemming* zijn. Daarom werd er bij het leger der Lappen een echte Norrlandsberg met zijn mos en zijn grazende rendieren opgericht; bij de alpenhut een stal met koeien, die de bekende bel aan den hals dragen, en een plekje gronds werd daarvoor uitgezocht, dat zooveel *mogelijk* op het hooge Noorderlandschap geleek; bij de Blekingstuga werden bijenkorven neergezet en de Zuid-Zweedsche planten en bloemen [123]) aangekweekt, en buiten de Morastuga werden de geiten op de weide gezet — juist zooals het in de verschillende provincies toegaat.

Maar men deed nog *meer* dan alleen de omgeving der verschillende stuga's stoffeeren; men wilde een echt *Skandinavischen* zoölogischen tuin hebben, een tuin, die de dieren van Zweden en Noorwegen, van Denemarken, Finland en de Poolstreken, niet in enge hokken en kooien, maar zooveel mogelijk in hun eigen milieu te aanschouwen geeft. Zoo hebben bijv. de bergvossen een terrein, dat precies met hun vroegere bosschen overeenkomt, behalve alleen

dat het van traliewerk omgeven is. De zeehonden genieten een bassin, zoo groot en zoo echt, dat ik zeker ben dat *deze* gevangenen geen heimwee naar de vrijheid zullen hebben. De beeren hebben midden in het woud een grot, en de roofvogels een stuk afgeschoten bosch, dat hen waarlijk hunne gevangenschap kan doen vergeten. De koningsadelaar huist in een reuzenkooi, waarin volgroeide boomen hunne takken wijd uitspreiden, en waarin hij rotsen vindt, als geen dierentuin der wereld ze aan zijn gevangen neefjes en nichtjes aanbiedt. En zoo is vrijwel de *geheele* dierenwereld van Skandinavië hier vertegenwoordigd, en het wordt meer en meer een eerezaak voor jagers en dierenminnaars fraaie, levende exemplaren aan Skansen af te staan.

De planten- en mineralen-wereld van Zweden wordt óók met zorg behartigd, al zijn *deze* verzamelingen nog niet zóó volledig. Maar toch, welk een rijk land is Zweden, als gij alleen maar die ertsen en steenen op Skansen beschouwt! Men vindt er mooie producten uit ijzer- koper- zilver- zink- en nikkelgroeven, evenals blokken porfier en andere kostbare steensoorten. Was er maar meer kapitaal *in* het land, welke schatten zou men nog er *uit* kunnen halen en aan den bodem kunnen ontwoekeren!

Doch nu moeten wij toch waarlijk afscheid gaan nemen van Skansen, al heb ik u nog lang niet *alles*, wat er te zien en te genieten is, verhaald. En als ge eens het voorrecht hebt er in later jaren zelf te komen, denk ik dat gij weer heel wat *meer* zult zien dan *ik* er nu aanschouwen mocht. Want de geniale stichter heeft nog *grootschere* plannen voor zijn Skansen, en ik geloof dat ze mettertijd ook zeker verwezenlijkt zullen worden. Voor geene zaak is het Zweedsche volk zóó gevoelig als voor zijn *eer*, en gaandeweg wordt dit *levende* museum mèt het groote *Noorsche* museum, waaraan men sinds jaren bouwt, eene zaak van nationale glorie, waaraan de latere geslachten hunne liefde en offervaardigheid *niet* zullen onthouden. Er moet nog een geheel Zweedsch ridderslot uit de Middeleeuwen komen; eene oude kerk van hout, met die wonderlijke daken, die haar op eene Chineesche pagode doen gelijken; men droomt van een concert- en spreek-zaal, waarin vaderlandsche liederen gezongen en patriottische redevoeringen kunnen gehouden worden — kortom, waar reeds zooveel tot stand gebracht *is*, daar kan men verwachten dat nog grootere dingen zullen *komen*, en het devies, dat het Noorsche museum moet versieren, geldt ook voor

Skansen: „*ken uzelf.*" Dit vaak-aangehaalde woord toch moet niet alleen in de *diepte*, maar ook in de *breedte* en *hoogte* toegepast worden. Het beteekent óók: ken uw *gezin*, ken uw *volk*, ken uw *tijd*, en alleen in dien ruimeren zin kan het ten volle begrepen en gewaardeerd worden.

Ook *Zweden* mag, evenals *Noorwegen*, voor hetwelk zij wel allereerst door den dichter bedoeld is, de les behartigen, die Peer Gynt, het geweldige drama van Ibsen, tracht te geven, en die tegenover de duivelsche moraal „wees u zelf *genoeg*" het waarlijk-menschelijk-goddelijke „wees *uzelf*" plaatst; blijf aan *uzelf* getrouw, aan uw eigenlijke kern, uw beter Ik, en laat dat niet, als bij den genialen en toch zoo rampzaligen Peer Gynt, een speelbal van uw fantasie, uw lusten, uw lagere neigingen worden. *Wees uzelf, ken uzelf.* Dat beteekent niet: blijf onveranderlijk dezelfde, een copie van het voorgeslacht, neen veeleer: groei uit, ontwikkel u, ontplooi al uwe krachten, maar doe dat langs den koninklijken weg, namelijk der zelfverloochening, der afsterving aan al het lage en kleine, en volg uw geweten. Ook de *volkeren* hebben een geweten, eene volks-ziel, en wee der natie, die *haar* onderdrukt! En om haar te *kunnen* eeren, moet zij haar verleden *kennen*. Een volk, dat zijn *verleden* verstaat en liefheeft, zal krachtig zijn in het *heden* en biedt goede hope voor de *toekomst*.

Ik heb de Zweden leeren liefkrijgen, niet alleen door hun wonderschoone letterkunde, maar vooral ook door den omgang met verschillende mannen en vrouwen van dat rijkbegaafde volk. Ik heb er vertoefd juist toen de unie-crisis was uitgebroken, en Noorwegen's staatslieden door een even onverwachten als sluwen coup heel het raderwerk der staatsmachine hadden in de war gebracht. En ik heb de zelfbeheersching bewonderd, door jong en oud ten toon gespreid. Zij waren allen diep gekrenkt door de bejegening hun ouden koning aangedaan, door de verkrachting van het *recht* door slimme advokatenstreken; maar nergens hoorde of las ik in die dagen van een ernstigen wensch met ruw geweld van wapenen den Noorschen buurman tot bezinning te brengen, wat toch voor het *veel* machtiger en sterker Zweden waarlijk niet onmogelijk zou geweest zijn. Bij onverholen afkeer van de Noorsche revolutie, vernam ik telkens medelijden met het misleide volk, en de vaste verzekerdheid dat uit dit kwade iets goeds zoude voortkomen, dat mettertijd Noorwegen het *onrecht*, Zweden aangedaan, zou inzien

en betreuren, maar dat een oorlog met de Noren een *broeder*oorlog zou wezen, die ten koste van *alles* vermeden moest worden.

Het Zweedsche volkskarakter heeft zooveel goeds en nobels. Gewis, de schaduwzijden ontbreken *niet*. Evenals bij den Nederlander, die óók zulk een schitterend verleden heeft, is het gevaar bij den Zweed *niet* denkbeeldig zich op goedkoope wijze met de glorie van het voorgeslacht te sieren, en daarbij de eischen, door het heden gesteld, te veronachtzamen. Een zekere praal- en spilzucht, [124]) die de bestaande bezwaren over het hoofd ziet of verkleint, is aan de Zweden wel eigen, en waar de godsvrucht wijkt, daar worden ook in dit, over het algemeen waarlijk nog godvruchtige volk, droevige openbaringen van onzedelijkheid en losbandigheid gezien. Men zeg dat de prostitutie in Stockholm niet minder walgelijk en gevaarlijk is dan in Parijs, het Babel van Europa's steden.

Verner von Heidenstam, een der beroemdste letterkundigen van het tegenwoordige Zweden, heeft in een belangrijk opstel „Om Svenskarnes lynne" geheeten („De aanleg der Zweden"), zijn landgenooten geweldig de les gelezen, en zeker wel meer op hun schaduw- dan op hun lichtzijden gewezen. Hij verwijt zijn volk hoegenaamd geen conservatisme te hebben, slechts een ontembare zucht om zich al wat nieuw is uit den vreemde aan te schaffen en na te doen, zonder te vragen of het voor hen past. Hij noemt Zweden de meest kosmopolitische en gemoderniseerde natie van het germaansche ras. Daarom maakt het ook, zegt hij, geen anderen indruk dan elk ander volk. Zijn gebouwen, zeden en gebruiken missen den nationalen stempel, ze zijn alleen het modernste wat er op 't oogenblik bekend is. In het geheele rijk vindt men wellicht niet één enkel ongeschonden gebouw uit de Middeleeuwen, en een vreemdeling zonder kennis van ons land kan Zweden beschouwen als een land zonder een eigen historie. Reis daarentegen eens door Denemarken, dan zult gij achter de kleine vensterruiten, waar de witte gordijntjes en bloempotten nieuwsgierig op zij geschoven worden, nog ouderwetsche koppen met een dikke muts en wonderlijk gekamd haar aanschouwen, en verstaan dat het rad des tijds daar toch langzamer draait, en dat het Deensche volkskarakter toch in den grond vrij wat conservatiever is dan het onze. Maar alles wat mòdern is, vooral alles wat gemak en luxe bevordert, eigenen zich de Zweden met razende vaart toe. „Zij zijn moeielijker te bevredigen in hun tabak dan de pacha's in Stamboul. Zij zijn grooter wijnkenners dan de Provençalen, en

geen Engelsche Lords kunnen met meer zaakkennis een soort cognac beoordeelen dan een paar arme stakkers van Zweden, die, gebukt onder hun schulden, zoo pas het ouderlijke huis verlaten hebben."

Deze moderne trek gaat nu, merkwaardig genoeg, in dit volk van contrasten, [125]) *samen* met een ultra-conservatieven zin ten opzichte van het *openbare leven.* De Zweed kan heel lang zwijgen en verdragen, waar andere volkeren het zouden uitbulderen van vreugde of toorn. Hij verdraagt in het staatkundige en burgerlijke leven misstanden, die bij anderen reeds lang tot gewelddadige omwenteling zouden geleid hebben. In 1809 laat het volk zich, na onnoemelijk veel van zijn vorige vorsten te hebben geduld, kalm, ja weldra met geestdrift [126]) een generaal der Fransche revolutie tot koning aanwijzen, dien Tegnér, in merg en been een *Zweed,* in een hooggestemd lied [127]) bezingen kan, en sedert leven zij gemodereerd voort onder de Bernadotte's, die zij, omdat zij goede menschen zijn, achten, en die zij, als zij het *niet* waren, met onverschilligheid zouden laten voortbestaan, maar *zonder* dat warme patriottische gevoel, dat den rechtgeaarden Hollander bezielt, zoodra hij het over zijne Oranjevorsten heeft. De regeering was zelden of nooit in den goeden zin des woords demokratisch; de koning oefende, omringd van enkele voorname heeren, het gezag uit, menigmaal zeer tegen den zin des volks, maar zonder dat het tot meer dan min of meer levendige, maar ook weer verstommende *protesten* kwam. Eerst een kwetsing der *nationale eer* [128]) gelijk Noorwegen die door de wijze, waarop het den band der unie verbrak, aan Zweden toebracht, vermag het volk uit zijn dolce far niente op te schrikken, en ook dàn nog lang niet met de eenstemmigheid waarmede het „broedervolk" voor *zijn* nationale wenschen opkomt. De Zweed is traag van aanleg, en sedert de langdurige vrede hem zijn ouden strijdersaard heeft doen verliezen, is hij een koopman geworden, zonder de energie van den Noorman, maar met den vasten wensch zich het leven zoo goed en zoo aangenaam mogelijk te maken.

Zoo zouden wij kunnen voortgaan, doch waartoe? Onze opmerkingen hebben geen andere waarde dan die van een belangstellenden vreemdeling, die de literatuur van het volk een weinig bestudeerde en die vooral de menschen, die hij ontmoette, zoo nauwlettend mogelijk observeerde. En de Zweed *laat* zich gemakkelijk kennen; hij is veel openhartiger dan de Noor, en kent ook niet de gladde

vormen van den Deen, die een geboren tooneelspeler is en veel beter zijne gedachten weet te verbergen. Zijn geest blijft bij de oppervlakte, maar daar verkent hij ook grondig het terrein. Zijn verstand is niet aangelegd om, als de Duitscher, de zaken tot in haar verborgenste diepten na te speuren, doch wat hij verstaat, kan hij duidelijk uitleggen, vaak met groote scherpzinnigheid, maar die hem dan weer gevaar doet loopen meer op bijzaken dan op de hoofdzaak te letten. Hij overijlt zich vaak, en zinkt dan weer moedeloos ter aarde, maar heeft hij eenmaal zijn doelwit *gezien*, dan gaat hij er standvastig op los. Schijnbaar vreesachtig, kan hij moedig tot overmoed toe ten strijde trekken, en eene ondervonden beleediging vergeeft hij niet licht.

De moeielijkheid om in hun land een onafhankelijk bestaan te vinden, heeft vele rijkbegaafde jonge menschen gedwongen een werkkring te aanvaarden, die hun alle gelegenheid ontnam hun aangeboren aanleg verder te ontwikkelen; menige dichter-, schilder- of geleerde- in dop is in den *ambtenaar* ondergegaan. Wij moeten de Zweden meer beoordeelen naar de veelbelovende *bloesems* dan naar den rijpen *oogst*.

Vriendelijk zijn ze bijna *allen*. Ik ben *nooit* onbeleefd afgewezen als ik het den lieden in mijn gebrekkig Zweedsch soms lastig genoeg maakte met mijne vragen. Een hoog officier in uniform — minstens een kolonel, misschien wel een generaal! — liep drie straten met mij mede toen ik hem zóó maar aansprak, om iets omtrent de mobilisatie-geruchten tegen Noorwegen te vernemen, en een ander militair, dien ik in een fraaien koffietuin aan het water naast mij kreeg, en die op zijn borst een mooie médaille droeg, nam het mij niets kwalijk toen ik hèm vroeg *hoe* die ridderorde heette. „Het *is* geen ridderorde, mijnheer," zeide hij uiterst beleefd, „maar een médaille voor 't redden van een drenkeling." En toen ik antwoordde: „dat is ook vrij wat beter en eervoller dan het doodschieten van zijn medemensch," lachtte hij hartelijk en schudde mij bij het heengaan vriendelijk de hand. Vergelijk met deze humane, toegankelijke, hoofsche officieren eens het *Duitsche* exemplaar van het soort!

De uitgestrektheid van hun land, en de natuurlijke grenzen tusschen verschillende deelen daarvan, hebben aan de inwoners der verschillende provinciën natuurlijk zeer van elkaar afwijkende typen gegeven. Een Dalekarliër is een geheel ander mensch dan een Oost- of West-Götlander, een bewoner van Skåne een totaal

ander wezen dan een Småländinger. Dat alles werkte vaak een sterken partij-geest en allerlei bekrompen denkbeelden in de hand, die, in dagen van nationaal gevaar, vaak tot droevige partijschappen, ja verraderlijke grepen geleid heeft. Frederik de Groote sprak een ernstig woord, toen hij zeide: „Zweden heeft altijd aan zijn eigen ondergang gewerkt, maar tot dusverre staat het nog overeind." En daarin ligt ontroerend veel waars. Daarbij komt dat de ijdele Zweed, die, als de meeste Noordelijke bewoners, een sterke neiging tot drinken heeft, aan praal- en drankzucht vaak de vruchten van oudvaderlijke vlijt en spaarzaamheid opoffert, zoodat de armoede soms dreigende verhoudingen aannam.

Maar tegenover al deze schaduwzijden staan ook heel wat lichtkanten. De germaansche kern is misschien in het Zweedsche volk nog het krachtigst bewaard gebleven, en vergeleken bij de Zuid-Germaansche volken heeft de Zweed nog *groote* voordeelen. De Zweed is rustiger dan de Deen, niet zoo licht bewogen, maar als hij eenmaal in beweging *is*, ook te vertrouwen en krachtig in den arbeid. Tegnér, die zijn volk zoo goed kende, zegt er van: „Er is niet veel, dat een Zweed niet kan wagen, en nog minder waarvoor hij van schrik verbleekt; traag als zijn lucht, maar toch gloeiend als een vlam; stoutmoedig in den krijg, onbeholpen in vredestijd. Hoog is zijn doelwit en zijn boog is niet slap, maar hij schiet er vaak overheen of ter zijde. Kloek is zijn pad, maar dikwijls zal hij struikelen, te zwak om zelf te heerschen en toch te trotsch om anderen te dienen." Daar is ontzaglijk veel waars in, en wil men den Zweed op zijn schoonst zien, dan moet het vaderland in dreigend gevaar zijn; dan komen de Gustaaf Wasa's en de Karels, de Oxenstjerna's en de Gyllenstjerna's u toonen welk een ziele- en karakter-kracht daar in die anders zoo weeke, traag-daarheengaande figuren wonen kan.

Veel is er, vooral in de negentiende eeuw, veranderd, en in sommige opzichten heeft Zweden op waarlijk *Amerikaansche* manier den „vooruitgang" gehuldigd, die evenwel niet *altijd* een zegen was voor dit in merg en nieren toch zoo behoudende land. Maar vooral in de provinciën — en groote steden heeft Zweden gelukkig *niet* vele — ten platten lande leeft nog de oude, degelijke geest van een volk, dat zijn God en zijn vrijheid liefheeft, en dat de glorieuze traditiën van het voorgeslacht niet alleen wil *roemen* maar ook wil *voortzetten*, het woord van zijn tegenwoordigen koning — toen hij het 3 Juni 1855 uitsprak nog kroonprins —

beamende: „de eere, die ons voorgeslacht zoo duur gekocht heeft, zou een *vloek* worden wanneer wij, het nageslacht, ons haar niet waardig zouden betoonen." Ik heb verschillende onderwijzers van de volksschool ontmoet, en mij verheugd over den frisschen, hoopvollen geest, die uit deze jonge mannen sprak. De nauwe band, die hen allen met de kerk verbindt, bewaart hen voor een optreden als wij het helaas in ons vaderland van zoovele „neutrale" volksopvoeders gewoon zijn, en in plaats van propaganda te maken voor de theoriën van ongeloof en revolutie, wijden velen hunne vrije uren aan de studie van land en volk, van de oude sagen en de oude liederen, zoodat menig schoolmeester in zijn afgelegen provinciedorpje eene bibliotheek heeft, die u doet watertanden en tevens van bewondering vervult over het hooge intellectueele peil, door deze pioniers der Noorsche beschaving bereikt. [129]) Reken daarbij met de omstandigheid dat het aantal *vrouwelijke* onderwijzers *vijf* malen zoo groot is als dat der *mannelijke*, zoodat verreweg het *grootste* gedeelte der jeugd door *vrouwen* wordt opgevoed, die vanzelve zooveel nader met de *moeders* der kinderen in aanraking kunnen komen, dan verbaast gij u niet langer over het beschaafde, beleefde, bescheiden optreden der Zweedsche jeugd. [130]) Onder de predikanten staat een jonger geslacht op, dat zich niet maar met een slaafsche onderwerping aan de oudvaderlijke dogma's vergenoegt, maar dat in den geest der kerk, en op den grondslag der onveranderlijke beginselen van Gods Woord, wil *voortbouwen*, en eene eigen nationale theologie tracht te vormen, waar men tot dusverre àl te zeer aan den vreemde, vooral aan Duitschland, gebonden was. In de letterkunde — ik behoef het u niet te herinneren — neemt Zweden eene eervolle plaats in de wereld in, al is het ook te betreuren dat Selma Lagerlöf, met haar ongemeen talent, de sage wat *al* te zeer tot het modekind heeft gemaakt, en een dweepen met mystieke, onklare „stemmingen" in vele Zweedsche boeken aan de nuchtere eischen van verstand en geweten dreigt afbreuk te doen. De meest *bekende* Zweedsche schrijvers zijn niet altijd de *besten*, en velen hunner, ik denk nu eens bijv. aan Gustaf of Geyerstam, wiens „Nils Tufvesson" terecht door H. Smissaert een „ontzettend-demoraliseerend boek" is genoemd, danken hunne vertaling in vele Europeesche talen meer aan hun *talent* dan aan hun *karakter*, en kunnen nog volstrekt, althans bij *mij* niet, de glorie van mannen als Tegnér en Geijer doen verbleeken. [131]) In beeld- en schilderkunst heeft Zweden ook beduidende krachten

in den laatsten tijd aan te wijzen, en overal *begint* het te ritselen van frisch, zelfstandig leven. Ik geloof dat de vernedering, die er in de unie-opheffing door Noorwegen voor het „broedervolk" aan gene zijde van (den) Kölen gelegen is, zich in een opbloeiing der vele gaven van dit rijkbegiftigde volk zal openbaren, en dat men ook thans na het verlies van Noorwegen, de woorden van Tegnér, na het verlies van Finland gesproken, herhalen mag, waar hij zijn geliefd Svea toeroept:

„Beween wat gij verloort, verdedig wat u restte." [182])

Ik eindig met een vers van dezen zelfden Tegnér, door onzen Potgieter, dien grondigen kenner en warmen vriend van Skandinavië, aldus vertaald:

Natuur vermeidde zich in die verscheidenheden,
En 't Oost verschilt van 't West niet min in taal dan zeden.
In 't paradijs van 't Zuid, waar milde zonnegloed
Hier purpren druiven stooft, *dáár* volle halmen voedt;
Waar de effen hemel lacht en lauwerboomen bloeien,
Ge in schaauw van 't donkre loof de gouden vrucht ziet gloeien;
Waar tusschen 't windgesuis en 't murmlen van een vliet
De zoete taal versmelt tot een welluidend lied,
Daar noodt zij tot genot met rozen in de haren,
En voert de feestrei aan en stemt de zilvren snaren;
Want 't leven, vrij van zorg en aan behoeften vreemd,
Gelijkt in weeldrigheid haar tooverschoonen beemd.

Maar zeeën vol van ijs en hemelhooge bergen
Sloot zij om Odins volk, den schrik van Rome's dwergen,
En stormen — zwangre wolk en flikkrend noorderlicht
Houdt op 't besneeuwde veld om strijd den blik gericht.
Zie rond! — Hier welft de lucht zich vlammende om de rotsen;
Vermetel buigt de klip zich ginder, waar zij 't klotsen
Des watervals verneemt, die dondert aan haar voet
En zich naar 't blauwe meir met aadlaars snelheid spoedt.
Waar ge ook de blikken wendt, een woud omgordt uw schreden
En ziet u ernstig aan: 't zag ook uws voorzaats treden!
Hier reit zich dal aan dal, daar drukt een rots de rots,
Opéén geworpen door de hand eens halven gods,
Zooals het Heidendom er in zijn reuzen schildert;
De bliksem heeft haar kruin gespleten en verwilderd,
Haar schouder rijst zoo hoog dat zij de starren tergt.
Wat waant gij dat die grond van zijn bewoners vergt?
Zijn borst kweekt ijzer, zou zijn rug geen *mannen* dragen,
Natuur van ons met recht geen *ernst* en *eenvoud* vragen?

In de armelijke kluis verwacht ze een grooten geest,
Die plicht uit lust volbrengt en geen gevaren vreest;
Een volk in eenvoud wijs, in armoede eerbiedwaardig,
Dat zelf zijn recht bewaakt.

Hiermede houd ik op uw geduld langer op de proef te stellen, en ik laat het trekken van conclusiën, ten opzichte van ons eigen geliefd vaderland, aan ons eigen geweten over. Voor *mij* bracht het verblijf onder de Zweden menigmaal een verootmoedigende en bedroevende vergelijking met ons volk mede. Wij hebben in taal en karakter, in geschiedenis en tradities zoo veel gemeenschappelijks, en nog meer dat ons telkens aan elkaar denken doet. Een Hollander voelt zich in Zweden niet *vreemd*, zoodra hij de taal maar machtig is, wat in Italië en Frankrijk zoo geheel *anders* is. Wij zijn „van de familie" en bemerken dat uit allerlei kleinigheden; maar toch er is ook groot *verschil.* In menig opzicht staan wij *hooger*; in algemeene ontwikkeling, in zekere gemakkelijkheid ons overal in te vinden, in handelsgeest, vooral in de kunst een ander een vlieg af te vangen, in concurrentie- en reclamezaken winnen wij het zeker van hen. Maar is dat alles een *geluk* te noemen? Hoeveel loszinnigheid, hoeveel partijschap en onderlinge verdeeldheid, hoeveel ijdelheid en halve kennis (de gevaarlijkste van alle!) gaan daar niet mede gepaard. Wij kunnen nog veel van het Noorden leeren: den zin voor het ideale, de liefde tot de natuur, tevredenheid met het door God ons aangewezene, eerbied voor den Christus en zijn Woord. Dat zijn nu wel geen *specifiek* Zweedsche deugden, en zij worden helaas lang niet door *alle* Zweden betracht, maar ik meen toch te mogen zeggen: door *zeer* velen in dat schoone en goede land, waarvan ik met dankbaarheid afscheid nam en waaraan ik niet zonder heimwee terugdenken kan.

Ik eindig met een paar coupletten van Zweden's grootsten psalmdichter, Johan Olaf Wallin. [133])

De stem des Heeren klinkt liefdrijk, teeder;
O, volg tevreden en hef het hoofd!
Dan drukt u nimmer de droefheid neder
Als 't loon der wereld u wordt ontroofd.
Blijf stil gelooven
En werkend waken,
En zie naar Boven
Trots afgrond's kaken;
Dan voelt ge u vatten door englenhand
En veilig voeren naar 't Vaderland.

Wèl hun, die heilig voor 't Goede blaakten,
  Die sterk beminden en rijk en veel,
En, schoon zij faalden, naar reinheid haakten,
  Want veel genade wordt hun ten deel.
    Wel is op aarde
    Door hen misdreven,
    Doch hoog in waarde
    Is 't aangeschreven
Wat, hier beneden in 't stof gewrocht,
Een hooger wereld verblijden mocht.

God geve dat ook van ons leven eenmaal gezegd worde dat het een „hooger wereld verblijden mocht!" Dan zal het ook ons niet aan „vrienden" ontbreken, die ons welkom heeten in de „eeuwige tabernakelen."

VI.

VISBY.

EEN SPROOKJE UIT OUDE DAGEN.

Het was een warme, bedekte lucht onder welke wij te Stockholm aan boord gingen van de „Polhem," een kleine stoomboot, die ons naar het beroemde eiland Gotland zou brengen. Gelukkig was het reeds avond toen wij op weg gingen, want bij gloeiende zonnehitte *kan* de zee, door 't flikkeren van het water, uiterst onaangenaam zijn. Maar nù deerde ons de warmte niet meer, en met bewondering zagen wij de vuurroode zonneschijf langzaam, langzaam wegzinken aan den horizont.

Welk een prachtigen blik hadden wij nog op Stockholm, die wonderschoone stad met haar breede, majestueuze kaden, waar de vriendelijke menschen aan den wal nog zoo lang mogelijk hun vertrekkenden vrienden toewuifden, en hoe heerlijk was het over de wateren van den Mälarzee voort te glijden, tal van eilandjes en booten voorbij, alle vol opgewekte en vriendelijk groetende menschen. Ieder, die het maar éénigszins bekostigen kan, is des zomers „på landet" (op het land), maar men zou haast even goed kunnen zeggen: „op het water," want de ontelbare eilandjes in den omtrek zijn alle in bezit genomen door stedelingen, die de heete stad ontvlucht zijn, en die hier, soms op de primitiefste wijze, hunne zomerrust zoeken. Geen dierbaarder woord voor den Stockholmer burger dan „sommarställe" en „sommarnöje" (zomer-plekje en zomervreugde). „Buiten" te zijn, de groote stad met haar „buller och prål" (lawaai) te ontvluchten, het is zijn grootste genot zoodra de dagen weer gaan lengen en de zonnestralen weder warmte beginnen te geven. Maar met evenveel blijdschap keert hij ook in het najaar weer naar die stad terug, om zich te verlustigen in

al de heerlijkheden, die „de schoone zondares," gelijk Stockholm wel eens genoemd wordt, hem aanbiedt. Dan wemelen de kaden van menschen, die met hun „hebben en houden" — bedden, vogels, bloempotten, zuigelingen — van hun zomerverblijf terug keeren, en richten zij zich weer zoo huiselijk mogelijk in hunne stadskazernen in, waarvan ik er gezien heb, die tot *veertig* huisgezinnen toe herbergden, elk van 3 tot 5 kamertjes bewonende.

Maar nù was het alles *exodus*, blijde, dagelijksche *uittocht* naar het *land* en — naar het *water*. Zoodra ze zich vrij kunnen maken, komen de heeren van hun kantoor en handelszaken terug met een der tallooze stoombootjes, die hier rondzwermen, en zoo lang en zoo vaak zij maar kùnnen zijn zij in hun ranke zeil- en roeibootjes *op* het water, indien zij er al niet *in* zijn, want baden en zwemmen doet hier iedereen, en wel in de meest volkomen ongegêneerdheid. Wij zijn wel eens plaatsen op geen 10 voet afstands voorbijgevaren, waar wel meer dan 100 Adamskinderen in Adamskostuum hunne vrijheid genoten in de heldere golven van het meer. Er gebeuren dan ook nog al eens ongelukken, en ik herinner mij met droefheid hoe ik, juist bij een der plaatsen waar de „Polhem" schutten moest, het geheele stadje aan den oever van het water verzameld zag — een jongen van twaalf jaar was, door kramp bevangen, jammerlijk verdronken, en werd nu in een bootje naar de ouderlijke woning teruggeroeid. Nòg zie ik eene vrouw, denkelijk wel zijne moeder, tusschen twee andere vrouwen weggeleid worden, aan de hevigste droefheid ten prooi.

Alle eere voor de Zweedsche scheepskapiteins! Een reiziger, die er velen had ontmoet, zeide mij: het zijn bijna zonder uitzondering beminnelijke menschen, bescheiden, met een levendig plichtsbesef, bruin gebrand van de zon maar altijd gentlemen, vol vroolijkheid en toch altoos op het ernstigste voorbereid, even vertrouwd met den dood als met het leven. Men voelt het dadelijk wanneer men met hen spreekt: die man zou de *laatste* zijn om een zinkend schip te verlaten, ja men ziet het hem aan: die man *kan* nog bidden, en hij *doet* het ook.

Voor eenige jaren ging een schip op den Sond tusschen Kalmar en Öland te gronde. Het was een nieuw schip en het deed zijn eerste proefvaart. Verzekerd dat alles goed in orde was, had zich een feestelijk gezelschap op het dek verzameld. Men at en dronk en schertste en bracht toasten uit op het schip, dat vroolijk op

de golven danste. Maar plotseling merkt de kapitein dat het achterschip dieper ging dan het moest; hij gaat naar beneden, om een een oogenblik later doodsbleek terug te snellen. Reeds was de groote kajuit grootendeels met water gevuld, en altijd nieuwe golven stroomden binnen. Redding van het schip was onmogelijk. Er was slechts éene boot aan boord, geen reddingsgordels, niets van dat alles, wat een schip op een echten *tocht* altijd bij zich heeft, maar wat men bij dit proefvaartje, aan geen gevaar denkende, vergeten had. In die eene boot werden de gasten met moeite ondergebracht, maar de kapitein, stuurman en matrozen bleven op het zinkende schip en zijn allen in de diepte verdwenen.

Men *denkt* aan zoo iets niet wanneer men over diezelfde golven henen snelt — wij hadden slechts oog en hart voor den verrukkelijken Mälar in dien onvergetelijken, lichten zomernacht! Straks, na Södertelje, gaat de boot door een kanaal henen tusschen hooge, groene oevers, om eindelijk in den skärgård [134]) uit te komen. Hoe goed moet de stuurman *hier* den weg weten en elk baken, elk lichtje kennen om het veilige vaarwater tusschen de gevaarlijke ondiepte te kunnen kiezen! Als de duisternis invalt — en hoe lang *kunnen* hier de nachten zijn! — flikkert het overal van lichten, groene, roode, blauwe en witte, draaiende en vaste, en de loods weet precies op *welke* daarvan hij los-sturen, en *welke* hij rechts of links moet laten, welke in elkanders lijn moeten liggen, en zoo al meer. Onder zijne leiding gaat ons schip in allerlei kronkelingen voort, totdat wij eindelijk het veilige rustige, diepe vaarwater weer verkrijgen. En nù in den *zomer* is dat alles nog betrekkelijk *niets*. Maar denk u zoo'n vaart eens in den *winter* in, als het soms maar een paar uren licht wordt, het water ten deele toegevroren is, en het schip met moeite door de dikke ijsbrei (issörja) zich een weg moet banen! [135]) Soms ook kan de ijsbreker van 1000 paardekracht, die op het ijs neervalt en het door zijn zwaarte doet bersten, het werk niet meer af, en moet de vaart naar Visby geheel en al opgegeven worden.

Maar *thans* was het alles zomerglans en zomerzang in de golven, die met onuitsprekelijk-melodieus geklots ons haar avondlied deden hooren. Slechts noode lieten wij ons er toe bewegen het frissche dek voor de benauwde kajuit daar beneden te verwisselen, maar wij wenschten toch niet *te* veel van onze krachten te vergen, en gingen ons dus in onze kooi ter ruste leggen. Maar van rusten kwam niet veel, want de zee werd hoe langer zoo onstuimiger, en onze boot

slingerde geweldig heen en weer. Gelukkig had ik in 't geheel geen last van de gevreesde zeeziekte, die een mensch tot stervens toe krank maakt, al is er ook geen quaestie van sterven; die hem 't gevoel geeft van oververzadiging, terwijl hij niets gegeten, van moeheid terwijl hij niets gedaan heeft, daar zelfs de rust hem geen ophouden van beweging bezorgt. Men voelt dan zichzelven niet meer, maar alleen het hobbelende schip; alle gedachten zijn uit het hoofd weggevlucht en zitten in de mast, terwijl de beweging van de schroef der boot in de ledige hersenen is overgeplant, zoodat het den ongelukkige onmogelijk is zijn hoofd rechtòp te houden.... Ik was meer dan dankbaar dat ik dat alles, vroeger helaas wel ook door eigen *ervaring* mij bekend, nù eens alleen door het lijden van anderen behoefde te overpeinzen. Toch verhinderde het stampende schip mij heel lang in den zoo noodigen toestand van bewusteloosheid te komen, die de grootste zegen van den slaap is. Het was *heel* laat toen ik insliep en *heel* vroeg toen ik weer boven kwam.

Hoe wonderbaar is het u dan te moede als gij, nog vrijwel alléén op het dek, omringd door die matelooze zee, daar als door onzichtbare handen wordt voortgedragen op de golven! [136]) De lucht rondom u schijnt ook te ontwaken; het is alsof de rijzende zonnestralen haar warmer, intensiever, meer levend voor u maken, en u het eiland, dat gij met snelle vaart nadert, ook geestelijk dichterbij doen komen.

Aan d'oosterkim verrijst de zilvren morgen.
Al wat de nacht hield in zijn floers verborgen,
Treedt op voor 't oog, terwijl de scheemring zwicht.
En heuvels, dalen, woud en veld en weiden,
Ontwakend uit hun nevelsluier, spreiden
Hun pracht ten toon in 't schitterend zonnelicht. [137])

Daar ligt dan Visby, de oude Hanzestad! Weldra begonnen wij in de verte de eerste huizen en torens te onderscheiden, die zich tegen den groenen achterkant van het eiland afteekenden, en met den verrekijker hadden wij al heel spoedig een stuk van den ouden ringmuur in het oog. Hoe wonderschoon lag zij daar vóór ons, de oude koningin der Oostzee, tot welke iedere wenteling der schroef ons al nader en nader bracht! De zon flikkerde in honderden glasruiten, en voornaam staken de torens der kerken en enkele oude trapgeveltjes uit het omringende groen te voorschijn.

Gotland, midden in de Oostzee tusschen Rusland en Zweden gelegen, dankt zijn bestaan aan diezelfde koraaldiertjes, die nù nog in de tropische zeeën de grondslagen voor toekomstige eilanden leggen, en die tallooze eeuwen geleden het geweldige rif opbouwden, hetwelk van den Finschen zeeboezem tot aan de Zuider kust van Zweden doorliep, en dat voor verschillende eilanden den onderbouw geleverd heeft. Daarop wijst ook eene oude sage, die vermeldt dat Gotland zich alleen des *nachts* uit de golven ophief, om dan des daags weer onder de oppervlakte des waters te verdwijnen; maar eindelijk waagde het een jongeling, die er des nachts op geland was, vuur aan te steken, en zie toen zonk het eiland des morgens *niet* meer weg, integendeel toen rees het langzaam en gestadig uit de golven *omhoog*, en sedert is het ook nooit meer naar de diepte teruggekeerd.

Over de wonderschoone ruïnen der oude stad hoop ik u zoo aanstonds nog te spreken, al is het moeielijk, na de dichterlijke schets, daarover door Ds. Haspels in zijne Skandinavische Reisindrukken gegeven, ditzelfde onderwerp nòg eens te behandelen.

Maar vooraf vertel ik u het een én ander over het eiland Gotland *zelf*, waarvan ik een gedeelte bereisd heb.

Het is het grootste der talrijke Zweedsche eilanden, 130 kilometer lang en 57 vierkante kilometer in oppervlakte, zoodat het twee malen grooter is dan de heele provincie Utrecht. Telt deze echter bijna 300.000 inwoners, Gotland heeft er maar een goede 58.000, zoodat het uiterst schaarsch bevolkt is — iets wat het trouwens met geheel Skandinavië gemeen heeft. Het eiland was, om zijne gunstige ligging en zijn prachtige havenstad Visby, een veelbegeerd bezit, en telkens lezen wij in de middeleeuwsche geschiedenis dat het belegerd, ingenomen, verloren, herwonnen, als bruidsgeschenk aan eene trouwende prinses weggegeven, als roof door een jaloerschen mededinger weggekaapt werd — kortom het onderging al de lotgevallen, die in de dagen waar het recht van den sterkste vrijwel het éénige recht was, voor zulk een schoon stuk lands waren weggelegd.

Thans is het wel voor goed met Zweden verbonden, maar het heeft nog sterk zijn eigenaardigheden en insulaire gewoonten behouden, gelijk door zijn afgezonderde ligging ook zeer begrijpelijk is. Wij hadden het gaarne wat meer op ons gemak bezien. Door de gloeiende hitte was het evenwel niet raadzaam met paard en wagen de velden in te gaan, die letterlijk schreeuwden om regen, maar zochten wij de hulp van den spoortrein.

Ik heb toevallig een afschrift van de rede, die koning Oscar den 10 Sept. 1878 hield, toen hij dezen ijzeren weg had ingewijd. Gij kunt er meteen de kernachtige manier van spreken van dezen veelzijdigen monarch uit leeren kennen.

„Ik dank u voor den toast, dien gij bij deze voor mijn hart zoo dierbare gelegenheid op mij hebt uitgebracht. Ik antwoord daarop met een Hoch, dat niet alleen ù geldt, maar allen, die mijne stem hooren, allen, die op dit eiland wonen. Want het feest, dat wij heden vieren, is niet alleen het mijne en het uwe, maar ook *hun* feest.

„Kent gij de beteekenis van dezen feestdag? Weet gij het middel tot verbreiding der beschaving en der welvaart, dat heden aan dit landschap geschonken is, te waardeeren? Ik lees het antwoord in uw blikken. Maar weet gij ook hoe gij dit middel goed gebruiken moet? Ik zal het u zeggen. Gij moet op de nieuwe wegen de oude niet vergeten. Gij moet u steeds herinneren dat alle goede gaven van Boven komen. Door een vast, onwrikbaar geloof in Hem, voor wien alle werken der menschen, hoe groot ze ook schijnen mogen, verdwijnen; door het gemeenschappelijke gevoel, dat ons aan het vaderland verbindt, moeten wij de eischen van eigenliefde overwinnen, en door trouwe vervulling der plichten jegens den Staat zult gij rijkelijk de vruchten oogsten, die door de gelukkige voltooiing dezer onderneming te wachten zijn. Wanneer ik zoo mijn glas op de welvaart van dit landschap ledig, geschiedt het in de hoop dat Gotland op de *nieuwe* banen vast moge houden aan de *oude* wegen! Leve Gotland!"

Nu, wij zochten dan dezen koninklijk-ingewijden spoortrein op, maar het verschil met de *andere* Zweedsche spoorwegen is opvallend groot, en allerminst door *dit* tamme lijntje wordt gij herinnerd aan da Costa's forsche verzen:

De vrije zee, waarin de stoomboot zwemt
En 's aardrijks vaste korst in ijz'ren band geklemd,
Waarop de spoortrein gonst, wedijv'ren met elkander.
Zie langs zijn tweelingslijn dien fellen salamander!
Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart,
Metalen tenten, die op bliksemende wielen
Wat stand houdt waar hij schreeuwt, verplettren en vernielen.

Primitiever spoorweg dan dezen, heb ik nog nergens elders ontmoet. Maar wij wilden nu eens wat van het binnenland zien, en trokken dus met den eersten den besten trein weg. Van cen-

tralisatie in het spoorwegwezen is hier nog geen sprake. Wij hebben wel *vier* verschillende maatschappijen geteld, en zij kennen haast noch aansluiting. Een goed paard legt den weg sneller af dan dit ijzeren stoomros op Gotland, en wie zich de luxe permitteert een rijwiel mede te nemen, moet zelf voor in- en uit- en overladen zorgen; met zùlke nieuwerwetsche dingen laten de eerzame directiën zich niet in. En toch is Gotland een paradijsje voor wielrijders, want de meeste wegen zijn idealisch effen, als waren ze met asfalt belegd; alleen als het waait — en waaien kan het er geweldig! — vormt het fijne stofwolken, waartegen zelfs Kees de Tippelaar het zou moeten afleggen. Met kan dan letterlijk geen hand voor zijn oogen zien, en de boomen zijn op eens wit van het stof. Dàn nog maar liever den spoortrein, al is het er ook een in het teeken van den slakkengang! Op de kleinste stations moet men soms 20 à 30 minuten wachten op een anderen trein, en gewoonlijk komen ze nog als extra-toegift een 50 procent te laat. De eerste en tweede klasse waren zóó klein en zóó bedompt, en bestonden uit zùlke kleine, stoffige wagens, dat wij de open derde klasse verreweg verkozen, hoewel die niets anders dan een gewone beestenwagen was, waarin men dood-gewoon twee ruwe banken zonder leuning had vastgezet, en waarin men slechts met geweldige krachtsinspanning zich ophijschen kon. Voor de koeien en schapen zal men wel een soort oploop-plank beschikbaar hebben, maar wij, menschen, moesten maar zien hoe we er in kwamen. Nu, we kwàmen er ten slotte veilig in, en amuseerden ons danig bij deze primitieve rijerij.

En voort ging het, het eiland in. Nergens heeft Gotland een berg of een dal, nergens ook een rivier; de poreuze kalksteen, die den grondslag vormt, zuigt al het water op. Maar daartegenover heeft het heerlijke bronnen en wellen. Het koren wuifde ons van machtige akkers tegen, en de kleine, sterke Gotlandsche paardjes keken ons miniatuur-treintje met verdiende minachting aan. Wij hebben iets van het *vruchtbare* Gotland en van het *onvruchtbare* Gotland gezien, en waarlijk dan is het onderscheid groot!

Het rijke deel van het eiland begint juist bij Visby en omvat het middelste en zuidelijkste stuk. Hier wiegen de velden hun levend goud op de buigzame armen, hier snelt de trein door vette weilanden henen. Aan beide kanten ziet gij welvarende hofsteden en groote schuren, in het groen der boomen ter helfte verscholen. En verre aan den horizont doemen bosschen op, waartegen vrien-

delijke witte kerkjes zich schilderachtig afteekenen. Er is leven in dit gedeelte van het eiland; ik kocht twee verschillende Gotlandsche couranten van een jongen, die aan een miniatuur-stationnetje even hard schreeuwde als zijn collega op de Stockholmsche straat. Kortom, al is het alles in het klein, er is toch beweging en leven overal.

Maar slaat gij nu van Visby den weg naar het *Noorden* in, de kust langs tot aan Stenkyrka en Hangvar, dan is het u opeens of gij in een verlaten wereld zijt gekomen. Eindelooze moerassen en poelen ziet gij, waaruit een enkele kievit klagelijk-piepend omhoog stijgt. Hier en daar een troep arbeiders, bezig turf te maken en op den zwarten grond als wilde dieren los slaande. Velden waar niets dan armzalige struiken groeien en geen boom wil tieren, en waar enkele magere koeien en van honger blatende schapen in hun armzalig bestaan zoowat voortsukkelen.

Een wonderlijken indruk maken de „raukar," kolossale steenklompen, soms hooger dan de boomen, die gij hier en daar midden op het land tegenkomt. Dat zijn overblijfselen van het *water*. Toen de zee in vroeger eeuwen nog tot hiertoe kwam, schuurde ze net zoo lang tegen de kalkrotsen aan, totdat zij al haar zachtere deelen had afgeslepen en meegespoeld; maar de kern er van kon zij niet klein krijgen, en die staat daar nu nog als getuige van duizenden jaren herwaarts. Het is een vreemd gezicht zulk een grimmigen, veelkantigen steenen reus soms midden in een bosch tusschen de groene takken te zien oprijzen. Hoog zijn ze trouwens niet, de boomen in het Noorden van Gotland, want de wortels hebben geen diepte van aarde, en kunnen slechts met moeite een klein, armelijk gewas in het leven houden.

De tegenstellingen zijn dus *groot* op dit eiland. Gij kunt er de erbarmelijkste hutten aantreffen, en dan, vlak bij, stevige steenen woningen, van twee verdiepingen en midden in het weelderigste groen. Heel *toeschietelijk* is de Gotlandsche boer niet, en menige reiziger heeft slechts met groote moeite een nachtverblijf kunnen vinden, wanneer hij op een eenzaam gedeelte door de duisternis overvallen werd, terwijl het dialect der lieden zóó sterk van de gewone spreektaal afwijkt, dat zelfs de Zweden moeite hebben het te verstaan.

Het heeft hier vroeger braaf gespookt, en men wijst u menige rotsspleet aan, waar in vorige eeuwen een machtige toovenaar huisde. Wil ik u eens zulk eene Gotlandsche sage verhalen? Zij

heeft de herinnering aan een milden peet bewaard, gelijk men ze in onze dagen niet meer aantreft; anders zouden de peters en meters ook in onze Gereformeerde kerk *niet* zijn uitgestorven — dat verzeker ik u.

Daar was eens in oude dagen een machtige toovenaar, die in de eenzame rotsen van Hoburg zetelde, vlak bij de zee. Niet zoo heel ver van hem af woonde een visscher, en daar hij goed bij den toovenaar stond aangeschreven, was hij nog al dikwijls heel gelukkig met zijn visscherij. Op een mooien Junidag schonk zijn vrouw hem een zoon, maar in plaats daar nu blijde en gelukkig mede te zijn, was de visscher gedrukt en bedroefd. De doop, de tractatie van de peters en andere onvermijdelijke uitgaven zouden hem tot den bedelstaf brengen.

„Wel baas, wat zie je er toch treurig uit," zei zijn knecht een paar dagen later, toen de schipper maar aldoor droefgeestig naar het veld stond te kijken.

„Wel, zou ik *niet?*" antwoordde de visscher. „Zou ik niet bedroefd zijn nu ik zoo arm ben? Maar.... wat denkt ge, wat zou de oude man in den berg zeggen als ik hem eens als peter vroeg? Evenwel.... wat zullen de priester en de christen-gästen wel denken, als ik een heiden en een toovenaar daartoe uitnoodig?"

„Wees gerust, vadertje," zei de knecht, „ik zal den ouwe wel eens gaan inviteeren, maar het tevens zóó zien te sturen dat hij *zelf niet* komt, maar mij alleen, als een goeden peter betaamt, een flink geschenk meegeeft!"

„Nou, beproef dat eens!"

Eenige dagen later stond de moedige knecht in de kamer van den toovenaar in Hoburg.

„Mijn baas wenscht Uwe Hoogheid goeden dag," zei hij „en vraagt u of u hem van nacht eens bij zijn visscherij wilt helpen, want hij heeft vele en groote visschen noodig."

„Wat is er aan de hand?" vroeg de toovenaar. „Is er iets bij uw meester gebeurd?"

„Ja. Zijn vrouw heeft hem een zoon geschonken, en nu moet hij de gevaders uitnoodigen, en nu vraagt hij of Uwe Hoogheid hem óók de eer bewijzen wilt in zijn nederige woning te verschijnen?"

De ouwe was erg gevleid door de invitatie en zeide: „hoewel ik oud en grijs ben, wil ik toch heel *gaarne* komen, want nog niemand heeft mij ooit zóóveel beleefdheid bewezen; en wat de

visschen betreft, daaromtrent kan hij gerust zijn. Maar zeg mij eens, wie zullen er nog meer als *peters* staan bij den jonggeborene?"

„Sinte Peter."

„Zóó! Als St. Peter uitgenoodigd is, weet ik niet zeker of *ik* wel komen kan; wij passen niet erg goed bij malkaar. En wie is er nog meer gevraagd?"

„Sinte Michaël."

„Zóó! Neen, dan zal ik wel niet *kunnen* komen. Met Sinte Peter zou ik het alléén misschien nog gerooid hebben, maar komt nu St. Michaël er óók nog bij, dan zal dat wel onmogelijk zijn. Maar — komaan, nadat mij nu eenmaal deze eer bewezen is, wil ik tòch nog zien te komen. Zijn er nòg meer mannen als peters geïnviteerd?"

„Neen."

„En wie zullen er onder de *meters* bij den doop staan?"

„Sinte Geertruide."

„Wel, hij legt het grootscheepsch aan, die arme visscher! Heeft hij misschien muzikanten óók gevraagd?"

„Ja, ook die wil mijn baas hebben. De trommelslager heeft beloofd te zullen komen."

Nu zag de toovenaar er op eens verschrikkelijk somber uit.

Nu ik verneem dat de *trommelslager* komt, moet ik beslist de uitnoodiging afslaan. — („De trommelslager" was een bijnaam van *Tor*, en zijn haat tegen reuzen en spoken is algemeen bekend.) — Maar zeg mij eens één ding in vertrouwen: is het geen gewoonte dat de peetvaders een cadeautje meêbrengen?"

„Ja, dat is het vaste gebruik. Een ieder, die voor fatsoenlijk wil doorgaan, zorgt daarvoor."

Daarop ging „de ouwe van den Hoburg" naar binnen, en wenkte den knecht hem te volgen. Zij gingen allerlei zalen door, die van bergkristal en van marmer schitterden, en kwamen eindelijk in een kamer, waar allerlei groote kisten stonden, tot den rand gevuld met gouden en zilveren munten.

„Houd je zak eens op!" En de toovenaar schepte een schep vol goudstukken daarin.

„Zeg ereis, geeft men wel eens *meer* bij zoo'n gelegenheid?"

„Ja, ik heb den een en den ander wel eens nog *meer* zien geven."

„Dan wil *ik* niet de minste zijn," sprak de oude, en wierp nòg een schep gouds in den zak.

„Zeg mij nu eens oprecht: hebt gij iemand nòg wel eens meer zien geven?"

„Ja, voor de waarheid moet ik uitkomen," zei de knecht; „één heb ik nòg meer zien geven."

„Welnu, dan wil *ik* toch niet minder zijn dan hij," sprak de toovenaar, en wierp een derden schep goudstukken in den zak.

Daarop maakte de leepe knecht een diepe buiging, dankte den vriendelijken ouwe en ging met den zwaren zak vol goudstukken naar zijn meester. Zóó werd de arme visscher een rijke boer, en de knecht bleef bij hem tot aan zijn dood toe.

Dat is de sage van „den ouwe van Hoburg." Men kan den ouden toovenaar nòg versteend in den berg zien zitten, en de ingang tot zijn rijke zalen, een geweldig groote grot, is vol van platte steenen, die langs de muren zijn opgericht, en waarop de toeristen gewoon zijn hunne namen te schrijven.

Wij zagen op Gotland ook een troep *soldaten* met exerceeren en schijfschieten bezig, en ik had schik in die prettige, ferme kerels. Ik heb het voorrecht gehad meer dan eens met Zweedsche officieren samen te zijn, en hen altijd beschaafde, aangename mannen gevonden. Niets van dien dwazen Pruisischen hoogmoed, die een luitenant tot een bovenaardsch wezen stempelt, voor wien de gewone rechtsbegrippen niet meer gelden — integendeel, ik merkte *niets* van éénige klove tusschen civiel en militair, en een oprechte belangstelling, ja een vriendschappelijke gezindheid voor den gewonen soldaat, die hemelsbreed verschilt van de beestachtige minachting die menige Pruisische soldatenbeul voor zijne minderen heeft. Zweden is een *vrij* land, waar de vrijheid in eere is, en niet, gelijk in Germanië, onder tallooze voogden staat, die elke uiting der publieke opinie smoren, zoodra zij met de officieele wenschen niet overeenkomt. Men kan hier over koning en ministers, leger en burgerlijk bestuur zonder éénige vrees zijn meening zeggen, en juist daarom staat de Zweedsche pers zoo hoog, en is zij in waarheid zoo gematigd! Processen over majesteitsbeleediging zijn hier nagenoeg onbekend, evenals in Noorwegen, ja Björnson heeft zijn koning zelfs tot een duël formeel kunnen uitnoodigen, zonder dat hem dit iets anders bezorgde dan een homerisch gelach, waarin de dichter ten slotte zelf zoo wijs was mede in te stemmen. Verbeeld u zoo iets op het grondgebied van een of anderen Duitschen serenissimus!

Aan merkwaardige kerkgebouwen is het eiland Gotland bijzonder rijk, terwijl er verscheidene kerkruïne's zijn, die voor hare zusters van Visby niet behoeven onder te doen. Jammer dat ze bijna alle

zeer afgelegen en moeielijk bereikbaar zijn, zoodat ik de meeste alleen door fotografiën ken. Hoe aandoenlijk-verheven ziet Elinghems Ödekyrka er uit, geheel begroeid met machtige boomen, maar toch nog enkele trotsche bogen door struiken en takken naar den hemel beurend. En dan vooral de geweldige overblijfselen van Roma's kloosterkerk, die u eenigszins aan de oude Egyptische monumenten doen denken. Welk een bloeiend geestelijk leven heeft hier in vroegere eeuwen geheerscht — en wat weten wij, die in andere landen wonen, toch weinig af van hetgeen er op een ander stukje van onze aarde is afgespeeld. Het was *mij* ten minste alsof ik een nieuwe wereld ontdekte, toen ik op dit eiland met zijn rijk verleden ronddwaalde.

Wat het kerkelijke leven van den tegenwoordigen tijd betreft, mij dunkt de dominees kunnen hun werk gemakkelijk àf. Er zijn toch niet minder dan 91 kerken op Gotland, waaronder enkele van buitengewone schoonheid en hoogen ouderdom. Wij zagen die van Dalhem, een waarlijk *prachtige* kerk, die men eerder in Berlijn of in Neurenberg, dan op dezen verlaten uithoek in de Oostzee verwacht zou hebben. Snij-, beeld- en schilderwerk uit de Middeleeuwen, alles uitnemend geconserveerd en met groote kosten gerestaureerd, maken deze stille landsgemeente alleszins bezienswaard. Den predikant konden wij helaas niet te spreken krijgen, wat ons bij de hitte van over de 90⁰ graden, waarin wij den gloeienden weg van het station Hesselby naar Dalhem, et vice versa, moesten afleggen, wel speet, want allicht had deze broeder ons een verfrisschenden drank en een weinig ruste in zijn fraaien tuin aangeboden. Nu zochten wij maar onzen troost in de wijdvermaarde restauratie van Gandarfre, dicht bij het station, onder heerlijk schaduwrijke boomen, waar eene waardin ons ontving en verzorgde, zóó beschaafd en vriendelijk als ik ze nog maar zelden in eene restauratie ontmoet heb. Zij had die *echte* beschaving, die, door het nalaten van elke plichtspleging, u op de meest kiesche wijze een compliment maakt, en ongetwijfeld was zij eene vrouw van degelijke kennis. In de huiskamer, die voor onzen maaltijd werd ingericht, zag ik niet alleen de romans van Ebers, maar ook eene wereldgeschiedenis in verscheidene deelen, allerlei Zweedsche dichters en prozaschrijvers, verscheidene stichtelijke boeken en een huisbijbel, die de eereplaats in de kamer ontvangen had. En toen ik over onze Hollandsche toestanden begon te spreken, en haar een en ander omtrent onze koninklijke familie wilde vertellen, bleek

zij daarover precies even goed ingelicht te zijn als ikzelf. Met een hartelijken handdruk nam ik van haar afscheid, en ik beloofde haren roem bij mijne landslieden te bezingen. Gij zijt allen mijne getuigen dat ik woord heb gehouden.

Aan eigenaardige sagen en legenden is er geen gebrek, en terwijl onze vriendelijke hospita onzen smakelijken disch toebereidde, las ik het volgende verhaal, dat u een kijkje geeft op de *vroegere* domineeswereld van Gotland. Bij den kruisweg van Rute kyrka ziet men een geweldig groot steenen kruis, dat blijkbaar van *zeer* ouden datum is. Vele eeuwen geleden dongen twee predikanten of priesters (ik weet niet of het in den Lutherschen of den Roomschen tijd was) te samen naar het pastoraat van Rute. De eene woonde in Fleringe, ongeveer 7 kilometer ten Noorden van Rute, de andere in Bunge, ongeveer even ver van het begeerde plaatsje verwijderd. Daar beider verdiensten elkaar opwogen, besloot de bisschop hen een harddraverij te laten beginnen; zij moesten tegelijker tijd van hunne woonplaats wegrijden, en wie het eerst in Rute aankwam, die zou daar herder worden van 's Heeren kudde. In vliegende vaart, en in wolken van stof, joegen de geestelijke heeren hun paarden voort; het veld dreunde en het bosch weerklonk van het gesteun der arme rossen en van de zweepslagen der wedijverende präster. Eindelijk daar naderen zij beiden den kruisweg, maar nu *kon* een der paarden niet meer; uitgeput zonk het ter aarde, terwijl een breede stroom bloeds uit zijne neusgaten sprong, en de dominé lag tegelijk met zijn ros in het bloedige stof van den weg. Op datzelfde oogenblik sprong de ander de trappen van Rute's kerk op, en ontving van den bisschop de benoeming tot het vurig begeerde pastoraat. Tot herinnering en tot troost van den neergetuimelden collega werd dit steenen kruis opgericht.

Doch niet het binnenland was de reden, waarom wij Gotland in ons reisplan hadden opgenomen — ook *ik* wilde Visby zien, dat mijn talentvollen Rotterdamschen ambtgenoot tot zoo hooge geestdrift had opgevoerd. En inderdaad het *is* een aangrijpend gevoel in eene sedert eeuwen gestorven stad rond te dwalen, waar toch alles u nog spreekt van het machtig verleden. *Dezelfde* muren en torens, die eeuwen geleden de bloeiende en machtige Hansa-stad beveiligden, staan nòg overeind, en nòg staan er enkele van de oude huizen, die den voorbeeldeloozen bloei en de weergalooze ellende van Visby hebben aanschouwd.

In de dagen van het heidendom was de plaats, waar later de stad Visby gebouwd werd, eene drukbezochte offerplaats of „Vi;" vandaar de naam Visby, „stad der offerplaats." De romeinsche en byzantijnsche munten, ja alléén reeds van *arabische* munten over de 20.000 stuks, die men op het eiland gevonden heeft, bewijzen dat reeds lang vóór de dagen der Hansa hier een machtig handelsleven aangetroffen werd, maar heel veel is er van die oude tijden niet bekend. Maar des te *meer* weten wij van het Visby der Middeleeuwen. In de 11, 12e en ten deele ook nog in de 13e eeuwen was zij een stapelplaats voor den handel van duitsche, russische, lijflandsche, nederlandsche en andere kooplieden, zoodat zij al spoedig eene gewichtige plaats innam in den Hansa-bond, die ongeveer 1240 gesticht werd. Visby werd de hoofdstad van een „tertial," een derde-deel van alle Hanzeatische provinciën, „de beurs van Noord-Europa, waar de kooplieden van Lubeck, Brugge en Amsterdam hun Oostersche waren kwamen inslaan," en daar zij vrijwel geheel onafhankelijk was, stroomden in deze vrijhaven der Oostzee de millioenen van de halve wereld binnen. Haar rijkdom was spreekwoordelijk, en een oud rijmpje zegt:

Guld vägä de Gutar på lispundsvåg,
Och spela med ädlaste stenar.
Svinen äta ur silverttråg,
Och hustrurna spinna på guld-tenar.

Vrij vertaald wil dit zeggen:

Hun goud wegen de Goten op ruwe, zware weegschalen, waarmee ze hun koren en vruchten afmeten; het goud is er niets bijzonder in tel, het is er in overvloed;
En zij spelen met de edelste steenen, die voor hen zoo gemakkelijk tė krijgen zijn, als de straatsteenen voor anderen;
De zwijnen eten uit zilveren troggen en de huisvrouwen spinnen met gouden klossen.

Het geld lag er dus in waarheid opgestapeld, en in heel Lijfland, Koerland, Rusland en Oost-Azië was de Visby-handelaar ontzien en geëerd. Geen wonder dat hij, met schatten naar zijne vaderstad wedergekeerd, haar ook op het prachtigst versieren wilde, en zoo ontstonden, behalve de sterke ringmuur, met hare kasteelen en torens, ook tal van godvruchtige stichtingen. Het Heilige-Geest-huis moest zieken en ellendigen verzorgen, een Franciskaner-, een Dominikaner- en een Bernhardijnerklooster ver-

rezen, elk natuurlijk met zijn eigen kerk, en nog tal van andere Godshuizen werden gesticht, waaronder ook enkele voor de jaarlijks terugkeerende kooplieden uit het buitenland. Zoo had men bijv. eene russische, duitsche en nederlandsche kerk op Visby. Vooral de Duitschers waren talrijk en machtig, zoodat de stadsraad uit 18 Goten en uit 18 Germanen bestond, en elke stam één burgemeester van zijn landaard koos. Natuurlijk was dit niet zonder veel strijd en onderling getwist zoo geregeld, want „gutarne," de eilanders, waren in 't eerst niets op de veeleischende maar ook veelvermogende Duitsche gasten gesteld; doch toen de machtige Hendrik, hertog over Saksen en Beieren, hun zijn bescherming toezeide, schikten de Goten zich in hun lot en deelden zij de heerschappij over de stad met de Duitschers. [138]) Kerkelijk behoorde Visby tot het stift Linköping en het erkende den koning van Zweden als zijn heer, maar vaak had diens gezag er weinig te beduiden. Feitelijk was het in zijn bloeitijd vrijwel onafhankelijk. Visby had zijn eigen zeerecht, dat alom in de handelswereld geëerbiedigd werd, en sloeg zijn eigen zilvermunt.

Maar weldra begon de zoo voorbeeldeloos hoog gestegen stad snellijk te dalen in bloei en in macht. De rooftochten der Deensche koningen, de verlegging van de groote handelswegen, de invallen der Mecklenburgers en Lubeckers, alles werkte samen om de eens zoo machtige koningin der zeeën te onttroonen. In 1361 trof haar de eerste groote ramp, toen Valdemar Atterdag van Denemarken den stadsmuur doorbrak en de rijke stad op vreeselijke manier van hare schatten beroofde, en nimmer kwam zij dezen slag te boven. Snel daalden haar roem en haar aanzien. In de 15e eeuw was zij niet eens meer lid van het Hansa-verbond, en in het jaar 1525 werd zij door de Lubeckers, die den Deenschen koning, aan wien Gotland toen behoorde, wilden treffen, op vreeselijke wijze geteisterd. Een tweede bres werd in den stadsmuur gebroken, de haven werd dichtgeworpen. Het noordelijk gedeelte der stad met al hare kerken en huizen werd nagenoeg geheel verwoest, en sedert *bleef* zij eene geweldige ruïne, het sprekendst symbool van heel het verwaarloosde eiland. De Deensche landsheeren, die er tot 1645 over regeerden, deden niets voor hun afgelegen bezit, en toen Gotland van 1645—1676 weer onder Zweden kwam, ging het al niet veel beter. Visby was nu eenmaal eene „ville morte" geworden — en juist dááraan dankt zij thans hare onuitsprekelijke bekoring. Het is een onvergelijkelijk schoon stuk Middeleeuwen in een af-

gelegen hoek van het Noorden op de merkwaardigste wijze bewaard — eene prediking over het vergankelijke van alle aardsche grootheid, als wellicht geen tweede plek in Europa u zóó aangrijpend houden kan.

De wereldvorsten bouwen
 Paleizen uit de rots —
De maarschalk der verdelging:
 De tijd, verbreekt hun trots.
De wondre reuzenkindren,
 Die schoonheid en genie
In scheppende aandrift stichtten
 En heilge harmonie,
Zij rijzen — en de Heerscher
 Drukt met zijn zegelring
Zijn teeken op hun schedel,
 Dat heet: *Vernietiging*.

Denk u alleen den *ringmuur* eens in! Hij staat daar nog nagenoeg ongedeerd, gelijk hij in de 13e eeuw uit de nabijgelegen kalksteengroeven werd opgericht. Hij maakt niet den indruk van geweldige *sterkte*, al staat hij er nu reeds zoo vele eeuwen; hij is volstrekt niet uit „cyclopische" rotsblokken opgericht, die als door reuzenhanden en reuzenkrachten bewogen moesten worden — o neen, het zijn voor een groot gedeelte kleine stukken steen, vrij slordig met wat kalk aan elkander bevestigd. Men had nog geen kanonnen te vreezen, en voor een dappere, welberaden burgerschaar bood zulk een borstwering voldoende beschutting tegen *iederen* vijand. Maar welk een prachtstuk van schilderachtige schoonheid is hij toch, eerbiedwaardig door zijn verleden en door al de honderden jaren, die aan hem voorbij trokken! Koning Waldemar van Denemarken liet er in 1361 de eerste bres in slaan, om er daarop met zijne zegevierende scharen doorheen te trekken en de schatrijke stad erbarmelijk te brandschatten; en in 1525 brachten de Lubeckers er nog meerdere beschadigingen aan toe. Maar anders staat hij daar nog altijd in zijne geweldige majesteit, 3 kilometer lang en 6 à 7 meter hoog. In het Noorden aan de zee begint hij bij „Jungfrutornet," den jonkvrouw-toren, waarin de schoone maagd, die aan koning Waldemar hare vaderstad verraden had, volgens de sage levend werd ingemetseld. Dan stijgt de muur, hier en daar nog door wallen versterkt, naar het Oosten den heuvel op, totdat hij bij de Zuidelijke stadspoort zijn hoogtepunt bereikt, om

dan weer westelijk naar de zee en de haven door te loopen. Aan de landzijde is hij ongeveer 2200 meter, aan de zeezijde 1800 meter lang. Uit den muur steken op vaste afstanden torens, van 15—20 meter hoog, hunne geweldige koppen in de lucht, van schietgaten voorzien en aan den binnenkant open, zoodat de burgers gemakkkelijk naar boven konden snellen, om den vijand te bestrijden. Tusschen die hooge torens had men ook nog lagere, zoogenaamde hang- of zadeltorens, die tegen konsoles rustten, en óók nog een beschutte plaats aanboden om den indringer te bestoken. Die kleine torens zijn nagenoeg alle in puin gevallen, maar van de groote zijn er nog 38 bewaard gebleven. Onder de daksteenen, die boven aan den muur waren aangebracht, was een overdekte gang, waardoor de wachters der stad van den eenen toren naar den anderen konden snellen, om zoo spoedig mogelijk elk dreigend gevaar te kunnen mededeelen.

Met welk een vreugde zagen de Gotlandsche kooplieden, terugkeerende van hun verre en gevaarlijke reizen, hun schip beladen met alle kostbaarheden van Rusland en China en Perzië, voor het eerst weder deze tinnen en kanteelen schitteren in het zonnelicht. Hoe blijde straalden die verweerde aangezichten wanneer hun gescherpte blik weer opnieuw dezen machtigen ringmuur ontdekte, en zij het, met de trots van den middeleeuwschen burger, die zijne eigene stad boven alles op aarde liefhad, elkaar toevoegden: „er is toch maar één Visby!" En als dan de haven in het gezicht kwam, en van de wallen een vroolijke menigte naderde, vrouwen, kinderen, vrienden, belangstellenden, en de stadsmagistraat in al haar deftigheid zich onder het gewoel begaf; wanneer dan de reizigers behouden waren aangeland en door hunne verwanten begroet, dan ging het, onder het luiden der klokken, naar een der vele kerken, om Onze Lieve Vrouwe en de heiligen te danken voor de ondervonden bescherming, en rijke geschenken voor kerk en armen bij het altaar van zijn schutspatroon neer te leggen. En daarna was het *feest*, feest voor de rijken, maar ook voor de behoeftigen. De kranken in het Heilige-Geest-huis werden onthaald, en de armen kregen hunne volksspelen, waar meede en gebak met gulle handen verstrekt werden, maar reeds zonnen de wedergekeerde handelsvorsten op middelen om de meegebrachte schatten tegen geweldige winsten naar het Noorden en Westen en Zuiden van de hand te doen, en hunne geledigde schepen weder voor eene volgende reize met ruilartikelen te vullen. Welk een leven overal,

welk een bont gemengel van kleuren en menschen! Hoe vroolijk wapperen de vaandels van alle natiën van de meeste der tallooze booten, zoo klein in verhouding tot de machtige, onberekenbare zee, maar met zulke moedige, nimmer vreezende kerels bemand!

En nu — nu is dat alles uitgestorven. De kerken zijn alle op één na verwoest, verbrand, stuk geschoten, maar ze zijn grootendeels nog als ruïnen staande gebleven. Het is alsof de natuur zelf medelijden had met deze rijke bouwwerken der menschen, en zij, die ze anders zoo spoedig weet te doen vallen, hield ze *hier* staande in hun armoede vier, vijf eeuwen lang. Ja, zij bekleedde die armoede met haar liefelijk groen, en nu slingert zich het nederig klimop langs de bogen, en schieten de boomen hunne wuivende kronen naar de opene dakgewelven henen, als wilden ze de graven der oude kooplieden en de gewijde plekken, waar eenmaal de altaren stonden, beschutten. De dood, die alles verwoest, kon *deze* ruïnen niet doen sterven.

Gij strooit door hèel de wereld
De sporen van uw kracht;
De zwarte, sombre puinen
Verkondigen uw macht;
Zij teekenen uw gangen,
Zij merken uw gebied —
Maar wat ook moge sterven,
Die puinen sterven niet.

Die puinen spreken, ook tot den overtuigden Protestant, van een wonderschoon, dichterlijk *verleden*, een verleden, dat voor zijnen Roomschen mede-christen een liefelijk *heden* is gebleven, omdat het zich in al zijne heiligdommen *blijft* verjongen en bestendigen, maar dat voor den zoon der Reformatie onherroepelijk tot het voorbij gegane — en àfgedane behoort. En toch .... het heeft ook voor hèm zijne bekoring behouden! Welk een rijke symboliek ligt er in die heiligdommen! Welk een diep gevoel openbaart zich in den bouw dier kerken! Ze hebben alle den blik naar het *Oosten* gericht, de plaats waar de zon opgaat en vanwaar ook de Zonne der gerechtigheid aan de zuchtende wereld verschenen is. Ze hebben gaarne den kruisvorm aangenomen, om ook in haar steenen formatie den lof des kruises te zingen, waardoor het heil der wereld gewrocht is. Buiten, rondom het altaar, hebben vaak nog kleine, naar buiten gebouwde kapellekens eene plaats gevonden, om als

een lichtkrans van sterren zich om het kruishoofd, het heiligste des heiligdoms, uit te breiden. En al die altaren en kapellen, aan Maria en de Heiligen gewijd, ze doen voor het gemoed des godvruchtigen Katholieks geen afbreuk aan den dienst des éénen, drieëenigen Gods. Aan hunne hand nadert hij tot den hoogen God, dien hij langs *vele* wegen naderbij wil komen, maar om wiens eere en goedkeuring het hem toch boven *alles* te doen is. Het laatste woord, óók van zijne vereeniging der heiligen, is de Ambrosiaansche lofzang, dien ook wij zoo van harte met hem medezingen in ons derde Evangelisch gezang: Te Deum laudamus. Gloriosus chorus apostolorum, turba venerabilis prophetarum, exercitus fulgens martyrum — celebrant laudationes tuas. („U looft de Apostelschaar in heerlijkheid, o Heer!" enz.)

Gaat eens met mij mede naar „Kyrkberget," den kerk-berg op de groene heuvels tusschen de „kerktrap" en de „noorderpoort." Daar ziet gij de zee, de mysterieuze, vóór u liggen, diezelfde zee, die al deze verloren gegane grootheid aanschouwd heeft, de schitterende, glanzende zee, in stilte en storm *even* schoon. Daar ver in het Zuiden ontwaart gij de uitstekende, steile spits van den „Högklint," die kale, 45 meter hooge rotspunt, vanwaar gij ook zulk een verrukkelijk uitzicht op Visby hebt. En dan van dezen Kyrkberget naar omlaag blikkend ziet gij het aandoenlijkste deel der gestorven stad, den eenen tempelbouwval na den andere, hier en daar met een middeleeuwsch huis er tusschen, dat met zijn artistieke trapgevels boven de lagere, nieuwere huizen uitsteekt, en als klagende uitroept: „Waar zijn toch de machtige kooplieden van weleer? Komen ze nimmer terug?" Maar neen, ze keeren *niet* weer, de glorievolle dagen van voorheen! Ook eene *stad* geniet maar éénmaal hare jeugd. En met weemoed staart gij op al die ruïnen, door het welige groen der boomen en slingerplanten versierd, en gij voelt u onwillekeurig de oogen vochtig worden bij de aanschouwing dezer monumentale vergankelijkheid. En rechts verheft zich de noordelijke ringmuur, naar het strand toeloopende, met vijf hooge, veelhoekige, stevig bevestigde torens, maar ze zijn alle ledig; geen schutters maken zich meer gereed om den stoutmoedigen vijand te lijf te gaan met kogels en pijlen, met gesmolten lood of geweldige steenen. Ach, tien schoten uit een dier moderne slachtschepen, die de tegenwoordige krijgskunst heeft uitgedacht, zouden al die heerlijkheid van den aardbodem wegvegen! Aan het strand gekomen buigt de ringmuur om naar het Zuiden, en nog even

kunt gij de omtrekken van den Jonkvrouw-toren en andere bolwerken zien, waar ze verder in het groen van den Botanischen Tuin en de beroemde Studentenallée verdwijnen.

Ja, laat ons even naar die levende, beschaduwde plekjes henengaan, vóórdat wij de schoone maar vermoeiende wandeling naar de ruïnen der gestorven kerken ondernemen! Hoe heerlijk koel is het onder de hooge boomen van deze „Studentenallée," die zich achter den ringmuur langs den zeekant uitstrekt, telkens door een open plek de glinsterende golven te zien gevend. De kust is bezaaid met lage klippen en rotsblokken, waarop de zeemeeuwen zich een wijle verpoozen, vóór ze haar rustelooze vlucht over het water vervolgen. En aan den anderen kant van den muur, wat heerlijke zitjes op een der talrijke banken, alle het uitzicht biedend op den nimmer-rustenden oceaan. Maar o, wat is dat alles toch diepweemoedig! Nauwelijks 8000 zielen wonen er nù, waar in de Middeleeuwen plaats was voor 20.000 en meer, en hoeveel open plaatsen zijn er thans, waar vroeger woningen stonden! Het kan zijn dat op Zon- en feestdagen deze fraaie wandelingen van menschen wemelen, maar thans, op dien vroegen Juni-dag, zagen wij haast geen schepsel, en de enkelen, die evenals wij tusschen deze puinhoopen ronddwaalden, waren eveneens vreemdelingen. Ik was *niet* zoo gelukkig als Ds. Haspels den enthousiasten ouden heer, met groote blauwe brillenglazen onder zijn strooien flambard aan te treffen, die met Visby dweepte, en de vriendelijke juffer aan het turistbureau, die werkelijk *volkomen* op de hoogte was van heel het eiland, zeide mij, toen ik de dankbare beschrijving van den Hollandschen präst haar vertelde, ook zeer goed te weten *wien* hij bedoelde, maar de oude sinjeur was thans *niet* op het eiland, en de twee, drie Visbyërs, die *ik* om inlichtingen vroeg, schenen allesbehalve verrukt over hun stad. „Het is hier stomvervelend, meneer, zeide mij de een, God gave dat ik in Stockholm zat!" en een ander verzekerde mij: „het is op IJsland gezelliger dan hier."

Wat liggen er toch in vele landen nog uitgestrekte velden te wachten op ontginning en bearbeiding! Millioenen Zweden zijn naar Amerika uitgeweken, terwijl hun eigen vaderland nog minstens *even* veel millioenen kan voeden als het *thans* aan inwoners telt. Ook dit schoone eiland Gotland met zijne prachtige weiden en zijne vele, nog onbearbeide streken, wacht slechts op eene nijvere, vastberaden bevolking, die den grond met kennis bebouwt, om de

heerlijkste resultaten van dien arbeid te geven. Er zijn dan ook in Zweden heel wat menschen, die begeeren dat de regeering krachtigen steun mocht verleenen om degelijke immigranten naar hun land te laten komen, die elders een armzalig bestaan voortslepen, en die hier werkelijk een goed en gelukkig leven zouden kunnen leiden. Want het geheele Noorden ligt eigenlijk nog braak; het is óók aan de schoone slaapster uit het sprookje gelijk, wachtende op hem, die het tot leven zal roepen. Reeds Tegnér, de grootste dichter van Zweden, sprak het uit dat men *in* het land het verloren gegane Finland terug moest winnen, en niet den stroom der vreemdelingen, die ja, goud maar ook ontzaglijk veel gevaar voor een natie mede brengen, maar den stroom der landverhuizers, die met bijl en spade komen, moest men trachten naar dat groote, schaarsbevolkte land henen te leiden.

Wij trokken dan door het uitgestorven Visby henen, telkens opnieuw getroffen door de stilheid dezer eenmaal zoo volkrijke stad.

Wij doorwandelden den „Botanischen Tuin," vlak achter den muur en de Studentenallée gelegen, en verlustigden ons in den sub-tropischen rijkdom van boomen en bloemen, die in deze betrekkelijk kleine, langwerpig vierkante ruimte is aangebracht. Heerlijke rozen geurden ons tegen, prachtige gouden en blauwe regens en andere bloeiende heesters verrukten het oog, en reeds hier, nog vóór wij ze gingen opzoeken, zagen we de ruïne eener kerk: die van St. Olof, gewijd aan den apostel van Gotland, den Noorschen koning Olof den heilige. Hier stond in de 12e eeuw een Godshuis mèt 3 schepen, en een stuk van den toren is nog over; er was veel meer bewaard gebleven na de verwoesting door de Lubeckers, maar de Visbyërs hebben zelven het sloopingswerk voltooid; omstreeks 1780 brak men de steenen weg, om er een groot, leelijk huis van te bouwen. De bloemen en heesters van den lusthof, dien ik u noemde, doen thans wat zij kunnen om die heiligschennis weer goed te maken.

Nu gingen wij onze wandeling naar de ruïnen beginnen. Het ergerde mij niet weinig overal op de eenvoudige middeleeuwsche muren groote aanplakbiljetten te vinden, die den volke de heuchelijke tijding brachten dat „den stora nederländska circus François" zijne onvergelijkelijke kunsten hier zou vertoonen, en ergens in de verte zagen wij dan ook een zonnig, groezelig open veld met tenten en draaimolens, te midden waarvan dan ook zeker dat „groote Neder-

landsche circus" moest gezocht worden. Maar gelukkig kwam ik mijn beroemden landgenoot *niet* tegen. Is het reeds *zelden* een genot in het buitenland een Hollander te ontmoeten, wat moet het niet zijn te midden van deze prachtige middeleeuwsche romantiek een derde-rangs paarden-artist te ondergaan, die u met gepommadeerde haren en gepeperde straattaal zijne exploiten te midden der eenvoudige Gotlanders ging opdisschen!

Wij kwamen nu het eerst aan de ruïnen van St. Drotten en St. Lars, twee „zusterkerken," nauwelijks 20 voet van elkander verwijderd. Men betaalt 5 öre entree in iedere ruïne, een verstandige maatregel, waardoor straatjongens en onverschillige lanterfanters worden weggehouden, terwijl de gezamenlijke opbrengst een welkome bijdrage levert voor het onderhoud der talrijke bouwvallen. Jammer dat de vrouwtjes, die u de bus voor uw geringe contributie aanbieden, zelfs *hier* u met de afgrijselijke ansichten-plaag achtervolgen. Doch wáár is men tegenwoordig voor *die* manie beveiligd?

St. Drotten beteekent „Heilige Drievuldigheid." De aan haar gewijde kerk, die ongeveer in 1250 gebouwd werd in schoonen rondboogstijl, staat daar nu zonder hàar dak en zonder hare pilaren als een diep-weemoedig getuige van vroegere vroomheid; een breede, hooge toren, uit gehouwen steenen opgericht, schouwt de verwoesting aan. De zusterkerk, aan St. Lars gewijd, is ruim eene eeuw ouder en heeft den vorm van een Grieksch kruis, waarvan, zooals gij weet, de beide armen en de dwarsbalk even lang zijn. Het koor is hier, merkwaardig genoeg, veel lager dan de kerk zelve, en was met zijn drie kleine vensters zeker erg donker; de kerk ontving haar licht door 6 kleine rondboog-vensters. Wat vooral merkwaardig is zijn de galerijen, die op verschillende plaatsen waren aangebracht, en die men in het geheele Noorden alleen nog in de domkerk van Trondhjem, in Noorwegen, terugvindt. Wat gaat er niet in uw hart om wanneer gij die verweerde, maar toch nog zoo stevige, gangen doorwandelt, en u de oude, glorieuze dagen van voorheen voor den geest terugroept!

Daar is een storm langs uwe bogen,
  O kerken, heengegaan;
Uw gouden glorie is vervlogen
Of dof met neevlen overtogen,
  Alleen uw romp bleef staan;
Toch, hoe verdelging rond mocht varen,
De wisslende geslachten staren

U in eerbiedig zwijgen aan.
De doodsche stilte uwer steenen
Zweeft hoorbaar om der zuilen top;
Een zucht rijst naar den hoogen henen,
Stijgt van 't begroeid plaveisel op;
Een stilte door geen zonnestralen
Uit windselen des doods geslaakt,
Een stilte, leêg van licht en leven,
Waardoor tòch tonen, glansen zweven,
Wanneer 't verleden weer ontwaakt.

De St. Karin of Katharina-ruïne was nu aan de beurt voor ons eerbiedig bezoek. Zij ligt vlak aan de markt, die juist op dat oogenblik in vollen gang was, en vooral een weerzinwekkende hoeveelheid geslachte beesten in open kraampjes, die nog meer door vliegen en bremzen dan door koopers bezocht werden, deed mij het hart in het lijf omdraaien. Maar gelukkig was ik aanstonds weer met mijne gedachten in de Middeleeuwen terug, en stelde ik mij dit marktplein voor, zooals het er in den bloeitijd van Visby moet hebben uitgezien. Hoeveel monniken en nonnekens hebben hier hunne voeten neergezet, om tot den arbeid der liefde uit te gaan, of naar de rustige muren van hun klooster weder te keeren na wèlvolbrachte dagtaak! De Bernhardijner monniken zijn de eerste leermeesters van het volk geweest in de heilzame kunst van akker- en tuinbouw. De „zwarte broeders" (de Dominikanen) beoefenden de wetenschap en gaven onderwijs aan de jeugd, wat ook de „grauwe broeders" (de Franciskanen) wel deden, terwijl beide orden zich ook door de prediking tot het volk richtten; vooral door *hen* leerden de Zweden de geschiedenissen des bijbels en der heiligen kennen. De zusterkens namen van het heidendom de kennis en het gebruik van planten en kruiden over tot genezing van allerlei kwalen, en in hare kloosters borduurden en weefden zij de kunstige voortbrengselen van haar vlijt en geduld, die nù nog in kerken en museums de bewondering van het nageslacht opwekken. Ik weet het wel, ook van het kloosterleven waren de schaduwzijden groot en vele, maar toch ik kon het niet nalaten hier in Visby met dankbaarheid aan de jongeren van Franciskus te denken, wier heilige ook voor mij zooveel bekoring heeft en wier kerkruïne ik thans ging bezichtigen.

Deze Katharina-kerk behoorde eenmaal aan de Franciskanen of Grauwe-Broeders, en was met hun klooster verbonden. De kerk, die bijna 200 voet lang is, had drie schepen, 12 achtkantige pilaren

en was in rondboogstijl begonnen, maar later wonnen het de gothische bogen. Het geheele dak is ingestort, maar de spitsbogen heffen zich nog alle ten hemel op; het koor staat in zijn eenzame majesteit daar, en heeft nog het keurige verwulfsel, waaronder de priesters naar de sacristie gingen. Onder deze kerk bevindt zich eene krypta, een tweede, onderaardsch heiligdom, en velerlei overblijfselen van het vroegere kloosterleven treffen uwe aandacht. Reeds sedert het jaar 1500 staat de kerk ledig. Ruim 4 eeuwen gingen over hare puinhoopen henen, maar konden hare onbeschrijfelijke schoonheid niet verminderen. Ik geloof dat zij wel de parel van al deze heerlijke ruïnen mag heeten. Is het niet Hasebroek, die ergens zegt: „wie met een vroom oog leest kan ook in de Haarlemmer Courant een vervolg op de boeken der heilige profeten vinden?" Welnu, wie met een vroom oog deze bouwvallen gadeslaat, vindt er waarlijk Gods *eigen* handschrift op de verweerde muren met onverbleekte majesteit terug.

Ter afwisseling begaven wij ons naar de St. Maria- of Domkerk, de eenige van alle kerken in Visby, die nog in goeden staat is en dienst doet als bedehuis. Zij is een groot, drieschepig gebouw, oorspronkelijk in romaanschen stijl, later in gothischen trant omgebouwd, en nog later met allerlei onpassende rococo-toevoegselen ontsierd. Hare twee oostelijke torens bijv., van onderen vierkantig, van boven achtkantig, zijn door leelijke houten lantarens gedekt, die volstrekt niet bij de omgeving passen. De kerk werd door Duitschers gebouwd, en de bodem is nog bedekt met allerbelangrijkste grafzerken, vol latijnsche, platduitsche, deensche of zweedsche opschriften en met fraaie reliefs. Vele stammen nog uit de 12e eeuw, zoodat hier een rijk veld is voor archaeologische onderzoekingen.

Wat waren die oude middeleeuwsche heiligdommen toch schoon! En wat zijn ze ook *nu* weder heerlijk, wanneer een verstandige, zaakkundige restauratie in hoofdzaak al de verknoeiingen en mishandelingen der 17e en 18e eeuwen weer verwijderd en zoo'n kerk in haar oorspronkelijke glorie weer teruggebracht heeft. De Reformatie in het Noorden ging niet met zulk een ruw fanatisme te keer tegen al wat Roomsche kunst had geschapen, als in de Nederlanden [139]), en daardoor bleef in Skandinavië heel veel bewaard, wat ten onzent werd vertrapt en verbrand en vernield. De Zweedsche hervormers dragen over het algemeen een *beschaafder* type dan velen van onze Gereformeerde reformatoren, en de ruwe beeldstormers, die ook naar Zweden overstaken, werden spoedig het

land uitgezet. Een Knox en een Calvijn zouden nimmer den Zweedschen geest hebben bekoord, die voor de majesteit *hunner* problemen geen aantrekking gevoelt. De Zweedsche vromen van den ouderen stempel zagen naast hun Bijbel liever een wijsgeerige verhandeling en een gezangboek dan de bespiegelingen *onzer* vaderen over de staten van een onbekeerden zondaar en de eigenschappen van de ware uitverkorenen; het overwegend *oud*-Testamentische, dat zich ook in de voorliefde der Gereformeerden voor den Joodschen Psalmbundel uitsprak, vond bij *hen* geen weerklank, en de Luthersche predikanten vonden niet dat zij beter predikten wanneer een bronzen of steenen bisschop met *stukgeslagen* neus en handen boven zijn grafstede lag, dan wanneer dat gedenkstuk uit vroegere tijden in zijn oude *gaafheid* bewaard bleef. En zoo heeft men dan ook in deze Zweedsche kathedraal allerlei herinneringen uit het grijs verleden weer opgefrischt en bijgewerkt, wanneer dit noodig was; de oude, prachtige steenen van hun vuile kalklaag, de heerlijke banken van hun nieuwmodisch verfkwastje ontdaan, de ontbrekende decoraties weder aangevuld, de oorspronkelijke vensters weer ingevoegd, aan de oude pilaren heur vroegere, ranke schoonheid teruggegeven, en zoo is zij nu weer geheel als toen zij in haar maagdelijke schoonheid praalde.

Geheel — en toch met een ontzaglijk *verschil* natuurlijk! Het hoofdaltaar, en vele zij-altaren, prijken niet meer in een gloed van kaarsen en fakkels, ter eere van het sacrament of den een of anderen heilige ontstoken, en in plaats van een bonte priesterrij, die met vaandelen en gildebroeders zich onder de gewelven heen bewoog, litaniën en latijnsche psalmen zingende, trekt nù de zwartgekleede präst uit de sacristie naar het sobere, pronklooze altaar, om de door allen verstaanbare Zweedsche liturgie der Luthersche hoogmis te houden, of naar den predikstoel, om het zuivere Woord Gods te verkondigen. En hoe kan het anders of wij *verheugen* ons daarin? En toch .... gij, die mij niet van Paapsche sympathiën zult verdenken, gij duldt het in mij dat ik af en toe wel eens zucht over onzen *onvolkomen*, *onvoldoenden* eeredienst. Hoe weinig kan onze protestantsche, en vooral onze calvinistische kerk eene *volkskerk* wezen, en *geheel* het volksleven, in al zijn vertakkingen en openbaringen, bestralen en verwarmen door haar gloed. Hoe weinig bezielend werkt ook een *Luthersche* godsdienstoefening, tenzij een zeer bijzonder-begaafd, machtig prediker de schare weet te boeien en mede te sleepen. Maar is niet reeds dat woord „mede sleepen"

een bewijs dat er iets *ontbreekt*, dat er iets kunstmatigs en gewelddadigs moet komen, om de trage, stilstaande wateren in beweging te brengen? Hoeveel harmonischer en geleidelijker ging het volksleven onder de allesbeheerschende macht der oude Moederkerk voort! Met welk een liefde betraden zij hunne kerken, die hun zoo duidelijk de lijdende, de strijdende en de zegepralende kerk herinnerden! Onder hare zerken, daar rustten de dooden, de lijdenden naar Roomsche voorstelling, voor wie de levenden hunne vurige gebeden opzonden. In het schip, daar verzamelden zich de strijdenden, die zich door de woelige golven der wereld trachtten heen te werken naar den Hoogen. En boven, in de hooge vensters, daar straalden de beeltenissen der gezaligden, door welke het licht van den hemelschen triomf op de strijdenden afdaalde. Hoe menigeen, vermoeid en verbijsterd door de raadselen des levens, heeft hier bij altaardienst en gebed, bij biecht en absolutie, rust en blijdschap gevonden voor zijn ziel! O fronst maar niet uwe wenkbrauwen, en vraagt mij niet of ik vergeten ben dat er inquisitiekelders en brandstapels bestaan hebben, en dat Rome alle eeuwen door met dwang en geweld zijne aanspraken heeft laten gelden. Ik weet dat alles zeer wèl, en het Geuzenbloed zit ook mij in de aderen. Maar toch zie ik óók aan den anderen kant de zwakheid van ons individualistisch, protestantsch kerk-wezen, dat voor zoo heel velen ach zoo weinig, en voor nog meerderen heel niets meer is en doet en doen kan, en ik kan, óók niet ter wille van de nuchtere en vaak schrikverwekkende *feiten*, die ik in al hun naaktheid erkennen moet en erkennen wil, de poëzie dezer Middeleeuwen vergeten of loochenen. Wanneer zal nog eens de kerk komen, die gemoed èn hoofd bevredigt, de kerk der toekomst, die *alle* schapen van den Goeden Herder vereenigt onder zijn zachten en vreedzamen staf?

Een wonderlijken indruk maakte het op mij in dezen eerwaardigen Dom, die mij zoo geheel en al in de Middeleeuwen terugverplaatste, eenige zusters *heilssoldaten* met haar leelijke hoeden over de veelal bleeke, magere, maar haast altijd van vreugde stralende gezichten te zien. Een heilssoldaat in een middeleeuwsche kathedraal; gij kunt u haast geen grooter tegenstelling denken! Het meest moderne, up-to-date christendom naast de eeuwenoude traditie. Het deed mij genoegen op te merken hoe de conservatieve Zweden, die althans in het kerkelijke niet gemakkelijk nieuwe toestanden en gedachten zich toeëigenen, toch over 't algemeen met groote waardeering over de „Frälsnings-Armee," over het

Heils-leger spreken, en dat vooral ook omdat *zij* toch op de grootste resultaten in den strijd tegen de ontzaglijke drankzucht des volks kunnen wijzen. Dat Gothenburgerstelsel — waarover ik in eene andere lezing uitvoerig heb gesproken — heeft inderdaad *veel* goeds tot stand gebracht; maar het is toch niet anders dan eene beperking, een indamming van het kwaad binnen zekere grenzen. Het heeft de *exploitatie* van den drinker door gewetenlooze kroeghouders onmogelijk gemaakt, het beproeft hem meer lust in voedzame *spijzen* dan in gevaarlijke *dranken* te geven; maar het roeit het kwaad niet *uit*. Dat doen alleen de „Armeïsten," die hun bekeerlingen zóó weten vast te grijpen en vast te houden, dat zij den punsch en den brandewijn en den ladevin (een spaanschen wijn met sterk alcoholgehalte) geheel laten staan, waardoor zij in tallooze huisgezinnen, waar vroeger de diepste ellende heerschte, vrede en welvaart teruggebracht hebben. Daarom eert de Zweed de Frälsnings-Armee, al lacht hij ook wel eens om haar manieren.

En tusschen die twee uitersten: het middeleeuwsche Katholicisme en het moderne Heilsleger staat ons Protestantisme zoo merkwaardig dáár, zijn eigen plaats innemend. De beide uitersten raken elkander. Zoowel bij deze ultra-Methodisten als bij de Romanisten zijn scherts en ernst vaak „unvermittelt" *naast* elkander, terwijl in het Protestantisme de tegenstelling van smart en vermaak tot waren *ernst* gematigd is. In de Roomsche letterkunde treft gij, naast het dweepzieke, vaak plotseling het burleske aan, terwijl de doorgaande toon van een Shakespeare toch een geheel *andere* is, uiting van eene hoogere opvatting des levens, die de wereld met de krachten des Evangelies weet te omvatten. Is de *humor* eigenlijk niet eene Protestantsche eigenschap bij uitnemendheid, al zal men hem natuurlijk aan vele katholieke schrijvers niet ontzeggen? En toch .... en toch .... het werd mij weemoedig om het hart toen ik hier in Visby, waar alles zoo aan het *verledene* herinnert, aan de verscheurdheid van het lichaam van Christus dacht, en terwijl ik een groet bracht óók aan het Roomsche voorgeslacht, dat daar onder de verweerde zerken dezer talrijke godshuizen den dag der opstanding verbeidt, vertroostte ik mij met Novalis' woorden:

Ich habe dich empfunden,
O lasse nicht von mir!
Lass innig mich verbunden
Auf ewig sein mit Dir!
Einst schauen meine Brüder

Ach wieder himmelwärts,
Und sinken liebend nieder
Und fallen Dir ans Herz.

Over het rustige, waardige plein, dat Visby's domkerk omringt, schreden wij voort om onze bezichting der kerk-ruïnen voort te zetten. Wij kwamen aan de Helge-Ands-kyrka, de H. Geest-kerk, een gebouw, dat althans in het Noorden zijne wedergade niet heeft. Het is een achtkantig geheel, maar in twee stukken, het eene onder, het andere boven den grond, dus twee kerken boven elkander, maar met één gemeenschappelijk koor. In de onderste kerk is eene achtkantige opening gemaakt, 7 voet in doorsnede, opdat het gezang in beide kerken zou kunnen samenvloeien. De onderste kerk ziet haar gewelf dragen door 4 pilaren, elk 14 voet hoog, en in de nissen, ten zuid-oosten en noord-oosten, zijn kleine rondboog-vensters aangebracht, waardoor een weinig licht binnenkomt. De bovenste afdeeling heeft 10 pilaren, en is van treffende schoonheid. En welk een uitzicht hebt gij wanneer gij de trappen opklimt, en u tot de hoogte van het vroegere dak ziet opgestegen! Hoeveel liefde en barmhartigheid is er in deze, en de andere, buiten de muren gelegen gasthuiskerk (aan St. Göran, St. George gewijd) niet bewezen! Waartoe dienden die twee kerken boven elkander? Zou de eene voor de zieken, de andere voor de gezonden bestemd zijn geweest? Of eene voor de zusterkens, die hier de kranken verzorgden, en die zich aan de blikken der wereldsche menschen wilden of moesten onttrekken? Men weet het niet met zekerheid te zeggen.

Wat mij telkens opnieuw trof is de rijke plantengroei in en op en rondom deze heerlijke puinhoopen! Hoe komt het toch dat overal, *overal* deze bogen en brokstukken van muren en kelders zoo dichterlijk-schoon met slingerplanten en rozen bedekt zijn?

Eerst *vloekt* zulk een menschen-bouwsel met de omringende natuur. Wat is er leelijker dan een *nieuw* paleis, een *nieuwe* kerk of een *nieuw* monument? Men heeft er het teedere gewas van boomen en bloemen voor moeten vernielen; oude stammen afgezaagd, eerwaardige kronen doen vallen, schaduwen, onder welke de voorgeslachten treurden en juichten, ruwhandig verjaagd. En dan staat zulk een gebouw daar met harde lijnen, met helwitte muren, scherp afgeteekend tegen de verwoesting rondom, grimmig neerziende op het kunstmatige plantsoentje, dat men dan wel zoo goed is geweest daarbij weder aan te leggen.

Maar langzamerhand hebben de zonnestralen en regenvlagen, winter en zomer, koude en hitte hun werk aan deze harde muren verricht, en zie ze werden *minder* hard en *minder* schel; het fijne mos nestelde zich in de voegen der steenen, en de kleine tengere boompjes groeiden op tot hooge stammen, en hunne bladerkronen schenen zich te verzoenen met dien steenen kolos in hun midden; de vrede werd gesloten, en het menschenwerk staat niet meer als een uittarting, maar als een vriend, haast zeide ik als een medgezel van Gods natuurkinderen daar.

En eindelijk brokkelde dat menschenwerk weer af, gelijk alles wat stervelingen bouwen; de dakgoten werden lek, en het water zocht zijn weg langs de invretende muren; een storm deed *hier* een stuk muurs ineenstorten, en straks viel *ginds* weer een zijwand in elkaar, of — wat nog wreeder is dan de tand des tijds — de menschen *zelven* kwamen, gelijk hier in Visby, hun eigen werk vernielen en verwoesten... En toen hebben de bloemen en planten een medelijden gehad, dat de menschen niet kenden, en gezegd: wij komen tot u, o steenen en pilaren, en wij zullen u omarmen, wij zullen roode en witte rozen strooien tusschen onze slingers, en een wit tapijt over uwe verweerde zerken, en zóó zullen de menschen u, in uw verval en ondergang, nog *meer* beminnen dan in de dagen uwer heerlijkheid en macht!....

Daarom plukt men op Gotland, dat eiland van puinen en dooden, de schoonste rozen, en daarom kunnen ook deze puinhoopen u het leven *niet* doen vergeten, ook al spreken zij overal van sterven en van ondergang.

Tegnér, de groote Zweedsche zanger, heeft een verrukkelijk gedicht op een klooster-ruïne gemaakt, en ik wil het u in mijn arme proza trachten weer te geven.

Wandelaar, sta eens stille en zie rondom u! Hier verhief zich in vroegere eeuwen een heiligdom, maar de tijd heeft er zijn vernielenden intocht gehouden. Thans staan de poorten open, en de wind stormt er doorheen, de diepe gewelven staan ledig, maar daaronder sluimeren de dooden zacht en veilig. De tegenwoordige menschen lachen om legenden, en trappen de reliquiën met hun voeten, maar *ik* wil u eeren, gij herinneringen uit het grijs verleden en de uitgebluschte lampen nog eens ontsteken. Deze muren hielden geweld en misdaad tegen. Onder deze bogen ging de vroomheid zachtkens voort en de vrede waakte aan de poort. Hoe nederig hebben zij hier op dezen grond geknield, hoeveel troost werd hier

gevonden in de heilige woorden! En toch.... waren het *enkel* troost en vrede, die hier woonden? Ach, wie zal het antwoord geven? In het graf is het oog verdord, dat eenmaal weende, en geen oor verneemt meer wat de doode zegt. Zie, daar treedt eene zwijgende non ter middernacht op het crucifix toe, en legt er een bloemke neder. Het blinde bijgeloof heeft haar in den bloei des levens ten doode gewijd, en op deze zelfde steenen bank heeft zij menigmalen in den bleeken maneschijn hare jeugd en haar liefde beweend. Zij, de negentienjarige bruid des hemels, denkt aan de kussen van haren aardschen bruidegom, aan wien zij zoo wreedelijk ontrukt is, en terwijl zij de kralen van haar rozenkrans telt en hare lippen het Ave Maria fluisteren, vloeien de tranen onder haar zwarte kleed en vlamt haar harte op in wilden gloed. Ach, waarom zijn de wetten des hemels zoo hard, en waarom werd de stemme der natuur zoo zondig? Haar mond kust het koude crucifix, en haar wangen verbleeken onder het harteleed... vrede, vrede zij uw nagedachtenis! O gij *zijt* reeds gewroken. Uwe gevangenismuren zijn verbrijzeld, en uwe heiligenbeelden zijn gevallen... zij hebben hun tijd *gehad*, en nu gaat de ploegschaar rond door de gewijde aarde, en kinderen spelen met de oude kerksieradiën....

Nòg zijn wij niet ten einde met onzen rondegang door deze verwoeste heiligdommen. Wij komen nu aan de ruïne van St. Nikolaas, omtrent het jaar 1240 door de Dominikanen of Zwarte Broeders gebouwd en óók al door de Lubeckers verwoest, die het rijke klooster met den grond gelijk maakten, maar deze kerk gelukkig alleen verbrand en niet afgebroken hebben. Welk een prachtige kerk moet dat geweest zijn! In drie schepen verdeeld, was zij 65 voet breed en 199 voet lang. De bogen van het gewelf, dat nog gedeeltelijk bewaard bleef, worden door 10 vierkante pilaren gedragen, de vensters zijn vrijwel alle onderling verschillend van grootte en vorm. Twee fraaie roos-vensters waren eertijds, zooals de sage vertelt, met schitterende karbonkelsteenen versierd, die 's nachts zóó fonkelden dat zij den zeelieden tot baken verstrekten, maar die door koning Waldemar gestolen zijn, en waar eertijds marmeren zerken lagen, daar is nu de geheele bodem der kerk met liefelijke, witte bloempjes bedekt. Van af het dak, dat wij langs een moeielijke trap bestegen, hadden wij een verrukkelijk uitzicht over de zee en de stad, het ruimste maar ook het weemoedigste, dat ik in Visby gehad heb. Het eenmaal zoo prachtige kerkhof van St. Nikolaas is nu een tuin, toebehoorend aan een gezelschap

van Vrijmetselaars, dat zich den naam St. Nikolaas gegeven heeft! Enkele statige, machtige boomen zijn wellicht nog uit den tijd toen de mònniken, die nu sluimeren onder hun schaduw, hier werkten en baden. En wáár ge den blik ook henenwendt, behalve alleen naar dè eeuwig-jonge zee, spreekt alles van achteruitgang en vernietiging. „In deze eens zoo zielvolle en bloemrijke, nu zoo naakte en ontluisterde gothiek voelt de mensch zich meer daklooze dan in een woestijn, en dat het huis Gods niet bestand bleek tegen den storm, maakt hem moedeloozer dan eigen zwakheid." (Haspels).

De kerk van *St. Clemens*, den patroon der zeevaarders, was óók al een drieschepig gebouw, waarvan het gewelf door twee rijen pilaren werd opgehouden, die echter alle verdwenen zijn. Toch is er nog een stukje van het verwulfsel boven 't koor over, en enkele overblijfselen van muurschilderingen herinneren aan de wonderlijke historie van dezen Clemens. Hij werd in het jaar 101 om zijn geloof, aan een ijzeren anker bevestigd, in de Zwarte Zee geworpen, maar zijn lijk dreef, met dat ijzer, heel naar Aarhuus op Jutland in Denemarken, en om deze merkwaardige zeereis, die hij echter als lijk volbracht, wordt of werd hij door de zeelieden als beschermheilige vereerd. Ik vrees dat het met die geschiedenis al even betrouwbaar gesteld is als met een gouden gans met 24 gouden jongen, die in deze kerk begraven werden gevonden en die den grondslag vormden voor Hans Turitz Salzwedels rijkdom. Die 't niet gelooven wil, late zich door een schilderij overtuigen, die deze merkwaardige historie heeft vereeuwigd.

Van de kerk van St.-Geertruida, een 100 schreden van de St. Nikolaas-kerk verwijderd, zijn nog slechts enkele brokstukken over. Zij was de kerk der Nederlandsche kooplieden, en men ziet nog in den westelijken muur het beeld van de Brabantsche abdis Geertruida, die men om hare vroomheid, die vooral uit het bouwen van kerken en kloosters bleek, tot eene heilige gemaakt heeft.

En nu houd ik maar op met u rond te leiden door deze ruïnen, al ben ik nog lang niet aan het einde. Ik zou u kunnen verhalen van de St. Hans-kerk, die schaamteloos voor allerlei huizen gebruikt is geworden, zoodat gij bijv. in een boekwinkel nog het stuk van een gewelf dezer kerk met een fraai versierde kolom kunt vinden; van de St. Per-kerk, op de plaats van een heidensch altaar gebouwd, en ook al volgens de sage de bewaarplaats geweest van groote schatten, zoodat een meisje eens een keer haar heele schort met goudstukken uit de voormalige sacristie heeft gevuld,

maar tot haar straf werd zij blind daarna; van de St. Göran-kerk, die eens bij een geheel verdwenen St. Görans hospitaal stond; van de Russische kerk, vooral ten behoeve van de kooplieden uit Novgorod gesticht; van de St. Jakobs-kerk, die aan de Lijflanders behoorde, en daarom onder 't gezag van den aartsbisschop van Riga stond; van de St. Michaël-kerk en het Solberga nonnenklooster, ook met zijn eigen kerk; van de slotkerk van Viborgs slot, waarvan nog verschillende kerksieradiën over zijn .... Maar mij dunkt, gij hebt nu genoeg vernomen van al deze in puin liggende heiligdommen, maar ook genoeg om te begrijpen dat dit alles een geweldigen indruk op mij maakte. Visby is eene prediking in steen over den tekst: „wat voordeel heeft de mensch van al zijnen arbeid, dien hij arbeidt onder de zon?" gelijk geen Chrysostomus of Bourdaloue ze in menschelijke woorden zou kunnen houden.

O, wanneer gij op den „Galgenberg" staat, den heuvel waar nu nog drie pijlers zich scherp tegen de zuivere lucht afteekenen, en van daar een laatsten blik over deze stad in puinen laat weiden, dan *kunt* gij u er haast niet van losrukken. Hier stond eenmaal het schavot, en hier konden de rampzaligen, vóór zij moesten sterven, nog eenmaal het prachtige panorama aan hunnen voet aanschouwen. Dáár lag ze dan, de schitterende stad, waaruit nu de doodsklok hun een laatsten groet, een laatste waarschuwing, een laatste roepstem om aan den hemel te denken, toezond. Dáár hoorden ze nog éénmaal het ruischen der golven, op welke de handelsschepen dansten en dobberden, daar zagen ze nog éénmaal neer op de straat, waar hunne geliefden woonden en weenden... en dan was het uit voor deze aarde met hen, en traden zij voor hunnen hemelschen Rechter....

En nu staat *gij* daar op dien „Galgenberg," en nergens wordt het leven der Middeleeuwen voor u levendiger en reëeler dan *hier*, wanneer de gulden zon wegzinkt in de wateren der zee, en de grijze muren der oude veste met haar geweldige torens opstijgen naar den hemel. Eene doodsche stilte omringt u, alleen af en toe door het gekrijsch eener meeuw afgebroken, die u doet opschrikken, en zachtkens ziet gij de maan opkomen als een zilveren scheepje, inloopend in de leege haven der Hansa-stad en haar zilver aan de verarmde uitdeelend. Ach, haar rijkdom werd de oorzaak van haar armoede!

Want juist zijn buitengewoon gunstige ligging aan de groote

zeewegen naar het Noorden, Oosten en Westen, maakte dit vruchtbare eiland met zijn prachtige havenstad tot een begeerlijk bezit voor al de vorsten en republieken in den omtrek. Met hoeveel bekommering zagen de Gotlanders, die tot dien tijd vrijwel geheel onafhankelijk waren geweest, het slot Viborg in het jaar 1411 verrijzen, door Erik van Pommeren gebouwd. De verontrustte burgerij kreeg wel fraaie verzekeringen en privilegiën op kostbaar perkament, met de belofte dat Viborg nooit tot nadeel van stad en lande zou verstrekken, maar jawel, toen de strenge Denen in de 14e en 15e eeuwen meesters van het eiland werden, ging het met Viborg even als met het Utrechsche Vreeburg: het werd al sterker en geweldiger bolwerk in de handen van de *vijanden* der vrijheid. Hoevele zweedsche, deensche en duitsche krijgsheeren hebben al niet onder zijne muren gevochten, hoeveel bloed is daarbij niet gevloeid! Eindelijk kwam Gotland weer aan Zweden in 1645, maar de Denen veroverden het nogmaals in 1676, en toen het in 1679 opnieuw aan Zweden kwam, lieten de Denen, hoewel de wapenstilstand reeds gesloten was, de geweldige vesting, die hun zooveel bloeds had gekost, door buskruit in de lucht springen. De Zweedsche koning Karel XI, die uit alles geld wist te slaan, liet toen de puinhoopen van dit kasteel tot kalk verbranden, die hij voor den bouw van zijn paleizen in Stockholm en Karlskrona uitnemend gebruiken kon. Sic transit gloria mundi. Op de plaats waar eenmal koningen en ridders, vrijbuiters en tyrannen huisden, in „het groote, sterke en heerlijke Viborg," gelijk een oud historieschrijver dit slot noemde, staan nu eenige armzalige huisjes in het armste gedeelte der stad, en de allerlaatste steenklompen, die zelfs de koninklijke kalkbranders hadden overgelaten, zijn tot den bouw van gemeene arbeiderskrotten verbruikt.

En nu neem ik afscheid van Visby en van u. Ik denk thans onwillekeurig aan twee andere plaatsen, die ook door heur verleden spreken tot ons hart: aan Veere op Walcheren, met zijne geweldige kerk, en aan Neurenberg, dat, evenals Visby, nog zijn middeleeuwsch aanzien voor een groot gedeelte behouden heeft. Maar toch wanneer ik aan het vergelijken ga, trekt Visby mij verreweg het sterkst aan.

Veere is *geheel en al vervallen.* Het gras groeit op de straten, of op de pleinen, die eenmaal straten waren. Alleen de kerk staat daar als een monument van den vroegeren bloei, maar zij is zóó reusachtig groot, zóó geheel buiten *alle* verhouding tot het arm-

zalig plaatsje, in wier midden zij geplant is, dat ge u geen band meer tusschen die twee kunt denken. Als gij die onmetelijke gewelven betreedt — door Napoleon tot een reuzen-kazerne ingericht, zoodat hij drie, vier zolders boven elkaar liet maken, en nòg leek elke zolder een oneindigheid; nù weer gelukkig van die planken indringers bevrijd, maar thans in haar naakte hoogheid zoo dubbel benauwend groot en hol — dan kunt gij u slechts verbazen en verwonderen, maar *verder* komt gij met uw gedachten niet. Gij kunt u *deze* ruimten niet meer levend maken en bevolken met altaren en priesters, met zangers en gekleurde vensters — het is eene bevroren, stom-geworden kathedraal, die u bevangt met medelijden en met schrik.

Neurenberg prikkelt uwe aandacht, en gij vindt het interessant die oude, goedgeconserveerde muren te zien, en al die overblijfselen van het rijke verleden. Maar *die* omgeving vloekt met het moderne leven, dat zich daarbinnen afspeelt. Men exploiteert daar de oudheid met nieuwmodische geslepenheid, en al eet gij ook worstjes met zuurkool in een oude of antiek-nagemaakte schilderskroeg, gij vergeet geen oogenblik in eene stad der 20e eeuw te zijn, waar men modern leeft en voelt, en het oude alleen als een bron voor geldelijke winst en „Fremdenindustrie" aanhoudt.

Maar Visby is als de schoone slaapster in het bosch, te midden van het leven, dat haar omgolfde, ingeslapen. Het is misschien wel wat gewaagd de gadelooze *verwoesting*, die Visby onderging, met den tooverslaap der prinses uit het sprookje te vergelijken, maar ik kan het niet helpen, telkens drong zich toch deze gedachte aan mij op: Visby *slaapt* nog, wacht maar, straks zal zij in al hare schoonheid ontwaken! Het is u, wanneer gij op het dak van een dier verlaten bedehuizen staat, en dat frissche, rijke groen zich over al die ruïnen ziet henengolven, alsof daar aan uwe voeten eene schoone bruid ligt te rusten, die eenmaal, door de tooverroede der liefde aangeraakt, weer op zal staan en hare feestkleederen aantrekken.

Wat in letterlijken zin wel niet meer geschieden zal, omdat de handelscentra zich van de Oostzee naar de Theems en de Schelde hebben verplaatst, dat kan niemand aan de vruchtbare fantasie belemmeren, en zoo heb ik, sedert ik Visby in hare vernedering gadesloeg, mij haar altijd weer voorgesteld in hare grootheid en majesteit. En ik heb haar liefgekregen, die stad aan de golven der Oostzee, en ik hoop haar nog wel eens weer te zien, want machtig

is de bekoring, die daar van haar uitgaat en geweldig is de taal harer ruïnen. Zij spreken van de vergankelijkheid van alle aardsche macht, die alleen op geweld en op rijkdom berusten wil, maar ook van de onvergankelijkheid der liefde, die aan den voet van het kruis wordt geleerd. Al die torens en bogen en vensters, ze hebben eenmaal gediend om aan de zelfzuchtige en genotzieke menschen van hun tijd de prediking te brengen van Gods eeuwig, onveranderlijk koninkrijk; en die prediking brengen ze nòg, nadat de stem des priesters en der koorzangers verstomd is. En als de avondwind door de afgeknotte zuilen henen speelt, en de stormen, uit de zee opkomende, de eerwaardige bouwvallen sidderen doen, klinkt het voor wie ooren heeft om te hooren: „hemel en aarde zullen voorbij gaan, maar het woord des Heeren blijft tot in eeuwigheid."

Hoe vaart langs al die puinen
De geest der poëzie!
Weer ordnen zich de beenderen
In de oude harmonie;
Weer vlechten spier en zenuw
Haar wondre weefsels saam,
Weer speelt door purperen aadren
Des levens zwellende aâm.
Weer straalt langs frissche trekken
Der jonkheid blijde lach,
Weer jubileert in de oogen
Het licht van 's Heeren dag.
Zoo rijzen dan de puinen,
En in het wondre licht
Aanschouwt de stille droomer
Ezechiëls gezicht.
In breede visioenen,
Ontzaglijk, stout en groot,
Herleeft geheel 't verleden
Verwinnende den dood!

Des avonds gingen wij van Visby henen om in Kalmar, de oude beroemde stad, waar eenmaal de drie Noorsche rijken onder één scepter vereenigd werden, weder den vasten grond van Zweden te betreden. Wat hebben die wateren der Oostzee al niet aanschouwd! Hoevele duizenden van schepen zijn er over henen voortgesneld, door moeizame menschenhanden voortgeroeid, door bolle zeilen gedreven, door den machtigen adem des stooms gedragen; schepen vol woeste zeeroovers, die zich gingen verrijken met goed en bloed van den vreemdeling, maar ook schepen, bemand met boden des

Evangelies, die de tijding kwamen brengen van het bloed, dat op Calvarië vergoten is tot heil der wereld. Schepen waarop de arme slaven zuchtten, voortgejaagd door den wreeden geeselslag, die hunne gekromde ruggen deed bloeden, en schepen, waarop de vorsten zich vermaakten met hun dierlijkste genietingen, betaald met de tranen en ellenden van hun onderdanen. O, ik kan het mij begrijpen dat de heilige ziener op Patmos zich de wereld van volmaaktheid en vrede niet anders kon voorstellen dan bevrijd van de zee, die woelige, schuimende, onbetrouwbare zee, dat graf van zoovele millioenen, en dat hij op zijn rolle ter neerschreef: „en de zee zal niet meer zijn."

En toen ik de oude sombere kathedraal van Kalmar [140]) betrad, en over het dorre plaveisel dier doodsche stad henenwandelde, kwamen mij telkens weer van over de zee de puinhoopen van Visby voor den geest, en werd de gedachte steeds sterker bij mij levendig: niets op deze aarde kan toch eigenlijk groot heeten dan de liefde, want de liefde is uit God en God is liefde. Al wat de mensch bouwt, gaat voorbij, en al zijn grootheid en luister zinkt neer in het stof. Maar onverwoestbaar bleven die kerkruïnen staan, omringd door de wallen, die eenmaal al die heiligdommen verdedigen moesten, om ook aan het tegenwoordige, genotzieke, ijdele menschengeslacht de prediking te brengen: God alleen is groot. En onwillekeurig herhaalde ik de woorden van den dichter, wiens woorden ik in deze bladzijden zoo vaak heb aangehaald, de slotwoorden van Schaepman's heerlijke „Aya Sofia:"

Uit de puinen klinkt een lied.
„Groot is God!
Ons heeft Zijne hand verheven,
Tolken van het wereldlot,
Om getuigenis te geven:
God is 't leven,
Groot is God!
Als getuigen van 't verleden
Rijzen wij,
Brengende aan het worstlend heden
Heugenis en profecij.
Heugenis van verre dagen
Die geen menschenoog weer spiedt,
In de diepte als weggeslagen
Van het niet.
Heugenis van oude dingen,
Die herleven telken dag,

Die weer ouderen vervingen
In de ontelbre levenskringen,
  Wie die ze alle tellen mag?
Heugenis van lijden, strijden,
  Tranen, jammeren en bloed,
  Van verteerende' oorlogsgloed,
Slavernij en stout bevrijden,
  Mannenkracht en heldenmoed.
Heugenis van vrome wijzen,
Zangers, die hun liedren prijzen,
  Echoos, die door de eeuwen slaan!
Starren, die in 's levens duister
Met der zonne vollen luister
  Boven 't pad der volken staan;
Heugenis van alle daden,
Heden vruchten, morgen zaden,
  Nooit vergaan!

God is 't leven!
    Groot is God!
Zie des doodes woede beven
    Voor de hymne van het lot.
Zie zijn felle wapens buigen
    Voor de hooge profecij,
Die wij brengen, wij getuigen
    Van des Heeren heerschappij!
Als de stemmen der historie
    Samensmelten tot één toon
In de glorie
    Van der eeuwigheden kroon,
Dan zal in des hemels zalen
't Lied van 't hoogste zegepralen
    Op den dood,
Nog der puinen lied herhalen:
    „God is groot!"

AANTEEKENINGEN.

In de volgende aanteekeningen heb ik nog een of ander punt wat nader toegelicht, of den belangstellenden lezer naar een citaat verwezen, hetwelk het in den tekst gezegde illustreert of bevestigt. Hij vergeve mij dat ik de vreemde aanhalingen maar onvertaald weergaf, want ten eerste verliezen ze heel veel door eene overzetting, ten andere neemt de studie van het Skandinavisch dèrmate toe dat vele lezers deze aanhalingen wel kunnen verstaan, en ten derde zijn ze voor het recht verstand van den tekst volstrekt niet *noodig*. Men beschouwe een en ander dus als eene vrijwillige *toegift*, die sommigen welkom moge zijn!

Bladz. 18.

1. Er zijn *meer* zulke afbeeldingen van de twaalve met den Meester in Protestantsche kerken te vinden. In de oude, eerwaardige Domkerk van Trondhjem zijn de twaalf Apostelen (Paulus neemt de plaats van Judas in) door Hans Michelsen rondom eene copie van Thorwaldsen's zegenenden Christus opgesteld, twaalf figuren van groote schoonheid en, naar het *mij* voorkomt, van nog meer echt-menschelijke *natuurlijkheid* dan de bekende gestalten van den grooten Deen. Men zie de hoogst belangrijke biografische bijzonderheden omtrent dezen talentvollen Noorschen beeldhouwer achter de dichterlijke beschrijving dezer twaalf monumenten in: De tov Apostle. Michelsens Billedrække i Trondhjems Domkirke. Text af Sigvald Skavlan. 1895.

Men moet zulk een verzameling als van Thorwaldsen's meesterstukken gezien hebben, om de woorden van een Tegnér, tot de beeldhouwkunst gericht, recht te waardeeren:

O konst, förunderlig att skåda,
Som jorden fast, som himlen ren!
Du medlar bäst emellan båda,
Ty du försmälter dem till en.

Of het *begin* van dit schoone gedicht „Till Byström:"

Hvad storst och ädlast Minnet äger,
Hvad skönast som Naturen her,
Det dör och vissner, men du säger:
„Träd fram i marmorn och blif qvar!"

20

Bladz. 19.

2. Vergelijk de woorden van Tegnér:

En verld eröfrade vi förr med svärden,
Med sång och tanke nu låt oss eröfra verlden!

Bladz. 24.

3. Den 17 Aug. 1905 sprak de heer Jakob Lange, leeraar aan de landbouwschool te Dalum, over den Deenschen boerenstand, en zeide o.a. deze woorden (Zie Skandinavië—Nederland, Nov. 1905 blz. 176): „Bij ons is de boer niet het gedachtenlooze trekpaard in de maatschappij, dravende voor den wagen van de verfijnde en welopgevoede klassen, door hen geleid en zoo nu en dan ook wel eens verzorgd; maar meer en meer worden de boeren de hoofdstam en de wortel van de natie, volkomen in staat zichzelf te verzorgen en een goed gebruik makende van elken stap opwaarts, meer en meer zich opheffende tot die hoogte, waar niets menschelijks hun meer vreemd zal zijn."

Bladz. 27.

4. Daar het bepalend lidwoord in de Skandinavische talen *achter* het zelfstandig naamwoord geplaatst wordt, en dus in „Pastoralseminariet" en „Undervisningsministeren" reeds inzit, moest ik eigenlijk niet spreken van *het* Pastoralseminariet en van *den* ministeren. Doch daar het weglaten van het Hollandsche lidwoord voor hem, die geen Deensch verstaat, wat vreemd zou voorkomen, druk ik het eenvoudig mede.

Bladz. 35.

5. De ziel der volken van 't Noorden. Voordracht.... door Dr. J. M. Hoogvliet. 1903.

Bladz. 39.

6. Er waren ook wel koningen, die er *anders* over dachten, bijv. koning Karl Knutsson, wien de oude rijmkroniek de volgende verzuchting in den mond legt ('t oorspronkelijke is o. a. te vinden in Sjögren, Sveriges historia II blz. 188):

Ik deed mijn best om te allen stond
Rust en vrede te geven aan Zwedens grond.
Maar 'k heb mij bitter te beklagen,
Want de Zweden waren wel al hun dagen
Onbestendig, lichtvaardig, aan ontrouw rijk,
En iedere koning geeft mij hierin gelijk.
De Zweden willen graag *heeren* wezen,
Maar *gehoorzamen* is iets dat zij vreezen.
(De svenskar vilja alla herrar vara,
Och ingen vill under bördan bära).
Wat *nieuw* is nemen zij vroolijk aan,
Doch na een kort poosje is de vreugde gedaan.
Ik heb in mijn leven haast te allen stonden
Ontrouw en valschheid van hen ondervonden.

7. Lik Don Ranudo helst i purpurlappar
Plär Svensken skyla naken fattigdom.
. . . .
Stolt är han som en man, men fåfäng som en qvinna. (Tegnér.)

8. En gudason, en hjelte i sin art,
Men plötsligt viker hjelten, skalden tiger,
Ty han har tröttnat på sin halfva fart. (Tegnér.)

9. Har ej vår ära ejet hus, hon hyrer
Helst något vindsrum ifrån fädrens tid.
Der bor hon nöjd bland ramlande ruiner,
Der stormen susar in och sagans måne skiner. (Tegnér.)

Zie ook de volgende coupletten van dit vers „Till Konung Carl XIV Johan."

10. Hvad stort vi ha, det lära vi af andra. (Tegnér.)

Bladz. 40.

11. Let op den *climax* in de prachtige woorden van Tegnér, uit zijn aangrijpend gedicht „Afsked till min lyra:"

Den dag skall komma, då utur min aska
En skald skall uppstå för att sjunga ut
I slag, som klinga, uti toner raska,
Hvad jag ej hunnit, förr'n min kraft tog slut,
Hvad stort och ädelt i det nordanländska
Son återstår ännu, det väldiga, *det svenska.*

12. Hoe Otto Funcke van „ein herrliches Denkmal" spreken kan, dat men den grooten dichter heeft opgericht, begrijp ik niet. Doch ja.... hij geeft den sleutel *zelf*, waar hij verhaalt *geen* tijd gehad te hebben in Lund uit te stappen! — Zijn boek „Reisegedanken und Gedankenreisen eines Emeritus," 1905, vermeldt niet zoo *heel* veel belangrijks over Zweden, dat de grijze Bremer pastor op zijn ouden dag óók nog bezocht heeft, al luistert men vanzelf altijd gaarne naar dezen gezelligen prater.

Bladz. 42.

13. Het ligt thans buiten ons bestek aan te toonen hoe deze groote kathedralen in het eerst *niet* zonder protest van inlandsche vorsten en priesters tot stand kwamen. Zij hingen toch samen met de toeneming der *pauselijke* aanspraken, die vooral door Bernhardijner monniken, legaten en kardinalen ijverig bevorderd werden, terwijl de oorspronkelijke kerstening van Zweden, vooral met behulp van vrome Engelschen, veel meer een *nationaal* karakter droeg. De eenvoudige kerken, door koning Erik den heilige gesticht, zijn in heur bescheidener vorm uit grijzen zandsteen en met haar kleine priesterkoor een beslist *protest* tegen de weidsche gebouwen, die men destijds onder den wassenden invloed van Rome begon op te richten. Het volk begreep en bemerkte het spoedig genoeg dat Rome's macht, met Pieterspenning en andere lasten nauw verbonden, niet *louter* zegen medebracht, terwijl ook de *geweldadige* „bekeering" van nog heidensch gebleven landgenooten, in den vorm van Godgewijde „kruistochten," gelijk de pausen die zoo gaarne organiseerden, weinig in den smaak der Zweden viel.

Bladz. 42.

14. Ook die van aartsbisschop Tuve is zeer fraai — de laatste rustplaats van een kloek en beslist man, die den koning, die hem met geweld dreigde, rustig terug schreef: »gij kunt mij nòch *grooter* maken dan ik ben, namelijk aartsbisschop in Lund en primas in Zweden, nòch *kleiner* dan ik geweest ben, namelijk een arme schooljongen, die zingende aan de deuren moest bedelen om een stuk brood." (1452). De beeltenis van dezen dapperen geestelijke, en het randschrift om zijn zerk, zijn volkomen duidelijk bewaard gebleven.

Bladz. 44.

15. Vooral hare *geldzucht* wekte veel verbittering, niet het minst in een arm land als Zweden, waar de komst van een pauselijk legaat haast altijd eensluidend was met verhoogde belastingen ten bate van den pauselijken stoel. Soms leenden deze Roomsche prelaten millioenen tegelijk aan koningen, wier kas aan ebbe leed, maar niet dan tegen drukkende rente, en bleef de betaling uit, dan moest zelfs de pauselijke banvloek dienst doen om het geleende goud met woeker terug te doen komen. Zie Sjögren, Sveriges Historia. Afd. Katolska tidsåldren, passim.

Bladz. 60.

16. Dat deze misstanden niet gering waren blijkt wel uit de aarden kruikjes, die nu nog in het Gotenburger museum bewaard worden; zij hebben den vorm van.... kerkboeken, en moesten den gebruikers gelegenheid geven zelfs onder den kerkdienst een brandewijnslokje te nemen! Als de kerkganger zich dan eens heel devotelijk naar zijn gezangboek heenboog, kon hij ongemerkt ook op *deze* wijze een „hartsterking" krijgen!

Bladz. 69.

17. De lieve Otto Funcke zegt in zijn Reisherinneringen uit Zweden: „man bekommt in Schweden überall wundervollen Thee." (blz. 93). Nu ja.... hij is ook een *Duitscher*, en het is waar, dáár in Germanië zijn ze, wat thee betreft, zóó weinig verwend, dat ik begrijp dat hij zelfs de Zweedsche thee „wundervoll" noemen kan.

Bladz. 70.

18. In het „Zweedsche Dagblad" van 28 Oct. 1905 komt een opstel voor getiteld: „En fyrvaktares öden; 26 år på en öde klippa" (Het lot van een vuurtorenwachter; 26 jaar op een naakte rots), waarin op aangrijpende wijze het leven van zulk een *held* beschreven wordt, gelijk Zweden er honderden noodig heeft om zijne gevaarlijke wateren voor den zeeman bevaarbaar te maken. Vaak gebeurt het dat de kokende golven de naakte rots, waarop zijn huisje gebouwd is, totaal overstroomen en het met een muur van ijs overdekken. „Dan blijft hem niets anders over dan met alle ten dienste staande hulpmiddelen een vrije passage tusschen zijn woning en de zee open te houden, wat echter vaak ondoenlijk blijkt. Maanden kunnen voorbijgaan zonder dat het hem door storm en drijfijs mogelijk wordt gemaakt den vasten wal te bereiken. En daar er op de kale rotsen geen ander drinkwater gevonden wordt dan hetgeen van buiten werd ingevoerd, gebeurt het in zulke tijden dat hij niet anders dan het zoute zeewater drinken kan. Eens op zekeren nacht moest zulk een man met zijne vrouw een geheelen nacht door een meter diepe ijsbrij

heenworstelen om aan land te komen — maar te vergeefs. Zij waren meer dan drie weken van de wereld afgesneden geweest, en hadden behoefte aan levensmiddelen.. De ouders stapten in de boot om op een der grootere eilanden hulp te zoeken tegen den hongerdood. Maar onderweg stak zwaar weer met veel drijfijs op, zoodal zij in Ledskär niet konden landen. Maar zie, daar op de kale rots stonden hun *acht* kinderen, wuivende en roepende om hun strijdenden ouders moed in te boezemen om toch vol te houden. De vrouw kon het spoedig niet meer uithouden, en nu worstelde de man alléén verder. Toen hij eindelijk aan land was gekomen, bleek zijne vrouw *krankzinnig* te zijn geworden."

19. Och märk det vemodsdraget öfver pannan —
et nordisk sångardrag. (Tegnér).

Bladz. 73.

20. De driejarige Magnus Eriksson, de erfgenaam der Noorsche kroon, werd toen ook tot koning van Zweden gekozen. De destijds gemaakte afspraken komen merkwaardig overeen met de eischen, die de Noorsche patriotten in de negentiende eeuw vaak deden hooren. De beide landen zouden elkaar in krijgsgevaar bijstaan, maar verder geheel *onafhankelijk* van elkander voortleven onder één gemeenschappelijken koning. Deze zou zich jaarlijks in beide rijken een gelijke poos moeten ophouden, terwijl zijn gevolg slechts tot aan de grens van het andere rijk hem zou mogen vergezellen. — De rollen waren in zóóverre echter omgekeerd, dat *Noorwegen* toen verreweg het machtigst was, en het door bloedige twisten zeer verzwakte *Zweden* alle waarborgen moest verlangen om zijne zelfstandigheid te handhaven. Zie verder Otto Sjögren, Sveriges historia II, 72 verv.

21. *Kölen*, „de kiel," noemt men den bergrug, die als een omgekeerde boot, met de hoogoploopende kiel naar boven gekeerd, Zweden en Noorwegen van elkander afscheidt. Gelijk men in Zwitserland spreekt van »aan gene zijde der Alpen," zegt men in Zweden of in Noorwegen „aan gene zijde van den Kölen" om het andere volk aan te duiden.

Bladz. 74.

22. Ik laat nu in den tekst het *praesens* overal maar staan, omdat de Unie, toen ik mijne lezing hield, nog wettig *bestond*, al was zij ook toen reeds van ééne zijde opgezegd.

23. De Noren hebben trouwens van *vele* volkeren een en ander geleerd.

Peer Gynt-Noorwegen zegt het zelf: van *geboorte* ben ik een *Noor*, maar „wereldburger van gemoed,"

Men verdensborger af gemyt.
For hvad jeg har af lykken nydt,
Jeg takke kan Amerika.
De vel forsynte bogreoler
Jeg skylder Tysklands yngre skoler.
Fra Frankrig fig jeg mine veste,
Min holdning og min skærv af ånd.
Fra England en arbejdsom hånd
Og skærpet sans for eget bedste.
Af Jøden har jeg laert at vente.... (Peer Gynt VI).

Bladz. 75.

24. Det svenska sinnet öfverallt förråder
Grundfärgen af en frisk, men spädd Germanisk åder.
(Tegnér).

25. Emellan Fransmans fjäderlätta sinne
Och Tyskens allvar, grundeligt men tungt,
Det svenska lynnet håller midteln inne
Och har i begge två sin stödjepunkt. (Tegnér).

Bladz. 76.

26. In zekeren zin reeds met Christina, de dochter van Gustaaf Adolf, in wie de *rechte* lijn van Gustaf Wasa uitstierf. (Sjögren karakteriseert de 4 vorsten uit dit huis aldus: Gustaf Wasa *samlande*, Karl IX *bevarande*, Gustaf Adolf *förhärligande* en Kristina *förspillande*). Met Karel X, die door zijn huwelijk met Catharina, de dochter van Karel IX aan het huis Wasa verbonden was, kwam de Pfzalzische lijn op den troon. (Ook hier brengt Sjögren dezelfde karakteristiek aan: Karl X Gustaf *samlande*, Karl XI *bevarande*, Karl XII *förhärligande och förspillande*).

Bladz. 77.

27. Als kroonprins noemde hij zich Karl August, daar de naam *Christiaan*, door al de verdrietelijkheden met Deensche koningen van dien naam, in Zweden gehaat was. Bij zijn begrafenis keerde de opgehitste volksmenigte zich tegen graaf Axel Fersen, en vermoordde hem op gruwelijke wijze. Men meende namelijk dat de hooge adel den kroonprins vergiftigd had, om den zoon des afgezetten konings tot troonopvolger te laten verkiezen.

28. Na beurtelings met Zweden, met Denemarken of met beide onder één koning vereenigd te zijn geweest, na ook vaak hun eigen koningen te hebben gehad, waren de Noren eindelijk in 1450 voor goed met Denemarken verbonden geraakt, toen Christiaan van Oldenburg, de grondvester van het nù nog in Denemarken regeerende stamhuis, den 1 Juli 1450 in Trondhjem gekroond werd als koning van Noorwegen, nadat op eene samenkomst in Bergen besloten was dat de beide koninkrijken voortaan altijd onder één Vorst vereenigd zouden blijven, wat dan ook eeuwen lang het geval is geweest.

Bladz. 78.

29. De Noren zullen *Zweedsche* onderdanen worden (art. 12), Noorwegen zal tot Zweden *behooren* (art. 23), Noorwegen zal aan Zweden worden *afgestaan* (art. 25). Om de zaak voor Noorwegen zoo dragelijk mogelijk te maken, wordt het zijn ouden titel „koninkrijk" teruggegeven, maar toch stellig *niet* in volkomen gelijkheid, maar meer in den vorm van suzereiniteit tegenover Zweden. De Zweedsche ministerraad wenschte den koning dan ook geluk met het verkrijgen van de „lang gewenschte uitbreiding van *Zwedens* natuurlijke grenzen."

Bladz. 79.

30. De troon, waarop hij in Christiania gehuldigd werd, was kort te voren bij eene comedievoorstelling voor den fungeerenden theater-koning gebruikt! Zoo was Christiaan Frederik's troon in den *letterlijken* zin des woords een comedie-troon.

Bladz. 80.

81. Ten minste van de *meesten*, die, ook bij monde van *dichters* als Leopold en Valerius, slechts verovering en onderwerping van Noorwegen verlangden. Maar de nobele Tegnér spreekt in zijn „Nore" geheel *anders*, en hoeveel *schooner!* In *hem* biedt Svea aan het broedervolk een hartelijke *unie* aan nog vóór „de" Unie gesloten werd, en met geen enkel woord wordt er van verovering of van den strijdhaftigen kroonprins gerept. Tegnér's wensch is *niet* vervuld, maar wie leest niet met weemoed een strofe als deze?

Så länge jorden gör ännu sin dans kring solen,
Så länge Nordens klippor stå
Och kyla, blottande, sitt marmorbröst mot polen,
Så länge, Nore, vårt förbund bestå!
Hvad sjelf ej är ett helt, sig till det hela slute!
För hvarje halft är stunden hastigt ute.

Bladz. 81.

82. Waarlijk Noorwegen kan met Peer Gynt — in zoo menig opzicht zijn *type* — spreken:

Den theori har holdt mig frem;
den har min hele vandel farvet;
og theorien har jeg arvet
fra slægten i min barndoms hjem.
(Peer Gynt IV).

En een weinig verder:

Den plan er ingenlunde ny —
den sjælen var i al min færden.

Bladz. 83.

83. Volgens besluit van den Zweedschen Staatsraad van 25 Januari 1814. Noorwegen kreeg voor zijn leeuw een afzonderlijk veld, $^1/_3$ van het nieuwe wapenschild.

84. Zoo won de koning in 1884 het advies van zijne *Zweedsche* raadslieden in over de vraag in hoever de *Noorsche* koning volgens de *Noorsche* grondwet zijn veto kan uitbrengen over veranderingen in de *Noorsche* grondwet, en hij publiceerde dit advies in de officieele *Zweedsche* Courant. (Zie een art. van Fredrik Stang, Prof. in de rechtswetenschap te Christiania, in „Morgenbladet" van 22 Oct. 1905).

Bladz. 84.

85. Het is een *genot* in Tegnér's brieven zijn bitter sarkasme en zijn onverholen verachting voor de heilige-alliantie-mannen te lezen. De frissche vrijheidsgeest van die bijkans honderdjarige brieven doet een mensch nù nog goed.

Bladz. 85.

86. Precies als in vorige eeuwen. De Noren zijn in deze zich altoos *gelijk* gebleven! Toen zij onder koning Magnus een unie vormden met Zweden, begonnen zij al aanstonds na zijne kroning hunne Noorsche bezwaren tegen de Zweedsche allures van den ongelukkigen vorst te opperen. Hij vertoefde hun veel te weinig in Noorwegen; dat hij in Stockholm gekroond was geworden wekte hun toorn op, hoewel hij alles deed wat hij *kon* om hen tevreden te stellen. Zijn tweeden zoon gaf hij den goed-Noorschen naam Haakon, en

zond hem al vroeg ter opvoeding naar Noorwegen, ja liet hem reeds bij zijn leven tot koning van Noorwegen uitroepen (1343), terwijl zijn oudste zoon Erik voor Zwedens troon bestemd werd — zoodat de pasgesloten unie reeds bij het leven van haar stichter verbroken werd, tot groote vreugde der „zelfheerschende" Noormannen.

Bladz. 86.

37. De opzettelijke viering van *dezen* dag had natuurlijk iets grievends voor Zweden, zij was eene openlijke veroordeeling van de Unie en ook hoogst onhebbelijk tegenover den koning, die vroeger Roomsch was geweest, terwijl de constitutie van Eidsvold bepaald had dat Noorwegens koning „*steeds moet hebben beleden* en nog belijden den evangelisch-lutherschen godsdienst."

Bladz. 87.

38. *Magnus ladulås* was de krachtige zoon van Birger Jarl, die als koning van Zweden door zijn wijs en zuinig bestuur zich den eerenaam „ladulås" verwierf, d. w. z. de man, die door zijn goede wetten een slot (lås) plaatste op de schuur (lada) der boeren, zoodat zij niet langer beroofd en uitgeplunderd werden. Olaus Petri, de oude historieschrijver, zegt: „die benaming is een eerlijke naam, waarvan koning Magnus grooter eer en roem ontvangt dan wanneer hij roomsch keizer had geheeten. Want er zijn niet velen in de wereld die ladulås kunnen heeten; ladubrott („openbrekers van schuren") zijn er altijd *meer* geweest." — Magnus ladulås leefde in de tweede helft der 13e eeuw.

Bladz. 88.

39. Een eigen Noorsche ridderorde; in Noorsche documenten Noorwegen genoemd vóór Zweden; het stadhoudersambt bleef onbezet; vrij gebruik van eigen Noorsche vlag e. a. m.

Bladz. 89.

40. Gelijk van vele andere dingen verhaal ik hier alleen den *laatsten* schakel van een lange reeks voorafgaande pogingen en besluiten, omdat het niet mogelijk is al deze dingen in extenso te verhalen. Maar reeds in 1818 had men in Noorwegen voorgesteld dit ambt op te heffen. In 1873 geschiedde dit officieel.

41. Een hoogst sympathieke levensbeschrijving van dezen vorst is het rijk geïllustreerde en boeiend geschreven werk van Dr. Josef Linck: Konung Oscar II. Biografisk skildring. Stockholm. Alb. Bonnier (1897).

Bladz. 90.

42. Jeg får vel følge dem på færden,
Men protesterer for alverden!
(Peer Gynt IV).

43. Vi maend fra Nord forstår at føre
Vor krig igennem!
(Peer Gynt IV).

Bladz. 92.

44. En *hard* studeerde! Er bestaan nog volledige, door hemzelf bijgehouden dictaten van diverse juridische colleges.

45. Reeds op zijn 7e of 8e jaar begon hij met het Latijn, dat hij grondig kent en waaraan hijzelf zijne gemakkelijkheid andere talen te leeren toeschrijft; in de muziek, vooral in het orgelspel, is hij bedreven als een artiest; door

oefening in den zang verkreeg zijn fraaie tenorstem een zeldzaam hoogen en vasten klank; zijn dagboek bewijst dat hij reeds als 13-jarige knaap al wat fabriek en machinerie was met de uiterste belangstelling bekeek en bestudeerde; van de marine en alles wat met het zeemansleven samenhangt is hij zoowel een grondig kenner als een gloedvol dichter geworden; geschiedenis en staathuishoudkunde zoude hij aan eene universiteit kunnen doceeren; en dat hij een even groot karakter als staatsman is heeft hij zijn leven lang, maar zeker niet het minst in zijn laatste regeeringsjaar als unie-koning bewezen.

46. Een alleraardigst artikel van eene ongenoemde friherrinna, onder den titel „Landets förste gentleman," komt voor in Vinterbloss. Svenska Dagbladets Julnummer 1905. Een fraai portret van den koning, aan boord van de „Drott" genomen, geeft ons dezen waarlijk *prachtigen* grijzaard in zijn kajuit te zien.

Koning Oscar is in hooge mate ook een *reprensatatief* man. Wie hem ééns mocht gadeslaan bij de plechtige opening van den Zweedschen Rijksdag, met kroon, schepter en hermelijnen mantel, terwijl al zijne zonen, eveneens kronen dragende, zich rondom hem plaatsten, vergeet die gestalte nimmermeer. Hij draagt het purper als geen tweede monarch van Europa, en op zijn zilveren troon gezeten — een kostbaar monument uit langvervlogen dagen — omringd door de leden van zijn Huis, omstuwd door zijne lijfwacht en hofbeambten, in de schitterende ouderwetsche kleedij van Karel XII, beschenen door het licht, dat van twee majestueuse kandelabres afstraalt, gelijkt hij meer op den tooverkoning van een oude sage dan op een constitutioneelen vorst van onzen bitterprozaïschen tijd. Alle eere voor dit dichterlijke hart op den troon! Hij doet mij telkens denken aan de woorden van Tegnér:

Der slog så stort ett hjärta
Uti hans svenska barm,
I glädje som i smärta
Blott för det *rätta* varm.

47. Overgenomen uit: Midzomerdagen te Stockholm, door F. Smit Kleine. Overdruk uit: „Woord en Beeld," 1897.

Bladz. 96.

48. Zinspeling op de scène uit de eerste acte van Peer Gynt, waar de bruidegom zucht:

Hun vil ikke, faer, hun er så kant!
Hun har stængt sig inde.

Waarop de vader antwoordt:

Nå, så se du kan nøglen finde!

Maar hij zucht:

Jeg véd ikke vejen.

Bladz. 97.

49. Het is niet onaardig te herinneren dat het Noorsche Storting *zelf* den 1en Nov. 1814 een voorstel om eigen Noorsche consuls aan te stellen *verworpen* heeft, omdat het óók de consuls voor *unie*-ambtenaren aanzag. Ik geloof echter dat, zooals de *letter* van Grondwet en Rijksacte luidt, Noorwegen van den aanvang af *bevoegd* was eigen consuls aan te stellen.

Bladz. 100

50. Natuurlijk bezien de Zweden deze zaak van een geheel *ander* standpunt.

Zie blz. 29 verv. van K. Nordlund, Den Svensk-Norska Krisen, aktstycken jämte historik — een degelijke brochure, waarin de Noren en hunne politiek vaak een veer moeten laten. De bijgevoegde 28 officieele documenten maken deze brochure van *blijvende* beteekenis, voor wie de zoo ingewikkelde geschiedenis der unie wil bestudeeren.

Bladz. 101.

51. Daarom werd dan ook reeds jaren geleden het unieteeken (in Zweden de *Noorsche*, in Noorwegen de *Zweedsche* kleuren, in een hoek van de nationale vlag aangebracht) uit de Noorsche vlag weggenomen, terwijl de Zweden tot den 1 Nov. 1905, tot de scheiding een voldongen feit was, het in hunne vlag behouden hebben. Wonderlijk hoe in den loop der jaren de beschouwingen van een volk *veranderen* kunnen! Het unieteeken in de Noorsche vlag, in de laatste jaren met haat en verachting aangezien, werd in het begin juist in Noorwegen met uitbundigen jubel begroet, terwijl de Zweden er eerst allesbehalve mee ingenomen waren. In het eerst hadden alléén de *oorlogschepen* van beide landen eene vlag met het teeken der unie, terwijl elk land zijn *eigen* handelsvlag behield (Besluit van den Zweedsch-Noordschen Staatsraad van 7 Maart 1815); het was eerst op bevel van koning Oscar I dat de vreemde roode en witte streepen in de oude blauw-geele Zweedsche vlag werden opgenomen (Kon. Besl. 20 Juni 1844) en voor de eerste maal werd deze veranderde vlag op 's konings geboortedag, den 4en Juli, geheschen, niet zonder veel gemor bij burgerij en leger. Men zag er eene concessie aan de Noren in, die dan ook met deze overwinning niet weinig gelukkig waren, en door luidruchtige betoogingen aan hunne blijdschap lucht gaven. Wie had kunnen denken dat deze unie-vlag een vijftigtal jaren later door diezelfde Noren als eene beschimping van hun land zou worden aangezien! — En zoo is dan van den 1en November af deze unie-vlag nog maar eene historische herinnering aan een onherroepelijk afgesloten tijdperk. In beide landen werd de „herkregen *eigen* vlag" met saluutschoten en tallooze gelegenheidsgedichten gehuldigd. Moge zij over twee gelukkige, vreedzaam zich ontwikkelende volken *blijven* waaien!

Bladz. 103.

52. „Betingade," staat er in het Noorsch.

Bladz. 108.

53. I øjet latter, i halsen gråd. (Peer Gynt II).

54. Stiftsprovst Jensen protesteerde in Menighedsblad for Kristiània no. 26, en ook pastor Klaveness (For Kirke og Kultur blz. 329, jaarg. 1905) erkent dat het beter ware geweest dat het Storting *niet* den koning voor afgezet had verklaard, maar dat de provisorische regeering onderhandeling met Zwedens koning had aan geknoopt; wellicht had de unie dan kunnen behouden zijn. Maar de snelle daad van het Storting heeft ons allen *verrast*, zegt hij, en toen de afzetting eenmaal een *feit* was, „toen waren wij te veel *Noren* om te kunnen *protesteeren*." Anders, zoo gaat deze dominé-advocaat voort, zou ons geheele volk zich van kerk en christendom hebben afgewend! Ons „geweten" gebood ons dus te zwijgen en mede te doen!! De stem, die voor recht en eerlijkheid getuigen *wil*, wordt allengs ook bij dezen praest zóó zwak, dat hij eindigt met de revolutie goed te keuren en onwaarheid goed te praten en te verdedigen.

Bladz. 116.

55. „De groote Kromme" is in Ibsen's Peer Gynt de symboliseering van de groote *massa*, die zich altijd en overal tegen *hem* keert, die een *persoonlijkheid*, een vrij en zelfstandig-denkend wezen is. Die groote, nergens vatbare, slijmerige, afschuwwekkende gestalte, die altijd tot Peer Gynt zegt: „ga buitenom," maar voor niets zoo bevreesd is als voor eene besliste, manmoedige *overtuiging*, weet inderdaad de *meesten* mismoedig te maken, zoodat zij de wapenen strekken en zich bij de groote, wil- en ziellooze massa voegen. Eere voor een man als Bruun, die „den store Bøjgen" met een in Gods Woord vastgemaakten *wil* tegemoet treedt, die *niet* „buitenom," langs omwegen en zelfgekozen paden, maar „dwars doorheen" den moeielijken, rechten weg van plicht en geweten afgaat. Voor *hem* schrompelt „de groote Kromme" tot *niets* ineen.

56. Zij, die Ibsen kennen, weten wel *hoe* hij over de pers van zijn land denkt, en herinneren zich het woord van den dagbladredakteur Hovstad uit „En folkefiende:" vi avisskrivere duer ikke stort!

Men moet de driestheid van een bisschop als Dr. Bang hebben, om zelfs voor de Noorsche *Pers* uit de revolutiemaanden te kunnen danken! Maar deze Hoogwaardigheid vindt in *alles* wat geschied is eene oorzaak om in zalvende ootmoedsklanken den Heere God de „eere" te geven voor al de daden zijner brave landslieden, het Storting in de eerste plaats. *God* heeft dat alles gedaan, en Hij heeft het *uitnemend* gedaan! — Van de Noorsche Pers getuigt déze gezalfde redenaar in zijn „dankdienst" van den 7 Dec. 1905 (de geheele preek is met 's mans portret in „Verdens Gang" van 8 Dec. opgenomen): „Ik zou aan de rechtvaardigheid te kort doen wanneer ik niet de *vrije pers* in dezen samenhang noemde. De vrije pers heeft aan ons volk onwaardeerbare diensten in het verloopen halfjaar bewezen als een machtig werktuig des Heeren. Het is iets groots dat onze pers in zóó wijden kring met zóóveel zegen ons volk heeft geleid en terechtgewezen met zoo uitnemende deugdelijkheid. Nòg grooter is het dat zij hare taak heeft vervuld met zulken fijnen takt, met zoo groote bezonnenheid, met zulk een diep gevoel van verantwoordelijkheid en met een zelfverloochening, die misschien meer dan iets anders zwaar is gevallen." — Wanneer een bisschop zóó spreken kan in Noorwegen, waar toch *ieder* kon weten (en *wist!*) wàt die „vrije pers" in deze dagen heeft uitgehaald, *hoe* „vrij" ze was onder Michelsen's vaderlijke aanwijzingen en *hoe* „fijn" de takt is geweest, dien zij ten toon spreidde, mij dunkt dan moet er toch na deze preek wel eens in Noorwegen gezegd zijn: Peer Gynt heeft zijn meester in het liegen *gevonden!* Mij kwamen telkens de woorden van Åse te binnen:

O, din fandens ræglesmed,
Kors og kors, hvor du kan lyve!
.... Ja, en løgn kan endevendes,
Stadses op med brask og bram,
Klaedes i en nygjort ham,
Så dens magre skrot ej kendes. (Peer Gynt I).

57. In een belangrijk opstel, getiteld „Unionens Opløsning" in „For Kirke og Kultur," Juli 1905, verdedigt de predikant Klaveness de houding der Kerk met deze argumentatie: wij gevoelden ons gekrenkt door de handelwijze der Zweedsche regeering, en als de eer van een natie gekrenkt is, steunt men zijn

regeering wanneer zij die krenking wraakt; wat verwachting konden wij bovendien hebben van 's kroonprinsen voorstel om de *geheele* unie-regeling te herzien, wanneer reeds een enkel *onderdeel* (de consulaatsquaestie) voor geen oplossing vatbaar bleek; en eindelijk ons Storting handelde *niet* onwettig, want de consulaatsquaestie staat *buiten* de Rijksacte. — Ik kan het niet helpen, maar ik vind deze dominees-redeneering óók al niet vrij van advokaterie, en zij wordt door den schrijver *zelven* m. i. veroordeeld, wanneer hij erkent: „ik stem toe, het zou het *christelijkst* geweest zijn wanneer Noorwegen dit aanbod (van den Prins-regent) had aangenomen." Wanneer het „christelijkste" voor een christen-leeraar niet meer *beslissend* is, wat moet men dan wel van niet-professioneele christenen verwachten?

P.S. Eerst heden (10 Maart '06), onder het corrigeeren dezer laatste vellen, krijg ik twee brochures in handen, die ik toch nog even memoreeren wil.

De eene is eene *tweede* brochure van Christopher Bruun „Til det norske Folk" II, door hem als antwoord op verschillende tegen hem gerichte aanvallen geschreven. Daarin constateert hij nog eens het welbekende, maar door de meeste Noren brutaalweg geloochende, feit dat al wie de revolutionaire daad van 7 Juni *niet* goedkeurde, in dat „vrije" Noorwegen eenvoudig *niet* aan het woord komen kon. „De bladen wilden niet opnemen wat wij schreven. De censuur, wier juk zoo juist in Rusland verbroken werd, werd naar Noorwegen overgebracht." En niet alleen het *schrijven*, ook het *spreken* werd den eerlijken man belet. „Mijn eigen kerkdeur werd door de politie voor mij gesloten, terzelfder tijde toen een menigte kerken weerklonken van lofprijzingen op den 7en Juni." Geen enkele drukker waagde het een vlugschrift, door hem geschreven, op de pers te leggen, en de éénige, die eindelijk bereid was het te doen, krabbelde den volgenden dag terug, want „men had hem telefonisch gedreigd." Toen heeft een *Deensch* boekhandelaar de uitgave op zich genomen.

Nogmaals herhaalt Bruun dat de daad van den 7en Juni *onrecht* is geweest, dat vrijwel *alle* juristen van de heele wereld *buiten* Noorwegen dit *volmondig*, en zelfs zeer velen *in* Noorwegen, maar dàn *fluisterend* en *onder vier oogen*, het erkennen, en dat helaas „het allergrootste deel van Noorwegens predikanten het volk *geholpen* heeft deze *zonde* te begaan."

De andere brochure is van Frits Hansen, een candidaat in de theologie en een „schoolbestuurder." Zij heeft den titel: „Vore Prester og 7de Juni." Ook hij erkent dat vrijwel de geheele predikantenwereld *mede* is gegaan met de revolutie, maar hij wijst op den geweldigen *dwang*, die op de leeraars werd uitgeoefend. De provisorische Regeering, die terstond na de afzetting des konings optrad, *gebood* uitdrukkelijk reeds op den 11en Juni de koninklijke familie uit het kerkgebed weg te laten, en men weet *wàt* in een Luthersche Staatskerk de gevolgen van ongehoorzaamheid aan de Overheid zijn! Ook *deze* man is, évenals Bruun, eerlijk genoeg om het een *leugen* te noemen dat koning Oscar *zichzelf* heeft afgezet of dat het *Zweden* was, dat de unie verbrak. „Het is zonneklaar, zegt hij, dat het *Noorwegen* was, dat den koning afzette en de unie ophief." En in woorden, die aan rondheid en eerlijkheid niets te wenschen overlaten, geeft Hansen aan zijn Noorsche revolutiemannen de schuld voor den geweldigen *haat*, die er thans in Zweden tegen Noorwegen heerscht en die z. i. maar àl te zeer *verdiend* is. Het Noorsche volk is *misleid*

door zijn leidslieden; de „vrije uiting van onze meening was gekneveld," zoowel ten opzichte van het *geschreven* als van het *gesproken* woord; het Storting heeft de Noren van hun „kiesvrijheid *beroofd*" en van de volkomen vrijheid naar eigen overtuiging te handelen, zooals de Grondwet hun die waarborgt; en „wij hebben ons ruw en brutaal tegenover onze Zweedsche broeders gedragen."

En dan de *geestelijkheid!* De primas der Noorsche kerk, de bisschop van Christiania, heeft rondweg verkondigd dat, zelfs wanneer het Storting *verkeerd* had gehandeld, het tòch de plicht der christenen was het te *gehoorzamen!* Een fraaie theorie, roept Hansen vol verontwaardiging uit! Moet niet een bisschop allereerst opkomen voor de majesteit van het *recht* en van de *waarheid*, desnoods tegen alle Overheid *in?* Is het bevel van den chef van het „Kirke-departement" machtiger dan het woord van God en de stem des gewetens? Helaas, in Noorwegens predikantenwereld werd het eerste het *meest* gevreesd! En 't walgelijkste van *alles* is dat nu onze lieve Heer de schuld, neen, de *eere* kreeg van wat er geschied was! „Dit is van den Heere geschied en het is een wonder in onze oogen," klonk het van honderden leugenlippen. „Het was *God* die het in Oscars harte gaf de wet op de consulaten niet goed te keuren, opdat hij daardoor zichzelf zou afzetten," en als de fraaie Ja-stemming gehouden zal worden, roept een dominé uit van den kansel: „nu moet gij *Ja* stemmen om uw *eigen* wil, om des *vaderlands* wil en om *Gods* wil!" En een ander donderde: „wee over den man, die vandaag *Neen* durft zeggen!"

Men heeft werkelijk de vrijheid *aan banden gelegd*, zoodra zij dreigde lastig te worden voor de machthebbers en geweldenaars in de regeering. Toen Christopher Bruun, die gehoorzaam aan het kerkelijk gezag, het besluit van den 7en Juni had *voorgelezen* in zijn kerk en het gebed voor den koning had *weggelaten*, nu ook, naar den drang zijns gewetens, wilde uitspreken dat hij deze daden *niet* kon goedkeuren, „werd hem dit *verboden* en hij *met geweld* daarin verhinderd." Behalve tallooze andere plagerijen en bedreigingen, die den eerlijken man ten deele vielen, werd hij door den „Kirkestatsraad" naar zijn departement opontboden, en deze heer „*beval* hem te zwijgen, beval hem dat *gestrengelijk*." Deze brave minister van eeredienst wilde hem zelfs *schorsen*, maar de slimme jurist Michelsen begreep het beter dan de kerkelijke fanatikus dat het niet wenschelijk is iemand *martelaar* te maken. Maar wie ter wereld zijn enghartiger dan *kerkelijke* partijmannen? In elk geval, in het „vrije" Noorwegen durfde men zóó weinig de vrijheid van dezen moedigen leeraar aan, dat de deuren der Johanneskerk door de *politie* voor haar wettigen voorganger *gesloten* werden! Maar op de *andere* kansels konden de „gehoorzame" praester „den God van Noorwegen" voor zijne „wonderbaarlijke uitredding en genadige hulpe" danken, en bisschoppen en dominees zonden den kloeken „Kirkestatsraad" hulde-adressen voor zijne correcte en kloeke houding.

Is het niet om van te *spuwen?*

Daarom, gaat Hansen voort, moeten wij *ernstig* er naar streven weer op goeden voet met Zweden te komen. „De achting voor ons volk en voor onze moraliteit is bedroevend geschaad." En niet alleen dat wij dringend noodig hebben met *Zweden*, waarmede wij op alle mogelijke manieren verbonden zijn, in een verhouding van eerlijke vriendschap te komen — ook voor *ons*, Noren, is een *zuivere* toestand noodiger dan brood. „Het gevoel voor *recht* en gehoorzaamheid aan de *wet* bij onze natie heeft door de geraffineerde

waarheidsverdraaiing een vergiftig zuurdeeg in zich opgenomen, dat ontbindend werkt op de zedelijkheid in ons openbare leven, en daardoor ook op de moraliteit van ons volk in zijn geheel. Het volk moet weer gewillig worden het licht der *waarheid* diep in zijn binnenste te laten indringen, en datgene, wat goed en schoon is, *af te scheiden* van wat leelijk en onwaar is. Het geldt hier het *leven* te redden door de *leugen* te ontmaskeren."

Kostelijke woorden! Al zijn zulke mannen op het oogenblik nog jammerlijk in de minderheid — ze *zijn* er dan toch, en hunne stem *zal* doordringen. Het Noorsche volk is *te* edel en *te* gezond van aanleg, dan dat het op den duur *tegen* zijn geweten-in zou *kunnen* voortleven. *Makkelijk* hebben zulke „eenlingen" het tegenwoordig daar *niet*, maar wie, die „En Folkefiende" kent, stelt den burgemeester met zijn „kompakte majoriteit" *hooger* dan den dokter?

Bladz. 118.

58. De vrij ingewikkelde regeling *hoe* de unie-koning in geval van oorlog zijne beide legers gebruiken mag en kan, wordt o. a. beschreven in Rudolf Kjellén, Unionen I blz. 42 verv. Maar dit is zeker dat het Noorsche leger vrij wat *minder* gevaar loopt dan het Zweedsche!

Bladz. 120.

59. Men denkt telkens aan de woorden:

Peer Gynt, af stort est du kommen,
og til stort skalst du vorde engang! (P. G. II).

Bladz. 122.

60. Geen wonder dan ook dat onder de vele vereenigingen, door Zweden en Noren gemeenschappelijk gevormd, en die in deze dagen werden opgeheven, allereerst de *juridische* tijdschriften hunne *gemengde* redactiën verloren! De justitsraad Trygger, een van Zweden's meest bekende juristen, motiveerde aldus zijn uitgaan uit de redactie van het „Tidskrift for Retsvidenskab:" samenwerking tusschen Noorsche en Zweedsche rechtsgeleerden is *onmogelijk*, zoolang de Noren niet inzien dat daarvoor enkele onmisbare voorwaarden noodig zijn. „Eene daarvan is dat de Noren hunne geschillen met ons niet langer willen oplossen door advokatenkunstjes, maar eene vertolking van het recht en van de feiten aannemen, die voortkomt uit een ernstig streven de eischen der gerechtigheid te vervullen. In deze droevige jaren hebben zij echter getoond dat het werkelijke *recht* voor hen *niets* beteekent, ja dat zij zich niet te goed rekenen de meest openbare wetskrenking te begaan om hunne daden te dekken. In die verkrachting van het feitelijke *recht* hebben Noorwegen's meest geëerde juristen deelgenomen of ten minste er niet tegen geprotesteerd." En daarom treedt Mr. Trygger uit de redactie van het Noorsche blad uit, en breekt hij allen officieelen band met zijne Noorsche confraters af, tot tijd en wijle zij eerlijk schuld belijden en het advokaten-geknoei van Minister Michelsen c. s. afkeuren. Ik hoop dat de eerlijke Zweed dien dag nog *beleven* zal.

61. Herhaaldelijk heeft het mij getroffen in de oude Noorsche geschiedenis hoe sterk bij dit volk eenmaal het wettig verkregen *erfrecht*, de *bloedsverwantschap* gold ten opzichte van hun koningen. Herhaaldelijk kwam het voor dat vorsten, die over beide, of ook wel alle drie de Skandivavische rijken heerschten, door Zweden en Denen verworpen werden, terwijl de Noren hun en hun erfgenamen trouw bleven, zelfs al hadden zij heel weinig goeds van

deze koningen ondervonden. Zoodra de wettige *afstamming*, van vaders of ook maar van moederszijde, van een der oude koningsgeslachten bewezen was, kon de pretendent *altijd* op den steun der Noorsche boeren rekenen.

Bladz. 123.

62. Even onmogelijk als de eisch aan Arnold Grothusen, den leermeester van prins Sigismund Vasa, eenmaal gesteld dat hij den prins zou opvoeden in den godsdienst „till hopp om bägge rikena," met de mogelijkheid dat hij zoowel over het Protestantsche Zweden als over het Katholieke Polen zou komen te regeeren. Zulk een tweeslachtig religiesysteem zou nog *eerder* kunnen gevonden worden, dan een vorst, die Zweden *en* Noren bevredigde!

Bladz. 130.

63. Var vid god tröst och låt icke göra eder till fotgängare. I ären så edel och stolt till sinnes, och ett helt rike är i edra händer; spelen därför visligen. Att stiga af hästen och låta en annan rida synes rimma sig illa.

64. De oude beschrijving van Tegnér is nòg passend:

Men svaghed, vankelmod och halfhed stifta
Nu, såsom förr, allt ondt i Svea land,
Förslappa sinnet, folkets blod förgifta,
Och nära splitets orm och tvedrägts brand.

Bladz. 131.

65. De redenaar is om deze zijne predikatie aangeklaagd bij de rechtbank, maar nadrukkelijk heeft hij zijn recht, ja zijn plicht gehandhaafd te spreken zooals hij deed. — Aan „vrijmoedige" predikanten heeft het in Zweden nooit ontbroken. Toen de hofprediker Johannes Carlsberg eens, in tegenwoordigheid van den koning (Karel XI) de hardheid gispte, waarmede zekere maatregelen der regeering werden uitgevoerd, riep de koning midden onder de preek uit: „gij predikt oproer in de harten mijner onderdanen," waarop Carlsberg eenvoudig antwoorde: „gave God dat ik oproer kon prediken in Uwer Majesteits eigen hart!" De koning had den edelen zin hem spoedig daarop tot bisschop te benoemen. Maar .... *alle* koningen zijn niet van den ziele-adel van een Karel XI!

Bladz. 132.

66. *Hij* mag de woorden van de edele Solvejg (P. G. III) overnemen:

Jeg vidste ikke trygt, hvad sind du [Norge] åtte;
Jeg vidste kun trygt, hvad jeg skulde og måtte.

Bladz. 139.

67. Terecht zegt Sjögren (Sv. Hist. IV blz. 284), na het tragisch leven van den genialen Gustaaf III beschreven te hebben: „Genialiteit is voor een koning niet genoeg, ja nauwelijks noodig; maar als onafwijsbare eisch staat de plicht om met trouwen zin en eerlijken wil zich te houden aan *recht* en *waarheid*." Dàt geldt ten volle van koning Oscar II.

68. Tegnérs poëtische *uitwissching* der grens is dus niet bewaarheid — integendeel, die grens is *scherper* getrokken dan ooit te voren!

Lik Janus med två anlet, mellan hafven
Hon trygg mot öster och mot vester ser,
Och fjällens gränsrygg är och blir begrafven,
Den söndrande fins ej på jorden mer....

69. Het duldt geen twijfel of de tot dusver bestaande grensvestingen in Noorwegen waren *tegen Zweden* gericht, al is het ook te bewijzen dat *sommige* daarvan weinig of geen bedreiging voor dat land konden uitmaken. In haar *geheel* deden zij dat zeker wèl, en de publieke opinie zag ze ook wel degelijk als zoodanig aan. Geen wonder dat Zweden thans den eisch stelde, wanneer het door tot de opheffing der unie mede te werken, geen *steun* meer van Noorwegen, bij conflicten met den een of anderen vijand, te wachten had, althans de zekerheid te ontvangen geen *gevaar* meer van dat land te vreezen te hebben. Opzettelijk geef ik hier eens het oordeel van twee *Noren* over deze zaak weer. Het eene neem ik uit „de Nieuwe Rott. Cour." over, het andere uit „Svenska Dagbladet."

„Een Noor heeft het in de Kölnische Zeitung over de Noorsche grensvestingen in het Zuiden van het land, die Zweden gesloopt wil hebben. Hij herinnert eerst, dat er reeds in de Middeleeuwen in het zuidelijke deel des lands Noorsche vestingen gelegen hebben. In het jaar 1016 legde koning Olaf de Heilige Sarpsborg aan. Nadat het in 1567 door de Zweden verwoest was, werd het door Frederikstad vervangen. Sedert het midden der 17e eeuw is die stad een vesting gebleven. Akershus in Kristiania is ouder dan 1300 en Bohus, dat in 1308 door koning Haakon V aangelegd werd, is langen tijd de voornaamste vesting van Noorwegen geweest. Toen Zweden 1658 Bohuslen aan Noorwegen ontnam, moesten de Noren nienwe sterkten bouwen. Zoo werden Kongsvinger ten N.O. van Kristiania en Frederiksten, die vroeger van weinig beteekenis waren, op het eind der 17e eeuw tot voor dien tijd sterke vestingen gemaakt. En toen in 1895 Noorwegen met een oorlog met Zweden bedreigd werd, achtten de Noren het noodig eenige nieuwe sperforten te bouwen, nu de verbindingswegen tusschen de twee landen verbeterd waren. Zoo ontstonden de sterkten Oerje en Urskog. Maar alle deskundigen hebben sedert 1814 de meening verkondigd, dat dit gedeelte van Noorwegen ook voor de verdediging van de unie versterkt moest worden.

Geen van deze sterkten, vervolgt de schrijver, is een vesting in den Europeeschen zin, geen draagt een offensief karakter; er zou geen aanmerkelijke troepenmacht gelegerd kunnen worden. Het zijn slechts bescheiden sperforten aan de wegen naar Kristiania. Dat blijkt reeds uit de kleine som gelds die de vier genoemde sterkten aan aanleg gekost hebben, n.l. 3.080.000 mark. Wel heeft de gesteldheid van het terrein geholpen om daarvoor nog vrijwat uit te richten, want er behoefde weinig gebouwd te worden; door de rotsen te laten springen kreeg men de noodige werken.

Nu willen de Zweden, dat de Noren de nieuwe vestingen sloopen, en bieden daarvoor in ruil aan een stuk van hun land onzijdig te maken dat voor hen in militair opzicht van geen beteekenis is. De kortste operatielijn van de grens naar Kristiania is 90 K.M. lang, en van de grens naar Stockholm 600 K.M. Nu zou Noorwegen een strook van 35 tot 45 K.M. nog onbevestigd moeten laten, en juist een streek, die voortreffelijk voor de verdediging van de hoofdstad geschikt is. Bovendien liggen de Noorsche vestingen niet vlak op de Zweedsche grens. De kortste operatielijn van Kongsvinger naar de grens is ruim 65 K.M. lang, van Urskog 45, van Oerje 6, van Frederiksten naar het Oosten 25 en naar het Zuiden 30 K.M. De beide eerste liggen dus ongeveer halverwege de grens en Kristiania. Frederiksten is door de Iddlfjord in het Westen van

Zweden gescheiden, zoodat een aanval van hier uit geheel buitengesloten is. Dan staan die vestingen niet op zich zelf, maar behooren zij in een reeks versterkingen, die Kristiania ook in het Z. en W. verdedigen.

Ze te sloopen zou dus zooveel beteekenen, dat wij den eenen kant van ons huis neerhalen, zoodat het open komt te liggen voor het Zweedsche leger, dat in 1902 zijn reorganisatie begonnen is en over eenige jaren drie of viermaal sterker zal zijn dan het Noorsche. Mag de sterkere militairen borgtocht van den zwakkere eischen? De versterkingen zijn ook op voorstel van koning Oscar aangelegd. Hij kon zich op het andere standpunt plaatsen. Al lang heeft men bovendien begrepen, dat een vijand van buiten, die Skandinavië aanvalt, uit de goede havens van Bohuslen vooruitdringen en uit het O. een aanval doen kan op Kristiania, dat in het midden van het schiereiland ligt, terwijl Stockholm in de peripherie ligt. Wanneer Zweden weer tot kalmte is gekomen, zou het zelf zich bitter beklagen, wanneer Noorwegen, dat een vertrouwbaar vriend kan worden, deze vestingen gesloopt had." —

Heel *anders* oordeelt de ingenieur Jörgen Ebbesen Castberg, de broeder van het Stortingslid Johan Castberg, die een der heftigste tegenstanders van Zweden en van de Zweedsche voorwaarden was, wat den meer bezadigden Jörgen aanleiding gaf zich in een „open brief" tot zijn broeder te richten. Na openhartig zijne meening te hebben uitgesproken dat de unie niet anders dan door *wederzijdsche* opzegging van het contract kan worden opgeheven, komt hij op het teere punt der grensvestingen, en zegt daarover: „Broeder, gelooft gij dat het Storting de zaak des vredes dient door met de eene hand *moordnesten* aan de Zweedsche grens te bouwen, en met de andere hand den vredesprijs van den Zweed (Nobel) uit te reiken? Bedenkt u wèl! Noorwegen heeft de vaan der idealen *hoog* opgeheven en het staat, wat zijne ontwikkeling betreft, in menig opzicht *vóóraan* in de rijen der natiën, maar juist dáárom behooren de vruchten dier ontwikkeling zich te toonen in liefde tot vrede en eendracht met alle volken. Laat de vestingen, die zulk een vrede bedreigen, onschadelijk worden gemaakt. Laat, evenals Japan en Rusland er van afgezien hebben grensvestingen op het eiland Sachalin aan te leggen, zoo ook Noorwegen en Zweden een overeenkomst sluiten om de grens van hun rijken niet te versterken. Daardoor zou Noorwegen Zweden's onverdeelde achting en welwillendheid verwerven, en daardoor zullen beide volken *grootere* waarborgen voor een zelfstandig en gezegend nationaal leven hebben verkregen, dan een heele rij vestingen aan weerskanten van de grens zou kunnen verschaffen. Laat ons ook bedenken dat hij, die gewillig is vrede en verzoening aan te bieden, de *sterkste* is, en dat die *zwak* is, die door zelfzuchtig eigenbelang vergeet dat wij allen leden zijn van ééne groote familie, de menschheid, en dat wij daardoor *onszelf* schaden wanneer wij *anderen* schaden, en dat wij ons *eigen* geluk bevorderen, wanneer wij het dat van *anderen* doen."

Bladz. 143.

70. Onwillekeurig denkt men hier aan de woorden van den Dovregubbe (P. G. II):

Ja stop, min gut!
du har også nogle tilsagn at give!
Brydes ét af dem, er hele pagten brudt,
og du slipper ikke herfra ilive.
For det første må du love, at du aldrig ændser

hvad der ligger udenfor Rondernes grænser...
Peer Gynt.
Får jeg kaldes for konge, så holdes det let.

En wat nu verder ons Noorsche drankje betreft, dat we u voor zullen zetten:

Dovregubbe.
Spørg ej om den smager sur eller sød;
hovedsagen er, det får du ej glemme,
den er brygget herhjemme!

Het moet voor koning Haakon zeer bemoedigend zijn te vernemen, dat de bescheiden Bjørnson hem al vrij spoedig na zijne overkomst eene marque de bonne conduite heeft gegeven, en — „et Normands-ord står fast som Dovrefjelds-klipper, det véd du," zooals grosserer Rummel bij Ibsen zegt. Aan een correspondent van het Deensche blad „Nationaltidende" heeft de ongekroonde monarch over zijn nieuwbakken vorst verklaard: „De koning is een schoon man met een innemend optreden; hij spreekt de Deensche taal zoo goed als de beste, en wordt natuurlijk door allen verstaan. Ik heb hem óók een van zijne korte toespraken hooren houden. Hij heeft een goede stem, een mooie voordracht en is representatief. Wat hij *meer* is zal de toekomst moeten uitmaken. De koningin heeft iets stralends over zich. Zij maakt den indruk van goed en verstandig te zijn. Zij is ongetwijfeld impulsiever en vroolijker dan men bij eene officieele ontmoeting te zien krijgt. Ik hoor dat beiden herhaaldelijk gezegd hebben zich in Noorwegen geheel *thuis* te gevoelen. Ja, daar komt ongetwijfeld *een samenleven tot stand tusschen het koningspaar en het volk*, dat van kultureele beteekenis wezen zal." (Zie Svenska Dagbl. 13 Jan. 1906).

„Det må vaere en stor nådensgave at kunne se alt i et så smukt lys," zegt Fru Bernick in Ibsen's Samfundets støtter.

Bladz. 144.

71. Däär zit-'m de knoop! Een koningschap met voorname verbintenissen brengt *invloed* en *geld* aan. Wij denken hier onwillekeurig aan Peer Gynt, die *keizer* werden wil, en die op de vraag van von Eberkopf wàt toch wel het „gyntske *selv*" (vrij vertaald: „het Noorsche *Ik*") mag wezen, antwoordt:

Det gyntske *selv* — det er den hær
af ønsker, lyster og begær;
det gyntske selv, det er det hav
af indfald, fordringer og krav,
kort alt, som netop *mit* bryst haever,
og gør at jeg, som sådan, lever.
Men som Vorherre traenger muldet,
skal han bestå som verdens Gud,
så har jeg og behov for guldet,
skal jeg som kejser ta'e mig ud.
(Peer Gynt IV).

72. Det er Dovregubbens tale!
Han er den vise og du den gale! (P. G. II).

Bladz. 147.

73. Overgenomen uit de Nieuwe Rott. Cour. van 22 Oct. 1905.

Bladz. 153.
74. „I det vaesenlige" zegt „Morgenavisen" van 12 Nov. 1905, waaraan ik dit verslag ontleen.

75. Nl. de volksstemming over de vraag: zal aan prins Karel van Denemarken de Noorsche koningskroon worden aangeboden? Men stemde, evenals de vorige maal, met *Ja* of *Neen*.

Bladz. 154
76. At det, som det kommer an paa, det er Folkets egen Evne til at fylde Forfatningen.

Bladz. 155.
77. Til Gjennemførelse af et frit Folks Selvbestemmelseret.

Bladz. 156.
78. Door de opzegging der unie met Zweden geboren.

79. Uit deze loslippigheid van den Noorschen minister blijkt dus dat de Noorsche Regeering zich niet ontzien heeft, *terwijl* zij nog antwoord wachtte op haar verzoek om een prins uit het Huis Bernadotte tot koning te mogen benoemen, reeds met den Deenschen prins te onderhandelen, en dat deze desnoods bereid zou zijn geweest aan 't hoofd van het Noorsche leger den broederoorlog met Zweden te openen, wanneer de wijsheid van den grijzen koning dezen gruwel niet verhoed had. Ik kan niet zeggen dat deze onnoodige mededeeling — die, aan den vooravond van den verkiezingsdag ook als verkiezingsmanoeuvre niet meer dienen kon — den eerbied voor de Noorsche politici en — den nieuwen Noorschen koning verhoogt. De bezadigdheid van 's prinsen grootvader, den ouden Christiaan van Denemarken, wist dit fantastische en gevaarlijke spel bijtijds te verijdelen. Laat ons hier echter aanstonds aan toe mogen voegen dat volgens een interview van een correspondent van „Helsingborgs Dagblad" met den heer Berner, president van het Storting en voorzitter van de commissie, die prins Karel het koningschap ging aanbieden, Berner over deze zaak zich aldus heeft geuit: „Ik houd mij overtuigd dat Michelsen's uitspraak in de Zweedsche pers verkeerd is toegelicht. Prins Karel had verklaard dat hij het aanbod der Noorsche kroon *niet* wilde aannemen vóór het was uitgemaakt hoe het met de Bernadotte'sche candidatuur zou gaan, en bovendien moest hij toch eerst de goedkeuring van zijn oom hebben. Koning Christiaan was in deze zaak van dezelfde meening." (Zie Svenska Dagbl. 21 Nov. „Den Norska deputationen interviewad.")

Bladz. 157.
80. Zweden.

Bladz. 159.
81. Hoe men op allerlei manieren de stemmers bereikte, blijkt ook uit deze passage uit een brief, die mij een vriendin uit Bergen schreef (dd. 11 Nov.) „Ik maakte met drie vriendinnen een heerlijke avondwandeling in den prachtigen maneschijn, toen wij op eens een reusachtig JA zagen schitteren op „Ulriken" (een rots bij Bergen). Dit „Ja" was van fakkels gevormd, bijna op den top van den berg, en men kon het overal in de stad zien, opdat het onze goede Bergenserne zou vermanen monarchaal te stemmen. Het was een grootsch gezicht."

Bladz. 170.

82. Dovregubbe-Bjørnson zal het Håkon wel inpeperen:

Det *må*, skal du her vorde herre!
Dernaest må du laere at saette pris
på vor jævne hjemlige levevis, etc. etc. etc.

Wij willen hopen dat hij tegen het *allerlaatste* medicament, de operatie met „glasmestertojet" even beslist zal protesteeren als Peer Gynt!

Bladz. 174.

83. Het is wel de moeite waard op dit Skandinavisme nog eens even terug te komen.

Sedert lange jaren vierden de Lund'sche studenten een „midvinterfest," dat een overwegend *Zweedsch* karakter droeg, maar onder den invloed van het Skandinavisme gaandeweg tot een *Noordschen* [1] feestdag werd, waartoe Noorsche en Deensche studenten werden uitgenoodigd, en waar gloeiende verbroederings-speeches, vol harte-unie-verklaringen bij schuimende bekers en onder broederlijke omhelzingen, werden afgestoken. Ook in dit jaar waren er vele studenten, die ondanks het gebeurde in Noorwegen en de zeer duidelijke sympathie van Denemarken voor de Noorsche revolutiemannen, toch het jaarlijksche feest wilden houden, maar aanstonds vond deze gedachte ook zeer besliste bestrijding. Sommigen wilden den *Noordschen* feestdag in een zuiver-*Zweedschen* veranderen, waarop alléén afgevaardigden van de andere *Zweedsche* hoogescholen zouden worden geïnviteerd. Anderen vonden dit bedenkelijk, omdat de uitsluiting van Noorsche en Deensche studenten als eene opzettelijke onvriendelijkheid zou worden opgevat, en wenschten daarom het geheele feest dit jaar te doen vervallen. Weer anderen bepleitten den ouden gemeenschappelijken Noordschen feestdag ter wille van het „Kultuurskandinavisme," dat h. i. hooger stond dan „nationale bekrompenheid en gevoeligheid."

Ik heb het uitvoerig verslag van een academisch dispuut over deze gewichtige vraag gelezen, en neem hieronder de rede van zekeren fil. lic. Herman Söderbergh (zeer verkort) over, omdat zijne woorden mij bijzonder juist voorkomen, en, naar ik meen, wèl als uitdrukking van *zeer* vele Zweedsche patriotten kunnen gelden.

Spreker verklaarde niet te kunnen *begrijpen* wáárom de Noren met alle geweld de unie wilden verbreken, maar hij ging uit van het *onloochenbare feit* dàt zij de unie als een onverdragelijken last beschouwden, een last zelfs zóó groot dat zij er de verschrikkingen van een *oorlog* voor over hadden. Dit feit bewijst dat er bij de Noren zùlk een diepgewortelde afkeer tegen Zweden en al wat Zweedsch is bestaat, dat de volksziel daar te lande absoluut *niets* van ons weten wil. Daarom braken zij het huis, waarin wij samen woonden, *af* en zoo kwamen wij er *uit*.

Wij hadden nabùren: de Denen. Al wederom *begrijpt* spreker niet wáárom deze buren zich aanstonds zoo heel *gemakkelijk* in het Noorsche en zoo heel *bezwaarlijk* in het Zweedsche standpunt ten opzichte der unieverbreking konden

[1]) Ik onderscheid het *Noordsche*, als de drie Skandinavische landen en het Zweedsche Finland omvattende, van het *Noorsche* standpunt, dat alleen van Noorwegen uitgaat. (*Nordisk* en *Norsk* in het Zweedsch.)

vinden, maar hij gaat alweer uit van het *onloochenbare feit* dat men in Denemarken aldus gezind was, en blijkbaar Zweden *niet* begrijpen noch waardeeren kon.

Tegenover deze beide onloochenbare *feiten* verliest het „Studenten-Skandinavisme" zijn recht van bestaan, en is er geen reden het Noordsche feest wederom te doen plaats hebben.

Ook *ik* hoop, ging spreker voort, op eene wederopleving van het Skandinavisme, maar dat kan alléén plaats hebben bij-achting voor onszelven en bij wederzijdsch respect. Noorwegens volk heeft ons de deur uitgezet; Denemarken heeft zich aan den omgang met ons onttrokken — nu vind ik het met de achting voor onszelven onvereenigbaar het eene land te vleien en het andere achternà te loopen. Op *die* wijze wint men geen respect. Zijn daar *mannen* in Denemarken en in Noorwegen, dan moeten zij zelven zulk een weinig fijnvoelenden, opdringerigen en ongenooden gast terugwijzen.

Gekwetste trots is geoorloofd, en de beleefdste vorm, waarin zich die toonen kan, is een *koele teruggetrokkenheid.* Moge dit voorloopig ons Skandinavische programma zijn!

Inmiddels hebben wij heel wat in ons eigen volk te doen. Onze gekwetste trots heeft ons doen begrijpen dat wij ons onderling *vereenigen* moeten. Dat toont ook de voortgang der liberale denkbeelden en het optreden van een liberaal ministerie. Wij hebben te midden van al die mooie „broeder-demonstraties" tegenover *vreemden* onzen *eigen* broederzin tamelijk verwaarloosd. Laat dàt nu ànders worden! Laat ons daarom in plaats van het Noordsche feest voor 't eerst een *Zweedschen* feestdag organiseeren met *Zweedsch* program, en in vereeniging met kameraden van Zweden's universiteiten en hoogescholen. Zweedsche studenten vormen een kostelijken schakel in den band der *vereeniging*, die wij behoeven. Maar niet alleen voor een *feest*, neen voor gemeenschappelijken *arbeid* moeten wij ons vereenigen! Door onszelven te consolideeren richten wij geen *muur* op rondom ons en het onze — neen, maar aldus hervinden wij onszelven en bewijzen wij aan onze buren wàt wij vermogen. Zoo zullen wij achting voor onszelven en respect bij anderen winnen. En aan die winst zal zich dan zeker een andere paren: wanneer men in waarheid ons heeft leeren achten, dàn zal men ook in waarheid gaarne met ons samenzijn. Dàn zal ook de sympathie opgroeien en dàn kunnen wij er aan denken het Skandinavisme opnieuw op te bouwen. Moge dat na niet àl te langen tijd mogelijk zijn!

Maar zooals de zaken nù staan, zij onze leuze: koele terughoudendheid naar *buiten* en consolideering naar *binnen!*

Bladz. 176.

84. Oorlogsverschrikkingen. Leonid Andrejew, een talentvol Russisch schrijver, heeft in een boek „De Bloedlach" (fragmenten uit een gevonden handschrift over den Russisch-Japanschen oorlog) in aangrijpende tooneelen het vreeselijk lijden geschilderd, dat op de slagvelden van Mantsjoerije is doorstaan. We nemen hier iets over uit wat „Vrede door Recht" als vierde fragment te lezen gaf:

„. . . . Die prikkeldraad-versperringen hebben een vreeselijke uitwerking. Als slangen slingeren de draden zich om de soldaten heen en verstrikken ze

in doodelijke omhelzingen. De soldaat, die nu met doorschoten longen in 't hospitaal ligt, heeft gezien, hoe zulk een strak gespannen draad, aan het einde doorgehakt, fluitend door de lucht gierde en drie soldaten omslingerde. De scherpe punten verscheuren de kleeren en boren zich in het vleesch, zoodat de soldaten, huilend van pijn, als razenden ronddraaien. Een hunner door een kogel getroffen, hing reeds dood tusschen de draden en de twee anderen sleepten hem achter zich aan, totdat er ten slotte maar één in leven was, die zich tevergeefs van hen trachtte te bevrijden. Een krankzinnig spel dreven daar de dooden met de levenden, alles krijschte en viel over elkander heen — totdat ten slotte de geheele menschenklomp onbeweeglijk nederlag.

Hij vertelde dat stellig meer dan twee duizend man in de prikkeldraadversperringen waren omgekomen. Terwijl de soldaten de draden doorhieuwen en zich trachtten los te maken, stortte de vijand onafgebroken een regen van kogels en projectielen over hen uit. Hij verzekerde mij, dat dit het vreeselijkste uur was dat hij ooit had doorleefd, en dat de aanval beslist in een sauve qui peut zou zijn geëindigd, indien de ongelukkigen maar geweten hadden in welke richting te ontvluchten. Maar onverbiddelijk volgde de eene op de andere, totdat zij in dat gruwelijke net van tien of twaalf versperringen geheel de bezinning verloren. Daarachter gaapten de diepe kuilen en loopgraven, op den bodem voorzien van palen met scherpe punten. Niemand vond een uitweg in dien vreeselijken doolhof, waar de dood hoogtij vierde. Sommigen sprongen blindelings in de diepe trechtervormige kuilen, werden op de scherpe punten gespietst en trappelden en dansten daar in de diepte, zooals de harlekijnen spelen. Nieuwe lichamen vielen op hen neer en drukten de punten nog dieper in borst of rug. Spoedig was de geheele stilwachtende kloof veranderd in een heksenketel van bloed-overstroomde, deels levende, deels doode schepselen. Overal staken uitgestrekte armen omhoog en handen waarvan de vingers krampachtig samentrokken en naar alles grepen. Wie eenmaal in dezen val geraakte was reddeloos verloren, want honderden sterke blind-grijpende handen pakten in hun radeloosheid armen, beenen, of kleederen beet, omklemden ze als met ijzeren schroeven, drukten ze neer of grepen naar de keel en wurgden ze. Velen liepen als beschonkenen recht op de versperringen aan, bleven er in hangen en schreeuwden om hulp, totdat een kogel een einde aan hun leven maakte."

Is het theoretisch en practisch *opleiden* tot zulke gruwelen toch niet een *zonde* voor God en een *schandvlek* voor elke beschaafde natie? Wat beteekenen tegen *zulke* slachtingen op groote schaal zelfs bloedige tweegevechten uit den goeden ouden tijd, als Molin ons er een heeft afgebeeld?

Trouwens in dien „goeden ouden tijd" kwamen zulke tweegevechten ook wel op groote „feestgelagen," bijv. bij bruiloften of.... begrafenissen voor! Wanneer wijn of bier de gemoederen verhit had, en men oude veeten weer had opgerakeld, kwam het — vooral in Småland — wel voor dat de twee vijanden door een gordel aan elkaar werden vastgebonden, welke band niet werd losgemaakt voor één hunner den ander zóó met zijn lange mes had toegetakeld, dat hij het leven er bij had ingeschoten. „De vrouwen namen daarom sveplinne, lange linnen doeken, waarin men de lijken inwikkelde, mede wanneer zij haar mannen naar een feestmaal vergezelden," verhaalt ons Sjögren. Zij moeten toch *sterke* zenuwen gehad hebben, die Svea-vrouwen van voorheen!

Bladz. 180.

85. Het nog al streng gescheiden-zijn dezer verschillende „nationer" maakt het voor eene *algemeene* werkzaamheid, gelijk de groote wereld-vereeniging der christelijke studenten die oefent, niet gemakkelijk de verschillende jongelui te bearbeiden. Toch doen de „kristliga studentförenigarne" aan de Skandinavische en Finsche hoogescholen wat zij kunnen, om de christelijk-gezinde broeders en zusters te vereenigen, en slapende gewetens wakker te schudden tot den dienst des Heeren. In Uppsala telt de vereeniging 157, in Lund 60, in Stockholm 25 leden, mannelijke zoowel als vrouwelijke. Er worden Bijbelkringen, zendingsbidstonden, lezingen, zomerkampen gevormd, tout comme chez nous, maar de beweging heeft nog niet veel kracht en diepte. In Denemarken vooral schijnt de onderlinge partijschap tusschen de verschillende christenstudenten nog al groot te zijn, maar ook Uppsala en Lund hebben met groote moeielijkheden te kampen. Overal is een verwakkering in de *zendingsliefde* op te merken, die zich ook in de vorming van eene afzonderlijke „studentmissionsförening" uitte. Het zijn evenwel helaas in *overgroote* meerderheid de theologen, die zich aan deze beweging aansluiten; zoo gaarne zou men ook onder de leden der *andere* faculteiten besliste belijders van den Christus aantreffen. Dat ze er gelukkig wel *zijn* bleek ook uit de 3—7 Mei 1905 in Zeist gehouden wereldconferentie. Zie: Bericht von der Konferenz des christl. Studenten-Weltbundes, en verder, voor Skandinavië, bladen als: *Excelsior*, organ for Nordens kristeliga studentförbund, en *Mot målet*, organ för kristliga föreningen af unge män och för Uppsala kristliga studentförbund, benevens de brochure: Frivillige studenters missionsförbund i de nordiske lande (F. S. M. F.), hvad det er og hvad det vil. Kristiania 1898. Zeer interesseerden mij ook de „Studenten traktater," korte, warme roepstemmen tot de gewetens der jonge studenten. Voor de gymnasiasten wordt óók het goede gezocht, gelijk ook blijkt uit: *Uppåt!* Organ för den kristliga gymnasiströrelsen.

De beweging is nog steeds in hare *leerjaren*. De warme, spoedig tot geestdrift ontvlamde Zweedsche studenten luisteren *gaarne* naar iemand, die hen met ernst op hun plicht den Heer te belijden wijst, maar zij hebben over het algemeen weinig persoonlijke *geloofsverzekerdheid*. Ook in dit opzicht hebben hunne geestelijke toestanden veel overeenkomst met de onze. Zij zijn sterk in het theoretiseeren, beraadslagen grondig en langdurig over de wijze, waarop zij zullen handelen, en hebben zij eindelijk een besluit genomen, dan *rusten* zij bij de liefelijke gedachte tot een beslissing gekomen te zijn. Van „aanpakken" komt dan vooreerst niets. Eene zaak energiek aan te grijpen en door te zetten ligt niet in hun aard, en wordt al spoedig als iets „Engelsch" bestempeld en veroordeeld.

Voor de meer *sociale* vraagstukken hebben zij grooter belangstelling dan voor de zuiver *religieuze*. Zelfs de gymnasiasten wonen reeds voordrachten over sociale onderwerpen bij, en de arbeid bijv. onder fabrieksarbeiders en -arbeidsters, avondcursussen in de vakken van het lager onderwijs en in zendingsgeschiedenis en derg. vinden gewillige harten en handen. Zingen doen velen hunner, vooral ook onder de studentinnen, voortreffelijk, en zij hebben allen eene groote gave om te *bewonderen* wat elders ten goede wordt gedaan; maar zelven *handelend* op te treden ligt niet zoo in hun aard. Wanneer er eenmaal eene *algemeene* ontwaking van het geloofsleven bij hen komt, zal men

nog *groote* dingen zien gebeuren. *Wanneer* een Skandinaviër *geheel* voor den Heer gewonnen is, is hij ook een kostelijke kracht in Zijn dienst.

86. In vroegere tijden, vooral onder het Gustaviaansche régime, werden vaak de *zonderlingste* benoemingen tot bisschop gedaan. Het was voldoende om bij den koning in gunst te staan, of zekere letterkundige verdiensten te hebben, om tot deze kerkelijke waardigheid geroepen te worden, zelfs al had men nimmer aan theologie „gedaan" of zich door kerkelijken zin onderscheiden. Nog in de dagen van Tegnér was het niet veel beter, en men herinnert zich hoe niet alleen vele tijdgenooten, maar ook de bisschop van Vexiö zelf, zich over de bisschopsmuts, op Tegnérs vroolijken schedel gedrukt, verbaasden. *Tegenwoordig* heeft de kerk zelve veel *meer* invloed bij deze benoemingen.

Bladz. 181.

87. Enkele staaltjes uit deze kerkelijke wet!

Kap. I. § 1. „In ons koninkrijk en deszelfs onderhoorige landen moeten allen alleen en uitsluitend belijdenis doen van de christelijke leer en het geloof, hetwelk gegrond is in Gods heilig Woord, de profetische en apostolische schriften van Oud en Nieuw Verbond, en vervat in de drie hoofd-symbolen: het Apostolicum, het Nicaenum en het Athanasianum, evenals in de onveranderde Augsburgsche Confessie van het jaar 1530, herhaald in het Concilie van Uppsala 1593, en in het zoogenaamde Liber Concordiae verklaard; en allen die in den leeraarstand aan kerken, academiën [gymnasia] of scholen arbeiden, zullen bij hun ordening zich tot de belijdenis van deze leer en confessie verbinden." — § 2. Den leeraars en al dien anderen, van welk beroep zij ook zijn, wordt bij deze ernstiglijk verboden dwalingen te bedenken en te verbreiden of aanstootelijke beweringen te bezigen, en daarmede Gods gemeente te bekommeren of te ergeren. Doet iemand dat, en schikt hij zich niet naar voorafgegane ernstige vermaning, dan zal hij na wettig onderzoek en rechtspraak voor een afvallige gehouden worden, [uit zijn ambt ontzet en uit het rijk verbannen worden. Een ieder, die geheel afvalt van onze ware religie, wordt evenzoo gestraft en mag geenerlei erfenis, recht of gerechtigheid binnen Zwedens grenzen genieten].

Kap. II. Onder § 2. „Zijne Majesteit de koning vindt het zeer ergerlijk dat sommige predikanten zóó met elkander in strijd zijn, dat wat de eene predikant op den kansel leert en drijft, van dezelfde plaats door een ander voor dwaling wordt uitgekreten, en dat hij aldus alles doet wat hij kan om zijn ambtgenoot verdacht te maken, waardoor de eenvoudigen geërgerd kunnen worden en in de kennisse en beoefening des geloofs in onzekerheid geraken." Waarop dan nader verklaard wordt hoe Z. M. wil dat men met zulke Evangeliepredikers handelen moet.

Kap. III. § 10. „Joden, Turken, Mooren en heidenen, die in ons rijk binnenkomen, moeten in onze ware leer onderwezen en tot doop en christendom bevorderd worden; wanneer zij, die hiervoor te zorgen hebben, dezen plicht verzuimen, zullen zij daarover vermaand worden." — Onder § 11. „Zijne Majesteit heeft besloten dat een kind, hetwelk 320 dagen na den dood des mans geboren is, als een onecht kind beschouwd moet worden."

Kap. XIII. § 2. „De muziek met orgels en instrumenten gemaakt mag niet zoolang gerekt worden, dat de gemeente daardoor in haar lied belemmerd

worde God met eigen stem te loven, hetwelk ordelijk en eendrachtig moet geschieden, noch te snel, noch te langzaam; de predikant behoort hierop te letten. [Van Vastenzondag tot Paschen moet alle muziek zwijgen.]"

Kap XV. § 11. „[Niemand mag kerkelijk gehuwd worden, die Luthers catechismus niet kent en niet tot 't H. Avondmaal is toegelaten.]" A. en E., beiden tot de Zweedsche kerk behoorende, maar van welke E. niet tot het Zweedsche Avondmaal was toegelaten, waren wettig door een daartoe bevoegd methodistisch predikant gehuwd. Maar Zijne Majesteit verklaarde het huwelijk voor *ongeldig*, bij Kon. Besluit van 17 Dec. 1697? neen.... van 17 Dec. 1897.

Kap. XIX. § 27. „Predikanten moeten bij die kleeding blijven, die hun stand het beste past en betaamt: en de geringere predikanten mogen niet dezelfde kleeding dragen als de bisschoppen, [superintendenten], praesides van de consistoriën en de doctoren in de theologie." — „Heel de geestelijkheid staat onder Zijner Majesteits hoede."

Het is geen wonder dat deze „Kyrkolag" reeds lang afkeer en verbittering gewekt heeft in een land als Zweden, waar de geschriften van een Tegnér en een Runeberg, een Almqvist en een Strandberg (Talis Qualis), een Frederika Bremer en eene Emilie Flygare-Carlén, een Blanche en een Rydberg, elk op hunne wijze voor *vrijheid van geweten* hadden gepleit. Nog in 1857 stemden een 280 predikanten alléén uit het Lund'sche Stift vóór het behoud der verbanning-straf voor ieder, die van de Evangelische leer afviel of kettersche leeringen verbreidde, en de Heeren Sundberg[1]) c. s. verdedigden in hun „Svensk Kyrkotidning" met gloed maar ook met allerlei sofismen de oudvaderlijke dwangwetten, evenals de wederinvoering van half-Roomsche praktijken als het maken van een kruisteeken, het afzweren bij den Doop van Satan en al zijne werken, en derg. zaken meer. Zij spraken het openlijk uit dat „de eigenlijke beteekenis van godsdienstvrijheid eene *beleediging* was voor het christelijk geloof en voor de kerkelijke beschaving." Het *persoonlijk* geweten behoorde h. i. te bukken voor het collectieve „geweten des staats," gelijk zich dat zoo „kostelijk en veiligheid-wekkend" uitsprak in den Kyrkolag!

Bladz. 182.

88. „Läsarne" (lezers) noemde men deze misdadigers, omdat zij een getrouw gebruik maakten van den Bijbel en van Luther's geschriften, en meer smaak vonden in het lezen der *oude* dan der *nieuwere* godsdienstige boeken.

89. Ook wel in *andere* dan *theologische* vraagstukken toonden zij hun gezonkenheid. Zoo kon bijv. koning Gustaaf zonder aarzelen hun de behartiging van de belangen zijner brandewijn-fabrieken opdragen, uit wier opbrengst de verkwistende vorst groote inkomsten hoopte te trekken; een „goed woordje" — en wellicht ook een goed *voorbeeld!* — van de geestelijkheid kon gewichtige diensten bewijzen in deze. Gustaaf liet soms adellijke officieren tot predikant wijden, en gaf hun dan vette postjes, en benoemde bisschoppen — soms even 30 jaren oud — die geen andere aanbeveling hadden dan dat ze geestig, voornaam en verlicht waren. Naar hun *geestelijken* aanleg werd heel niet gevraagd, en de weinigen, die den moed hadden voor hun overtuiging uit te komen, zeiden het den koning rondweg dat hij tot deze hooge bedieningen

---

[1]) Bij vergissing werd 's mans naam op bladz. 184 *L*undberg gedrukt.

beriep „jongens, opgevuld met twistgierigheid en hoogmoed, zonder opvoeding, zedelijkheid en kennis van den tijd, waarin wij leven."

Bladz. 183.

90. Want ook dit woord heeft niet altijd en overal *dezelfde* beteekenis. Wanneer bijv. *Tegnér* zich in zijne brieven menigmaal „Jakobijn" noemt, beduidt dit niet anders dan dat hij als een *waarlijk* ruimhartig en vrijzinnig man de enghartigheden der reactie en der heilige-alliantie-mannen verfoeit, maar volstrekt niet dat hij ook maar *iets* gemeen zou hebben met de woeste, frasenrijke *Fransche* Jakobijnen.

Bladz. 184.

91. De pas aangehaalde woorden zijn ontleend aan de tweede zijner „Kyrkotal," opgenomen in zijne Samlade Skrifter deel VII. Men leest die prachtige reden ook nù nog met stichting, al mist men er het *volle* Evangelie, het kruis der *verzoening* in. Maar *hoe* hoog staat deze man in ernst en zedelijken moed boven de meeste „geestelijken" zijner dagen, al verklaart hij ook in zijne brieven telkens dat hij *geen* geestelijke is en voor den bisschopsstoel *heel* niet deugt. Wanneer men Tegnérs Brieven leest, begint men te begrijpen dat een Gösta Berling werkelijk naar het leven geteekend kan zijn, hoe ongeloofelijk het ook in het eerst moge schijnen. „De grootste ondeugd onder de predikantenwereld alhier, schrijft Tegnér 22 Dec. 1833, is zuiperij. Enkelen van de grootste dronkaards ben ik zoo gelukkig geweest afgezet te krijgen, maar alleen na velerlei omwegen en processen, want het is tegenwoordig makkelijker een *koning* af te zetten dan een verzopen *predikant*." Hij constateert met smart „een gebrek aan belangstelling voor *al* wat geestelijk is bij den geestelijken stand." „Het stinkt naar lijklucht, net als bij Lazarus in het Evangelie." Heel veel zal hij, naar hij vreest, onder zulke broeders niet kunnen verbeteren, temeer daar ook de *bisschoppen* het akelig licht opnemen met hun roeping, en niet anders zijn dan „kwispelstaartende maskerade-bisschoppen," die in alles den „excellenties" naar de oogen zien. Maar hij „hoopt ten minste een heilzamen schrik er in te jagen, die voor de toekomst nuttig kan zijn." Nog één citaat! „Onze zoogenaamde theologen zijn prototypen van de Stockholmsche, doofstomme bewakers van de geheimenissen des geloofs, karyatiden, die den tempelbouw schragen, Ezechiëlsche cherubs met ossenhoofden maar zonder vleugels; zij zijn zóó onkundig als waren ze opperhofpredikers en zóó vol vooroordeelen als zaten zij in de Zweedsche Academie!"

Bladz. 187.

92. Dezelfde vrome en oprechte autokraat, Karel XI, die aan de kerk zijn „Kyrkolag" schonk, schreef in zijn Dagboek, toen hij den 26 Febr. 1693 den honderdjarigen gedenkdag van „Uppsala Möte" gevierd had, waar de Hervorming voor goed in Zweden gevestigd werd: „God zij eeuwiglijk geprezen, die ons Zijn zaligmakend Woord rein en zuiver in deze honderd jaren heeft laten genieten. De Heere schenke ons, Zwedens kinderen, dat wij dit Zijn zuivere Woord tot aan het einde der wereld mogen behouden!"

93. Tunhem heeft vaak bijzonder bekwame en geleerde predikanten gehad. Zie het aardige boekje van Karl Ljungnell: Tre Kyrkoherder i Tunhem 1904. Ik heb deze „Blad ur Skara stifts herdaminne" van den ontwikkelden en beminnelijken schrijver, een der onderwijzers uit Tunhems pastoraat, ontvangen

en zend hem bij deze naar zijn mooie, vredige woning in het hooge Noorden een hartelijken broedergroet.

Bladz. 190.

94. Het is dus wèl te begrijpen dat Dr. Blomqvist's voorganger, de origineele Claës Johan Ljungström (1871—1882) van zijn gemeente getuigt (Sv. fam. Journ. 1874, gecit. door Ljungnell, Tre Kyrkoherder blz. 34): „Ik had alles wat ik behoefde, alles wat men maar ooit *kan* behoeven om tevreden te zijn met zijn lot, ja zelfs zeer tevreden, zeer, ja *hoogst* dankbaar jegens Hem, die het dagelijksche brood verleent." En ik denk 's mans eerwaardige opvolger zegt het hem *na*.

95. *Härad* is de naam voor een *gedeelte* eener Zweedsche provincie.

Bladz. 191.

96. Verzen van Ida Granqvist. Uit het Zweedsch vertaald. Utrecht. Ruys. — Ik bezit al de gedichten dezer begaafde jonge vrouw, die daar op een afgelegen plekje van haar groote vaderland de grijsheid haars vaders door haar frissche, dichterlijke toewijding verheldert. Op een enkele uitzondering na zijn *al* haar gedichten kleine, losse parelen, zonder band en samenhang, altemaal uitingen van een innig geloovig en rein gemoed. Ik zend haar naar „ultima Thule" een hartelijken, dankbaren groet.

97. N'en déplaise Madame Blomqvist, mijne lieve gastvrouw! Haar keuken is anders zoo voortreffelijk, dat ik dit kleine gemis wel even noemen mag. Over 't algemeen eet men in Zweden *bijzonder* goed, en den Zweedschen smörgåsbord mis ik nog dagelijks in Holland.

Bladz. 193.

98. Selma Lagerlöf, Gösta Berlings saga, Deel II hoofdst. „Lerhelgonen."

Bladz. 196.

99. Het Kerstfeest is in het Noorden het schoonste en liefelijkste van *alle* feesten. Dan zitten de dienstboden en knechten met hunne heeren en vrouwen aan denzelfden feestdisch aan, en zelfs de dierenwereld wordt dan extra getracteerd, waarbij zich hier en daar nog heel wat oud-heidensch bijgeloof vermengt. „Overal krijgen dan de dieren mee van 't beste eten; zoo krijgen de kippen in Zweden rijstepap. Ook het varken en de schapen worden goed bedacht met wat ze het lekkerst vinden. De hond wordt van den ketting gelaten, want waar alle anderen vrij en blij zijn, mag hij niet gebonden wezen. Tegen Kersttijd krijgen de dieren, volgens het volksgeloof in sommige landen, voor korten tijd de spraak, en als dan de boer den dag vóór Kerstmis zijn vee rijkelijk voeder geeft, is dat om te zorgen dat de beesten niet al te hard klagen over de menschelijke onbarmhartigheid." (Zie Skandinavië-Nederland, pag. I blz. 189).

Bladz. 197.

100. „De Zeventigste," de negende Zondag vóór het Paaschfeest.

101. „De Zestigste," de achtste Zondag vóór het Paaschfeest.

102. Het „vasten" als verplichte kerkelijke instelling bestaat niet meer in de kerken der Reformatie. In de Roomsche kerk, vanwaar de benaming „vastentijd" naar de Luthersche overging, wordt in de zeven weken, die van Aschdag tot Paschen verloopen, gevast, met name doordat men op verschillende dagen geen vleeschspijzen nuttigt.

Bladz. 200.

103. De eigenaardige buiging, die alle Zweedsche burgervrouwen en -meisjes voor hoogergeplaatsten maken, een plotseling inzakken, inzinken op de zijwaarts gebogen knieën. Ten plattelande is deze manier van begroeten nog algemeen.

104. De drie officieele kerkboeken der Skandinavische landskerken zijn bijzonder schoon, en bevatten heerlijke liederen. Dat van Denemarken (Psalmebog for Kirke og Hjem) bevat 675, dat van Noorwegen (Kirkesalmebog) 634 en dat van Zweden (Svenska Psalmboken) 500 liederen, maar er zijn nog vele andere bundels, die in minder officieele kerkelijke samenkomsten óók wel gebruikt worden als bijv. Sionstoner. Sångbok för den kristliga andakten, dat 550 nummers bevat. De oudste liederen zijn almede die van Ericus Olai, een van de voornaamste kanunniken van Uppsala (± 1460), den eersten historicus van Zweden, die de landstaal gebruikte, zoodat de oudste Zweedsche psalmen uit dezelfde pen kwamen, die ook de oudste geschiedschrijving des volks te boek stelde. Welk een *schat* van poëzie is er in deze „psalmboeken" voor de ziel der Noordsche volken bijeen!

Bladz. 213.

105. Mevrouw Valborg Isaachsen. Noorweegsche Brieven. Nieuwe Bundel.

Bladz. 214.

106. Onder Gustaaf Adolf's regeering werd er zoo *iets* van een „huisbezoek" ingesteld; een der bisschoppen schreef zijn geestelijken aan ééns per jaar persoonlijk de gemeenteleden te bezoeken, om „grondig te onderzoeken welke kennis zij bezaten omtrent de stukken van den catechismus en hoe het met hun christelijk leven stond." Zeer eigenaardig heette dit bezoek „husförhör," *huis-verhoor.*

107. Als een eigenaardig staaltje van de gemoedelijke wijze, waarop Dr. Blomqvist gewoon is tot zijne gemeentenaren te spreken, vertaal ik hieronder de achterzijde van het „prediklijstje," dat hij tegen elk Nieuwjaar aan de huisgezinnen van zijn uitgestrekte pastoraat toezendt, en waarop de predikbeurten, door hem en zijne comministers in Tunhem en de filiaal-gemeenten te houden, staan afgedrukt. De ijverige kyrkoherde maakt aldus van het dorre beurtenlijstje een herderlijken brief, waaruit zijn warme hart en ernstige zin wèl te kennen zijn. Die voor 1906 lijkt mij belangrijk genoeg om hem in extenso hier op te nemen, daar hij ons zoo duidelijk laat zien *hoe* een streng-kerkelijk, geloovig Zweedsch leeraar de toestanden van land en volk beziet.

Onder welke voorwaarden kunnen wij een betere toekomst verwachten voor ons volk en voor onze kerk?

Eenige tientallen van jaren geleden deed een rector een reis in verschillende vreemde landen, en schreef na zijn terugkomst in het vaderland een verhaal van hetgeen hij op zijn reis had opgemerkt. Dit verhaal eindigde met deze woorden: „Zweden is het gelukkigste land waarop de zon schijnt." Dit oordeel, op zorgvuldige onderzoekingen gegrond, lichtte hij uitvoerig toe door de groote voordeelen op te sommen, die ons volk bezit in een vrij land met verheven schoonheden en de rijkste natuurlijke voorrechten, en door er op te wijzen dat wij hier verschoond bleven van velerlei ellende, die zich in andere landen openbaarde, hoewel de natuur daar nòg rijker was en de beschaving nòg grootere vorderingen had gemaakt.

Sinds den tijd, waarin het bovengenoemde oordeel werd uitgesproken, heeft er in ons land een groote vooruitgang plaats gehad, en zelfs de minder bemiddelden hebben het in menig opzicht veel beter dan zij het vroeger hadden. Men zou daarom verwachten dat ons land nu als nòg veel *gelukkiger* kon geprezen worden. Maar met de verbeterde ekonomische toestanden is toch de welvaart niet grooter geworden. In groote kringen der maatschappij bespeurt men een sterke ontevredenheid met het bestaande, en niet zelden bemerkt men dat de ontevredenen hun toevlucht nemen tot gewelddadige middelen om grootere tijdelijke voordeelen voor zich af te dwingen. Naast de wettelijke verordeningen hebben zich op vele plaatsen met elkander in verband staande vereenigingen gevormd, die hare wetten voorschrijven, en, meestal ongestraft, zich aan de grootste onderdrukking schuldig maken tegenover hen, die zich niet aan die wetten onderwerpen. [1])

Het ongeloof heeft in den laatsten tijd in taal en geschrift steeds vermeteler en openlijker durven optreden. Leeringen, die aardsche voordeelen en zinnelijke genietingen als des levens hoogste goed prediken, winnen steeds meer aanhangers. Zelfs het hoogste en heiligste is niet beveiligd tegen aanvallen. Het is niet voldoende dat de belijdenis van onze kerk wordt aangetast, maar zelfs het gezag der Heilige Schrift wordt ondergraven en haar heilige leer verkeerd uitgelegd.

De Heiland zegt: „Omdat de ongerechtigheid vermenigvuldigd zal worden, zoo zal de liefde van velen verkouden" (Matth. 24 : 12). En de ongerechtigheid vermenigvuldigt zich ook in het uitwendige, waar de menschen zich inwendig losmaken van de gehoorzaamheid aan Gods wet. Waar de zelfzucht, de neiging om alleen op eigen voordeel te zien, de overhand verkrijgen, daar verkoudt de liefde voor alles wat waard is geliefd te worden. Voor hem, die alleen voor deze wereld leeft, schijnt ieder offer aan de uitbreiding van Christus' kerk of Gods rijk in deze wereld gebracht, een verkwisting te zijn. De eigenliefde is zelfs bij machte om de liefde tot het *vaderland* uit te dooven, en als zij zich volkomen ontwikkelt, dan wordt het vaderland slechts gewaardeerd voor zooverre men er eigen voordeel door kan behalen, en ontziet men zich ook niet, om als het mogelijk is, zich persoonlijk te verrijken ten koste van het algemeen.

Het mag niet ontkend worden, dat er in ons land ook nu nog velen gevonden worden, die onze kerk en hare instellingen zeer hoog schatten, die het voorrecht waardeeren een vrij vaderland te hebben, en die zelfs bereid zijn om voor deze dierbare bezittingen belangrijke offers te brengen. Maar het mag ook niet ontkend worden, dat er een even groot aantal wordt gevonden van die van eene *andere*, eene *tegenovergestelde* opvatting zijn. Hoe velen zijn er niet — en dat zelfs onder hen, die door hun positie een voorbeeld voor anderen moesten zijn! — die zelden of nooit met de gemeente aan een gemeenschappelijke godsdienstoefening deelnemen. De christelijke ernst is op weg om in vele huisgezinnen te verdwijnen.

In vroegere, betere tijden namen de ouders hunne kinderen met zich mede naar het huis des Heeren, en zij wisten ze des Zondagsmiddags met iets ernstigs thuis bezig te houden. De kinderen, zoowel als de dienstboden, leerden het

---

[1]) Blijkbaar denkt Dr. B. hier aan socialistische vakvereenigingen en derg.

huiselijk leven achten en gevoelden zich thuis gelukkig. Nu zijn in vele huisgezinnen die goede gewoonten in onbruik geraakt, en in plaats van te komen, waar het woord Gods wordt verkondigd, haasten velen der jongeren zich 's zomers naar de dansplaats, waar heel andere dan *heilige* indrukken worden ontvangen. [1])

Ik moet er aan herinneren, dat de gemeente van Vestra Tunhem op de kerkvergadering van den 11en Mei 1879, volgens paragraaf 6 van het protokol van dienzelfden dag, het volgende besluit nam: „Op voorstel van den Pastor, die er op wees hoe het derde gebod des Heeren moeilijk in eere gehouden kan worden, indien het aan de jeugd of anderen wordt toegestaan om den avond vóór een feestdag, zondag of heiligendag, een zoogenaamde speel- of danszaal beschikbaar te stellen, besluit de gemeente, dat een ieder, die zijn huis, waarvan hij eigenaar of bewoner is, op genoemden tijd voor genoemd doel opent, aan de kas der gemeente zal betalen een boete van 25 kronen. Op het voorgaande besluit maakt midzomeravond [2]) een uitzondering."

Dit besluit, dat nooit werd opgeheven, toont duidelijk aan *welke* opvatting onze gemeente had in den tijd toen het besluit werd genomen. En het is te hopen, dat diezelfde opvatting ook nù nog gevonden wordt bij de betere leden der gemeente, en dat zij de zondagsontheiliging, die op een dansplaats, waar zelfs des Zondags handel in sterken drank wordt gehouden, ten hoogste afkeuren.

Ons geheele land dóór is er in den laatsten tijd veel gesproken en geschreven over de godsdienstige en zedelijke waarde van de jeugd. [3]) Het is duidelijk dat de jeugd, die 's Zondags in plaats van naar Gods huis te gaan en zich met heilige dingen bezig te houden, uitspanningslokalen bezoekt, al meer en meer zal verwilderen, en dat de heilige indrukken, die zij bij hun belijdenis ontvingen, geheel en al zullen uitgeroeid worden. Ten bate van de godsdienstige en zedelijke verbetering der jeugd heeft men het vormen van vereenigingen voor de jeugd aanbevolen. Maar het is licht te begrijpen dat zoodanige vereenigingen van generlei nut zijn, tenzij ze onder een goede leiding komen te staan, en men een aantal begaafde personen hebbe, die zoowel opofferende en standhoudende liefde bezitten als het vermogen deze kringen met een goeden geest te bezielen. Het komt zoo licht voor dat vereenigingen, die in een edelen geest *begonnen* met een goed en zedelijk doel te bevorderen, *eindigden* met de bevrediging van genotzucht tot hoofdzaak te maken.

Het lijdt geen twijfel, dat veel van wat het bestuur der algemeene Zweedsche predikantenvereeniging voor de verbetering der jeugd voorstelt, de grootste opmerkzaamheid verdient. Het moet als een fout erkend worden, dat de kerk

---

[1]) Toen ik met Dr. B. naar den „aftonsang" in eene filiaal-gemeente reed, zag ik de dansplaats, in de open lucht op een schilderachtig plekje gelegen, vol van vroolijk-springende paartjes; de kerk was hoofdzakelijk door oude vrouwen en kinderen bezocht.

[2]) Dan danst *heel* Zweden, en zou een dergelijk gebod m. i. òf slechts homerisch gelag òf een revolutie veroorzaken!

[3]) Van allerlei standpunt en richting Ellen Key en hare geestverwanten eischen „het kind" even zeer voor hunne godsdienstlooze opvoeding op, als de Jongelingen- en Knapenvereenigingen, en de tallooze christelijke kringen en bladen (ik denk aan een blad als „Sveriges ungdom," dat ik met blijdschap geregeld ontvang) het voor de christelijke levensbeschouwing doen.

niet gedaan heeft wat zij voor de jeugd had kunnen en moeten doen. Maar ndien wij oprecht dit verzuim erkennen en betreuren, dan is de tijd dáár dat wij moeten beginnen iets te doen, iets te doen om de jongeren voor Gods rijk te winnen en te behouden.

Het is dikwijls uitgesproken, dat de hervorming der kerk en haar opwekking tot nieuw leven moet beginnen bij de *jeugd*. Maar de jeugd wordt niet voor het goede gewonnen dan door hen, die de liefde en den tact, die vereischt worden om haar vertrouwen te winnen, bezitten. Vóórdat wij er aan denken de middelen voor onze werkzaamheid te *vermeerderen*, moeten wij er naar streven een goed gebruik te maken van de middelen, die wij reeds *hebben*. Wij hebben het huisgezin, de school, de catechisatie, het huisbezoek en de gemeenschappelijke godsdienstoefening in het heiligdom des Heeren.

Indien wij een betere toekomst voor ons volk en voor onze kerk willen verwachten, moet daarmede *in huis* begonnen worden. Wil het huisgezin zijn plicht tegenover het kind volbrengen, dan moet het zelf in waarheid christelijk zijn. De ouders moeten de apostolische vermaning (Efeze 6 : 4), die hun gebiedt hunne kinderen in de leering en vermaning des Heeren op te voeden, ter harte nemen en opvolgen. Het kind moet er bijtijds aan gewend worden te gehoorzamen, en het geestelijk leven, dat bij den doop ontstond, [1]) moet door het woord des levens voedsel ontvangen. Die teedere zorg voor het geestelijk leven van het kind moet voortgezet worden, niet het minst ondet den schooltijd en in den tijd, dat het de jongelingsjaren met hunne velerlei verzoekingen intreedt. Die ouders mogen gelukkig geprezen worden, welke voortdurend het vertrouwen van hunne kinderen behouden en die door een geheiligd en aan God gewijd leven een heilzamen invloed kunnen uitoefenen, en de jongeren op den rechten weg leiden.

Indien wij een betere toekomst voor ons volk en onze kerk willen verwachten, dan moeten de *scholen* in een *christelijken* geest werken. De apostel Paulus geeft ons twee beteekenisvolle uitspraken voor de wetenschap, die geen veredelende uitwerking heeft op den wil of op de geestesrichting. Hij zegt: „De kennis maakt opgeblazen, maar de liefde sticht" (1 Cor. 8 : 1), en „Al wist ik al de verborgenheden en al de wetenschap, en had de liefde niet, zoo ware ik niets" (1 Cor. 13 : 2). Geen kennis in en door zichzelve, alléén door het *verstand* opgenomen, maakt den mensch goed en edel. Zelfs de *hoogste* waarheden kunnen toegeëigend en bezeten worden op zùlk eene wijze dat het hart daardoor onaangeroerd blijft, zoodat zij een *doode* wetenschap vormen. Het is alleen Gods Heilige Geest, die het leven aan de wetenschap kan geven, en dat geschiedt wanneer een mensch het hart niet voor Zijn invloed sluit. Het middel waarvan Gods Geest zich bedient is het Woord, en opdat dat bij het onderwijs met volle kracht kan werken, moet de onderwijzer licht en genade van Boven ontvangen om het Woord in zijn reinheid en waarheid te kunnen mededeelen.

Het is in den laatsten tijd gebruikelijk geworden om het *inkrimpen* — of zooals velen zelfs wenschen — het *uitsluiten* van het dogmatisch-christelijk onderwijs aan te bevelen. Maar dit voorstel bewijst volslagen onkunde met

---

[1]) De echt-Luthersche opvatting, die ik niet gaarne voor onze diepere, Gereformeerde, zou inruilen.

wat het Christendom in waarheid is. Want wat is een dogma? Een dogma is een geloofsbelijdenis, die zich op Goddelijke openbaring grondt, en dogmatisch onderwijs is dus niets anders dan onderwijs, dat zich met geloofsbelijdenis bezig houdt. Het Christendom van dogma's en geloofsbelijdenissen te ontdoen, zou zijn het *ten doode* te wijden, en één of meerdere van zijne op Goddelijke openbaring rustende dogma's op zijde te stellen, zou zijn het *verminken*. Evenals afgeroomde melk niet dezelfde voedingskracht heeft als die, waarin nog alle bestanddeelen aanwezig zijn, zoo kan het christelijk onderwijs, dat van zijne er bij behoorende geloofsbelijdenissen beroofd werd, geen voedsel voor het eeuwige leven aan het hart geven. Inkrimping van het dogmatisch onderwijs zou, naar men meent, ten goede komen aan de zedelijkheid en een sterkeren nadruk op het ethische leggen. Maar evenmin als men eenige vrucht van een bij den wortel afgehouwen boom kan verwachten, evenmin kan men eenige hoogere zedelijkheid verwachten *zonder* geloof aan de in het Woord geopenbaarde waarheid Gods.

Wanneer men over de inkrimping van het dogmatisch onderwijs spreekt, schijnt het wel alsof men uitgaat van de veronderstelling dat het Christendom een mengsel is van vele meer of minder los samenhangende leeringen, waaruit wij, zonder het geheel te schaden, kunnen aannemen of uitlaten wat ons behaagt. Maar Christus en de apostelen waren van zulk een gedachte ver verwijderd! Zie Matth. 5 : 17—20, Hand. 20 : 26, 27, 2 Tim. 1 : 13. En Paulus schrijft: „Wij zijn niet als zoovelen, die het woord Gods vervalschen, maar als uit oprechtheid, ja, als uit God, spreken wij voor het aangezicht Gods in Christus" (2 Cor. 2 : 17). Wij vervalschen het woord Gods niet, zegt de apostel. Het woord „kapèleuontes" (vervalschen) dat de apostel hier gebruikt, beteekent: „het beroep van wijnverkooper uitoefenen," en deze verkoopers handelden [1]) dikwijls met vervalschte wijnen, waardoor het woord de beteekenis van „vervalschen" kreeg. En evenals Gods Woord van zijn kracht wordt beroofd, wanneer het met vreemde bestanddeelen *gemengd* of *aangelengd* wordt, zóó gebeurt hetzelfde wanneer iets, dat er *bij* behoort, er uit wordt *verwijderd*. Had Paulus om zijne tijdgenooten te behagen uit het Evangelie iets, dat hun zou kunnen mishagen, weggelaten, dan had hij niet zoovele verdrukkingen behoeven te ondergaan, maar dan zou hij ook niet Christus' dienaar geweest zijn en niet het loon voor zijne trouw hebben ontvangen.

Het ligt in den aard der zaak dat het christelijk onderwijs *waarlijk christelijk* moet zijn, zoodat de *geheele* goddelijke waarheid tot haar recht komt, en dat het de *christelijke* levensontwikkeling moet bevorderen. Maar die christelijke levensontwikkeling wordt niet bevorderd door het leeren van eene, van geloof ontdane, armelijke verstandswijsheid. Wil ons volk gered worden van het gevaar van te verzinken in geestelijke dofheid, of te vervallen tot eene beschouwing, die zinnelijk genot of iets dat van deze wereld is tot het hoogste levensgoed maakt, dan moet de heilige waarheid niet alleen *volledig* in de school onderwezen worden, maar ook zóó, dat het bewustzijn van zondeschuld wordt opgewekt, de behoefte aan verzoening bevredigd en het verlangen naar de onvergankelijke wereld gevoed wordt.

---

[1]) Hier is natuurlijk alleen sprake van *Grieksche* wijnhandelaren, en nog wel uit den *ouden tijd!*

Bijzonder gewichtig is de tijd waarin de jonge menschen worden voorbereid voor hun eersten avondmaalsgang[1]). Het onderwijs, dat met deze bedoeling wordt gegeven, moet grondig zijn en dáárop aangelegd dat het christelijk leven bij de jeugd wordt opgewekt en aangewakkerd, dat het haar tot een persoonlijke beslissing brengt en de geheele heilige waarheid omvat. Om op een rechte wijze dit onderwijs te kunnen brengen is het noodzakelijk dat de leeraar in den omgang met God leeft en bidt om de genade van het woord der waarheid recht te kunnen mededeelen. Dat de leeraar hierbij ook rechte medewerking van het huisgezin der leerlingen hebbe, is van groot gewicht.

Tot grooten zegen kan ook het huisbezoek zijn, indien het goed georganiseerd en algemeen bezocht wordt. Daardoor komen de predikanten en de gemeente in persoonlijke aanraking met elkander, zoo ontstaat er gelegenheid de christelijke kennis te onderhouden en te vermeerderen, en van welk een beteekenis is het niet voor den leeraar daar ook zijne leerlingen van de vorige jaren te ontmoeten! Daar kan hij een heilzame opwekking geven aan hen, die hun christelijk inzicht bewaard en vermeerderd hebben, en een noodzakelijke vermaning aan hen, die verslapten of achteruit gingen. Maar zullen deze bezoeken den zegen brengen, dien zij beoogen, dan moeten zij niet alleen algemeen bezocht worden, maar is een krachtig samenwerken met het huisgezin dringend van noode. Voorheen bemoeiden de ouders zich met het onderwijs van hunne kinderen, vermaanden hen Gods woord te onderzoeken en gingen na wat zij er van wisten. Kon zoo iets gedaan worden door ouders, die nooit naar eene volksschool waren geweest, dan mag immers thans de verwachting van zulk een handelwijze nog veel grooter zijn. En hoeveel *meer* zou er nog gedaan kunnen worden, indien de ouders meer belangstelling en meer liefde hadden, en met *gezag* tegenover de kinderen optraden!

Over de gemeenschappelijke godsdienstoefening in het heiligdom des Heeren is een vorig jaar door mij gesproken. Ditmaal wil ik er slechts aan herinneren dat wij er ons op moeten toeleggen, dat onze godsdienstoefening er eene in geest en waarheid zij. Laat ons niet verzuimen de gelegenheden, die God ons geeft, recht te gebruiken, opdat Hij niet ten gevolge van onze ondankbaarheid zijn licht van ons wegneme. Nòg leven wij in den tijd der genade, en de Heer ontmoet in zijn heiligdom een ieder, die daar komt met een naar verlossing dorstend hart.

Als wij nu onze vraag herhalen: onder welke voorwaarden kunnen wij een betere toekomst verwachten voor ons volk en voor onze kerk? — wat moeten wij dan antwoorden? Het antwoord is ten deele in het voorafgaande gegeven, maar wij kunnen er nog aan toevoegen: Er wordt een *godsdienstige* en *maatschappelijke opwekking* voor vereischt en een *ernstige verbetering*. Tot een volkomen verbetering behoort dat wij onze zonden betreuren, bekennen

---

[1]) Dit geschiedt in Zweden ongeveer tegen het dertiende, veertiende jaar. Dan staat gedurende enkele weken het gewone schoolonderwijs geheel of gedeeltelijk stil, en worden de leerlingen dagelijks door den predikant gecatechiseerd. Onze jarenlange catechisatie kent men daar niet, omdat de volksschool tot dusverre volledig en grondig godsdienstonderwijs geeft. De leeraar *voltooit* dit onderwijs alleen, voornamelijk door de leer der sacramenten en der christelijke zedeleer uitvoerig te behandelen.

en afleggen, en van den Heer kracht tot een nieuwen en heilzamen wandel ontvangen.

In het afgeloopen jaar heeft ons land door omstandigheden, die te goed bekend zijn dan dat ik ze zou behoeven te noemen,[1]) een groote verootmoediging ondergaan, waarvan de gevolgen zich misschien ook tot de *kerk* zullen uitstrekken.

Wel weten wij dat er velen gevonden worden, die geenerlei smart hebben gevoeld over de geleden verootmoediging, en dat niet weinigen er toe hebben bijgedragen die te veroorzaken. Maar de meer bezadigden hebben er toch een bitter verdriet van gehad en een krachtige aansporing ontvangen om een nieuw leven te beginnen. Op menigeen rust een gedrukte stemming en het is als zagen zij een dreigende wolk, die zich elk oogenblik kan ontlasten. De geestdrift is bij velen verdwenen en komt niet gemakkelijk terug. Zij, die boete doen, worden vernieuwd, maar de weg der boete leidt door een enge poort. Zijn wij bereid door die poort te gaan? Of zal het blijven bij een opvlammende ergernis, die een nog grootere verslapping achterlaat?

Zullen de *tijden* beter worden, dan moeten de *menschen* beter worden. Wij hebben mannen en vrouwen noodig, die van levende godsvrucht bezield zijn. Er moet meer eenheid komen in ons volk, naar de aanwijzing, die Paulus in 1 Cor. 12 geeft, waar hij zegt: „God heeft het lichaam alzoo te zamen gevoegd — opdat geen tweedracht in het lichaam zij, maar de leden voor elkander gelijke zorg zouden dragen. En hetzij dat één lid lijdt, zoo lijden al de leden mede; hetzij dat één lid verheerlijkt wordt, zoo verblijden zich al de leden mede." Zulk een gemeenschapsgevoel komt nooit bij een volk tot stand tenzij dat het op een levende wijze doordronge worde van het Evangelie van Christus.

Moge de Heer in ons land ware geloofsgetuigen opwekken, die het wagen met een vrijmoedige belijdenis op te treden, en in de kracht des Geestes het ongeloof bestrijden! Moge Hij den Geest van liefde en eendracht in ons vaderland uitstorten, en strijd en tweedracht afwenden! Moge Hij bij aanzienlijken en geringen die gezindheid doen ontstaan, die uit de woorden van onzen grooten koning Gustaaf Adolf tot Axel Oxenstierna spreekt: „Gij moet bedenken, dat de majesteit van ons land en de kerk Gods, die daarin rust, wel waard zijn dat men bezwaren of zelfs den dood daarvoor lijdt."

God zegene onzen koning, onze kerk en ons vaderland en behoede ons van alle kwaad!

DR. JOH. BLOMQVIST.

Bladz. 215.

108. Men leze eens Sjögren, Gustaf Vasa, ett 400-års-minne, evenals zijn groot geschiedenisboek over Zweden op Gustaf Wasa's tijdperk.

109. Met hoeveel moeite en — met welke „argumenten" werden bijv. de Dalekarliërs tot meegaan met de Reformatie gebracht!

Bladz. 217.

110. Zelfs in de *huwelijks-advertentiën* ontbreekt de religieuse toon niet! Ik knipte er uit een paar liberale bladen eenige uit, waarvan ik er hier twee overschrijf.

---

[1]) Bedoeld is natuurlijk de oplossing der unie met Noorwegen.

„Een jonge weduwe, 27 jaar, voor wie de eenzaamheid te zwaar wordt, zoekt ter opscherping van den geest en tot verheuging van het hart, kennismaking met een godsdienstig-gezind heer, om, wanneer dit Gods wil wezen mocht, verder samen het leven door te gaan. Ernstig gemeende brieven onder het motto „*oprecht*," in te zenden" enz.

Hier nòg een.

„Een koninklijk spoorwegbeambte, op een stille plaats gevestigd, zoekt eene christelijke, degelijke levensgezellin. Zou God, aller goeden Gever, ze hem op deze wijze willen toebeschikken? Hij zendt niet zonder gebed deze aanvrage naar het bureau van dit blad. Antwoord hem onder letters K. K. adres" enz.

Daaronder staan eenige *Berlijnsche* huwelijks-anonces, even grof en gemeen („mooie, jonge vrouw met 300.000 mark," een „rijke erfdochter zoekt een knap-uitziend jongman") als deze Zweedsche naief en gemoedelijk zijn.

Bladz. 220.

111. Daar zij vóór haar huwelijk met rector Nordin, den directeur der Staatsinrichting voor doofstommen, reeds als schrijfster Elisabeth Anrep bekend was, bleef zij haar eigen naam het eerst schrijven, eene gewoonte in Engeland en Zwitserland meer voorkomende; men denke aan Mevr. Booth-Clibborn e. a.

Bladz. 221.

112. In 1882 bezocht zij Denemarken, 1886 en 1896 Duitschland, 1886 Engeland, 1899 Italië, 1904 Zwitserland, 1896 en 1905 Amerika.

Bladz. 222.

113. Wil iemand na het lezen dezer regelen de edele stichtster en directrice met eene gave verblijden, hoe zou hij haar hart verheugen! Een postwissel is spoedig verzonden — en ook ik ben gaarne bereid bijdragen voor dit doel te ontvangen en te verzenden.

Bladz. 223.

114. Les sourds-muets-aveugles en Suède. Voordracht door Mevr. Anrep-Nordin gehouden te Luik, Sept. 1905. Premier congrès international d'Education et de Protection de l'Enfance dans la Famille. Section III. Enfants anormaux. Rapports, blz. 209—214, een kort maar kostelijk woord van deze éénige vrouw. Ook de beroemde Dr. Th. Schäfer van Altona heeft in: Jahrbuch der Krüppelfürsorge. VI. 1904 blz. 26—58 een voortreffelijk opstel over deze stichting geschreven, ten deele uit de verschillende jaarverslagen samengesteld, die ook ik met klimmende ontroering gelezen heb. Dr. Schäfer, die zoowat van de geheele *wereld* de asylen, lazaretten, ziekenhuizen en reddingsanstalte bezocht heeft, getuigt (t. a. p. blz. 32): „das Venersborger Institut, wie es denn bis jetzt das einzige in seiner Art in der ganzen Welt ist, gehört in die erste Reihe der interessantesten und bedeutendsten."

Bladz. 224.

115. In haar hierboven genoemd Rapport te Luik uitgebracht, t. a. p. blz. 211.

Bladz. 234.

116. De volgende regelen zijn vrijelijk ontleend aan een opstel van Agnes Harder, getiteld Stimmungsbilder aus Schweden, Tägl. Rundschau 19 Oct. 1905.

Bladz. 235.

117. „Die Mordmachine, die man Automobile noemt, erinnere ich mich

überhaupt in Schweden nicht gesehen zu haben," zegt Funcke (blz. 114). Nu, in Stockholm zag ik er *verscheidene*, maar daarbuiten ook maar een heel enkele. Gelukkig land!

Bladz. 236.

118. Evenzoo onze talentvolle landgenoot de Heer F. Smit Kleine, die in het Maandschrift „Woord en Beeld" op zulk een sympathieke wijze zijn toen ontvangen indrukken mededeelde. (Mij alleen door een afdruk zonder jaartal bekend.) En wie, die „Gösta Berling" gelezen heeft, herinnert zich niet de poëtische beschrijving van de landelijke vreugde op „Midsommar?"

Bladz. 245.

119. Ook in het godsdienstige waren zij conservatief. Toen Per Högström in 1742 tot predikant in de Lapplandsche gemeente Gellivare benoemd werd, aanbaden de Lappen nòg hunne grove, vaak nog met bloed bestreken afgodsbeelden. Maar *hij* was dan toch de *laatste* Zweedsche „zendeling," die tot de *heidensche* Lappen behoefde gezonden te worden. Toch zijn zij ook *nu* nog hun oude goden en offerplaatsen niet vergeten. Allerlei bijzonderheden omtrent de Lappen, speciaal van Finmarken, treft men aan in een opstel „Finmarken" van Mevr. Valborg Isaachsen, Noorweegsche Brieven, Nieuwe Bundel, 1904 blz. 90 verv.

Bladz. 249.

120. Mevrouw Valborg Isaachsen verhaalt ons in een van haar aardige schetsen hoe de rendieren naar eigen smaak *zelven* hun gewei, als het nog week en plooibaar is, *vormen*, zoodat nimmer twee geweien aan elkander gelijk zijn.

Bladz. 250.

121. Ook ons vaderland heeft er nog, bijv. in Friesland. In „De Holl. Revue" van 25 Sept. 1905 kan men er een gefotografeerd zien van de gemeente Oosterwolde.

Bladz. 256.

122. Tegnér zegt zoo mooi in zijn „Epiloog":

Frukta sin Gud och ära sin kung, var fädernes lära.
Enkelt var då båd' lif och stat: sjelfständige bonden
Timrade lyckan sig sjelf, och qvinnam väfde sin dragt sjelf.
Frid var i land och i håg, och gladt sken vänliga solen
Så på odlarens guld som på guldet kring konungens panna.

Bladz. 257.

123. Van Blekinge met zijn rijke vegetatie zingt Tegnér:

Norden skådar du och Grekland der.

Men zie zijne dichterlijke beschrijving mede in Rese-fantasier II.

Bladz. 260.

124. Toen eenige Zweedsche toonkunstenaars den 20 Jan. 1906 in Kopenhagen concerteerden, wijdde hun de veelzijdige Holger Drachmann een mooi gelegenheidsgedicht (overgenomen in Svenska Dagbl. van 22 Jan.), waarin deze karakteristieke regels voorkomen:

Velkommen her, hvor Frænders Skik vi kender,
Thi Svensken bringer altid Gaver med —
En Grandseigneur har aldrig tomme Hænder!

Bladz. 261.

125. Det är ett sällsamt folk, det folk du styrer,
Kontraster, kämpande i evig strid. (Tegnér).

126. Reeds in 1813 jubileerde Atterbom: „I Karl Johans spår Sveas engel går," ja liet hij zich tot wansmakige verzen als deze op den Noorschen koning, die geen woord Noorsch verstond, verleiden:

I spetsen ljungar Thor
med hammarn ljus och stor —
och Karl Johan så kalles den dundrande Gud!

127. Het fraaie gedicht „Till H. M. Konung Carl XIV Johan," dat bestemd was vóór de uitgave van Tegnérs verzamelde geschriften te worden geplaatst. Het geeft hier en daar schitterende beschrijvingen van het Zweedsche volkskarakter, over 't algemeen meer *on*gunstig dan gunstig, en wekt den ouden koning op met *strenge* hand den schepter te voeren.

128. Ty främst står *äran* i det svenska sinnet,
Sann eller falsk, likgodt, han lefver dock i minnet. (Tegnér).

Bladz. 264.

129. In den tijd van den dertigjarigen oorlog, maar ook nog lange lange jaren daarnà, was het volksonderwijs nog hoogst primitief. Alleen in de grootere plaatsen vond men scholen, en *hoe* waren die dan nog ingericht! De onderwijzer van Örebro bijv. was nog zulk een fanatiek voorstander van het Latijn, dat hij zijn eigen kinderen opsloot om ze zoodoende van de buitenwereld en de kennisname van het Zweedsch af te houden! Op zijn school werd *niets* dan Latijn gesproken, en de meer dan 100 jongens, die in één groote kamer, benevens twee kleinere vertrekjes, waren opgeborgen, moesten al om 5 uur 's morgens present zijn, om, met slechts 3 uren tusschenpause, tot 6 uur 's avonds van meesters lessen en — veelvuldige klappen te genieten.

130. „Maar niet alleen op het gebied der *school* neemt de vrouw in Zweden eene aanzienlijke plaats in. Men laat haar op alle gebied een veel grooter speelruimte, en zij beweegt zich veel vrijer dan bij ons. Zoo heeft ook de afzonderlijke, zelfstandige vrouw op kerkelijk terrein het actieve stemrecht. In het bestuur van het armwezen, en bovenal in alles wat de verzorging van verweesde of verwaarloosde kinderen betreft, zou men zonder de hulpe der vrouw heel en al niet klaar komen." (O. Funcke, blz. 155).

131. Tegnér blijft *onvergankelijk* jong. Zeker, menig vers ademt den min of meer rationalistisch-supranaturalistischen geest *zijner dagen;* hij kan over deugd, braafheid en godsdienstigheid redeneeren als van der Palm en Broes ten onzent — maar welk een breedte van blik, welk een ruimheid van hart, welk een adel van ziel bij dezen heerlijken skald! Zijn honderde van zijn prachtige versregels niet als voor *onze* dagen gedicht? Ik denk nu bijv. aan deze statige verzen uit „Kronbruden:"

Ach, den Valkyria, som nu hemsöker oss, är ej en sköldmö,
Kommer icke med storm och med blodig klädnad och örlog;
Fågel är hon, en lös, half uggla, half papegoja,
Kallas med präktiga namm: Tids-ande, Frihet, Upplysning;
Tanken hacker hon bort ur hjernans bonade kamrar,

Der det bode en Gud, — och friden ur menniskohjertat.
Kellgren! Vakne igen, kom åter till Norden, och ifra
Åter för sanning och rätt och måtta och sansning och heder!
Ännu ett ledungs-tåg mot det ytliga, skefva och platta!

Bladz. 265.

182. Het treft mij telkens bij de bestudeering van Tegnér, dat deze vurige *Zweedsche* patriot toch zoo enthousiast de *vereeniging* der drie Skandinavische rijken bepleiten kan; het Pan-Skandinavisme van later jaren vindt men bij hem telkens *in nuce* terug. Ik denk aan verzen als deze:

Lågans drottning, Skandia, var!
Svea, Dana, ljusa syskonpar,
Knyt med Nore din förenta flagga,
Låt den högt i molnen vagga,
Svaja stollt från dina masters skog.
Ingen skonung, ingen hvila!
Götha lejon, Nores bila,
Danas Dannebrog! (Slot van zijn Rese-fantasier II).

Maar Tegnér denkt zich deze „vereeniging wel uitsluitend als eene geestelijke, nimmer als een staatkundige. Zijn woorden zijn echter belangrijk als bewijs hoe sterk, ondanks alle onderling *verschil*, toch het gevoel van onderlinge *verwantschap* der drie volken van het Noorden bij hem is.

Datzelfde gevoel spreekt zich *telkens* bij de dichters der verschillende Skandinavische volkeren uit. De politiek der vorsten of der ministers moge af en toe zekere verkoeling tusschen de natiën teweeg brengen, gelijk dat in 1905 als terugslag op de Noorsche revolutie tusschen Denemarken en Zweden het geval was — nauwelijks komt een Zweedsch orkest in Kopenhagen musiceeren, of een Holger Drachmann zingt („Til Sverigs Tonekunstnere, 20 Januari 1906"):

Musiken er jo denne dybe Sø,
hvori det Uformodede sig gemmer,
hvorfra der toner op om Land og Ø
i ny u-anet Klang sjælsgrebne Stemmer.
Bort vejres ved de Stemmer Døgnets Dunst,
og greben af den Klang vor Sjæl begriber,
at ny Kultur betinger ny-skabt Kunst,
at deri dæmrer Fremtids Morgenstriber!

Tak, at I dæmmer op mod hver en Bølge,
der kunde true Landenes Kultur!
Tak, at I kom! Tak, at Jer Kunst gav Følge,
Tak, at den toner af Jert Lands Natur!
Tak, at I bringer Bud og viser Vej,
hvor Nervestreng vad Nervestreng bør ligge:
umulig er en Nordens Enhed ej —
thi Kattegat og Sundet skiller ikke!

Bladz. 266.

183. De Engel des doods. Dichtstuk van aartsbisschop J. O. Wallin, uit het

Zweedsch in den oorspronkelijken versvorm in het Nederlandsch overgebracht door Dr. J. M. Hoogvliet, 1886.

Bladz. 270.

184. *Skär* is een klein eilandje; de *skärgård* is een verzameling van zulke kleine eilandjes, archipelagus, gelijk die zoo vele langs de Noorsche kusten gevonden worden.

185. Omdat het juist datzelfde stoomschip „Polhem" en dus ook denzelfden beminnelijken kapitein geldt, met wien ik zoo aangenaam heb kennis gemaakt, neem ik een berichtje uit het „Svenska Dagbladet" van 21 Nov. '05 over, waaruit men zien kan *hoe* het soms in deze wateren spoken kan. Het draagt tot titel: *Drie etmalen op de Oostzee in sneeuwstorm.*

„Toen de stoomboot op haar uitreis van Visby Dinsdagavond Sten Kyrkehuk voorbij was, kwam zij, nu zij niet langer de beschutting van het land tegen den Noordoostelijken storm genoot, in een opgeruide zee. De electrische verlichting raakte onklaar, zoodat men lantarens en fotogeenlampen moest aansteken, maar dat was een ongelegenheid van weinig beteekenis. Na een paar uren stak een sneeuwstorm op, die van dat oogenblik af onafgebroken aanhield. De zee was als een schuimende ketel, en sedert de lichten van Visby uit het gezicht waren, bespeurde men in al deze lange uren van af de stoomboot niet één enkelen lichtglans of eenig ander zichtbaar voorwerp, vóór men in den nacht op Vrijdag voor een kort oogenblik de lantarens van een andere stoomboot te zien kreeg.

„De zee was in het wildste oproer, een onafgebroken, eentonig gedruisch vormende, en vaak was de duisternis zoo intensief, dat men geen bootslengte van het schip voor zich uit kon zien. Op zulk eene wijze, etmaal na etmaal op een kokende zee te verkeeren, zonder te weten waar men zich eigenlijk bevindt, is verre van aangenaam. Het grootste gevaar is dat men in zulke omstandigheden aan boord weinig zekerheid heeft *hoe* de stroom is en op het schip inwerkt. Het zijn namelijk niet alleen de winden en golven, die hier een rol spelen, maar ook de golfstroom, wiens richting en sterkte dan moeielijk te bepalen zijn. Inmiddels gelukte het de „Polhem" zonder ernstige avonturen weer naar Visby terug te keeren. Aan boord was alles wel, en de 6 à 8 reizigers, die de stoomboot mede nam, hebben zeker eene reis gehad, die hun lang zal heugen. De sneeuwstorm is van een ongewone kracht geweest. De loodsen bij Landsort verklaarden dat zij zich zulk een intensieven en aanhoudenden sneeuwstorm *niet* konden herinneren."

Ach, ach, wat heeft *deze* zee al aanschouwd! Hoe hebben de schepen der Vikinger er gedanst op de golven, beladen met onverschrokken helden en met klagende gevangenen! Wat al daden van moed en zelfopoffering werden hier verricht, hoeveel verwenschingen en gebeden opgezonden van uit de diepte naar boven! Ik sloeg mijn Tegnér nog eens open en herlas zijn „Rese-fantasier" met dit mooie begin:

Sjön var fordom ärans vagga,
Och med blodig minnesskrift
Riste hjelten sin bedrift
I dess våta hällar, o.s.v.

Bladz. 271.

136. Hur det glittrar, hur det skiner!
Vinden öfver fria böljor hviner,
Lyss till sången om de frias lopp! (Tegnér).

137. Ach, wat zijn deze, op zichzelf melodieuze versregelen, vergeleken bij de psalmtonen van een Tegnér!

Och der kommer som en konung Solen,
Stiger trapporne uppför
Till den höga herrskarstolen;
Jordens hyllning tar han mot och hör. Etc.

Bladz. 282.

138. Ik denk dat de ervaring met de Duitschers op Visby opgedaan, den energieken Birger Jarl er mede toe gebracht heeft den eisch te stellen dat de Lubeckers, die zich op Zweedschen bodem kwamen vestigen, moesten „leven onder Zwedens wetten en Zweden genoemd zouden worden." (1251) Zijn zoon Magnus Ladulås wist de vreemdelingen op Visby in toom te houden, en zijn gezag ook op het afgelegen eiland te handhaven.

Bladz. 291.

139. Wie de geschiedenis van Gustaaf Wasa aandachtig leest, bemerkt telkens dat hij in zaken van *leer* en *belijdenis* hoogst voorzichtig en meegaande was, maar vooral tegen de pauselijke aanspraken op *gezag* en *opperhoogheid* met nadruk optrad. In plaats van de *pauselijke* wilde hij een *koninklijke* kerk grondvesten. Dat hij daarbij waarlijk niet zachthandig te werk ging, is bekend genoeg, vooral wanneer het kloosters en monniken gold, wier schatten hem oneindig beter besteed schenen, wanneer ze voor zijne staatkundige plannen dienden dan wanneer zij „op de hemelsche bank op rente gezet werden."

Bladz. 303.

140. Arma Kalmar, minnets enkesäte!
Best att vi dig nu förgäte. (Tegnér.)

